D

VLADIMIR PERINOVIĆ,
DIREKTOR GIMNAZIJE U BIHAĆU.

IZBOR
IZ
RIMSKIH KLASIKA

ZA KLASIČNE I REALNE GIMNAZIJE

II. DIO: POEZIJA.

II. PRERAĐENO IZDANJE.

ODOBRENO ODLUKOM MINISTARSTVA PROSVJETE: S. N. BR. 10.313 OD 10. APRILA 1931. GOD. KAO UDŽBENIK U SREDNJIM ŠKOLAMA, A NA OSNOVU MIŠLJENJA GLAVNOG PROSVJETNOG SAVJETA: S. BR. 1.431/30 OD 21. MARTA 1931. G.

CIJENA DIN 60.—

ZAGREB
NAKLADA PISCA.

VLADIMIR PERINOVIĆ,
DIREKTOR GIMNAZIJE U BIHAĆU.

IZBOR

IZ

RIMSKIH KLASIKA

ZA KLASIČNE I REALNE GIMNAZIJE

II. DIO: POEZIJA.

II. PRERAĐENO IZDANJE.

ODOBRENO ODLUKOM MINISTARSTVA PROSVJETE: S. N. BR. 9392 OD 15. APRILA 1927. GOD. KAO UDŽBENIK U SREDNJIM ŠKOLAMA, A NA OSNOVU MIŠLJENJA GLAVNOG PROSVJETNOG SAVJETA: S. BR. 920 OD 26. MARTA 1927. G.

CIJENA DIN 60.—

ZAGREB 1929.
NAKLADA PISCA.

Predgovor II. izdanju.

Drugo izdanje II. dijela »Izbora: Poezije« prošireno je u toliko što su u većoj mjeri nego li u I. izdanju zastupjeni: Ovidije, Vergilije i Horacije, a uz to sam u »Izbor« unio i Juvenala. Ovo je izdanje uopšte prerađeno, upotpunjeno i prošireno u svim svojim dijelovima.

Nadam se, da će i drugo izdanje »Poezije« potpuno zadovoljiti svim potrebama i zahtjevima u učenju latinskog jezika kako u čisto humanističkim tako i u realnim gimnazijama, kao što po mišljenju stručnjaka — profesora latinskog jezika drugo izdanje moga I. dijela »Izbora-Proze« zadovoljava.

Bihać, mj. jula 1929. g.

Pisac.

SADRŽAJ:

Strana

III. Ex libris Tristium:

IV. Ex Ponto Epistulae:

I. P. Vergilii Maronis Aeneidos:

II. P. Vergilii Maronis Bucolica.

III. P. Vergilii Maronis Georgica.

C. Valerius Catullus.

Carmina.

Strana

Albius Tibullus.

Elegiae.

Sextus Propertius.

Elegiae.

Q. Horatii Flacci

Carminum

liber primus:

liber secundus:

liber tertius:

liber quartus:

Kratka istorija rimske poezije.

U v o d.*)

§ 1. Dioba rimske književnosti.

Čitava se rimska književnost može podijeliti na pet perioda, i to:

I. d o b a a r h a j s k o, od početka rimske države do god. 240. pr. Is.

II. s t a r o d o b a, od Livija Andronika do Suline diktature, 240.—80. god. pr. Is.

III. z l a t n o d o b a, od Suline diktature do smrti Avgustove, 80. pr. Is. — 14. god. posl. Is. Ovo se doba dijeli na dva dijela:

1. C i c e r o n o v v i j e k, od 80.—30. god. pr. Is.
2. A v g u s t o v v i j e k, od 30. pr. Is. — 14. god. posl. Is.

IV. s r e b r n o d o b a, od smrti Avgustove do smrti Trajanove, 14.—117. god. posl. Is.

V. d o b a p r o p a d a n j a, od Hadrijana do propasti zapadnoga rimskoga carstva, 117.—476. god. posl. Is.

Prvi period (arhajsko doba).

(P u e r i t i a).

(Od početka rimske države do 240. god. pr. Is.)

§ 2. Najstariju rimsku poeziju sačinjavaju pjesme pobožne, junačke, rugalice (kod triumfa), pa tužbalice i lakrdije. Prvi tragovi duševnoga života u Rimljana pojaviše se na polju lirske poezije. To su različite pjesme svešteničkih zborova, naročito Salija (carmina Saliaria ili axamenta) i braće arvalske (fratres arvales). Carmina Saliaria su pjevali sveštenici Salii u svojim procesijama u

*) Vidi: I. dio Proza.

mjesecu martu i oktobru u slavu boga Marta (Quirinus). Od braće arvalske je sačuuvana jedna ritualna pjesma, koju je društvo arvalskih sveštenika pjevalo svake godine u mjesecu maju u slavu boginje poljskih plodova (Ops ili dea dia), a uz to se i igralo. Sve su te pjesme bile sastavljene u ritmičkoj formi, a metrički im je stih bio staroitalski versus Saturninus. Oblik mu je ovaj: ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ‖ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡. Stih ima dakle dvije polovice sa po tri arze bez obzira na kvantitet. Kao primjer evo jedan stih pjesnika Nevija:

Dabúnt malúm Metélli | Náevió poétae

ili:Prvi stih iz prijevoda Odiseje:

Virúm mihí, Caména ínsecé vorsútum.

Ovaj se stih upotrebljavao do pjesnika Enija (239. do 169.). Enije prvi uvede heksametar u rimsku književnost. — Ove se religijozne pjesme mogu ubrojiti u liriku.

Među epske pjesme ovoga vremena mogu se ubrojiti stare pjesme na gozbi, u kojima su veličali pradjedove; zatim donekle tužbalice (neniae), koje su pjevale najmljene narikače (praeficae).

Počeci običnog dramskog prikazivanja (improvizacije) dopiru do u najstarija vremena, a spominju se: versus fescennini, saturae i atellanae. Sve su ovo bile dramske improvizacije. Običaj je tada bio, da su seljaci na svadbama i drugim svečanostima zbijali kojekakve proste šale uz igranje i pjevanje, pošto su se preobukli, a lice namazili čim bilo ili ga prekrili kakvom maskom. Te su improvizacije dobile ime ili po mjestu, gdje su nastale, ili po sadržaju. Fescennini zovu se po gradu Fescennium u južnoj Etruriji, a znači raskalašene šale kod seoskih svečanosti. Sturae su lakrdije s pjevanjem i igranjem uz pratnju frule, s početka u rukama seoske omladine, a poslije, kod su za vrijeme prikazivanja stali u Rimu podizati pozornicu 364. god. pr. Is., u rukama glumaca od zanata, histriones; kad se stvorila prva pozorišna igra, uzimala se satura kao neki veseo završetak, exodium, iza drama. Atellana, oščanska lakrdija (ludus oscus), tako nazvana po oščanskom gradu Atella u Kampaniji, došla je iz Kampanije u Rim, gdje su je predstavljali rimski mladići maskirani.

Njezina je osobina, da je imala stalne muške uloge (personae oscae), kao: Maccus (šaljivčina), Bucco (zvekan), Pappus (lakomi, uobraženi starac) i Dossenus ([previjani] mudrijaš). U kasnije se doba Atellana obrađivala umjetnički kao i mimus, t. j. lakrdija iz prostog narodnog života, spojena sa živahnom gestikulacijom i igranjem; mimus potiče iz grčke donje Italije, a u Rimu se vrlo rano odomaćio.

Drugi period (staro doba).

(Adulescentia).

(Od Livija Andronika do Suline diktature, od 240.—80. god. pr. Isusa).

§ 3. U poeziji ovoga doba na prvom je mjestu drama, a onda epos.

Rimska se literatura počela neprirodno razvijati; mjesto da se izgrađuje dalje na onim počecima u prvom periodu, ona je udarila drugim putem, primila je tuđi karakter — grčki. To se najbolje vidi na poeziji. Prirodni je razvitak poezije: epska, lirska, dramska; a rimska poezija počinje sa dramom.

§ 4. Drama. Rimska se umjetna drama razvila potpuno pod utjecajem grčkim i u početku se sastojala u više ili manje slobodnom prenošenju grčkih originala. Kad su kasnije Rimljani počeli obrađivati tragedije i komedije sa nacionalnim sadržajem, držali su se slijepo Grkâ. U obadvije vrste rimske drame nalazimo i dijalogâ, diverbium, i partijâ, koje se recituju uz pratnju svirke, canticum. Pojedine je pauze u radnji ispunjavala muzika. — Protivno od grčkog običaja nije broj glumaca bio ograničen, a ovi su igrali u perikama, ne sa maskama, koje se u Rimu javljaju tek na početku I. vijeka pr. Is. Osim toga su po grčkom običaju i ženske uloge igrali muškarci; istom mimus je i to promijenio.

Tragedia se dijelila u tragoedia crepidata, t. j. sa grčkim sadržajem, i u tragoedia praetexta, t. j. sa nacionalnim, rimskim, sadržajem, u kojoj su i junaci i sadržaj uzeti iz rimske istorije. Ova se nije mogla potpuno razviti, jer tragedija uopšte nije nalazila

jačega odziva kod velike rimske publike, kojoj se radi produkcije više sviđala komedija. I komedija se dijelila na dvoje, i to: comoedia palliata, t. j. sa grčkim sadržajem, i comoedia togata, t. j. sa rimskim sadržajem, koja se zvala i tabernaria, ako je uzimala građu iz života malih ljudi, koji žive u skromnim kolibama (taberna).

Redovite predstave održavane su u početku na ludi Romani (u septembru), onda na ludi plebei (u novembru), zatim i u drugim vanrednim prilikama.

U početku su pozornicu i sjedišta gradili za svaku svečanost napose od drveta. Prvo je stalno pozorište sa kamenim sjedištima sagradio Pompej 55. g. pr. Is., a 13. g. pr. Is. sagradili su Cornelius Balbus i Marcellus kolosalni teatar.

§ 5. Prvi dramski pisac rimski je istodobno i osnivač umjetne rimske književnosti. To je Grk L. Livius Andronicus, koji je za rata s Tarentom oko 273. god. kao vrlo mlad zarobljenik došao u kuću odličnog Rimljanina M. Livija, koji ga je kasnije oslobodio, pa je po njemu i dobio ime Livius. Ovaj je čovjek od velikoga značaja za svjetsku književnost, jer je izumio vještinu prevođenja. Andronik je poučavajući u Rimu preveo oko 240. god. Homerovu Odiseju na latinski u saturnijskom stihu kao udžbenik za svoje đake. Prevod je bio slab, ali se kao školska knjiga dugo održala. — God. 240. je prvi iznio na pozornicu grčku dramu u latinskom jeziku; napisao je mnogo komedija i tragedija i sam je u njima glumio. Umro je oko 207. god.

§ 6. Književnost, koja se sada stvarala, nije bila u opštem smislu rimska; nju je Grk utemeljio i širio u grčkoj formi. Mladi Rimljanin iz boljega staleža niti je imao vremena, niti su mu običaji dopuštali, da se bavi književnim radom i da ga cijeni. Kroz toliko generacija ne nalazimo nijednog Rimljanina, nijednog Latina iz Lacija, da se bavi književnošću rimskom. Andronikov nasljednik Nevije je iz Kampanije, Plaut je iz Umbrije, Enije i Pakuvije su iz Kalbarije, Cecilije i Terencije su slobodnjaci, prvi galske, a drugi afričke krvi. Sve sami Grci i latinizirani Italci.

Da ova književnost nije bila grčka, nego da je počela uzimati nacionalni rimski karakter, pokazuje nam Cn. Naevius, rodom iz Kampanije, a živio je 270.—201. god. On nastavlja Andronika, ostaje pri udarenoj formi, obrađuje atičku tragediju i komediju; ali uz to uzima građu za tragedije iz rimske priče i istorije, a za komedije iz italske okoline. Tako je postao tvorac rimske nacionalne drame. Isto je tako tvorac i nacionalnog epa, jer je napisao ep Bellum Poenicum u 7 knji. u saturnijskom stihu, u kom opisuje prvi punski rat. I atička sloboda u riječi, koju rimska policija nije trpjela, karakteriše ovoga čovjeka; snašla ga je tamnica i progonstvo, što mu je kao pjesniku skratilo život.

§ 7. Treći dramski pisac, ujedno i najplodniji pa i najstariji, od koga su se sačuvala čitava djela, jeste T. Maccius Plautus, iz umbrijskog gradića Sarzine, dođe rano u Rim, gdje nađe zanimanje u pozorištu, izgubi u tom zanimanju stečeni novac, koji je uložio u trgovačka poduzeća, i morao je u mlinu kao sluga okretati mlin i tako zarađivati gorki hljeb. U tako teškom položaju počeo je pisati komedije. Umro je oko 184. god. Od njega nam je ostalo 20 komedija, isključivo palijata; to su najstarija potpuna djela rimske književnosti, koja su došla do nas. Komedije je radio prema Filemonu, Menandru i Difilu, t. j. prema klasicima nove atičke komedije, koja je uzimala građu iz običnoga života. On je kao i Nevije iz dva ili više grčkih komada sastavljao jedan latinski, t. j. pravio kontaminacije (contaminare), jer je rimska publika više pazila na radnju u drami, nego li na umjetno izvođenje. Iz Plautovih se komedija može najbolje upoznati ne samo starinski, obični narodni, jezik, no i domaći odnošaji Grka i Rimljana; nijedan stariji pisac ne daje toliko prilike čitaocu, da zaviri u svetinju doma rimskog i grčkoga, kao Plaut. Njegove su komedije, i ako rađene prema grčkim originalima, pune rimskih osobina, pa mu u tom i leži zasluga. Najbolje su i najpoznatije: Bacchides, Captivi, Menaechmi, Miles gloriosus, Aulularia, Mostellaria, Pseudolus, Trinummus.

§ 8. U daljem se stvaranju nacionalne književnosti naročito ističe Quintus Ennius iz Kalabrije, donjoitalski Grk, od 239.—169. god. Stari ga je Cato Censorius

doveo sa Sardinije u Rim, gdje je živio krećući se u otmenim krugovima, poučavajući i baveći se literarnim radom. U svom književnom radu bio je mnogostran; pisao je tragedije, naročito prema Euripidu, tom velikanu grčkom, koga je helenistički svijet visoko cijenio; zatim komedije, koje su bile slabe, i s a t u r a e, pjesme mješovitog sadržaja i u različitim metrima. Glavno mu je djelo: A n n a l e s, ep u 18 knj., u kome je opjevana istorija rimska od Eneje pa do doba pjesnikova. Ep se nije sačuvao. Osobita mu je zasluga, što je prvi uveo heksametar u rimsku literaturu (v e r s u s l o n g u s), pa tako udario temelj rimskoj metrici. Pored heksametra uveo je i elegijski distih. Njegov je ep do Vergilija bio nacionalni ep rimski, a za Vergilija je bio klasični uzorak pored Homera.

§ 9. Poslije Plauta živjela je rimska komedija sa grčkim sadržajem samo kratko vrijeme. C a e c i l i u s S t a t i u s umro je 16 godina iza Plauta; njegove komedije palijate nijesu u početku imale uspjeha. On je vjerno prevodio Menandra, pa su ga zbog toga hvalili rimski filolozi; inače je zaostao za Plautom. Umro je oko 168. god.

§ 10. Sestrić i đak Enijev M. P a c u v i u s, rodio se 220. g. u Brundiziju, živio je u Rimu i kao slikar i kao pjesnik, a umr'o u Tarentu 132. g. Osim tragedija po grčkim uzorcima napisao je i jednu pretekstu: P a u l u s (po svoj prilici = Aemilius Paulus; pobjednik kod Pidne). Njegove su se drame održavale na rimskoj pozornici sve do kraja republike. Kritičari iz republikanskog doba smatrali su njega i L. Akcija najvećim tragičarima; Ciceron ga zove kao i Akcija: summus poeta. Od njega se nije ništa sačuvalo.

§ 11. Najveći rimski pjesnik tragedija bio je L. A c c i u s, 170.—86., iz Umbrije, sin nekog slobodnjaka; podigao je tragediju na najveći stepen, što ga je ikad imala u Rimu, i zauzimao je odličan položaj u rimskom društvu. On je bio vrlo plodan pjesnik; znamo za 45 naslova njegovih tragedija, u kojima je obazirući se na grčke tragičare obradio sve velike epske cikluse, naročito trojanski; napisao je i dvije praetextae. Naročito se ističe njegov stil, polet i snaga u izražaju. Bavio se i didaktičkom poezijom.

§ 12. Iza Plauta je najznamenitiji pisac komedija P. T e r e n t i u s A f e r, iz Kartage, rodio se oko 185. god.; dođe djetetom kao rob u Rim u kuću senatora Terencija, koji ga dobro odgoji i onda nagradi slobodom. U Rimu se sprijatelji s najobrazovanijim i najmoćnijim ljudima onoga vremena, kao s mlađim Scipionom i Lelijem. Pošto je napisao 6 komedija (166.—160. g.), ode na putovanje u Grčku, odakle se nije ni vratio: umrije tamo u 26. godini. — Sve 6 komedija su nam sačuvane, a imena su im: Andria, Heautontimorumenos, Eunuchus, Phormio, Hecyra, Adelphoe. Sve nose grčka imena i izrađene su prema grčkim uzorcima, naročito prema Menandru.

U originalnosti stoji iza Plauta, ali ga u motiviranju radnje, u obradi i u ljepoti crtanja karaktera nadvisuje. Kao što Plaut, tako i on upotrebljava kontaminacije. U formama stiha ograničava se na jambe i troheje. Jezik mu je biran i čist, upravo uzor krasnog društvenog jezika. Proste šale i proste izraze izbjegava, zato se obični narod nije za nj zagrijavao.

Plaut i Terencije su grčku građansku dramu predali svjetskoj književnosti. Mnogi dramski zapadno-evropski pisci XVI. i XVII. vijeka su našli u njima vrsne učitelje, čija imena neće nikada iščeznuti.

§ 13. Jedina pjesnička vrsta u rimskoj literaturi, koju Rimljani nijesu uzeli od Grka, jest s a t u r a. Glavni predstavnik satire u ovo doba je C. L u c i l i u s iz Kampanije, 180.—102., umro u Napulju, gdje je sahranjen na državni trošak. On je učinio satiru sasvim novom pjesničkom vrstom, za nju je Lucilije našao poticaja u grčkoj književnosti i dao joj je pjesnički oblik. Ime satura ne označava više kao prije zbirku izmiješanih pjesama, nego neku vrstu etičko-političke poučne pjesme, većinom u kritičko-polemičkoj formi, i Lucilije se u tom smislu označava kao izumitelj ili osnivač satire. U satiru je unio i stalnu metričku formu, t. j. heksametar, a prije imala je različne metre. Sadržaj njegovih »S a t u r a e«, u 30 knj., bio je vrlo različan. Sačuvali su se samo odlomci. U svojim je satirama raspravljao o svima pojavama političkog, socijalnog i naučnog života, unosio je u njih i svoje doživljaje i raznolike literarne studije; osobito se rugao staroj atičkoj komediji, što više, on je i pojedine

ljude s imenom, bez obzira na ugled, izvrgavao ruglu. Njegove su satire morale biti vjerna slika onoga vremena. Na njega se ugledao pjesnik Horacije.

Treći period (zlatno doba).

(A e t a s v i r i l i s).

(Od Suline diktature do smrti Avgustove, od 80. pr. Is. do 14. god. posl. Is.).

I. Ciceronov vijek.

(80.—30. god. pr. Is.).

§ 14. P o e z i j a je u ovom odsjeku bila po strani. Osim Lukrecija, koji je obrađivao filozofiju u poetskoj formi, najodličniji je pjesnik K a t u l, svakako najdarovitiji lirski pjesnik u Rimljana.

Na mjesto drame stupio je mimus, koji je usavršio D. L a b e r i u s (105.—43.) i P u b l i l i u s S y r u s iz Antiohije. Predmet mu je uziman iz svakidanjeg, naročito bračnog života, pokatkad i iz mitologije. Jezik mu je bio prost plebejski, a pjevanje i igru pratila je frula.

§ 15. Prvu veliku didaktičnu pjesmu u rimskoj literaturi stvorio je u ovo doba Lukrecije. Dok su se on i njegovi savremenici kretali u homersko - enijevskom pravcu, pojavio se u isto doba novi pravac, koji se povodio za naučnom i umjetnom poezijom Aleksandrinaca i kao ovi obrađivao e p y l l i o n (kratki ep), najviše mitološki e p y l l i o n, epigram i elegiju. Pristaše ovoga pravca smatrali su za glavnu osobinu pjesnika, da je d o c t u s, da je načitan u grčkoj poeziji i da tačno poznaje grčku mitologiju. Što se tiče forme najviše su pazili na ljepotu. Oni nijesu samo proširili područje rimskog pjesništva, nego i umjetnički dotjerali i udarili put velikom razvoju poezije u Avgustovo doba.

T. L u c r e t i u s C a r u s, 98.—55. pr. Is. O njegovu životu ne znamo mnogo. Priča se, da je poludio i ubio se. Napisao je u heksametrima didaktični ep D e r e r u m n a t u r a u 6 knj.; djelo nije dovršeno, pa ga je Ciceron popravio i izdao. Sadržaj je djela nauka Epikurova o biću stvari. Ona oslobađa čovječanstvo straha od bogova i smrti. Lukrecije veli: kao što se sve, što postoji, sastoji od atoma, pa i duša, tako se i rastavlja u atome, od kojih je nastalo; sve se vrši po prirodnim zakonima. On dokaziva, da bogovi nikako ne rade na svijetu, da se sve događa po prirodnim zakonima; zato da se čovjek ne treba ničega bojati, pa ni smrti, jer i duša umire s tijelom.

Lukrecije je svakako najznačajnija pojava u rimskoj književnosti, što je prvi Rimljanin, koji je pokušao da dogmatsku filozofiju Grka uči sistematski i u savezu; on je stvorio remek-djelo didaktične poezije, pa ga zato treba ubrojiti među najveće pjesnike rimske.

§ 16. C. V a l e r i u s C a t u l l u s, rođen u Veroni 87., a umro ubrzo iza 54. god., s pravom je jedan od najvećih i najdarovitijih pjesnika rimskih. Potekao je iz bogate porodice, otac mu je bio veliki posjednik u Veroni. Na poluotoku Sirmio na jezeru gardskom je imao imanje, gdje je često boravio, kad bi mu srce pritisla tuga i jad. Svoj kratki život je većinom proveo u Rimu, gdje se najviše družio s književnicima. Bio je vjerni sluga Muza i oduševljeno se posvetio proučavanju grčkih pjesnika. Ubrzo je stekao veliki glas. Strastveno se zaljubi u lijepu i duhovitu Klodiju, koju je opjevao u biser-pjesmama pod imenom Lezbije. U ljubavi nije bio sretan, pa se raskrvavljena srca rastaje s nedostojnicom svoje ljubavi. Putovao je u Bitiniju, odakle se vratio na svoje imanje, pa u Rim; ljubavne rane je prebolio, ali zaboravio i oprostio nije nikada. Umro je mlad, ubrzo iza smrti Klodijine. — Nijedan latinski pjesnik nije tako grčki kao Katul. Jednostavnost, patos, potpuna gracija su u Katulu ujedinjeni ka ou velikim grčkim pjesnicima, njegovim primjerima, i jedino u njemu među Rimljanima (Macaulay, Makalej). On ima sasvim istu savršenost kao i grčki pjesnici do Sofokla i s njima je jednak (Niebuhr). Jezik mu je bez učenog mitološkog ukrasa, pun narodnih izraza. On nas u srce dira svojom svježinom, osjećajem i poštenom otvorenošću srca i duše.

Katul je prvi utro staroj grčkoj lirici put u rimsku književnost, i ako to svojata Horacije.

Njegove pjesme nijesu potpuno očuvane: imamo ih svega 116, i to 61—68 većih, koje su okružene manjim

u jampskim i lirskim metrima ili epigramima u elegijskom distihu. One obrađuju ili najrazličitije teme ili su ispjevane prema Aleksandrincima, kao epyllion o svadbi Peleja i Tetide; ova je pjesma jedini potpuno očuvani primjer aleksandrijskih manira. Nepobitna je istina, da Katula njegove pjesme čine jednim od prvih liričara svijeta.

Ostali pjesnici ovoga vremena su manje važni. Svi pišu elegije, epigrame, ljubavne, mitološke i didaktične pjesme u duhu Aleksandrinaca.

§ 17. D r a m a. U ovo doba propada tragedija, togata potiskuje palijatu, a u književnost ulaze dvije donjoitalske lakrdije: ošćanska atelana i grčki mim. Na polju drame usavršio se m i m u s, grčka vrsta, narodna šala, srodna atelani. To je bilo u početku mimično kolo, koje je služilo kao intermezzo (embolium) u pozorišnim komadima, pa je kasnije postao lakrdija s pjesmom, kolom i dijalogom; najposlije je mimus bio exodium mjesto atelane, t. j. šaljivi komad, koji se davao na pozornici poslije ostalih ozbiljnijih komada kao završetak predstavljanja. Mimus nije imao maske ni pozorišnih cipela (odatle i ime: planipes), pa zato ima za nj glumaca i glumica. Ženske uloge su igrale same žene. Glumci mimusa su bili ljudi iz najnižih slojeva. Ova se lakrdija radi svojih šala i prostota dugo održala na pozornici. — Najbolji je pisac mima bio D. L a b e r i u s (103.—43.), koji je bio veliki vještak u izrađivanju prologa, kojim je uvodio publiku u mimus. — P u b l i l i u s S y r u s, slobodnjak, iz Antiohije, poznat je kao glumac i improvizator. Iz njegovih mima, koji su bili puni poslovica iz praktičnog života, uređena je još vrlo rano alfabetska zbirka tih poslovica u jampskim senarima ili trohejskim tetrametrima pod naslovom: P u b l i l i S y r i s e n t e n t i a e. Iz ove je zbirke sačuvano preko 700 poslovica u različnim izvatcima.

II. Avgustov vijek.

(30. pr. — 14. god. posl. Is.).

§ 18. Bitkom kod Akcija (31. god.) nastaje velika promjena u rimskoj državi, premda su ostale republikanske forme. Avgust je postao samovladar, ali nije uzeo carski naslov, niti je ukinuo republikanski ustav; njegova vlada ima oblik republikanski, a uistinu su se svi važni poslovi u državi vršili po njegovoj volji. Pored svega toga sve je novo: novo društvo, novi ljudi, nov vladar. Republika se bila preživjela, pa je svak želio mira. U ovoj novoj atmosferi nastade i nova literatura.

Nestalo slobode, nestalo javnih skupština, nestalo političkih parnica, skučena sloboda govora u senatu, pa nestaje i proze, nema više govorništva ni istorije kao u republikansko doba. Ali se zato diže poezija do najvećega savršenstva sa svim svojim vrstama i formama.

Sam car Avgust pomaže pjesnike, a po njegovu primjeru i drugi odlični i bogati ljudi, koji su postali središte literarnih društava. Na čelu svih tih dobrotvora pjesništva je bio C. C i l n i u s M a e c e n a s, presona grata i desna ruka cara Avgusta. Mecenina je zasluga, što je sakupio oko sebe najbolje pjesnike onoga vremena, bio im prijatelj i pomagao ih riječju i djelom. Stoga se tako proslavio, da i danas zovemo mecenom čovjeka, koji pomaže književnost. U Mecenin su krug spadali pored drugih V e r g i l i j e, P r o p e r c i j e i H o r a c i j e.

Drugo kolo pjesnika okupilo se oko M e s a l e (M. V a l e r i u s M e s s a l l a C o r v i n u s), koji je isto bio odan Avgustu. U tom su kolu: T i b u l i O v i d i j e. Prijatelj književnosti je bio i C. A s i n i u s P o l l i o. I sam se mnogo bavio knjigom, a istakao se kao kritičar. Važno je, da je u Rimu uveo javna čitanja književnih radova (r e c i t a t i o n e s), što je mnogo pomoglo i koristilo književnosti. Polion je podigao i prvu javnu biblioteku u Rimu 39. god. pr. Is.

Pjesnici toga doba pjevaju po primjeru klasičnih pjesnika grčkih: Homera, Sapfe, Alkeja, Pindara i dr. Jezik i forma su im potpuno savršeni. Originalnost su pokazali u tome, što su neke pjesničke vrste, koje Grci

nijesu poznavali (satiru i epistole), dotjerali do savršenstva, a u drugima (elegiji) pretekli svoje učitelje.

Stvorilo se dvorsko pjesništvo, jer su svi pjesnici pjevali prema ukusu dvora i svojih zaštitnika. Narod nije bio tako obrazovan, da bi ih mogao razumjeti. Pjesme su pjevali za najviše krugove, pa je narod i dalje volio stare pjesnike, koji su mu po svemu bili bliži. Istom kasnije stekli su ti pjesnici ugled i priznanje kod naroda.

Glavni predstavnici lirike su: Horacije, Tibul, Propercije i Ovidije; epa Vergilije; didaktičke poezije Vergilije i Ovidije, a satire Horacije.

Drama u Avgustovo doba gotovo izdiše. Na glasu su dvije tragedije: Thyesta od Vergilijeva prijatelja Varija i Ovidijeva Medea. Togata se više ne bavi zanatlijama nego uvodi vitezove, te se po viteškoj specizalnoj nošnji trabeji (trabea) zove trabeata. — Među višim krugovima bio je omiljen za Avgusta pantomimus, u kom je jedan igrač izvodio dramsku radnju samo igranjem i gestikulacijom, naročito gestikulacijom glave i ruka (današnji balet). Međutim je kor pjevao tekstove, koji su odgovarali situaciji igrača. Pantomim je neka osobita pojava rimske drame, u kojoj je pjevanje odvojeno od radnje. Tvorci su ove igre Pylades iz Kilikije i Bathyllus iz Aleksandrije, živeći u Rimu u doba Avgustovo. Mecena je bio veliki prijatelj pantomima Batilova, a uza nj i sam Avgust. Uopšte rimska inteligencija vrlo rado gleda pantomim, dok za čistu dramu skoro niko i ne mari. Pantomim, taj specijalitet Rima, koji je zadao najteži udarac rimskoj drami, održao se je do vremena cara Trajana, koji ga je posve zabranio (oko 100. g.).

§ 19. P. Vergilius Maro.

Vergilije se rodio kao sin seoskih roditelja u Andesu, selu kraj Mantove g. 70. Pošto je izučio filozofske nauke u Kremoni, Milanu i Rimu, vratio se zbog bolesti kući u Andes, da se oda poeziji. G. 41. oteše mu veterani Oktavijanovi imanje, ali ga opet dobije s pomoću Azinija Poliona, koji je tada bio prefekt njegove provincije. Kad je Azinije Polion opozvan iz provincije, izgubi opet imanje, a umalo te ne izgubi i glavu. Obrati se u Rim za pomoć, gdje mu pomogoše, ali bez sumnje na preporuku Mecene, koji je znao za njegova Bucolica. Otada je živio u Rimu, družeći se s Avgustom, Az. Polionom, Mecenom, Kornelijem Galom, Horacijem, uopšte sa najistaknutijim političkim i literarnim ličnostima; ili bi se povukao u tišinu seoskog života u Kampaniji ili na Siciliji. Da bi dovršio Enejidu, odluči 19. g. otići u Grčku i Aziju na nekoliko godina. U Ateni ga zateče bolešću srvana Avgust na povratku iz Azije. On ga povede, ali mu putem pozli, te umre 21. sept. 19. god. pr. Is. u Brundiziju. Kosti su mu prenesene u Napulj. Tu i danas ukazuju na njegov tobožnji grob među vinogradima na Posilipu. — Njegov je život ocrtan u ovim stihovima, za koje veli njegov biografičar Donatus, da ih je sam Vergilije spjevao:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope; cecini pascua, rura, duces.

Kao pjesnika podigoše ga Bucolica, 10 ih na broju, koje se zovu Eclogae, a ispjevao ih je od 42. do 38. god. To su pastirske pjesme, ispjevane prema Teokritovim (sa Sicilije, oko 250. g.) idilama; same alegorije, jer se pod pastirima kriju druge osobe, kojima Vergilije u usta meće svoje riječi s obzirom na prilike svoga vremena i svojih osoba. Teokritovi pastiri su pravi pastiri, a Vergilijevi pastiri su preobučeni obrazovani Rimljani. Neke ekloge imadu i ličnu tendenciju. Tako se u prvoj eklogi pod pastirom Titirom misli Avgust, kome Vergilije zahvaljuje, što mu je vratio imanje. Vergilije je prema tome tvorac alegorične pastirske poezije.

Georgica u 4 knjige (I. poljodjelstvo, II. voćarstvo, III. stočarsktvo, IV. pčelarstvo) najsavršenije mu je djelo, koje je napisao na poticaj Mecenin i njemu posvetio. Na Georgikama, u kojima je kasnije proveo i neke promjene, radio je pjesnik 7 godina (37.—30.). Pri izrađivanju se ovog djela poslužio Vergilije različnim djelima te struke iz grčke i rimske književnosti (Hesiod, Ksenofont, Katon, Varon, Lukrecije), a nešto i vlastitom praksom.

Georgica su vanredno pjesničko djelo, svakako najbolji didaktični ep u cijeloj svjetskoj književnosti,

»jedan od najskupocjenijih nakita« u rimskoj poeziji. Ono je prije svega originalnije od ostalih djela, jer u njemu ima dosta lično samog pjesnika. Kroza nj izbija nježna, topla, istinska ljubav prema prirodi, prema selu i životu u njemu, prema zemlji, izvoru svega blaga, i prema bilju i stoci. Georgica su skroz artično djelo. Umjetnost na svakom koraku, u svakom stihu, u svakoj riječi. Jezik i stil predstavljaju savršenstvo. To je čistoća, blagoglasnost, ritmičnost, elegancija, otmenost. Što ih čovjek više čita, sve više to opaža, osjeća, uživa.

Najljepša su mjesta: opis nepogode (u I. knj.); pohvala Italije, pohvala seoskog života, opis proljeća i slika požara u šumi (u II. knj.); opis kuge, zime u Trakiji i borbe između dva bika suparnika (u III. knj.); rat pčela (u IV. knj.).

Odmah poslije Georgica g. 29. počeo je Vergilije novo djelo Aeneis u 12 pjevanja, za koje mu je Oktavijan odabrao temu, pa je njemu već iza dvije godine pročitao prva pjevanja. Izrađivanje Enejide išlo je sporo, jedno zbog toga, što Vergilije nije imao osobitog dara za laku produkciju, drugo, što je morao proučavati pjesnike grčke (Homera, Kikličare, Aleksandrince), rimske (Nevija i Enija sve do Lukrecija) i prozaičare: naročito su mu valjali kao izvori Katonovi Origines i Varonove Antiquitates. Na samrti je ostavio pjesnik djelo još nedovršeno svojim prijateljima Variju Rufu i Plociju Tuki pod tom pogodbom, da ga na svijet ne izdaju; po naredbi Avgustovoj Varije je ipak izdao ep bez ikakvihh promjena.

Vergiliju je pri izrađivanju ovoga epa glavno ogledalo i primjer bio Homer. On je kao pjesnik bio homerid. Prvih šest pjevanja Enejide odgovaraju Odiseji, a drugih šest Ilijadi; osim toga je Vergilije vješto primijenio grčku mitologiju na domaću (italsku); u isto doba je nastojao, da svojim epom proslavi porodicu Julija, koja je po pričanju vukla lozu od trojanskog junaka Eneje. Zbog toga je Avgust i želio, naročito iz dinastičkih interesa, da ep čim prije izađe na svijet.

Vergilije je sam sebe bez sumnje gledao u redu grčkih epičara, kao što je Horacije u redu grčkih liričara; i bez sumnje bio mu je ponos, kao što je bio Horaciju i Ciceronu, da je smio rimski pjesnik stati pokraj grčkih.

Ti su znaci zavisnosti nerazdruživi od sve antične umjetnosti. Kao što Vergilije, tako zavisi grčki ep od Homera i ne vidimo, da je ijedan Grk ili Rimljanin poslije Homera stvorio epsku kompoziciju s takvom samostalnošću kao Vergilije.

Enejida je plod silne marljivosti i savjesnih studija; u krasnom jeziku, koji je namjerno natrunjen starinom i zvučnim stihovima. Prema njegovu jeziku i stihu bili su Lukrecije i Katul zastarjeli. Što se tiče pregleda, Enejida nadmašuje epe Homerove, ali u originalnoj jačini zaostaje za njima. Upada u oči, da glavni junak Enejide, pobožni Eneja, izgleda slabašan i nesamostalan prema Homerovim junacima. Rimljani, dakako, to nijesu opažali, nego su se tim epom kao nacionalnim silno ponosili. Da uistinu nije djelo dovršeno i dotjerano, pokazuju mnogi nedovršeni stihovi (58 stih.).

Kratak sadržaj Enejide je ovaj:

Prva tri pjevanja sadrže doživljaje Enejine do dolaska Didoni u Afriku, kojoj priča razorenje Troje i šta je bježeći sa svojima iz zapaljenog grada pretrpio, da bi osnovao novu postojbinu. — Slijedeća tri pjevanja (4., 5., 6.) govore o Enejinim događajima u Kartagi, na Siciliji i za vožnje u Lacij. Pjevanja: 7., 8., 9. rade o događajima u Laciju do povratka Enejina u tabor trojanski. Zadnja tri pjevanja opisuju veliku odlučnu bitku, koju je Eneja dovršio pobjedonosno dvobojem sa Turnom, kraljem rutulskim.

Avgust je time, što je spasio Enejidu, darovao rimskoj starini, školi srednjega vijeka, renesansi, francuskoj i engleskoj poeziji, obrazovanju svijeta sve do početka 19. vijeka vođu i učitelja. On je Rimljanima bio »pjesnik«, kao Homer Grcima; Petrarca, Tasso, Milton i toliki drugi bili bi doduše i bez njega, ali drukčiji, nego su. — Među Rimljanima je Vergilije i za svoga života uživao glas velikog pjesnika, a poslije smrti činilo se Rimljanima, da je još veći, nego li prije. Još rano pa sve do u najkasnija vremena upotrbljavala se njegova Enejida kao školska knjiga, bilo radi vježbe u čitanju, bilo radi poetičkih i retorskih vježbi, i kao što je Homer za grčku gramatiku, tako je Vergilije za latinsku školsku gramatiku bio centrum jezičnih studija. Rano su

ga počeli i naučno objašnjavati. Nijedan pjesnnik nije imao toliko uticaja na razvoj rimske poezije kao Vergilije: epski i didaktični pjesnici su ga sve do hrišćanskih vremena oponašali. — U običnom su životu ljudi citirali njegove stihove. U Napulju, gdje je vrlo rado boravio, i gdje mu je bio grob, narod ga je štovao kao patrona svoga grada. U srednjem su ga vijeku smatrali od Boga poslanim prorokom, i ako je bio poganin, jer su u IV. eklogi nalazili proročanstvo o dolasku Mesije. Njegovo opisivanje podzemnog svijeta u VI. pj. je pratip hrišćanske predstave o vatri i paklu; zato ga je i uzeo Dante u Divina Commedia, da mu bude vođa u Inferno (pakao).

Radi Vergilijeve veličine kolale su u starini i još druge manje pjesme pod njegovim imenom, i ako ih on nije napisao.

§ 20. Q. Horatius Flaccus.

Kao što je Vergilije nastavio grčki ep latinskim jezikom, tako je Horacije nastavio lirsku poeziju grčku.

Horacije se rodio 65. god. u Venuziji (Apulia) kao sin slobodnjaka. Premda mu je otac imao malo imanje, ipak je gledao, da svom sinu dâ bolje obrazovanje, nego li mu ga je moglo dati rođeno mjesto; stoga se preseli otac u Rim, gdje je dobio službu pobirača novaca na javnim dražbama (auctionum coactor). U Rimu je Horacije učio kod Orbilija Pupila. God. 45. ode u Atenu radi višeg obrazovanja (univerzitet), naročito radi filozofskih studija. Kad je god. 44. došao Brut u Atenu i rimsku omladinu na tamošnjem univerzitetu pozvao na obranu slobode, pođe za njim i Horacije; pratio je Bruta u Aziju i Makedoniju i borio se kao tribunus militum kod Filipa god. 42. (Makedonija). Horacije pobježe iz boja bojeći se, da ne pogine; Antonije i Oktavijan ga doduše amnestiraše, ali kad se vrati u domovinu, nađe imanje u rukama veterana, a otac mu je bio umro. Našavši se bez igdje ičega, primi pisarsko mjesto kod kvestora (scriba quaestorius). Preko svojih pjesama, u kojima je, naročito zbog siromaštva, dao oduška svom ogorčenju radi ondašnjih prilika, šibajući bezobzirno ličnosti i stanje, upoznade se s Vergilijem i Varijem Rufom; ovi ga god. 38. prikazaše Meceni, a Mecena ga poslije 9 mjeseci

pozva sebi i uze među svoje prijatelje. S Mecenom se iskreno sprijatelji, pa mu Mecena oko 33. god. poklonı jedno dobarce u sabinskom kraju, blizu Tibura. Horacije se upoznade i s Avgustom, koji ga je, kao i Mecena, zavolio i pomagao, a kasnije ga htio uvesti i u svoj dvor i držati ga kao svog tajnog sekretara; Horacije je to odbio, jer je htio da bude nezavisan, na što se Avgust nije ljutio, jer je znao da čuva individualnu slobodu svojih odličnih prijatelja. Živeći povučeno ili na selu ili u Rimu, živio je Horacije samo za svoje prijatelje i za svoju poeziju. God. 8. pr. Is. umrije Mecena, a nekoliko nedjelja iza njega i Horacije u 57. godini života; sahranjen je na sjeveroistočnom obronku Eskvilina baš pokraj Mecene.

Svoju osobu opisao je sam Horacije ovako: malen, podebeo, mrke kose, prije vremena prosijed, brzo plane, ali se brzo i umiri.

Pjesnički je rad Horacije počeo oko 41. god. i radio je preko 30 godina. Djelo, kojim je izašao na javnost, bile su Saturae, zbirka pjesama, posvećenih Meceni, a izdao ih je oko 35. god. Ove je satire sam Horacije nazvao Sermones, jer su se od proze razlikovale samo time, što su bile u heksametrima. Po primjeru Lucilija raspravlja Horacije u satirima o najraznovrsnijim predmetima: ili govori o prilikama različnih ličnosti, ili napada na naopako ondašnje vrijeme; prilike je posmatrao jednostavno s nekim izvjesnim humorom i gledao svoju zadaću u: ridento dicere verum. Pet godina kasnije izdao je drugu knjigu satira (30. god.), u kojima Horacije sam ne govori, nego pušta druge, da oni govore.

Horacije se u satirima poveo za Lucilijem. Lucilije je bio nepobitna veličina; on je bio veličina i za Horacija, koji je uostalom nalazio, da se može Euripid mjesto Enija čitati, a Menandar mjesto Plauta. Horacije, koji je usavršio satiru,tu originalnu rimsku literaturnu vrstu, ne zaostaje za Lucilijem u duhovitosti i dosjetljivosti, nego ga ironijom i humorom i nadvisuje. Kao što je Avgust stvorio novi rimski svijet, tako se moralo sve novo stvarati, pa je i Horacije mislio, da i on mora novo doba početi s nekom novinom u poeziji. Tu novinu pokazao je praktički na Lucilijevoj satiri, tome najslobodnijem proizvodu rimskoga duha. To je bilo naročito i

stoga, što se Horaciju nije sviđala stara rimska poezija, jer nije imala forme, ni helenistička poezija zadnje generacije, jer nije imala vlastitog sadržaja.

U isto doba (oko 30. god.) izdao je Horacije i jedan dio svojih najranijih pjesama Epode (Epodon liber), i to na poticaj Mecene, kome je i epode posvetio. Horacije sam nazvao je ove pjesme Iambi, a ime epode uveli su gramatirači prema obliku većine pjesama. Grčki ἐπῳδός znači kratki stih iza dugoga; prema tome su epode pjesme, u kojima uvijek dolazi po jedan kratki stih iza jednog dugog (kod Horacija obično: trimetrum et dimetrum iambicum). Epode je Horacije uveo u rimsku poeziju povodeći se za grčkim pjesnikom Arhilohom, kojega je pjesme upoznao za svog studenatskog doba u Ateni. U epodama napada pjesnik na pojedina lica u oštrom, više puta upravo u ciničkom tonu, pa se tim i razlikuju epode od satira, u kojima se obično kritikuju opšti odnošaji. One su i kraće od satira.

Svoje ode naziva Horacije Carmina. Prve tri knjige oda, koje je posvetio Meceni, izdade 23. god. On je mislio, da je tim završio svoj pjesnički rad; da se i kasnije odao pjevanju, razlog mu je bio Avgust. Ovaj mu je naredio, da ispjeva svečanu pjesmu, Carmen saeculare, povodom priređivanja ludi saeculares god. 17. — Carmen saeculare pjevao je naročiti kor od 27 dječaka i 27 djevojčica na Palatinu i Kapitolu u počast Apolona i Dijane. — Avgustova je želja bila, da Horacije opjeva i djela njegovih pastoraka Druza i Tiberija iz 15. god. Horacije se tome odazvao, pa je uz ove pjesme o Druzu i Tiberiju dodao i neke druge, te 13. god. izdade četvrtu knjigu oda.

Četiri knjige Horacijevih oda predstavljaju nam forme eolske lirske poezije, naročito Alkeja i Sapfe; te je forme Horacije prvi uveo u rimsku poeziju. Svoj rad je počeo pjesnik s više ili manje slobodnim prepjevima grčkih primjera, da kasnije uzmogne samostalno stvarati. Njegove ode nijesu ode u današnjem smislu, to su prigodne pjesme, koje obrađuju raznolike predmete: lične kao ljubav, život, prijateljstvo; ili opšte, kao politiku i religiju. Ova vrsta Horacijeve poezije više je proizvod refleksija i marljivih studija nego li prirodnog oduševljenja; ali se svakako mora istaknuti njegov oso-

biti dar opažanja i savršena tehnika u formi. Sve pjesme nemaju jednake vrijednosti; najljepša mu je III. knjiga sa šest rimskih oda, a najslabija IV. knjiga.

Kad je dovršio ode, bacio se Horacije opet na naklapanja-ćeretanja (Sermones), kojima je dao formu pisama, jer ih je upravio na određene osobe. God. 20. je izdao prvu zbirku Epistulae, i njih je posvetio Meceni. Prema sadržaju su pisma I. knjige (ima ih 20) ili faktična pisma ili im je svrha da poučavaju, naročito u filozofskom pravcu (Horacije je bio pristalica Epikurove, a kasnije stoičke filozofije).

Kad ga je Avgust pozvao, da upravi jedno pismo i na njega, Horacije to učini, pa ovo pismo sa još dva druga, koja je prije napisao, izdade kao II. knjigu Epistulae oko 12. god. — Sva tri pisma obrađuju literarna pitanja, naročito treće, koje je upravljeno na nekog Piza i njegove sinove (to je bio po svoj prilici Cn. Calpurnius Piso, konzul 23. god.). Ova epistula ad Pisones, koju je Kvintilijan nazvao de arte poetica, ne obrađuje sistematski poetiku nego odulji niz tačaka iz dramske poezije, u što Horacije upleće isključivo svoje mišljenje.

Horacije bio je mudra i bistra glava i ispravan u prosuđivanju prilika. U njegovim pjesmama možemo pratiti njegov postepeni razvoj duševni: kako se od strastvenog mladića razvio miran i ispravan čovjek, koji o svemu mirno i hladno sudi. Kako na političkom polju, tako je i na filozofskom daleko od ekstrema, jer se u filozofiji uvijek držao sredine, a u politici je gledao, da taktički očuva nezavisnost svoje osobe prema svojim silama. Baš ova praktična lukavština, kojom miršu i Horacijeve pjesme, a uz to slobodno i prirodno ispovijedanje svojih osjećaja učiniše njegove pjesme skupocjenim blagom svih vremena.

§ 21. **Elegija prije Ovidija.**

(Erotična elegija Aleksandrinaca).

Stara grčka elegija, kojoj je kolijevka Jonija u Maloj Aziji, bila je ratnička, politička, poučna, ljubavna i tužna. Pjesnici helenističkoga doba uzimaju različite ljubavne zgode za građu elegije, a nju prihvaća Rim. O

ovoj helenističkoj ljubavnoj elegiji ne znamo mnogo, jer nam se od nje malo sačuvalo. S elegijom je u građi i motivima sličan ljubavni epigram, a ovih epigrama nam se mnogo sačuvalo, pa po njima možemo da zaključimo, kakva je bila ljubavna elegija. Osim toga znamo, da su mitološke ljubavne pripovijetke u elegijskoj formi u helenističko doba bile iskićene mnoštvom mitoloških primjera nesretne ljubavi. Rimljani su iz različitih elemenata helenističke poezije stvorili novu vrst elegije: oni su zadržali mitološki nakit ljubavne pripovijetke helenističkog doba, a subjektivni su sadržaj elegije proširili pod uticajem helenističkog epigrama. — Spoljašnji joj je oblik elegijski distih.

U ljubavnoj — erotičnoj — se elegiji rimskoj iznosi ljubavni život pjesnika. Pjesnik pjeva svojoj dragoj, ali joj pravog imena ne spominje, nego ga krije pod pseudonimom.

§ 22. Erotičnu je elegiju uveo u rimsku književnost C. Cornelius Gallus (70.—26. pr Is.) iz Forum Iulii (Gallia Narbonensis), čovjek iz prostog staleža, ali kao prijatelj Avgustov postao je namjesnik u Egiptu. Napisao je četiri knjige elegija pod naslovom Lycoris, jer je ljubio ovu rimsku glumicu mima, pa je htio, da je na taj način ovjekovječi. Sva su mu djela izgubljena. Pošto je pao u nemilost kod Avgusta, sam se ubio.

Albius Tibullus (54.—19. pr. Is.) bio je bogat vitez i prijatelj s Horacijem i Ovidijem. Umro je mlad. Kod starih je uživao glas prvog umjetnika u elegiji. Pod njegovim su se imenom sačuvale četiri knjige elegija, ali su njegove samo prve dvije knjige. Između svih elegija su mu najljepše prvih pet u I. knjizi, a upravljene su na dragu mu Deliju (Delia = Plania). Tibul je pjesnik konzervativan, idealist, sanjar, on čezne za lijepim starim vremenima; bježi od buke velikog grada; njegove su pjesme pune čežnje za životom na selu, u miru, daleko od politike i rata; u takoj povučenosti želi mirnu i vjernu ljubav. To je njegov mali idilični svijet. Tibul nas privlači blagošću i sanjalačkom prirodom.

§ 23. Sextus Propertius (50.—15. pr. Is.) rodio se u Umbriji. Pošto je izgubio imanje, dođe rano u Rim, gdje se sprijatelji s Mecenom. I on je umro mlad. Napisao je četiri knjige elegija; prvu je knjigu izdao pod imenom svoje drage Cintije (Cynthia = Hostia). Osim ljubavi obrađivao je i druge pjesničke motive, i to tako učeno, da ga je teško razumjeti. — Njegov je svijet — svijet velikog grada, visokih i otmenih krugova; cijeli se život velikog grada odražava u njegovim pjesmama. Od sviju rimskih elegičara Propercije najviše zavisi od aleksandrijskih pjesnika; on je nastavio helenističku elegiju. —

§ 24. P. Ovidius Naso.

Ovidije je dijete one generacije, koja nije poznavala republike, on je moderni pjesnik svoga doba, pjesnik Rima kao svjetskog grada; rodio se 43. god. pr. Is. u Sulmonu, u bogatoj, staroj viteškoj porodici. O svom životu govori nam sam u Tristia IV., 10. Roditelji mu se preselište u Rim, gdje je obrazovan u retorskim školama. Od svoje 17. do 20. godine je bio u Ateni, Maloj Aziji i na Siciliji radi višega školovanja. Poslije povratka stupi po želji očevoj u državnu službu, i to u niža zvanja, ali ga želja za poezijom otjera iz državne službe. Od to doba je živio ili u Rimu ili na selu provodeći dane u uživanju. Radi svog pjesničkog dara bio je ugledan gost u krugu Mesale, a prijatelj s mnogim mlađim pjesnicima; bio je poznat u čitavom gradu radi svojih ljubavnih pjesama, koje je pjevao svojoj Korini (pseudonim).

Ženio se tri puta. Živeći zadovoljno u trećem braku snađe ga nesreća, protjera ga Avgust 8. god. posl. Is. u Tomi, grad na Crnom moru, u današnjoj Dobrudži. Radi čega je to Avgust učinio, teško je reći, jer sam Ovidije govori o tome nekako neodređeno. On navodi dva crimina: carmen et error. Jedno i drugo se možda odnosi na njegove frivolne pjesme i rđav, nemoralan život. Ovu kaznu nije Ovidije podnio muški, jer je neprestano kukao i moljakao pomilovanje ili barem premještaj iz onog barbarskog kraja u koje drugo mjesto. Izgledalo je, da je i Avgust omekšao, ali ubrzo umrije, i tako iščeznu Ovidiju svaka nada na bolje. Tek smrt 17. god. posl. Is. oslobodi ga progonstva; sahranjen je blizu Tômâ.

Pjesnički se rad Ovidijev dijeli u tri dijela:
1. Mladenačke pjesme;
2. Pjesnička djela muževnog doba;
3. Pjesme u progonstvu.

1. Mladenačke pjesme.

a) Heroides, t. j. epistulae, to su pisma žena ili djevojaka iz grčke priče, pisana muževima ili vjerenicima, koji su daleko od njih; n. pr. pismo Penelope Odiseju, Arijadne Tezeju i t. d. Zbirka sadržava u svemu 21 ovako pismo; jedna trećina od njih je lažna, podmetnuta Ovidiju.

b) Amores, 3 knj., ljubavne pjesme.

c) Remedia amoris, sredstva, kako će se čovjek utješiti, kad mu djevojka ne vraća ljubavi.

d) Medicamina faciei, propisi za poljepšavanje lica.

Ovamo spada i jedna nesačuvana tragedija Medea, u kojoj je Ovidije pokazao osobiti dar za dramsko pjesništvo.

2. Pjesnička djela muževnog doba.

a) Ars amandi ili ars amatoria, »Vještina u ljubavi«, 3 knj., izdato 2. god. pr. Is.

b) Metamorphoseon libri quindecim, to je zbirka grčkih i rimskih priča od stvaranja svijeta do smrti Cezareve i njegova preobražaja u zvijezdu.

Metamorfoze su ne samo najveće djelo Ovidijevo nego i najljepše. One nam iznose pred oči bogatu fantaziju grčkog naroda, skoro čitavu mitologiju starih Grka. U ovom se djelu najbolje ogleda pjesnikova vještina, ljepota jezika i umjetnički građeni stihovi, u čem ga nijedan kasniji pjesnik rimski nije mogao natkriliti.

v) Fasti, pjesnički kalendar, u kom se govori o postanku i svetkovanju rimskih svečanosti. U početku je djelo bilo određeno na 12 knjiga prema broju mjeseci u godini; ali je istom prva pola, januar do juna (incl.) bila gotova, kad je pjesnika snašlo progonstvo. Djelo je doduše objelodanio iz Tomi i posvetio ga članu carske kuće, Cezaru Germaniku (Caesar Germanicus); nije ga mogao dovršiti, jer je bio izgubio i volju i jer nije imao pri ruci potrebnih pisanih izvora.

3. Pjesme u progonstvu.

U Tomi je napisao ova djela:

a) Tristia, »Pjesme tužbalice«, u 5 knj.

One opisuju rodbini i prijateljima muke u progonstvu; čitava II. knjiga je upravljena na Avgusta kao molba, da ga oslobodi progonstva. Pojedine su knjige separatnc slate u Rim.

b) Epistulae ex Ponto, u 4 knj. Ovo su pisma upravljena pojedinim osobama u Rimu, a sadržavaju kao i Tristia, muke u progonstvu.

v) Ibis, u kom napada nekog prijatelja u Rimu, što se prema njemu prognaniku i njegovoj ženi gadno ponio.

g) Halieutica, poučna pjesma o ribama u Crnom moru.

Pjesme Ovidijeve su ogledalo novog svijeta i novog Rima. Ljubavne elegije Ovidijeve nemaju helenističke učenosti kao u Propercija ili seoske idiličnosti kao u Tibula; one se odigravaju u salonima i ulicama Rima.

Ljubavna umjetnost operiše sa svim motivima helenističke elegije, ali je ona plod novorimskog društva. — Ovidije je među rimskim pjesnicima najtalentiraniji i najduhovitiji. U formi i jeziku pokazuje osobitu ljepotu i glatkoću. Brzo svašta izmisli, pun je humora, a dara za pripovijedanje ima više nego ijedan drugi rimski pjesnik. On se osjećao najsposobnijim u elegiji, pa je elegijsku mjeru potpuno i usavršio. Na nj su se ugledali i mnogi pjesnici u srednjem vijeku, u doba humanizma. — Retorska mu je škola koristila u tome, što je pronašao jednu novu književnu vrstu, t. j. pisma mitskih žena, koja pišu svojim dalekim i nevjernim zaručnicima i muževima. Ovidije je uveo retorski stil u poeziju, i otada je ostalo gospodstvo ovoga stila u poeziji i prozi.

§ 25. Drugi pjesnici. Velik je bio broj pjesnika drugog stepena u ovo doba; među njima se ističu:

L. Varius Rufus (74.—14. pr. Is.) prijatelj Avgusta, Mecene, Vergilija i Horacija. Bio je elegičar i epičar. Osobit je glas stekao, kad je 29. god. pr. Is. na godišnjicu pobjede kod Akcija spjevao tragediju Thyesta, za koju ga je Avgust nagradio sa milijunom sestercija (oko 210.000 dinara). Ova tragedija i Ovidijeva Medea vrijedile su kao najbolje tragedije u carsko doba.

Albinovanus Pedo, prijatelj Ovidijev; njega je Seneka nazvao: fabulator elegantissimus; pisao je epigrame. — Ovi i ostali pjesnici ovoga kova pjevaju prema grčkim pjesnicima, nesamostalno, pa zbog toga i nemaju kakve veće vrijednosti.

Četvrti period (srebrno doba).
(Imminens senectus).
(Od smrti Avgustove do smrti Trajanove, 14.—117. posl. Is.).

§ 26. Rimski su se carevi poslije smrti Avgustove držali različito prema književnosti. — Tiberius (14.—37.) je bio dosta dobar govornik i upućen u grčku i latinsku književnost, ali je neprijateljski bio raspoložen prema literarnim težnjama i progonio slobodnu riječ. — Caligula (37.—41.) je čas dozvoljavao, da se slobodno piše, čas je opet htio da uništi djela velikana, kao Homera, Vergilija i Livija. — Claudius (41.—54.) je bio doista u sve upućen, ali slaba glava na prestolu: pisao je govore i istorijska djela, pa i u grčkom jeziku; uveo je u alfabet tri slova, kojih je nestalo poslije njegove smrti. — Nero (54.—68.) se bavio pored ostalih umjetnosti i poezijom, ali iz zavisti prema drugim talentima nije napredovala pod njim poezija. — Vespasianus (69.—79.), i ako je bio više praktičan čovjek, ipak je imao interesa za obrazovanje i literaturu: on je bio prvi, koji je plaćao latinske i grčke retore iz carske blagajne i tako stvorio javni učiteljski stalež; pa i prema pjesnicima i umjetnicima je bio darežljive ruke. — I Titus (79.—81.) je bio naklonjen književnosti. — Domitianus (81.—96.) je ugušivao svaki slobodniji pokret na najgrozniji način, i ako je priređivao pjesničke utakmice; to je činio samo stoga, da sebe proslavi. — Tek pod Nervom (Nerva 96.—98.) i Trajanom (Traianus 98.—117.) popustio je veliki pritisak, ali literatura nije imala od toga osobite koristi.

Poezija ovoga perioda je u stadiju opadanja, jer su i u nju doprli maniri retorskih škola; pjesnik traži, da oskudicu u prirodnim osjećajima prikrije retorskom umjetnošću i patosom. Ima dosta pjesnika, ali nema velikih, kao u Avgustovo doba. Čitava je poezija bez originalnosti i ima neki naučenjački karakter. — Lirika je rađena po kalupu i stoga bez vrijednosti. — Epska je poezija najbolje zastupljena, ali su to sve kompilacije starih velikih pjesnika iz Avgustova doba, naročito Vergilija i Ovidija. Drama se još nešto drži; na pozornici gospodari još mimus i pantomimus. — Retorski je elemenat prodro i u satiru, koja sada ogorčeno grdi i šiba mane i štete društvene. Epigram je potpuno usavršio genijalni Marcijal. Nanovo su uvedeni u lituraturu fabula i roman.

§ 27. Utemeljač basne u rimskoj književnosti je Phaedrus, iz Makedonije, dođe rano u Rim i tu ga navodno Avgust oslobodi. Napisao je Fabulae Aesopiae u 5 knj., a umro je u dubokoj starosti pod carem Klaudijem ili Neronom. On je svoje basne prevodio s grčkog i prerađivao Ezopove basne, a mnoge je i sam samostalno izradio. Njegove sve basne nijesu sačuvane, pa ono, što nam je ostalo, možemo smatrati izvodom iz potpunog djela. Jezik mu je korektan, prikazivanje lako, jasno i jednolično. Basne su napisane u jampskim senarima.

§ 28. Pošljednji pjesnik, koji je pisao drame za pozornicu (tragedije), bio je T. Pomponius Secundus, konzul 44. god.; inače drame toga vremena nijesu bile namijenjene za pozornicu, nego za čitanje i deklamovanje. — Najznatniji je pjesnik drama filozof L. Annaeus Seneca (5. pr. — 65. posl. Is.), sin retora Seneke. U ranoj mladosti dođe iz Kordube u Rim. Pod njegovim je imenom sačuvano 9 tragedija, koje je Seneka izradio direktno prema grčkim originalima, naročito prema Euripidu. On je uzeo za svoje tragedije najgrozniju građu, kao: Medeju, Edipa, Fedru, Tijesta, Agamemnona, i obradio ih prema zahtjevima retorskoga stila.

Njegove su tragedije u modernoj literaturi dugo vremena vrijedile kao klasične. Njihov se utjecaj vidi u talijanskoj i engleskoj renesansi, u Šekspirovim dramama iz mladosti, a za klasičnu tragediju francusku bile su uzor.

§ 29. U epskoj je poeziji ovoga doba najistaknutiji M. Annaeus Lucanus (39.—65.) iz Kordube, nećak filozofa Seneke, dođe rano u Rim, gdje je slušao

najglasovitije učitelje. Upleten u zavjeru Pizonovu protiv Nerona morao je sam sebe ubiti (65. god.). Sačuvan nam je njegov nedovršeni ep D e b e l l o c i v i l i ili P h a r s a l i a u 10 knj., u kom se opisuje rat između Cezara i Pompeja. Način pisanja mu je istorijski, jezik retorski, stihovi nesavršeni.

§ 30. T. C a t i u s S i l i u s I t a l i c u s (25.—101.), konzul 68. god., a kasnije prokonzul u Aziji; bolujući od neizlječive bolesti umrije od hotimične gladi. Napisao je ep P u n i c a u 17 knj., istoriju II. punskog rata, i to, kako veli P l i n i u s (Ep. III., 7.), m a i o r e c u r a q u a m i n g e n i o.

§ 31. C. V a l e r i u s F l a c c u s iz Kampanije, umro 90. g., napisa Vespazijanu posvećeni ep: A r g o n a u t i c a u 8 knj., prema Apoloniju sa Roda. Ep je napisan u neprirodnom i tamnom jeziku.

§ 32. P. P a p i n i u s S t a t i u s (45.—96.) iz Napulja, u mladim godinama dođe u Rim, gdje je svojom poezijom svratio na se pažnju. Glavno mu je djelo ep T h e b a i s u 12 knj., u kom opisuje borbu sinova Edipovih oko Tebe do smrti Kreontove. Osim toga su mu poznate i prigodne pjesme S i l v a e, većinom u heksametrima, i nedovršeni ep A c h i l l e i s. Oba su se epa i u starom i u srednjem vijeku mnogo čitala.

§ 33. S a t i r a. A. P e r s i u s F l a c c u s (34.—62.) iz Etrurije, dođe rano u Rim, gdje ga obrazovaše dobri učitelji. Bio je pristalica stojičke filozofije. Umrije mlad od katara u stomaku. Napisao je S a t i r a e u 6 knj., u kojima šiba mane i poroke društvene, i ako ne pozna ni ljudi ni života iz svoga iskustva, već samo iz knjiga. Jezik mu je taman i nerazumljiv.

§ 34. D. I u n i u s I u v e n a l i s (60.—140.) iz Akvina u Laciju, posvetio se poeziji tek u zrelijim godinama. Od njega imamo S a t i r a e u 16 knj. (I., 30: d i f f i c i l e e s t s a t i r a m n o n s c r i b e r e). Juvenal nam iznosi opačine strašno pokvarenog čovječanstva u svoj golotinji. U svojoj srditosti ne zna mjere, nego udara jednako i na najgadnije kao i na manje pogreške. Imena i scene stavlja većinom u prošlost, ali tako, da se lako vidi, da cilja na savremeni život.

Juvenala su stari mnogo čitali. U srednjem vijeku uživao je veliki ugled kao moralista (Ethicus), pa su ga

pored Vergilija, Terencija i Horacija naročito u školama čitali.

Najljepša mu je treća satira u I. knjizi: »Opasnosti velegrada«, u kojoj nam iznosi plastičnu sliku života u Rimu. Ta se satira može nazvati biserom čitave njegove zbirke.

§ 35. R o m a n. Jedno od najznatnijih djela čitave rimske literature u doba careva je roman, što ga je napisao P e t r o n i u s A r b i t e r pod naslovom S a t i r a e. U djelu se po primjeru menipejskih satira izmjenjuju proza i stihovi, a iznosi nam bez retorike vještački izrađenu sliku tadanjega iskvarenoga života. Roman je imao oko 20 knjiga, a sačuvani su samo odlomci iz 15. i 16. knjige. Najpoznatiji je odlomak pod imenom C e n a T r i m a l c h i o n i s, u kome se opisuje gozba rasipnoga i sasvim neobrazovanoga bivšega roba Trimalhiona. Petronije je živio na dvoru cara Nerona, gdje je bio poznat kao a r b i t e r e l e g a n t i a r u m. Sam se ubio (66. god.), jer je bio tužen, da je upleten u zavjeru protiv Nerona.

§ 36. E p i g r a m. Najodličniji je zastupnik epigrama u ovom periodu Hispanac M. V a l e r i u s M a r t i a l i s (40.—102). Za vrijeme Nerona je došao u Rim i tu se bavio pjesništvom. Pred smrt se vrati u domovinu.

Latinskih epigrama je bilo već od Enija. Katul i njegov krug su marljivo imitirali ovaj najljepši produkat helenističke poezije; na grobnim spomenicima Italije bilo je epigrama od vajkada. On je po pravilu ostao grčki, u Rimu je bilo bezbroj Grka, koji su ga izrađivali, a znali su ga i Rimljani. Malo po malo je dobio epigram oblik male pjesme, u kojoj se što značajno ili osobito iznosilo. Moderni je epigram usavršio Marcijal, prvi Latinac, koji je stupio u red velikih epigramatičara. On se nije bavio ljubavnim, nadgrobnim ni uopšte školskim epigramom, nego je pjevao polemično-satirične epigrame, ali ne samo sa ličnim šalama, nego mu je epigram bio sredstvo, da opiše rimski svijet i društvo oko sebe; kao što je to uradio Ovidije u elegiji, tako je Marcijal u epigramu. Marcijal nam je ostavio oko 1200 epigrama u 15 knjiga, a ispjevani su većinom u elegijskom distihu, zatim u holijambu i falecijskom jedanaestercu. Marcijal je uzi-

mao sadržaj svojim epigramima iz života, te se često obazire na najgadnije momente života. Stih i jezik su mu laki i elegantni kao i u Ovidija. — Marcijal je svakako stekao važnost za svjetsku literaturu.

Peti period (doba propadanja).

(Ferrea aetas).

(Od Hadrijana do propasti zapadnoga rimskoga carstva, 117.—476. god. posl. Is.).

§ 37. Poezija je u ovom periodu sasvim zaostala za prozom. Pjesnički je jezik još sačuvao neku čistoću, ali samo zato, što se pisci ropski povode za starim pjesnicima; od samih se Vergilijevih stihova i riječi krpe pjesme »centoni« (cento, onis = haljina od svakakvih krpa).

§ 38. U epskoj se poeziji može spomenuti: Claudius Claudianus, iz Aleksandrije, dođe oko 395. god. u Italiju; pisao je različne pjesme, a predmete je uzimao najviše iz savremenih događaja. On je zapravo pošljednji rimski pjesnik. — I neki su se hrišćanski pjesnici bavili epskom peozijom, tako Apollinaris Sidonius, 430.—480. iz Liona.

§ 39. Didaktičkom su se poezijom bavili: Festus Avienus, oko 390. god., iz Etrurije, inače geograf, i Avianus, iz V. vijeka, pjevao je u elegijskom distrihu Ezopove basne u korektnom jeziku.

§ 40. U lirskoj se poeziji ističu hrišćanski pjesnici, kao D. Magnus Ausonius, 310.—393., iz Burdigale (Bordeaux), bio je profesor gramatike i retorike u rodnom mjestu. Njegove su pjesme vrlo raznolike po obliku i sadržaju: epigrami i pisma, pjesme živima i mrtvima, carevima i slavnim gradovima. Najpoznatije su mu Idyllia (idile), a među njima Id. X. Mosella (opis vožnje na Rajni i Mozeli do Trijera). — Prudentius, 348.—410., iz Hispanije, visoki državni činovnik, pod kraj života kaluđer, najvažniji je rimsko-hrišćanski pjesnik; pjevao je ode i himne u Horacijevim metrima, a i pjesme u narodnom stihu.

Kratak pregled rimske metrike.

§ 1. Metrika je grčka riječ, a znači nauku o mjerama, i to baš u užem smislu nauku o onim mjerama, koje upotrebljavaju pjesnici. Ovo se mjerenje sastoji u pravilnom izmjenjivanju slogova, naglašenih i nenaglašenih.

§ 2. Kada po zakonima metrike, t. j. na osnovu gibanja glasa (dizanja i spuštanja glasa pri čitanju) po nekom stalnom redu načinimo cjelinu — stih (versus), koji bilo da se ponavlja, bilo da se izmjenjuje s drugim ili sa više drugih stihova opet po nekom stalnom redu, te sačinjava kiticu (strofu), koja se tečajem pjesme ponavlja, to se cijeli ovaj sklad u poeziji naziva ritam (ῥυθμός).

§ 3. Podloga ritma u metrici jesu slogovi, a kako su stari Grci i Rimljani mjerili slogove po trajanju vremena, to je trajanje jednog kratkog sloga bilo jedinica. Grci su nazivali tu jedinicu sema (σῆμα), a Rimljani mora = čas, vrijeme (◡). — Syllaba brevis je jedna jedinica (mora), a syllaba longa su dvije jedinice, jer da se izgovori dug slog, treba dva puta toliko vremena, koliko za kratak (— = ◡◡). Istraživanjem količine ili kvantiteta slogova bavi se nauka prosodia (προσῳδία, od πρὸς i ᾄδειν). Rimljani su riječ prosodia preveli sa accentus (od: ad i canere). U Grka je spadao ovamo i naglasak i količina, a Rimljani su u potonje doba riječju accentus označavali samo naglašivanje pojedinih riječi, uvidjevši, da se ne slaže uvijek dužina riječi ili sloga sa naglaskom.

§ 4. Kada se čita red slogova, koji su i logički i gramatički dobro poređani, opažamo, da se neki slogovi izgovaraju većom silom nego drugi. Ta se sila ili intenzivnost glasa zove udarac ili ictus ('). Ictus mora biti na dugom slogu, a stoji i na kratkom, ako kratki stoji mjesto dugoga. U klasičnim jezicima zavisi ictus od količine sloga, a ne od naglaska. Moderni se jezici ne osvrću na količinu sloga, nego samo

na naglasak, pa se tako ictus mora podudarati sa naglaskom. U latinskom jeziku vrijedi to samo za zadnja dva sloga u heksametru.

Kvantitet slogova.

§ 5. 1. Po prirodi (naturā) dug je svaki diftong i svaki vokal, koji je nastao slijevanjem; kao: aurum, cōgo (co-igo), nīl od nihil.

2. Slog je po položaju svoga vokala (positione) dug, ako iza vokala dolaze dva ili više konzonanata ili jedno: **j** (i), **x** ili **z**; kao: est, mens, ille, in nova, et verus, maior, ex, gaza.

Ako je drugi konzonant **l** ili **r**, onda se u prozi kratki vokal čita uvijek kratko, a u poeziji se upotrebljava i kao dug; u prozi samo: lúgŭbris, mediŏcris. a kod pjesnika: lugúbris, mediócris.

§ 6. Kvantitet krajnjih vokala upoznaće se iz ovih pravila:

1. Vokal **a** je kratak na kraju imena t. j. nomina (riječi, koje svoj oblik mijenjaju po deklinaciji), izuzimajući ablativ sing. I. dekl. i vokativ riječi na **as.**

Dakle: mensă, nom. (mensā, abl.), scută, mariă; ali Aeneā (vok, i abl.).

U svim ostalim slučajevima je **a** na kraju riječi dugo. Dakle: amā, posteā (ipak ită, quiă).

2. Vokal **e** je na kraju uopšte kratak.

Dakle: patrĕ, currĕ, gravĕ.

Ipak je **e** dugo.

a) u abl. sing. V. dekl., kao: diē;

b) u adverbima na **e** od riječi na **us** i **er,** kao: rectē, pulchrē (ali benĕ, mălĕ).

v) u imperativu II. konj., kao: docē (ali vidĕ). Napose pamti: ferē.

3. Vokal **i** je na kraju dug.

Dakle: patrī, audī.

Kratko je **i** samo u: nisĭ, quasĭ, cŭĭ (cui); dugo i kratko u: mihĭ, tibĭ, sibĭ, ibĭ, ubĭ. Dugo u: utī i velutī, ibīdem, ubīque; kratko u: utĭnam, ubĭnam, utĭque.

4. Vokal **o** je na kraju dug, ipak kao svršetak prezenta i nominativa katkada i kratak.

Dakle: puerō, amō (rijetko amŏ).

Kratko je **o** u: citŏ, modŏ, quōmodŏ, egŏ, ambŏ, duŏ, octŏ.

5. Vokal **u** je na kraju uvijek dug, y (ipsilon) uvijek kratak.

§ 7. Svi krajnji slogovi dvosložnih ili višesloženih riječi su kratki, ako se završuju konzonantom; dakle: donĕc, illŭd, amăt. Samo riječi, koje se završuju sa **s,** trebaju naročita određenja.

1. Svršetak **as** je uvijek dug.

Dakle: mensās, boreās, amās.

Kratak je u nom. grčkih riječi na ăs, ădis, kao: Iliăs.

2. Svršetak **es** je dug.

Dakle: nubēs, patrēs, amēs, audiēs.

Kratak je samo u nom. sing. riječi III. dekl., koje dobivaju u gen. jedan slog više s kratkim vokalom, kao: milĕs, milĭtis; segĕs, segĕtis; osim: abiēs, ariēs, pariēs, Cerēs; onda u: penĕs i ĕs (jesi) i grčki svršetak es, kao: Troadĕs.

3. Svršetak **is** je kratak.

Dakle: patrĭs, legĭs.

Ipak je dug:

a) u svim padežima plurala: arīs, focīs, vobīs, omnīs (mjesto omnēs).

b) u II. licu sing. svagdje ondje, gdje II. lice plurala ima dugo ītis; kao audīs (jer je audītis), sīs, possīs, velīs, **nolīs**; također vīs, mavīs, quamvīs.

c) u Quirīs, Samnīs, (gen. ītis), Salamīs (gen. īnis) i Simoīs.

4. Svršetak **os** je uvijek dug.

Dakle: puerōs, honōs, custōs.

Kratak je samo u compŏs, gen. na-ŏtis; (Delŏs, Δῆλος).

5. Svršetak **us** je kratak.

Dakle: clarŭs, tempŭs, omnibŭs, fundiŭs.

Ali je **us** dugo i u gen. sing., u nom. i akuz. plur. IV., kao i u nom. sing. III. dekl., ako u gen. ostaje **u** dugo. — Dakle: nom. sing. mănŭs;

gen. manūs; nom. i akuz. plur. manŭs; isto virtūs (virtūtis, palūs (palūdis); naprotiv pecŭs (ŭdis, vulnŭs (ĕris).

§ 8. 1. Sve jednosložne riječi, koje izlaze na vokal, jesu duge: dā, dē, mē, nē, ā, ē, prō i t. d.

Kratki su samo slogovi, koji se privješavaju, kao: cĕ (hicĕ), nĕ (credisnĕ), quĕ, tĕ (tutĕ za tu), psĕ, ptĕ (suoptĕ) i vĕ.

2. O jednosložnim riječima, koje izlaze na konzonant, valja pamtiti:

a) Dugi su svi jednosložni supstantivi, kao: sōl, vēr, bōs, (bŏvis), pēs (genet. pĕdis), pār, plūs (adjek. ili supst.).

Kratki su: cŏr, fĕl, lăc, mĕl, vĭr i ŏs, gen. ossis.

b) Kratke su sve jednosložne partikule i pronomina u nom. sing., kao: ăb (ā), ăd, ĕt, ŏb, pĕr; ĭs, ĭd, quĭs, (quīs = quibus), quŏd, quŏt i t. d.

Izuzimaju se: crās, cūr, ēn, nōn, quīn, sīc, sīn i pronominalni nastavci: ac oc, uc, ic, kao: hāc, hōc, hūc, hīc (ovdje); nomin. hic može biti i dug i kratak: hĭ̄c; illīc, istīc.

3. Ako se jednosložna riječ svršava na nastavak deklinacije ili konjugacije, onda se kvantitet drži pravilâ o višesložnim riječima; dakle: hīs, quōs, quās, dās, scīs; ali: dăt, flĕt, scĭt. Dīc i dūc su dugi, kao dīco i dūco, făc i fĕr su kratki, kao făcio i fĕro.

§ 9. 1. U složenim (sastavljenim) riječima zadržavaju prepozicije naravski svoj kvantitet; dakle: āmitto, ēduco, prōmitto, praetĕreo.

Dodatak 1. Pro biva češće kratko ispred f; kao: prŏfanus, prŏfecto, prŏficiscor, prŏfugus; dalje prŏcella, prŏpāgo, prŏpello, prŏtervus.

Dodatak. 2. Ispred vokala ili h postaju prepozicije, koje se svršavaju na dug vokal, kratke; kao: dĕambulo, dĕhisco; to biva katkada i kod prae, kao: praeacutus, praeustus.

2. Nerazdružive partikule **di** i **se** su uvijek duge; kao: dīmitto, sēduco.

Kratko je **samo:** dĭsertus i dĭrĭmo.

3. Prednji slog **re** ili **red** je uvijek kratak, kao: rĕpello, rĕdeo.

Dugo je: rēfert (stalo je do čega); kratko je rĕfert (natrag nosi).

4. Prednji slog **ne** je kratak u nĕque, nĕqueo, nĕfas; dugo je u: nēquam, nēquiquam, nēmo (od ne i homo).

5. Prednji slog **ve** je uvijek dug, kao: vēcors, vēsanus.

Stopa (pes).

§ 10. Da se u stihu proizvede ritam, treba da se po nekim zakonima načini jedinica od dugih i kratkih slogova, a od više ovakovih pravilnih jedinica tek može postati ritmička cjelina, t. j. stih. Ovakove su se jedinice u stihu zvale u metrici najprije μέτρον, metrum, n. pr. hexametron, pentametron, jer su njima mjerili cjelinu — stih; kasnije je za ovo uzet izraz: πούς, pes = stopa, jer se takt udarao nogom. Prema dizanju i spuštanju noge nazivali su Grci onaj slog θέσις, thesis, koji se jače izgovarao; a ἄρσις, arsis, onaj slog, koji se slabije morao naglasiti, t. j. kad se noga dizala. Rimljani su ipak uzeli obzir na dizanje i spuštanje glasa pri čitanju, pa tako je njima obratno: što je Grcima arza, to je njima slog naglašen ili dug, a teza slog kratak odnosno nenaglašen. Ovo potonje zadržali su svi moderni narodi.

Prema tome su Rimljani rekli, da ritam pada, ako se stopa počinjala jačim ili dugim slogom; a da ritam raste onda, ako se ide od slabijeg sloga prema jačemu. Ukratko da rečemo: stopa je spoj od 2, 3 ili 4 kratka i duga sloga u jednu cjelinu.

§ 11. Glavne su i najobičnije ove stope:

1. ◡ –́, iambus, kao: grăvī.
2. –́ ◡, trochaeus, kao: mātrĕ.
3. — —, spondeus, kao: mātrēs.
4. –́ ◡ ◡, dactylus, kao ōmnĭă.
5. ◡ ◡ —, anapaestus, kao: dŏmĭnō.
6. ◡ ◡ ◡, tribrăchys, kao: dŏmĭnĕ.
7. — ◡ —, creticus, kao: fēcĕrānt.
8. — ◡ ◡ —, choriambus, kao: cūrrĭcŭlō.

Prve tri stope (1.—3.) su od dva sloga, druge četiri (4.—7.) su od tri sloga, a osma je stopa od četiri sloga.

Stopa ima dva dijela, jači i slabiji. Onaj se jači dio, u kojem se nalazi ictus, zove arza (arsis), a onaj slabiji (bez ikta) teza (thesis).

Arza pada uvijek na dugi slog, dakle: ∪ –́, –́ ∪, –́ –, –́ ∪ ∪. ∪ ∪ –́. Trohej i daktil mogu imati i ovaj oblik: –́ –, a jamb i anapest ovaj: – –́.

Ako se arza razriješi u dva kratka sloga, i c t u s stoji uvijek na prvom od njih: ∪ ∪́ ∪ ili ∪́ ∪ ∪.

§ 12. U jampskom, trohejskom i anapesnom ritmu uzimaju se p o d v i j e s t o p e (jedna dipodija) kao j e d a n m e t a r, te se stih od dva anapesta zove anapesni monometar, a stih od šest jamba jampski trimetar. Inače se svaka stopa uzima kao jedan metar, te se stoga n. pr. stih, koji se sastoji od šest daktila, naziva daktilski heksametar.

Stih.

§ 13. Stih je ritmički red od jednakih i nejednakih stopa, koji se svršava pauzom. Stih se mora svršavati s potpunom riječi; elizije nema na kraju stiha, nego samo može biti h i a t u s.

Zadnja je stopa u mnogim stihovima nepotpuna; to se zove c a t a l e x i s (κατάληξις, prestajanje).

Prema tome ima:

a k a t a l e k t i č n i h s t i h o v a, u kojih je zadnja stopa potpuna, i

k a t a l e k t i č n i h, u kojih je zadnja stopa nepotpuna; i to: c a t a l e c t i c i i n s y l l a b a m, kad se od zadnje stope samo još jedan slog nalazi; c a t a l e c t i c i i n d u a s s y l l a b a s (i n d i s s y l l a b a m), kad se još dva sloga nalaze.

Pošljednji slog koga stiha jeste svagda a n c e p s, t. j. svaka se kratkoća može upotrijebiti i kao dužina zbog toga, što se na kraju svakog stiha mora stati (pauza).

§ 14. Čitanje koga stiha s isticanjem njegova metričkog stroja zove se skandiranje (skansija). Da bi se pri skandiranju tačno odmjerile stope u stihu, valja imati na umu osobito ove prosodijske osobine:

1. H i j a t (zijev) i e l i z i j a. Kad se u istom stihu riječ kakva svršava sa vokalom i sa konzonantom **m**, a druga se počinje sa vokalom ili konzonantom **h**, nastaje hijat, koji se ukida elizijom (elisio), t. j. odbacuje se krajnji vokal ili m sa vokalom pred njim u prvoj riječi, n. p. ante obitum = ant' obitum; hostem inimicaque castra = host' inimicaque castra; sive hunc = siv' unc.

Ispred e s t ne odbacuje se završni vokal niti slog na — m, već e od e s t; dakle: multa (e)st, multim (e)st.

Hijat se dopušta: 1. Ako je dug vokal u arzi. 2. Poslije jednosložnih interjekcija, koje se nikada ne elidiraju: O ēt | dē Lătī | ā, ō | ēt dē | gēntĕ Să | bīna. 3. Na svršetku rečenice.

2. S i n i c e z a. I u sredini riječi može se izbjeći tome, da se sastanu dva samoglasnika, s i n i c e z o m (synicezis), t. j. da se dva samoglasnika stegnu u jedan slog: de͡inde, de͡est, cu͡i, ante͡hac; ariete = arjete, genua = genva, gdje postaje slog ispred **j** i **v** dug po položaju.

3. S i n k o p a (syncopē) je izostavljanje vokala u sredini koje riječi, n. pr. saeclum mjesto saeculum. — A p o k o p a (apokopē) je odbacivanje kojeg glasa ili sloga na kraju riječi: videsn', aisn' mjesto: videsne, aisne.

4. T m e z a (tmesis) je rastavljanje složenih riječi, n. pr. q u a m rem c u m q u e, s u p e r unus e r a m.

§ 15. Ne samo na kraju stiha da treba stati, nego i u sredini stihova, naročito dužih. Takvi se odmori usred stihova zovu c a e s u r a e (cezure, urezi) i d i a e r e s i s (dijereze, dijeljenje).

C e z u r a nastaje, ako se jedna riječ svršava, a druga riječ počinje u istoj stopi, kao:

Incidit in Scyllam ‖ qui vult vitare Charybdim.

C e z u r a se zove m u š k a, ako nastaje poslije arze: – ∪ ∪ | – ‖ ∪ ∪ | – ∪ ∪; ž e n s k a, ako nastaje poslije teze: – ∪ ∪ | – ∪ ‖ ∪ | – ∪ ∪.

D i j e r e z a nastaje, ako se riječ i stopa zajedno svršavaju.

Jamski senar, heksametar i pentametar.

§ 16. Najobičniji latinski stihovi jesu j a m p s k i s e n a r, h e k s a m e t a r i p e n t a m e t a r.

J a m p s k i s e n a r (senos iambos continens, versus senarius) sastoji se od šest jamba. Zove se i j a m p s k i t r i m e t a r (trimetrum iambicum), jer se sastoji iz tri

dipodije, ili tri metra. Cezuru ima većinom poslije prve teze u drugoj dipodiji (pentemimeres, t. j. poslije pete polovine stope). — Oblik je čistog jampskog senara:

⏑ –́ ⏑ –́ | ⏑ || –́ ⏑ –́ | ⏑ –́ ⏑ –́

Beatus ille || qui procul negotiis.

Čisti senar se rijetko nalazi; pjesnici ga upotrebljavaju ovako:

a) Mjesto svake krakoće na početku dipodije može stajati uvijek dužina.

b) Mjesto svake dužine (izuzevši zadnju) mogu se upotrijebiti dvije krakoće.

c) Mjesto zadnje dužine (kao u svima stihovima) može stajati uvijek krakoća.

Prema tome senar može imati ove oblike:

⏓ –́ ⏑ –́ | ⏓ –́ ⏑ –́ | ⏓ –́ ⏑ ⏑́

⏓ ⏑́⏑ ⏑ ⏑́⏑ ⏑ | ⏓ ⏑́⏑ ⏑ ⏑́⏑ ⏓ | ⏓ ⏑́⏑ ⏑ ⏑⏑́

F e d r o je napisao svoje basne u jamskim senarima.

§ 17. Heksametar (hexameter); versus heroicus) sastoji se od šest daktila, od kojih je posljednji nepotpun. Ovdje se svaki pojedini daktil računa kao jedan metar.

Mjesto dva kratka sloga može stajati uvijek jedan dug, ali to se samo rijetko događa u petoj stopi. Zadnji slog je uvijek a n c e p s, t. j. može biti i dug i kratak.

Glavne cezure u heksametru jesu:

1. Poslije a r z e u t r e ć o j s t o p i, penthemimeres; oblik:

–́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ || ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏓

Regia, | crede mi | hi, || res | est suc | currere | lapsis.

2. Poslije t r o h e j a u t r e ć o j s t o p i, trohejska cezura; oblik:

–́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑ || ⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏓

Ode | runt pec | care || bo | ni vir | tutis a | more.

3. Poslije a r z e u č e t v r t o j s t o p i, hephthemimeres; katkada spojena sa sporednom cezurom p o s l i j e a r z e u d r u g o j s t o p i; oblik:

–́ ⏑⏑ –́ || ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ || ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏓

Quid re | fert, || mor | bo an fur | dis || pere | amne ra | pinis?

4. Zbog mnogih daktila postaje stih brz i živahan, zbog mnogih spondeja mjesto daktila postaje ozbiljan i težak, a naročito, ako u p e t o j s t o p i s t o j i s p o n d e j (v e r s u s s p o n d i a c u s). U tom slučaju daktil mora biti u četvrtoj stopi.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt.
Constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit.

§ 18. P e n t a m e t a r. Ime mu je odatle, što broj njegovih slogova čini pet metara. On se zapravo sastoji od šest daktila, ali treći i šesti daktil nema teze. Zbog toga nastaje poslije arze u trećoj stopi jak odmor (dijereza) i stih se tako dijeli u dvije potpuno jednake pole. U p r v o j p o l i m j e s t o d a k t i l a m o ž e u v i j e k s t a j a t i s p o n d e j, a u d r u g o j p o l i n i k a d a; oblik:

–́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ . || –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑ –́

Iam tetigit summos || vertice Roma deos.

Pentametar ne stoji sam, već se svagda nalazi samo uz heksametar. Oba ova stiha tako sastavljena čine distihon (dvostruki stih), koji se upotrebljava naročito u elegijskim pjesmama (Tibul, Propercije, Ovidije) i u epigramima (Marcijal), te se stoga zove i v e r u s e l e g i a c u s.

Donec eris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Metri Horacijevih pjesama.

§ 19. 1. Daktilske i trohejske stope sastavljene u istom redu čine logaedske stihove, — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ ili — ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑. Ima l o g a e d s k i h t r i p o d i j a, t e t r a p o d i j a i p e n t a p o d i j a, k a t a l e k t i č n i h i a k a t a l e k t i č n i h logaedskih stihova.

2. Logaedska tripodija zove se i versus Pherecrateus (po pjesniku starije atičke komedije, živio oko 430. god. pr. Is.) i razlikujemo prvi i drugi ferekratej prema tome, stoji li daktil na prvom ili drugom mjestu, dakle:

Pherecrateus I.: –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́ ∪
Pherecrateus II.: –́ ∪ –́ ∪ ∪ –́ ∪

3. Logaedska tetrapodija zove se i versus Glyconeus (prema pjesniku Glikonu, koji inače nije poznat) i razlikujemo prvi, drugi i treći glikonej prema tome, stoji li daktil na prvom, drugom ili trećem mjestu, dakle:

Glyconeus I.: –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́ ∪ –́ (∪)
Glyconeus II.: –́ ∪ –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́ (∪)
Glyconeus III.: –́ ∪ –́ ∪ –́ ∪ ∪ –́ (∪).

Glikoneji su u Horacija uvijek katalektični.

4. Logaedska pentapodija sa daktilom na trećem mjestu zove se i versus Sapphicus minor ili Sapphicus hendecasyllabus, dakle:

–́ ∪ –́ ∪ –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́ ∪

5. Katalektična logaedska pentapodija sa daktilom na trećem mjestu i uvodom od jednoga sloga (anakruza) zove se i versus alcaicus hendecasyllabus, dakle:

∪̲ –́ ∪ –́ ∪ –́ ∪ ∪ –́ ∪ ∪́

6. Osobina je Horacijeva, da u svim logaedskim redovima sa daktilom na drugom ili trećem mjestu upotrebljava spondej mjesto troheja ispred daktila, dakle:

Pherecrateus II.: –́ – –́ ∪ ∪ –́ ∪
Glyconeus II.: –́ – –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́
Glyconeus III.: –́ ∪ –́ – –́ ∪ ∪ –́
Sapphicus: –́ ∪ –́ – –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́ ∪
Alcaicus: ∪̲ –́ ∪ –́ – –́ ∪ ∪ –́ ∪ ∪́

Asklepijadski metri.

§ 20. U Horacija dolazi pet različitih asklepsijadskih metara, od kojih se četiri sastoje od manjeg asklepijadskog stiha, a peti metar od većeg asklepijadskog stiha. Versus Asclepiadeus minor se sastoji od katal. ferekrateja II. i katal. ferekrateja I., dakle:

–́ – –́ ∪ ∪ –́ | –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́
Maecenas, atavis | edite regibus.

1. Prvi asklepijadski metar sastoji se od manjeg asklepijadskog stiha. — 3 pjesme u Horacija: I. 1.; III. 30.; IV. 8.

2. Drugi asklepijadski metar sastoji se od drugog glikoneja i manjega asklepijadskog stiha, koji se izmjenjuju.

–́ – –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́
–́ – –́ ∪ ∪ –́ | –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́

12 pjesama: I. 3., 13., 19., 36; III. 9., 15., 19., 24., 25., 28.; IV. 1., 3.

3. Treći asklepijadski metar sastoji se od tri manja asklepijadska stiha i drugog glikoneja.

–́ – –́ ∪ ∪ –́ | –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́ tri puta
–́ – –́ ∪ ∪ –́ – –́

9 pjesama: I. 6., 15., 24., 33.; II. 12.; III. 10., 16.; IV. 5., 12.

4. Četvrti asklepijadski metar se sastoji od dva manja asklepijadska stiha, jednog ferekrateja II. i glikoneja II.

–́ – –́ ∪ ∪ –́ | –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́ dva puta
–́ – –́ ∪ ∪ –́ ∪̄
–́ – –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́

7. pjesama: I. 5., 14., 21., 23.; III. 7., 13.; IV. 13.

5. Peti asklepijadski metar sastoji se od većeg asklepijadskog stiha.

–́ – –́ ∪ ∪ –́ | –́ ∪ ∪ –́ | –́ ∪ ∪ –́ ∪ –́

3 pjesme: I. 11., 18.; IV. 10.

Sapfička strofa.

§ 21. 1. Ona se sastoji od tri manja sapfička stiha i jednog adonijskog stiha.

–́ ⏑ –́ – –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ –́ ⏑ tri puta.

–́ ⏑ ⏑ –́ ⏑

Versus Adonius je katalektična daktilska dipodija (in dissyllabam).

26 pjesama: I. 2., 10., 12., 20., 22., 25., 30., 32., 38.; II. 2., 4., 6., 8., 10., 16.; III. 8., 11., 14., 18., 20., 22., 27.; IV. 2., 6., 11., Carm. Saecul.

2. Versus Sapphicus maior sastoji se od glikoneja III. i ferekrateja I.

–́ ⏑ –́ – –́ ⏑ ⏑ –́ | –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ –́ ⏒

Alkejska strofa.

§ 22. Ona se sastoji od 2 alkejska jedanaesterca, 1 trohejskog dimetra sa anakruzom (versus Alcaicus enneasyllabus) i logaedske tetrapodije sa dva daktila.

– | –́ ⏑ –́ – –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑́

– | –́ ⏑ –́ – –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑́

⏒ | –́ ⏑ –́ – –́ ⏑ –́ ⏒

–́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ –́ ⏒

Ovu je strofu Horacije najčešće upotrebljavao. 37 pjesama: I. 9., 16., 17., 26., 27., 29., 31., 34., 35., 37.; II. 1., 3., 5., 7., 9., 11., 13., 14., 15., 17., 19., 20.; III. 1.—6., 17., 21., 23., 26., 29.; IV. 4., 9., 14., 15.

Arhilohijski metri.

§ 23. Imaju četiri metra, koja su nazvana po Arhilohu, slavnom jonskom pjesniku s Para (oko 650. god. pr. Is.). Prvi metar se sastoji od daktilskog heksametra i daktilskog trimetra (katal. in syllabam); oba se stiha izmjenjuju.

–́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑ ⏑ –́ ⏒

–́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑ ⏑́

1 pjesma: IV. 7.

Četvrti Arhilohov metar (strofa) sastoji se od: spoja daktilskog tetrametra i trohejske tripodije (Archilochius maior), prvi stih, te jampskog trimetra katalektičnog, drugi stih; oba se stiha izmjenjuju (a, b, a, b, a, b).

–́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑ ⏑ ‖ –́ ⏑ – ⏑ – –

(⏑) –́ ⏑ –, – | –́ ⏑ –, ⏑ –́ –

1 pjesma: I. 4.

Hiponaktov metar.

§ 24. Hiponaktov metar (strofa) sastavljen je od trohejskog dimetra katalektičnog (prvi stih), te jampskog trimetra katalektičnog (drugi stih); oba se stiha ponavljaju (a, b, a, b).

–́ ⏑ – ⏑ | –́ ⏑ ⏑

⏒ –́ ⏑ ⏑⏑, ⏒ ‖ –́ ⏑ –, ⏑ –́ ⏒

1 pjesma: II. 18.

Alkmanski metar.

§ 25. Ovaj se sastoji od daktilskog heksametra i daktilskog tetrametra (oba katal. in dissyllabam), koji se izmjenjuju.

–́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑ ⏑ –́ ⏒

–́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑ –́ ⏒

2 pjesme: I. 7. i 28.

§ 26. Epode Horacijeve su napisane u akatal. jampskom trimeru i akatal. jampskom dimetru (oba stiha epodski sastavljena).

Jambeleška strofa.

§ 27. Prvi stih: daktilski heksametar, drugi stih: jambeleg (= jampski dimetar + katal. daktilski trimetar) distiški sastavljeni.

–́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑⏑ –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑̲

⏒ –́ ⏑ –́ ⏒ –́ ⏑ – ‖ –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑ ⏒

1 pjesma: Ep. 13.

Metri Katulovih pjesama.

§ 28. 1. Versus hendecasyllabi, jedanaesterci, nazvani i Phalaecii po pjesniku Faleciju.

–́⏓–́⏑⏑–́|⏑–́⏑–́⏑̆ (–́–|–́⏑⏑|–́⏑|–́⏑|–́⏓)

Pjesme: 1., 3., 4., 6., 11., 12., 14., 17.; Mart. epigr. 16.

2. Sapfička strofa:

–́⏑–́– –́⏑⏑–́⏑–́⏑ tri puta

–́⏑⏑–́⏑

Pjesma: 2.

3. Hiponaktejski trimetar (po pjesniku Hiponaktu) ili holijamb, šepavi jamb, jer mu je pretposljednji slog uvijek dug, pa stih kao da posrće.

⏓–́⏑–́⏓‖–́⏑–́⏑–́–⏑̆

Pjesme: 7. i 14.

Ostale su pjesme u elegijskom distihu.

Phaedri

Fábulae Aesopiae.

1. Lupus et agnus.

(Lib. I., 1.)

Ad rívum eundem lúpus et agnus vénerant
Sití conpulsi; súperior stabát lupus
Longéque inferior ágnus. Tunc fauce ínproba
Latro íncitatus iúrgii causam intulit.
Cur, ínquit, turbuléntam fecistí mihi,
Aquám bibenti? Lániger contrá timens:
Qui póssum, quaeso, fácere, quod quererís lupe?
A té decurrit ád meos haustús liquor.
Repúlsus ille véritatis víribus:
Ante hós sex menses mále, ait, dixistí mihi.
Respóndit agnus: Équidem natus nón eram.
Pater hércle tuus (ibi), ínquit, maledixít mihi.
Atque íta correptum lácerat iniustá nece.
Haec própter illos scrípta est homines fábula,
Qui fíctis causis ínnocentes ópprimunt.

2. Graculus superbus et pavo.

(Lib. I., 3.)

Ne glóriari líbeat alienís bonis
Suóque potius hábitu vitam dégere,
Aesópus nobis hóc exemplum pródidit.
Tuméns inani gráculus supérbia,
Pennás, pavoni quaé deciderant, sústulit
Seque éxornavit. Deínde contemnéns suos
Se inmíscuit pavónum formosó gregi.
Illi ínpudenti pénnas eripiúnt avi

Fugántque rostris. Mále mulcatus gráculus
Redíre maerens coépit ad propriúm genus;
A quó repulsus trístem sustinuít notam.
Tum quídam ex illis, quós prius despéxerat:
Conténtus nostris sí fuisses sédibus,
Et, quód natura déderat voluissés pati,
Nec íllam expertus ésses contuméliam,
Nec hánc repulsam túa sentiret cálamitas.

3. Lupus et gruis.

(Lib. I., 8.)

Qui prétium meriti ab ínprobis desíderat,
Bis péccat: primum, quóniam indignos ádiuvat;
Inpúne abire deínde quia iam nón potest.
Os dévoratum faúce cum haererét lupi,
Magnó dolore víctus coepit síngulos
Inlícere pretio, ut íllud extraherént malum.
Tandém persuasa est iúre iurandó gruis,
Gulaéque credens cólli longitúdinem,
Períclosam fécit medicinám lupo.
A quó cum pactum flágitaret praémium:
Ingráta es, inquit, óre quae nostró caput
Incólume abstuleris ét mercedem póstules.

4. Cervus ad fontem.

(Lib. I., 12.)

Laudátis utilióra, quae contémpseris,
Saepe ínveniri haec (áss)erit narrátio.
Ad fóntem cervus, cúm bibisset, réstitit
Et ín liquore vídit effigiém suam.
Ibi dúm ramosa mírans laudat córnua
Crurúmque nimiam ténuitatem vítuperat,
Venántum subito vócibus contérritus
Per cámpum fugere coépit et cursú levi
Canés elusit. Sílva tum excepít ferum,
In quá retentis ínpeditus córnibus
Lacerári coepit mórsibus saevís canum.
Tunc móriens vocem hanc édidisse dícitur:
O me ínfelicem! quí nunc demum intéllego,
Ut ílla mihi profuérint, quae despéxeram,
Et quaé laudaram, quántum luctus hábuerint.

5. Leo senex, aper, taurus et asinus.

(Lib. I., 21.)

Quicúmque amisit dígnitatem prístinam,
Ignávis etiam iócus est in casú gravi.
Deféctus annis ét desertus víribus
Leo cúm iaceret spíritum extremúm trahens,
Apér fulmineis ád eum venit déntibus
Et víndicavit íctu veterem iniúriam.
Inféstis taurus móx confodit córnibus
Hostíle corpus. A'sinus, ut vidít ferum
Impúne laedi, cálcibus frontem éxtudit.
At ílle exspirans: Fórtes indigné tuli
Mihi ínsultare: té, naturae dédecus,
Quod férre cogor, cérte bis videór mori.

6. Rana rupta et bos.

(Lib. I., 24.)

Inóps, potentem dúm vult imitarí, perit.
In práto quondam rána conspexít bovem
Et tácta invidia tántae magnitúdinis
Rugósam inflavit péllem; tum natós suos
Intérrogavit, án bove esset látior.
Illí negarunt. Rúrsus intendít cutem
Maióre nisu, et símili quaesivít modo,
Quis máior esset. Illi dixerúnt bovem.
Novíssime indignáta dum vult válidius
Infláre sese, rúpto iacuit córpore.

7. Tiberius Caesar ad atriensem.

(Lib. II., 5.)

Est árdalionum quaédam Romae nátio,
Trepidé concursans, óccupata in ótio,
Gratís anhelans, múlta agendo níl agens,
Sibí molesta et áliis odiosíssima.
Hanc émendare, si tamen possúm, volo
Verá fabella: prétium est operae adténdere.
Caesár Tiberius cúm petens Neápolim
In Mísenensem víllam venissét suam,

Quae mónte summo pósita Luculli manu
Prospéctat Siculum et réspicit Tuscŭm mare:
Ex álticinctis únus atriénsibus,
Cui túnica ab umeris línteo Pelúsio
Erât destricta, círris dependéntibus,
Perámbulante laéta domino virídia,
Alvéolo coepit lígneo conspérgere
Humum aéstuantem, iáctans officiŭm choae,
Sed déridetur. Inde notis fléxibus
Praecúrrit alium in xýstum, sedans púlverem.
Agnóscit hominem Caésar remque intéllegit.
Heus! ínquit dominus. Ille enimvero ádsilit
Donátionis álacer certae gaúdio,
Ubí putavit ésse nescioquíd boni.
Tum síc iocata est tánta maiestás ducis:
Non múltum egisti et ópera nequiquám perit;
Multó maioris álapae mecum véneunt.

8. Vulpes et caper.

(Lib. IV., 9.)

Homo símul ac venit ín periclum cállidus,
Reperíre effugium quaérit alteriús malo.
Cum décidisset vúlpes in puteum ínscia
Et áltiore claŭderetur márgine,
Devénit hircus sítiens in eundém locum;
Simúl rogavit, ésset an dulcís liquor
Et cópiosus? Illa fraudem móliens:
Descénde, amice; tánta bonitas ést aquae,
Volúptas ut satiári non possít mea.
Inmísit se barbátus. Tum vulpécula
Evásit puteo, níxa celsis córnibus,
Hircúmque clauso líquit haerentém vado.

9. De vitiis hominum.

(Lib. IV., 10.)

Perás inposuit Iúppiter nobís duas:
Propriís repletam vítiis post tergúm dedit,
Aliénis ante péctus suspendít gravem.
Hac ré videre nóstra mala non póssumus:
Alií simul delínquunt, censorés sumus.

10. De fortunis hominum.

(Lib. IV. 17.)

Cum dé fortunis quídam quereretúr suis,
Aesópus finxit cónsolandi grátia:
Vexáta saevis návis tempestátibus,
Intér vectorum lácrimas et mortís metum,
Faciem ád serenam súbito ut mutatúr dies,
Ferrí secundis túta coepit flátibus
Nimiáque nautas hílaritate extóllere.
Factús periclis túm gubernatór sophus:
»Parcé gaudere opórtet et sensím queri.« —
Totam aéque vitam míscet dolor et gaŭdium.

11. De Simonide.

(Lib. IV., 22.)

Homo dóctus in se sémper divitiás habet.
Simónides, qui scrípsit egregiŭm melos,
Quo paúpertatem sústineret fácilius,
Circum íre coepit úrbes Asiae nóbiles,
Mercéde accepta laúdem victorúm canens.
Hoc génere quaestus póstquam locuples fáctus est,
Redíre in patriam vóluit cursu pélagio;
Erat aútem, ut aiunt, nátus in Cia ínsula:
Ascéndit navem, quám tempestas hórrida,
Simul ét vetustas médio dissolvít mari.
Hi zónas, illi rés pretiosas cólligunt,
Subsídium vitae. Quídam curiósior:
Simónide, tu ex ópibus nil sumís tuis?
Mecum, ínquit, mea sunt cúncta. Tunc pauci énatant,
Quia plúres onere dégravati périerant.
Praedónes adsunt, rápiunt, quod quisque éxtulit;
Nudós relinquunt. Fórte Clazomenaé prope
Antíqua fuit urbs, quám petierunt naúfragi.
Hic lítterarum quídam studio déditus,
Simónidis qui saépe versus légerat
Erátque absentis ádmirator máximus,
Sermóne ab ipso cógnitum cupidíssime
Ad sé recepit; véste, nummis, fámilia
Hominem éxornavit. Céteri tabulám suam
Portánt rogantes víctum. Quos casu óbvios
Simónides ut vídit: Dixi, inquít, mea
Mecum ésse cuncta; vós quod rapuistís perit.

P. Ovidus Naso.

Sponte Sua carmen numeros veniebat ad aptos
et quod temptabam dicere, versus erat.
Ovid., Trist. IV. 10, 25 sqq:

I.

Ex libris Metamorphoseon

---

1. Chaos in quattuor distinguitur elementa.

(I., 1.—75.).

In nova fert animus mutatas dicere formas
corpora: di, coeptis (nam vos mutastis-et illac)
adspirate meis primaque ab origine mundi
ad mea perpetuum deducite tempora carmen.
Ante mare et terras et, quod tegit omnia, caelum
unus erat toto naturae vultus in orbe,
quem dixere Chaos: rudis indigestaque moles
nec quicquam nisi pondus iners congestaque eodem
non bene iunctarum discordia semina rerum.
nullus adhuc mundo praebebat lumina Titan,
nec nova crescendo reparabat cornua Phoebe,
nec circumfuso pendebat in aëre tellus
ponderibus librata suis, nec bracchia longo
margine terrarum porrexerat Amphitrite.
utque aether, tellus, illic et pontus et aër,
sic erat instabilis tellus, innabilis unda,
lucis egens aër: nulli sua forma manebat,
obstabatque aliis aliud, quia corpore in uno
frigida pugnabant calidis, umentia siccis,
mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc deus et melior litem natura diremit:
nam caelo terras et terris abscidit undas

et liquidum spisso secrevit ab aëre caelum.
quae postquam evolvit caecoque exemit acervo,
dissociata locis concordi pace ligavit.
ignea convexi vis et sine pondere caeli
emicuit summaque locum sibi fecit in arce.
proximus est aër illi levitate locoque;
densior his tellus elementaque grandia traxit
et pressa est gravitate sua; circumfluus umor
ultima possedit solidumque coërcuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille deorum,
congeriem secuit sectamque in membra redegit,
principio terram, ne non aequalis ab omni
parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
tum freta diffudit rapidisque tumescere ventis
iussit et ambitae circumdare litora terrae.
addidit et fontes et stagna immensa lacusque,
fluminaque obliquis cinxit declivia ripis,
quae, diversa locis, partim sorbentur ab ipsa,
in mare perveniunt partim campoque recepta
liberioris aquae pro ripis litora pulsant.
iussit et extendi campos, subsidere valles,
fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.
utque duae dextra caelum totidemque sinistra
parte secant zonae, quinta est ardentior illis:
sic onus inclusum numero distinxit eodem
cura dei, totidemque plagae tellure premuntur.
quarum quae media est, non est habitabilis aestu;
nix tegit alta duas; totidem inter utrumque locavit
temperiemque dedit mixta cum frigore flamma.
imminet his aër; qui, quanto est pondere terrae
pondus aquae levius, tanto est onerosior igni.
illic et nebulas, illic consistere nubes
iussit et humanas motura tonitrua mentes
et cum fulminibus facientes frigora ventos.
his quoque non passim mundi fabricator habendum
aëra permisit. vix nunc obsistitur illis,
cum sua quisque regant diverso flamina tractu,
quin lanient mundum: tanta est discordia fratrum.
eurus ad auroram Nabataeaque regna recessit
Persidaque et radiis iuga subdita matutinis.
vesper et occiduo quae litora sole tepescunt,
proxima sunt zephyro: Scythiam septemque trionem

horrifer invasit boreas. contraria tellus
nubibus adsiduis pluvioque madescit ab austro.
haec super imposuit liquidum et gravitate carentem
aethera nec quicquam terrenae faecis habentem.
vix ita limitibus dissaepserat omnia certis,
cum, quae pressa diu massa latuere sub illa,
sidera coeperunt toto effervescere caelo.
neu regio foret ulla suis animantibus orba,
astra tenent caeleste solum formaeque deorum,
cesserunt nitidis habitandae piscibus undae,
terra feras cepit, colucres agitabilis aër.

---

2. Describuntur quattuor humani generis aetates. Gigantomachia.

(I., 89.—150.).

Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo
sponte sua sine lege fidem rectumque colebat.
poena metusque aberant, nec verba minacia fixo
aere legebantur, nec supplex turba timebat
iudicis ora sui, sed erant sine vindice tuti.
nondum caesa suis, peregrinum ut viseret orbem,
montibus in liguidas pinus descenderat undas,
nullaque mortales praeter sua litora norant.
nondum praecipites cingebant oppida fossae;
non tuba directi, non aeris cornua flexi,
non galeae, non ensis erant: sine militis usu
mollia securae peragebant otia gentes.
ipsa quoque immunis rastroque intacta nec ullis
saucia vomeribus per se dabat omnia tellus:
contentique cibis nullo cogente creatis
arbuteos fetus montanaque fraga legebant
cornaque et in duris haerentia mora rubetis,
et quae deciderant patula Iovis arbore glandes.
ver erat aeternum, placidique tepentibus auris
mulcebant zephyri natos sine semine flores.
mox etiam fruges tellus inarata ferebat,
nec renovatus ager gravidis canebat aristis;
flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant,
flavaque de viridi stillabant ilice mella.

Postquam Saturno tenebrosa in Tartara misso
sub Iove mundus erat, subiit argentea proles,
auro deterior, fulvo pretiosior aere.
Iuppiter antiqui contraxit tempora veris,
perque hiemes aestusque et inaequales autumnos
et breve ver spatiis exegit quattuor annum.
tum primum siccis aër fervoribus ustus
canduit et ventis glacies adstricta pependit.
tum primum subiere domus: domus antra fuerunt
et densi frutices et vinctae cortice virgae.
semina tum primum longis Cerealia sulcis
obruta sunt pressique iugo gemuere iuvenci.
Tertia post illam successit aënea proles,
saevior ingeniis et ad horrida promptior arma,
non scelerata tamen, de duro est ultima ferro.
protinus irrupit venae peioris in aevum
omne nefas: fugere pudor verumque fidesque,
in quorum subiere locum fraudesque dolique
insidiaeque et vis et amor sceleratus habendi.
vela dabant ventis, nec adhuc bene noverat illos
navita; quaeque diu steterant in montibus altis,
fluctibus ignotis insultavere carinae.
communemque prius, ceu lumina solis et auras,
cautus humum longo signavit limite mensor.
nec tantum segetes alimentaque debita dives
poscebatur humus, sed itum est in viscera terrae:
quasque recondiderat Stygiisque admoverat umbris,
effodiuntur opes, irritamenta malorum.
iamque nocens ferrum ferroque nocentius aurum
prodierat; prodit bellum, quod pugnat utroque,
sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
vivitur ex rapto; non hospes ab hospite tutus,
non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est.
imminet exitio vir coniugis, illa mariti;
lurida terribiles miscent aconita novercae;
filius ante diem patrios inquirit in annos.
victa iacet pietas, et virgo caede madentes,
ultima caelestum, terras Astraea reliquit.

---

3. Iuppiter homines exstinguere constituit. Lycaon.

(I., 163.—243.).

Quae pater ut summa vidit Saturnius arce,
ingemit et, facto nondum vulgata recenti
foeda Lycaoniae referens convivia mensae,
ingentes animo et dignas Iove concipit iras
conciliumque vocat: tenuit mora nulla vocatos.
est via sublimis, caelo manifesta sereno:
lactea nomen habet, candore notabilis ipso.
hac iter est superis ad magni tecta Tonantis
regalemque domum. dextra laevaque deorum
atria nobilium valvis celebrantur apertis.
plebs habitat diversa locis; a fronte potentes
caelicolae clarique suos posuere penates.
hic locus est, quem, si verbis audacia detur,
haud timeam magni dixisse Palatia caeli.
ergo ubi marmoreo superi sedere recessu,
celsior ipse loco sceptroque innixus eburno
terrificam capitis concussit terque quaterque
caesariem, cum qua terram, mare, sidera movit.
talibus inde modis ora indignantia solvit:

»Non ego pro mundi regno magis anxius illa
tempestate fui, qua centum quisque parabat
inicere anguipedum captivo bracchia caelo.
nam quamquam ferus hostis erat, tamen illud ab uno
corpore et ex una pendebat origine bellum.
nunc mihi, qua totum Nereus circumsonat orbem,
perdendum est mortale genus. per flumina iuro
infera sub terra Stygio labentia luco,
cuncta prius temptata; sed immedicabile vulnus
ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.
sunt mihi semidei, sunt rustica numina, nymphae
faunique satyrique et monticolae silvani:
quos, quoniam caeli nondum dignamur honore,
quas dedimus, certe terras habitare sinamus.
an satis, o superi, tutos fore creditis illos,
cum mihi, qui fulmen, qui vos habeoque regoque,
struxerit insidias notus feritate Lycaon?«

Confremuere omnes studiisque ardentibus ausum
talia deposcunt. sic, cum manus impia saevit
sanguine Caesareo Romanum exstinguere nomen,
attonitum tanto subitae terrore ruinae
humanum genus est totusque perhorruit orbis.
nec tibi grata minus pietas, Auguste, tuorum est,
quam fuit illa Iovi, qui postquam voce manuque
murmura compressit, tenuere silentia cuncti.
Substitit ut clamor, pressus gravitate regentis,
Iuppiter hoc iterum sermone silentia rupit:
»ille quidem poenas, curam hanc dimittite, solvit.
quod tamen admissum, quae sit vindicta, docebo.
contigerat nostras infamia temporis aures:
quam cupiens falsam, summo delabor Olympo
et deus humana lustro sub imagine terras.
longa mora est, quantum noxae sit ubique repertum,
enumerare: minor fuit ipsa infamia vero.
Maenala transieram latebris horrenda ferarum
et cum Cyllene gelidi pineta Lycaei.
Arcadis hinc sedes et inhospita tecta tyranni
ingredior, traherent cum sera crepuscula noctem.
signa dedi venisse deum, vulgusque precari
coeperat: irridet primo pia vota Lycaon,
mox ait: »experiar, deus hic, discrimine aperto,
an sit mortalis; nec erit dubitabile verum.«
nocte gravem somno necopina perdere morte
me parat: haec illi placet experientia veri.
nec contentus eo est; missi de gente Molossa
obsidis unius iugulum mucrone resolvit,
atque ita semineces partim ferventibus artus
mollit aquis, partim subiecto torruit igni.
quos simul imposuit mensis, ego vindice flamma
in domino dignos everti tecta penates.
territus ipse fugit nactusque silentia ruris
exululat frustraque loqui conatur; ab ipso
colligit os rabiem, solitaeque cupidine caedis
vertitur in pecudes et nunc quoque sanguine gaudet.
in villos abeunt vestes, in crura lacerti:
fit lupus et veteris servat vestigia formae.
canities eadem est, eadem violentia vultus,
idem oculi lucent, eadem feritatis imago.
occidit una domus; sed non domus una perire

digna fuit: qua terra patet, fera regnat Erinys.
in facinus iurasse putes. dent ocius omnes,
quas meruere pati, sic stat sententia, poenas.«

---

4. Diluvium.

(I., 244.—312.).

Dicta Iovis pars voce probant stimulosque frementi
adiciunt, alii partes adsensibus implent.
est tamen humani generis iactura dolori
omnibus, et, quae sit terrae mortalibus orbae
forma futura, rogant; quis sit laturus in aras
tura; ferisne paret populandas tradere terras.
talia quaerentes (sibi enim fore cetera curae)
rex superum trepidare vetat subolemque priori
dissmilem populo promittit origine mira.
Iamque erat in totas sparsurus fulmina terras:
sed timuit, ne forte sacer tot ab ignibus aether
conciperet flammas longusque ardesceret axis.
esse quoque in fatis reminiscitur adfore tempus,
quo mare, quo tellus correptaque regia caeli
ardeat et mundi moles operosa laboret.
tela reponuntur manibus fabricata Cyclopum.
poena placet diversa, genus mortale sub undis
perdere et ex omni nimbos demittere caelo.
Protinus Aeoliis Aquilonem claudit in antris,
et quaecumque fugant inductas flamina nubes,
emittitque Notum, madidis Notus evolat alis,
terribilem picea tectus caligine vultum:
barba gravis nimbis, canis fluit unda capillis,
fronte sedent nebulae, rorant pennaeque sinusque.
utque manu late pendentia nubila pressit,
fit fragor; hinc densi funduntur ab aethere nimbi.
nuntia Iunonis varios induta colores
concipit Iris aquas alimentaque nubibus adfert.
sternuntur segetes et deplorata colonis
vota iacent longique perit labor irritus anni.
nec caelo contenta suo est Iovis ira, sed illum
caeruleus frater iuvat auxiliaribus undis.
convocat hic amnes; qui postquam tecta tyranni
intravere sui, »non est hortamine longo

nunc« ait »utendum: vires effundite vestras,
(sic opus est), aperite domos ac mole remota
fluminibus vestris totas immittite habenas«.
iusserat; hi redeunt ac fontibus ora relaxant
et defrenato volvuntur in aequora cursu.
ipse tridente suo terram percussit; at illa
intremuit motuque vias patefecit aquarum.
exspatiata ruunt per apertos flumina campos,
cumque satis arbusta simul pecudesque virosque
tectaque cumque suis rapiunt penetralia sacris.
siqua domus mansit potuitque resistere tanto
indeiecta malo, culmen tamen altior huius
unda tegit, pressaeque latent sub gurgite turres.
Iamque mare et tellus nullum discrimen habebant:
omnia pontus erant; deerant quoque litora ponto.
occupat hic collem; cumba sedet alter adunca
et ducit remos illic, ubi nuper ararat.
ille supra segetes aut mersae culmina villae
navigat; hic summa piscem deprendit in ulmo.
figitur in viridi, si fors tulit, ancora prato,
aut subiecta terunt curvae vineta carinae.
et, modo qua graciles gramen carpsere capellae,
nunc ibi deformes ponunt sua corpora phocae.
mirantur sub aqua lucos urbesque domosque
Nereïdes; silvasque tenent delphines et altis
incursant ramis agitataque robora pulsant.
nat lupus inter oves, fulvos vehit unda leones,
unda vehit tigres, nec vires fulminis apro,
crura nec ablato prosunt velocia cervo.
quaesitisque diu terris, ubi sistere detur,
in mare lassatis volucris vaga decidit alis.
obruerat tumulos immensa licentia ponti,
pulsabantque novi montana cacumina fluctus.
maxima pars unda rapitur; quibus unda pepercit,
illos longa domant inopi ieiunia victu.

---

5. Deucalion et Pyrrha.

(I., 313.—415.).

Separat Aonios Oetaeis Phocis ab arvis,
terra ferax, dum terra fuit; sed tempore in illo
pars maris et latus subitarum campus aquarum.

mons ibi verticibus petit arduus astra duobus,
nomine Parnasus, superantque cacumina nubes.
hic ubi Deucalion (nam cetera texerat aequor)
cum consorte tori parva rate vectus adhaesit,
Corycidas nymphas et numina montis adorant
fatidicamque Themin, quae tunc oracla tenebat.
non illo melior quisquam nec amantior aequi
vir fuit, aut illa metuentior ulla deorum.
Iuppiter ut liquidis stagnare paludibus orbem
et superesse virum de tot modo milibus unum
et superesse videt de tot modo milibus unam
innocuos ambos, cultores numinis ambos,
nubila disiecit nimbisque aquilone remotis
et caelo terras ostendit et aethera terris.
nec maris ira manet, positoque tricuspide telo
mulcet aquas rector pelagi supraque profundum
exstantem atque umeros innato murice tectum
caeruleum Tritona vocat conchaeque sonanti
inspirare iubet fluctusque et flumina signo
iam revocare dato. cava bucina sumitur illi
tortilis, in latum quae turbine crescit ab imo,
bucina, quae medio concepit ubi aëra ponto,
litora voce replet sub utroque iacentia Phoebo.
tunc quoque, ut ora dei madida rorantia barba
contigit et cecinit iussos inflata receptus,
omnibus audita est telluris et aequoris undis,
et quibus est undis audita, coërcuit omnes.
iam mare litus habet, plenos capit alveus amnes,
flumina subsidunt collesque exire videntur:
surgit humus, crescunt loca decrescentibus undis.
postque diem longam nudata cacumina silvae
ostendunt limumque tenent in fronde relictum.
  Redditus orbis erat. quem postquam vidit inanem
et desolatas agere alta silentia terras,
Deucalion lacrimis ita Pyrrham adfatur obortis:
»o soror, o coniunx, o femina sola superstes,
quam commune mihi genus et patruelis origo,
deinde torus iunxit, nunc ipsa pericula iungunt:
terrarum, quascumque vident occasus et ortus,
nos duo turba sumus: possedit cetera pontus.
haec quoque adhuc vitae non est fiducia nostrae
certa satis: terrent etiam nunc nubila mentem.

quis tibi, si sine me fatis erepta fuisses,
nunc animus, miseranda, foret? quo sola timorem
ferre modo posses? quo consolante doleres?
namque ego, crede mihi, si te quoque pontus haberet,
te sequerer, coniunx, et me quoque pontus haberet.
o utinam possem populos reparare paternis
artibus atque animas formatae infundere terrae!
nunc genus in nobis restat mortale duobus,
(sic visum superis) hominumque exempla manemus.«
  Dixerat, et flebant. placuit caeleste precari
numen et auxilium per sacras quaerere sortes.
nulla mora est: adeunt pariter Cephisidas undas,
ut nondum liquidas, sic iam vada nota secantes.
inde ubi libatos irroravere liquores
vestibus et capiti, flectunt vestigia sanctae
ad delubra deae, quorum fastigia turpi
pallebant musco stabantque sine ignibus arae.
ut templi tetigere gradus, procumbit uterque
pronus humi gelidoque pavens dedit oscula saxo.
atque ita »si precibus« dixerunt »numina iustis
victa remollescunt, si flectitur ira deorum:
dic, Themi, qua generis damnum reparabile nostri
arte sit, et mersis fer opem, mitissima, rebus.«
mota dea est sortemque dedit: »discedite templo
et velate caput cinctasque resolvite vestes
ossaque post tergum magnae iactate parentis.
obstipuere diu, rumpitque silentia voce
Pyrrha prior iussisque deae parere recusat,
detque sibi veniam, pavido rogat ore pavetque
laedere iactatis maternas ossibus umbras.
  Interea repetunt caecis obscura latebris
verba datae sortis secum inter seque volutant.
inde Promethides placidis Epimethida dictis
mulcet et »aut fallax« ait »est sollertia nobis,
aut pia sunt nullumque nefas oracula suadent.
magna parens terra est, lapides in corpore terrae
ossa reor dici; iacere hos post terga iubemur.«
coniugis augurio quamquam Titania mota est,
spes tamen in dubio est: adeo caelestibus ambo
diffidunt monitis, sed quid temptare nocebit?
descendunt velantque caput tunicasque recingunt
et iussos lapides sua post vestigia mittunt.

saxa (quis hoc credat, nisi sit pro teste vetustas?)
ponere duritiem coepere suumque rigorem
mollirique mora mollitaque ducere formam.
mox ubi creverunt naturaque mitior illis
contigit, ut quaedam, sic non manifesta, videri
forma potest hominis, sed uti de marmore coepta
non exacta satis rudibusque simillima signis.
quae tamen ex illis aliquo pars umida suco
et terrena fuit, versa est in corporis usum;
quod solidum est flectique nequit, mutatur in ossa;
quae modo vena fuit, sub eodem nomine mansit.
inque brevi spatio superorum numine saxa
missa viri manibus faciem traxere virorum,
et de femineo reparata est femina iactu.
inde genus durum sumus experiensque laborum
et documenta damus, qua simus origine nati.

---

6. Fabula de Phaëthonte et Heliadibus.

(II., 1.—*352.*, *356.—366.*)

Regia Solis erat sublimibus alta columnis,
clara micante auro flammasque imitante pyropo,
cuius ebur nitidum fastigia summa tegebat,
argenti bifores radiabant lumine valvae.
materiam superabat opus: nam Mulciber illic
aequora caelarat medias cingentia terras
terrarumque orbem caelumque, quod imminet orbi.
caeruleos habet unda deos, Tritona canorum
Proteaque ambiguum balaenarumque prementem
Aegaeona suis immania terga lacertis
Doridaque et natas, quarum pars nare videtur,
pars in mole sedens virides siccare capillos,
pisce vehi quaedam. facies non omnibus una,
non diversa tamen: qualem decet esse sororum.
terra viros urbesque gerit silvasque ferasque
fluminaque et nymphas et cetera numina ruris.
haec super imposita est caeli fulgentis imago
signaque sex foribus dextris totidemque sinistris.

Quo simul acclivo Clymeneïa limite proles
venit et intravit dubitati tecta parentis,
protinus ad patrios sua fert vestigia vultus

consistitque procul: neque enim propiora ferebat
lumina. purpurea velatus veste sedebat
in solio Phoebus claris lucente smaragdis.
a dextra laevaque Dies et Mensis et Annus
Saeculaque et positae spatiis aequalibus Horae,
Verque novum stabat cinctum florente corona,
stabat nuda Aestas et spicea serta gerebat,
stabat et Autumnus, calcatis sordidus uvis,
et glacialis Hiems, conos hirsuta capillos.
inde loco medius rerum novitate paventem
Sol oculis iuvenem, quibus adspicit omnia, vidit
»quae« que »viae tibi causa? quid hac« ait »arce petisti,
progenies, Phaëthon, haud inifitianda parenti?«
ille refert: ' o lux immensi publica mundi,
Phoebe pater, si das usum mihi nominis huius,
nec falsa Clymene culpam sub imagine celat:
pignora da, genitor, per quae tua vera propago
credar, et hunc animis errorem detrahe nostris.'
dixerat, at genitor circum caput omne micantes
deposuit radios propiusque accedere iussit
amplexuque dato »nec tu meus esse negari
dignus es, et Clymene veros« ait »edidit ortus.
quoque minus dubites, quodvis pete munus, ut illud
me tribuente feras. promissis testis adesto
dis iuranda palus, oculis incognita nostris.«

Vix bene desierat, currus rogat ille paternos
inque diem alipedum ius et moderamen equorum.
paenituit iurasse patrem, qui terque quaterque
concutiens illustre caput »temeraria« dixit
»vox mea facta tua est. utinam promissa liceret
non dare! confiteor, solum hoc tibi, nate, negarem.
dissuadere licet. non est tua tuta voluntas.
magna petis, Phaëthon, et quae nec viribus istis
numera conveniant nec tam puerilibus annis.
sors tua mortalis: non est mortale, quod optas.
plus etiam, quam quod superis contingere fas est,
nescius adfectas. placeat sibi quisque licebit:
non tamen ignifero quisquam consistere in axe
me valet excepto. vasti quoque rector Olympi,
qui fera terribili iaculatur fulmina dextra,
non agat hos currus. et quid Iove maius habemus?
ardua prima via est et qua vix mane recentes

enituntur equi, medio est altissima caelo,
unde mare et terras ipsi mihi saepe videre
fit timor et pavida trepidat formidine pectus;
ultima prona via est et eget moderamine certo:
tunc etiam, quae me subiectis excipit undis,
ne ferar in praeceps, Tethys solet ipsa vereri.
adde quod adsidua rapitur vertigine caelum
sideraque alta trahit celerique volumine torquet.
nitor in adversum, nec me, qui cetera, vincit
impetus et rapido contrarius evehor orbi.
finge datos currus: quid ages? poterisne rotatis
obvius ire polis, ne te citus auferat axis?
forsitan et lucos illic urbesque deorum
concipias animo delubraque ditia donis
esse? per insidias iter est formasque ferarum.
utque viam teneas nulloque errore traharis,
per tamen adversi gradieris cornua Tauri
Haemoniosque arcus violentique ora Leonis
saevaque circuitu curvantem bracchia longo
Scorpion atque aliter curvantem bracchia Cancrum.
nec tibi quadrupedes animosos ignibus illis,
quos in pectore habent, quos ore et naribus efflant,
in promptu regere est: vix me patiuntur, ubi acres
incaluere animi cervixque repugnat habenis.
at tu, funesti ne sim tibi muneris auctor,
nate, cave, dum resque sinit, tua corrige vota.
scilicet ut nostro genitum te sanguine credas,
pignora certa petis? do pignora certa timendo
et patrio pater esse metu probor. adspice vultus
ecce meos! utinamque oculos in pectora posses
inserere et patrias intus deprendere curas!
denique quicquid habet dives, circumspice, mundus,
eque tot ac tantis caeli terraeque marisque
posce bonis aliquid; nullam patiere repulsam.
deprecor hoc unum, quod vero nomine poena,
non honor est: poenam, Phaëthon, pro munere poscis!
quid mea colla tenes blandis, ignare, lacertis?
ne dubita, dabitur (Stygias iuravimus undas),
quodcumque optaris; sed tu sapientius opta.«
Finierat monitus, dictis tamen ille repugnat
propositumque premit flagratque cupidine currus.
ergo, qua licuit genitor cunctatus ad altos

deducit iuvenem, Vulcania munera, currus.
aureus axis erat, temo aureus, aurea summae
curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.
per iuga chrysolithi positaeque ex ordine gemmae
clara repercusso reddebant lumina Phoebo.
dumque ea magnanimus Phaëthon miratur opusque
perspicit, ecce vigil rutilo patefecit ab ortu
purpureas Aurora fores et plena rosarum
atria. diffugiunt stellae, quarum agmina cogit
Lucifer et caeli statione novissimus exit.
quem petere ut terras mundumque rubescere vidit
cornuaque extremae velut evanescere lunae,
iungere equos Titan velocibus imperat Horis.
iussa deae celeres peragunt, ignemque vomentes
ambrosiae suco saturos praesepibus altis
quadrupedes ducunt adduntque sonantia frena.
tum pater ora sui sacro medicamine nati
contigit et rapidae fecit patientia flammae
imposuitque comae radios praesagaque luctus
pectore sollicito repetens suspiria dixit:
»si potes his saltem monitis parere parentis,
parce, puer, stimulis et fortius utere loris.
sponte sua properant; labor est inhibere volantes.
nec tibi directos placeat via quinque per arcus:
sectus in obliquum est lato curvamine limes,
zonarumque trium contentus fine polumque
effugit australem iunctamque aquilonibus arcton,
hac sit iter, manifesta rotae vestigia cernes.
utque ferant aequos et caelum et terra calores,
nec preme nec summum molire per aethera currum.
altius egressus caelestia tecta cremabis,
inferius terras: medio tutissimus ibis.
neu te dexterior tortum declinet ad Anguem,
neve sinisterior pressam rota ducat ad Aram;
inter utrumque tene. Fortunae cetera mando,
quae iuvet et melius, quam tu tibi, consulat opto.
dum loquor, Hesperio positas in litore metas
umida nox tetigit. non est mora libera nobis:
poscimur, effulget tenebris Aurora fugatis.
corripe lora manu. vel, si mutabile pectus
est tibi, consiliis, non curribus utere nostris,
dum potes et solidis etiamnunc sedibus adstas

dumque male optatos nondum premis inscius axes,
quae tutus spectes, sine me dare lumina terris.«
occupat ille levem iuvenali corpore currum
statque super manibusque datas contingere habenas
gaudet et invito grates agit inde parenti.

Interea volucres Pyrois et Eous et Aethon,
Solis equi, quartusque Phlegon hinnitibus auras
flammiferis implent pedibusque repagula pulsant.
quae postquam Tethys, fatorum ignara nepotis,
reppulit et facta est immensi copia caeli,
corripuere viam pedibusque per aëra motis
obstantes scindunt nebulas pennisque levati
praetereunt ortos isdem de partibus euros.
sed leve pondus erat, nec quod cognoscere possent
Solis equi, solitaque iugum gravitate carebat.
utque labant curvae iusto sine pondere naves
perque mare instabiles nimia levitate feruntur,
sic onere adsueto vacuus dat in aëra saltus
succutiturque alte similisque est currus inani.
quod simulac sensere, ruunt tritumque relinquunt
quadriiugi spatium nec, quo prius, ordine currunt.
ipse pavet, nec qua commissas flectat habenas,
nec scit, qua sit iter, nec, si sciat, imperet illis.
tum primum radiis gelidi caluere Triones
et vetito frustra temptarunt aequore tingi.
quaeque polo posita est glaciali proxima Serpens,
frigore pigra prius nec formidabilis ulli,
incaluit sumpsitque novas fervoribus iras.
te quoque turbatum memorant fugisse, Boote,
quamvis tardus eras et te tua plaustra tenebant.

Ut vero summo despexit ab aethere terras
infelix Phaëthon penitus penitusque iacentes,
palluit et subito genua intremuere timore,
suntque oculis tenebrae per tantum lumen obortae.
et iam mallet equos nunquam tetigisse paternos,
iam cognosse genus piget et valuisse rogando;
iam Meropis dici cupiens ita fertur, ut acta
praecipiti pinus borea, cui victa remisit
frena suus rector, quam dis votisque reliquit.
quid faciat? multum caeli post terga relictum,
ante oculos plus est: animo metitur utrumque
et modo, quos illi fatum contingere non est,

prospicit occasus, interdum respicit ortus.
quidque agat, ignarus stupet et nec frena remittit
nec retinere valet nec nomina novit equorum.
sparsa quoque in vario passim miracula caelo
vastarumque videt trepidus simulacra ferarum.

Est locus, in geminos ubi bracchia concavat arcus
Scorpius et cauda flexisque utrimque lacertis
porrigit in spatium signorum membra duorum.
hunc puer ut nigri madidum sudore veneni
vulnera curvata minitantem cuspide vidit,
mentis inops gelida formidine lora remisit.
quae postquam summo tetigere iacentia tergo,
exspatiantur equi nulloque inhibente per auras
ignotae regionis eunt, quaque impetus egit,
hac sine lege ruunt altoque sub aethere fixis
incursant stellis rapiuntque per avia currum.
et modo summa petunt, modo per declive viasque
praecipites spatio terrae propiore feruntur.
inferiusque suis fraternos currere Luna
admiratur equos, ambustaque nubila fumant.
corripitur flammis, ut quaeque altissima, tellus
fissaque agit rimas et sucis aret ademptis.
pabula canescunt, cum frondibus uritur arbor,
materiamque suo praebet seges arida damno.
parva queror: magnae pereunt cum moenibus urbes,
cumque suis totas populis incendia terras
in cinerem vertunt. silvae cum montibus ardent:
ardet Athos Taurusque Cilix et Tmolus et Oete
et tum sicca, prius creberrima fontibus Ide
virgineusque Helicon et nondum Oeagrius Haemus.
ardet in immensum geminatis ignibus Aetna
Parnasusque biceps et Eryx et Cynthus et Othrys
et tandem nivibus Rhodope caritura Mimasque
Dindymaque et Mycale natusque ad sacra Cithaeron.
nec prosunt Scythiae sua frigora: Caucasus ardet
Ossaque cum Pindo maiorque ambobus Olympus
aëriaeque Alpes et nubifer Appenninus.

Tum vero Phaëthon cunctis e partibus orbem
adspicit accensum nec tantos sustinet aestus,
ferventesque auras velut e fornace profunda
ore trahit currusque suos candescere sentit;
et neque iam cineres eiectatumque favillam

ferre potest calidoque involvitur undique fumo;
quoque eat, aut ubi sit, picea caligine tectus
nescit et arbitrio volucrum raptatur equorum.
sanguine tum credunt in corpora sumna vocato
Aethiopum populos nigrum traxisse colorem.
tum facta est Libye raptis umoribus aestu
arida; tum nymphae passis fontesque lacusque
deflevere comis: quaerit Boeotia Dircen,
Argos Amymonen, Ephyre Pirenidas undas.
nec sortita loco distantes flumina ripas
tuta manent: mediis Tanais fumavit in undis
Peneusque senex Teuthranteusque Caicus
et celer Ismenus cum Phegiaco Erymantho,
arsurusque iterum Xanthus flavusque Lycormas,
quique recurvatis ludit Maeandrus in undis,
Mygdoniusque Melas et Taenarius Eurotas.
arsit et Euphrates Babylonius, arsit Orontes
Thermodonque citus Gangesque et Phasis et Hister;
aestuat Alpheus, ripae Spercheïdes ardent,
quodque suo Tagus amne vehit, fluit ignibus, aurum,
et quae Maeonias celebrabant carmine ripas
flumineae volucres, medio caluere Caystro.
Nilus in extremum fugit perterritus orbem
occuluitque caput, quod adhuc latet: ostia septem
pulverulenta vacant, septem sine flumine valles.
fors eadem Ismarios Hebrum cum Strymone siccat
Hesperiosque amnes Rhenum Rhodanumque Padumque,
cuique fuit rerum promissa potentia, Thybrin.
dissilit omne solum penetratque in Tartara rimis
lumen et infernum terret cum coniuge regem.
et mare contrahitur siccaeque est campus harenae,
quod modo pontus erat; quosque altum texerat aequor,
exsistunt montes et sparsas Cycladas augent.
ima petunt pisces nec se super aequora curvi
tollere consuetas audent delphines in auras.
corpora phocarum summo resupina profundo
exanimata natant. ipsum quoque Nerea fama est
Doridaque et natas tepidis latuisse sub antris.
ter Neptunus aquis cum torvo bracchia vultu
exserere ausus erat, ter non tulit aëris ignes.
 Alma tamen Tellus, ut erat circumdata ponto,
inter aquas pelagi contractosque undique fontes,

qui se condiderant in opacae viscera matris,
sustulit oppressos collo tenus arida vultus
opposuitque manum fronti magnoque tremore
omnia concutiens paulum subsedit et infra,
quam solet esse, fuit siccaque ita voce locuta est:
»si placet hoc meruique, quid o tua fulmina cessant,
summe deum? liceat periturae viribus ignis
igne perire tuo clademque auctore levare.
vix equidem fauces haec ipsa in verba resolvo.«
(presserat ora vapor): »tostos en adspice crines
inque oculis tantum, tantum super ora favillae!
hosne mihi fructus, hunc fertilitatis honorem
officiique refers, quod adunci vulnera aratri
rastrorumque fero totoque exerceor anno,
quod pecori frondes alimentaque mitia, fruges
humano generi, vobis quoque tura ministro?
sed tamen exitium fac me meruisse: quid undae,
quid meruit frater? cur illi tradita sorte
aequora decrescunt et ab aethere longius absunt?
quodsi nec fratris nec te mea gratia tangit,
at caeli miserere tui. circumspice utrumque:
fumat uterque polus. quos si vitiaverit ignis,
atria vestra ruent. Atlas en ipse laborat
vixque suis umeris candentem sustinet axem.
si freta, si terrae pereunt, si regia caeli,
in chaos antiquum confundimur. eripe flammis,
siquid adhuc superest, et rerum consule summae.«
 Dixerat haec Tellus: neque enim tolerare vaporem
ulterius potuit nec dicera plura; suumque
rettulit os in se propioraque manibus antra.
at pater omnipotens, superos testatus et ipsum,
qui dederat currus, nisi opem ferat, omnia fato
interitura gravi, summam petit arduus arcem,
unde solet nubes latis inducere terris,
unde movet tonitrus vibrataque fulmina iactat.
sed neque quas posset terris inducere nubes,
tunc habuit nec quos caelo demitteret imbres.
intonat et dextra libratum fulmen ab aure
misit in aurigam pariterque animaque rotisque
expulit et saevis compescuit ignibus ignes.
consternantur equi et saltu in contraria facto
colla iugo eripiunt abruptaque lora relinquunt.

illic frena iacent, illic temone revulsus
axis, in hac radii fractarum parte rotarum,
sparsaque sunt late laceri vestigia currus.
At Phaëthon, rutilos flamma populante capillos,
volvitur in praeceps longoque per aëra tractu
fertur, ut interdum de caelo stella sereno,
etsi non cecidit, potuit cecidisse videri.
quem procul a patria diverso maximus orbe
excipit Eridanus fumantiaque abluit ora.
naïdes Hesperiae trifida fumantia flamma
corpora dant tumulo, signant quoque carmine saxum:
'hic situs est Phaëthon, currus auriga paterni,
quem si non tenuit, magnis tamen excidit ausis.'
nam pater obductos, luctu miserabilis aegro,
condiderat vultus: et si modo credimus unum
isse diem sine sole ferunt: incendia lumen
praebebant aliquisque malo fuit usus in illo.
At Clymene postquam dixit, quaecumque fuerunt
in tantis dicenda malis, lugubris et amens
et laniata sinus totum percensuit orbem:
exanimesque artus primo, mox ossa requirens,
repperit ossa tamen peregrina condita ripa,
incubuitque loco nomenque in marmore lectum
perfudit lacrimis et aperto pectore fovit.
nec minus Heliades lugent et inania morti
munera dant lacrimas et caesae pectora palmis
non auditurum miseras Phaëthonta querelas
nocte dieque vocant adsternunturque sepulcro.
luna quater iunctis implerat cornibus orbem:
illae more suo (nam morem fecerat usus)
plangorem dederant. e quis Phaëthusa, sororum
maxima, cum vellet terra procumbere, questa est
deriguisse pedes. ad quam conata venire
candida Lampetie subita radice retenta est.
tertia, cum crinem manibus laniare pararet,
avellit frondes, haec stipite crura teneri,
illa dolet fieri longos sua bracchia ramos.
quid faciat mater, nisi, quo trahat impetus illam,
huc eat atque illuc et, dum licet, oscula iungat?
non satis est: truncis avellere corpora temptat
et teneros manibus ramos abrumpit. at inde
sanguineae manant tamquam de vulnere guttae.

»parce, precor, mater«, quaecumque est saucia, clamat,
»parce, precor! nostrum laceratur in arbore corpus.
iamque vale!« cortex in verba novissima venit.
inde fluunt lacrimae stillataque sole rigescunt
de ramis electra novis, quae lucidus amnis
excipit et nuribus mittit gestanda Latinis.

---

7. Proserpina, Cereris filia, a Plutone rapitur. De Cyane nympha.

V., 341.—361., 385.—395, 402.—571.).

Prima Ceres unco glaebam dimovit aratro,
prima dedit fruges alimentaque mitia terris,
prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.
illa canenda mihi est; utinam modo dicere possem
carmina digna dea! certe dea carmine digna est.
Vasta Giganteis ingesta est insula membris
Trinacris et magnis subiectum molibus urget
aetherias ausum sperare Typhoëa sedes.
nititur ille quidem pugnatque resurgere saepe;
dextra sed Ausonio manus est subiecta Peloro,
laeva, Pachyne, tibi, Lilybaeo crura premuntur,
degravat Aetna caput; sub qua resupinus harenas
eiectat flammamque ferox vomit ore Typhoëus.
saepe remoliri luctatur pondera terrae
oppidaque et magnos devolvere corpore montes,
inde tremit tellus: et rex pavet ipse silentum,
ne pateat latoque solum retegatur hiatu
immissusque dies trepidantes terreat umbras.
hanc metuens cladem tenebrosa sede tyrannus
exierat curruque atrorum vectus equorum
ambibat Siculae cautus fundamina terrae.
Haud procul Hennaeis lacus est a moenibus altae,
nomine Pergus, aquae. non illo plura Caystros
carmina cycnorum labentibus audit in undis.
silva coronat aquas cingens latus omne suisque
frondibus ut velo Phoebeos summovet ignes.
frigora dant rami, tyrios humus umida flores:
perpetuum ver est. quo dum Proserpina luco

ludit et aut violas aut candida lilia carpit,
dumque puellari studio calathosque sinumque
implet et aequales certat superare legendo,
paene simul visa est dilectaque raptaque Diti.
raptor agit currus et nomine quemque vocando
exhortatur equos, quorum per colla iubasque
excutit obscura tinctas ferrugine habenas.
perque lacus altos et olentia sulphure fertur
stagna Palicorum, rupta ferventia terra,
et qua Bacchiadae, bimari gens orta Corintho,
inter inaequales posuerunt moenia portus.
Est medium Cyanes et Pisaeae Arethusae,
quod coit angustis inclusum cornibus aequor.
hic fuit, a cuius stagnum quoque nomine dictum est,
inter Sicelidas Cyane celeberrima nymphas.
gurgite quae medio summa tenus exstitit alvo
agnovitque deam. »nec longius ibitis« inquit;
»non potes invitae Cereris gener esse; roganda,
non rapienda fuit. quodsi componere magnis
parva mihi fas est, et me dilexit Anapis:
exorata tamen, nec, ut haec, exterrita nupsi«.
dixit et in partes diversas bracchia tendens
obstitit. haud ultra tenuit Staurnius iram
terribilesque hortatus equos in gurgitis ima
contortum valido sceptrum regale lacerto
condidit. icta viam tellus in Tartara fecit
et pronos currus medio cratere recepit.
at Cyane raptamque deam contemptaque fontis
iura sui maerens inconsolabile vulnus
mente gerit tacita lacrimisque absumitur omnis:
et quarum fuerat magnum modo numen, in illas
extenuatur aquas. molliri membra videres,
ossa pati flexus, ungues posuisse rigorem;
primaque de tota tenuissima quaeque liquescunt,
caerulei erines digitique et crura pedesque:
nam brevis in gelidas membris exilibus undas
transitus est. post haec umeri tergusque latusque
pectoraque in tenues abeunt evanida rivos.
denique pro vivo vitiatas sanguine venas
lympha subit restatque nihil, quod prendere possis.
Interea pavidae nequiquam filia matri
omnibus est terris, omni quaesita profundo,

illam non udis veniens Aurora capillis
cessantem vidit, non Hesperus. illa duabus
flammiferas pinus manibus succendit ab Aetna
perque pruinosas tulit irrequieta tenebras.
rursus ubi alma dies hebetarat sidera, natam
solis ab occasu solis quaerebat ad ortus.
fessa labore sitim collegerat, oraque nulli
colluerant fontes, cum tectam stramine vidit
forte casam parvasque fores pulsavit. at inde
prodit anus divamque videt lymphamque roganti
dulce dedit, tosta quod texerat ante polenta.
dum bibit illa datum, duri puer oris et audax
constitit ante deam risitque avidamque vocavit.
offensa est neque adhuc epota parte loquentem
cum liquido mixta perfudit diva polenta.
combibit os maculas, et quae modo bracchia gessit,
crura gerit; cauda est mutatis addita membris,
inque brevem formam, ne sit vis magna nocendi,
contrahitur parvaque minor mensura lacerta est.
mirantem flentemque et tangere monstra parantem
fugit anum latebramque petit; aptumque pudori
nomen habet, variis stellatus corpora guttis.
Quas dea per terras et quas erraverit undas,
dicere longa mora est: quaerenti defuit orbis.
Sicaniam repetit, dumque omnia lustrat eundo,
venit et ad Cyanen, ea ni mutata fuisset,
omnia narrasset; sed et os et lingua volenti
dicere non aderant, nec quo loqueretur, habebat.
signa tamen manifesta dedit notamque parenti,
illo forte loco delapsam in gurgite sacro,
Persephones zonam summis ostendit in undis.
quam simul agnovit, tamquam tunc denique raptam
scisset, inornatos laniavit diva capillos
et repetita suis percussit pectora palmis.
nescit adhuc, ubi sit: terras tamen increpat omnes
ingratasque vocat nec frugum munere dignas,
Trinacriam ante alias, in qua vestigia damni
repperit. ergo illic saeva vertentia glaebas
fregit aratra manu parilique irata colonos
ruricolasque boves leto dedit arvaque iussit
fallere depositum vitiataque semina fecit.
fertilitas terrae latum vulgata per orbem

fessa iacet; primis segetes moriuntur in herbis,
et modo sol nimius, nimius modo corripit imber;
sideraque ventique nocent avidaeque volucres
semina iacta legunt: lolium tribulique fatigant
triticeas messes et inexpugnabile gramen.
  Tum caput Eleis Alpheïas extulit undis
rorantesque comas a fronte removit ad aures
atque ait: »o toto quaesitae virginis orbe
et frugum genetrix, immensos siste labores
neve tibi fidae violenta irascere terrae!
terra nihil meruit patuitque invita rapinae.
nec sum pro patria supplex; huc hospita veni.
Pisa mihi patria est et ab Elide ducimus ortus.
Sicaniam peregrina colo; sed gratior omni
haec mihi terra solo est: hos nunc Arethusa penates,
hanc habeo sedem, quam tu, mitissima, serva.
mota loco cur sim tantique per aequoris undas
advehar Ortygiam, veniet narratibus hora
tempestiva meis, cum tu curaque levata
et vultus melioris eris. mihi pervia tellus
praebet iter subterque imas ablata cavernas
hic caput attollo desuetaque sidera cerno.
ergo dum Stygio sub terris gurgite labor,
visa tua est oculis illic Proserpina nostris:
illa quidem tristis neque adhuc interrita vultu,
sed regina tamen, sed opaci maxima mundi,
sed tamen inferni pollens matrona tyranni.«
  Mater ad auditas stupuit ceu saxea voces
attonitaeque diu similis fuit. utque dolore
pulsa gravi gravis est amentia, curribus auras
exit in aetherias; ibi tote nubila vultu
ante Iovem passis stetit invidiosa capillis
»pro« que »meo veni supplex tibi, Iuppiter,« inquit
»sanguine proque tuo. tandem mihi nata reperta est,
si reperire vocas amittere certius, aut si
scire, ubi sit, reperire vocas. quod rapta, feremus,
dummodo reddat eam; neque enim praedone marito
filia digna tua est, si iam mea filia non est.«
Iuppiter excepit: »commune est pignus onusque
nata mihi tecum; sed si modo nomina rebus
addere vera placet, non hoc iniuria factum,
verum amor est, neque erit nobis gener ille pudori,

tu modo, diva, velis. ut desint cetera, quantum est
esse Iovis fratrem! quid quod non cetera desunt,
nec cedit nisi sorte mihi? sed tanta cupido
si tibi discidii est, repetet Proserpina caelum,
lege tamen certa, si nullos contigit illic
ore cibos; nas sic Parcarum foedere cautum est.«
  Dixerat. at Cereri certum est educere natam.
non ita fata sinunt, quoniam ieiunia virgo
solverat et, cultis dum simplex errat in hortis,
puniceum curva decerpserat arbore pomum
sumptaque pallenti septem de cortice grana
presserat ore suo. solusque ex omnibus illud
Ascalaphus vidit, quem quondam dicitur Orphne,
inter Avernales haud ignotissima nymphas,
ex Acheronte suo furvis peperisse sub antris:
vidit et indicio reditum crudelis ademit.
ingemuit regina Erebi testemque profanam
fecit avem sparsumque caput Phlegethontide lympha
in rostrum et plumas et grandia lumina vertit.
ille sibi ablatus fulvis amicitur ab alis,
inque caput crescit longosque reflectitur ungues
vixque movet natas per inertia bracchia pennas:
foedaque fit volucris, venturi nuntia luctus,
ignavus bubo, dirum mortalibus omen.
  Hic tamen indicio poenam linguaque videri
commeruisse potest, vobis, Acheloïdes, unde
pluma pedesque avium, cum virginis ora geratis?
an quia, cum legeret vernos Proserpina flores,
in comitum numero, doctae Sirenes, eratis?
quam postquam toto frustra quaesistis in orbe,
protinus ut vestram sentirent aequora curam,
posse super fluctus alarum insistere remis
optastis; facilesque deos habuistis et artus
vidistis vestros subitis flavescere pennis.
ne tamen ille canor mulcendas natus ad aures
tantaque dos oris linguae deperderet usum,
virginei vultus et vox humana remansit.
  At medius fratrisque sui maestaeque sororis
Iuppiter ex aequo volventem dividit annum.
nunc dea, regnorum numen commune duorum,
cum matre est totidem, totidem cum coniuge menses.
vertitur extemplo facies et mentis et oris:

nam modo quae poterat Diti quoque maesta videri,
laeta deae frons est, ut sol, qui tectus aquosis
nubibus ante fuit, victis e nubibus exit.

---

8. De Niobes eiusque liberorum interitu.

(VI., 146.—312.).

Lydia tota fremit Phrygiaeque per oppida facti
rumor it et magnum sermonibus occupat orbem.
ante suos Niobe thalamos cognoverat illam,
tum cum Maeoniam virgo Sipylumque colebat.
nec tamen admonita est poena popularis Arachnes
cedere caelitibus verbisque minoribus uti.
multa dabant animos: sed enim nec coniugis artes,
nec genus amborum magnique potentia regni
sic placure illi, quamvis ea cuncta placerent,
ut sua progenies. et felicissima matrum
dicta foret Niobe, si non sibi visa fuisset.
nam sata Tiresia venturi praescia Manto
per medias fuerat, divino concita motu,
vaticinata vias: »Ismenides, ite frequentes
et date Latonae Latonigenisque duobus
cum perce tura pia lauroque innectite crinem!
ore meo Latona iubet.« paretur, et omnes
Thebaïdes iussis sua tempora frondibus ornant
turaque dant sanctis et verba precantia flammis.
Ecce venit comitum Niobe celeberrima turba,
vestibus intexto Phrygiis spectabilis auro
et, quantum ira sinit, formosa: movensque decoro
cum capite immissos umerum per utrumque capillos
constitit. utque oculos circumtulit alta superbos,
»quis furor, auditos« inquit »praeponere visis
caelestes? aut cur colitur Latona per aras,
numen adhuc sine ture meum est? mihi Tantalus auctor,
cui licuit soli superorum tangere mensas,
Pleïadum soror est genetrix mea, maximus Atlas
est avus, aetherium qui fert cervicibus axem,
Iuppiter alter avus; socero quoque glorior illo.
me gentes metuunt Phrygiae, me regia Cadmi
sub domina est, fidibusque mei commissa mariti
moenia cum populis a meque viroque reguntur.

in quamcumque domus adverti lumina partem,
immensae spectantur opes. accedit eodem
digna dea facies. huc natas adice septem
et totidem iuvenes et mox generosque nurusque!
quaerite nunc, habeat quam nostra superbia causam,
nescio quoque audete satam Titanida Coeo
Latonam praeferre mihi, cui maxima quondam
exiguam sedem pariturae terra negavit!
nec caelo nec humo nec aquis dea vestra recepta est:
exsul erat mundi, donec miserata vagantem,
'hospita tu terris erras, ego' dixit 'in undis',
instabilemque locum Delos dedit. illa duorum
facta parens: nostrae pars haec est septima prolis.
sum felix, quis enim neget hoc? felixque manebo,
hoc quoque quis dubitet? tutam me copia fecit.
maior sum, quam cui possit Fortuna nocere,
multaque ut eripiat, multo mihi plura relinquet.
excessere metum mea iam bona. fingite demi
huic aliquid populo natorum posse meorum,
non tamen ad numerum redigar spoliata duorum,
Latonae turbam. quae quantum distat ab orba?
ite, satis, properate, sacri est laurumque capillis
ponite.« deponunt et sacra infecta relinquunt,
quodque licet, tacito venerantur murmure numen.
Indignata dea est summoque in vertice Cynthi
talibus est dictis gemina cum prole locuta:
»en ego vestra parens, vobis animosa creatis
et, nisi Iunoni, nulli cessura dearum,
an dea sim, dubitor perque omnia saecula cultis
arceor, o nati, nisi vos succurritis, aris.
nec dolor hic solus: diro convicia facto
Tantalis adiecit vosque est postponere natis
ausa suis et me, quod in ipsam recidat, orbam
dixit et exhibuit linguam scelerata paternam.«
adiectura preces erat his Latona relatis:
»desine« Phoebus ait, »poenae mora longa querella est.«
dixit idem Phoebe. celerique per aëra lapsu
contigerant tecti Cadmeïda nubibus arcem.
Planus erat lateque patens prope moenia campus,
adsiduis pulsatus equis, ubi turba rotarum
duraque mollierat subiectas ungula glaebas.
pars ibi de septem genitis Amphione fortes

conscendunt in equos Tyrioque rubentia suco
terga premunt auroque graves moderantur habenas.
e quibus Ismenus, dum certum flectit in orbem
quadrupedis cursus spumantiaque ora coërcet,
»ei mihi!« conclamat medioque in pectore fixa
tela gerit frenisque manu moriente remissis
in latus a dextro paulatim defluit armo.
proximus, audito sonitu per inane pharetrae,
frena dabat Sipylus: veluti cum praescius imbres
nube fugit visa pendentiaque undique rector
carbasa deducit, ne qua levis affluat aura.
frena dabat: dantem non evitabile telum
consequitur, summaque tremens cervice sagitta
haesit et exstabat nudum de gutture ferrum.
ille, ut erat pronus, per colla admissa iubasque
volvitur et calido tellurem sanguine foedat.
Phaedimus infelix et aviti nominis heres
Tantalus, ut solito finem imposuere labori,
transierant ad opus nitidae iuvenale palaestrae:
et iam contulerant arto luctantia nexu
pectora pectoribus, cum tento concita nervo.
sicut erant iuncti, traiecit utrumque sagitta.
ingemuere simul, simul incurvata dolore
membra solo posuere, simul suprema iacentes
lumina versarunt, animam simul exhalarunt.
adspicit Alphenor laniataque pectora plangens
advolat, ut gelidos complexibus adlevet artus,
inque pio cadit officio: nam Delius illi
intima fatifero rupit praecordia ferro.
quod simul eductum, pars est pulmonis in hamis
eruta cumque anima cruor est effusus in auras.
at non intonsum simplex Damasichthona vulnus
adficit. ictus erat, qua crus esse incipit et qua
mollia nervosus facit internodia poples.
dumque manu temptat trahere exitiabile telum,
altera per iugulum pennis tenus acta sagitta est.
expulit hanc sanguis seque eiaculatus in altum
emicat et longe terebrata prosilit aura.
ultimus Ilioneus non profectura precando
bracchia sustulerat, »di« que »o communiter omnes«
dixerat, ignarus non omnes esse rogandos,
»parcite!« motus erat, cum iam revocabile telum

non fuit, arcitenens. minimo tamen occidit ille
vulnere, non alte percusso corde sagitta.
Fama mali populique dolor lacrimaeque suorum
tam subitae matrem certam fecere ruinae,
mirantem potuisse irascentemque, quod ausi
hoc essent superi, quod tantum iuris haberent.
nam pater Amphion ferro per pectus adacto
finierat moriens pariter cum luce dolorem.
heu quantum haec Niobe Niobe distabat ab illa,
quae modo Latoïs populum summoverat aris
et mediam tulerat gressus resupina per urbem,
invidiosa suis, at nunc miseranda vel hosti!
corporibus gelidis incumbit et ordine nullo
oscula dispensat natos suprema per omnes.
a quibus ad caelum liventia bracchia tollens,
»pascere, crudelis, nostro, Latona, dolore
corque ferum satia« dixit, »per funera septem
efferor. exsulta victrixque inimica triumpha.
cur autem victrix? miserae mihi plura supersunt,
quam tibi felici: post tot quoque funera vinco.«
dixerat, et sonuit contento nervus ab arcu,
qui praeter Nioben unam conterruit omnes.
illa malo est audax. stabant cum vestibus atris
ante toros fratrum demisso crine sorores.
e quibus una trahens haerentia viscere tela
imposito fratri moribunda relanguit ore.
altera solari miseram conata parentem
conticuit subito duplicataque vulnere caeco est.
haec frustra fugiens collabitur, illa sorori
immoritur, latet haec, illam trepidare videres.
sexque datis leto diversaque vulnera passis
ultima restabat: quam toto corpore mater,
tota veste tegens »unam minimamque relinque!
de multis minimam posco« clamavit »et unam!«
dumque rogat, pro qua rogat, occidit. orba resedit
exanimes inter natos natasque virumque
deriguitque malis. nullos movet aura capillos,
in vultu color est sine sanguine, lumina maestis
stant immota genis: nihil est in imagine vivum.
ipsa quoque interius cum duro lingua palato
congelat et venae desistunt posse moveri.
nec flecti cervix, nec bracchia reddere motus,

nec pes ire potest: intra quoque viscera saxum est.
flet tamen et validi circumdata turbine venti
in patriam rapta est. ibi fixa cacumine montis
liquitur et lacrimas etiam nunc marmora manant.

---

9. Fabula de Icaro et de Perdice.

(VII., 183.—235., 236.—259.).

Daedalus cum Perdicem, sororis filium, invidia ductus necasset, ex urbe patria Athenis aufugit ad Minoem, regem Cretensium, et labyrinthum aedificavit, quo inclusus retinebatur.

Daedalus interea Creten longumque perosus
exsilium tactusque loci natalis amore
clausus erat pelago. »terras licet« inquit »et undas
obstruat, at caelum certe patet: ibimus illac.
omnia possideat, non possidet aëra Minos.«
dixit et ignotas animum dimittit in artes
naturamque novat. nam ponit in ordine pennas
a minima coeptas, longam breviore sequenti,
ut clivo crevisse putes. sic rustica quondam
fistula disparibus paulatim surgit avenis.
tum lino medias et ceris adligat imas
atque ita compositas parvo curvamine flectit,
ut veras imitetur aves. puer Icarus una
stabat et, ignarus sua se tractare pericla,
ore renidenti modo, quas vaga moverat aura,
captabat plumas flavam modo pollice ceram
mollibat lusuque suo mirabile patris
impediebat opus. postquam manus ultima coeptis
imposita est, geminas opifex libravit in alas
ipse suum corpus motaque pependit in aura.
instruit et natum »medio« que »ut limite curras,
Icare«, ait »moneo, ne, si demissior ibis,
unda gravet pennas, si celsior, ignis adurat.
inter utrumque vola. nec te spectare Booten
aut Helicen iubeo strictumque Orionis ensem.
me duce carpe viam.« pariter praecepta volandi
tradit et ignotas umeris accommodat alas.
Inter opus monitusque genae maduere seniles
et patriae tremuere manus. dedit oscula nato
non iterum repetenda suo. pennisque levatus

ante volat comitique timet, velut ales, ab alto
quae teneram prolem produxit in aëra nido,
hortaturque sequi damnosasque erudit artes
et movet ipse suas et nati respicit alas.
hos aliquis, tremula dum captat harundine pisces,
aut pastor baculo stivave innixus arator
vidit et obstipuit, quique aethera carpere possent,
credidit esse deos. et iam Iunonia laeva
parte Samos, fuerant Delosque Parosque relictae,
dextra Lebinthus erat fecundaque melle Calymne:
cum puer audaci coepit gaudere volatu
deseruitque ducem caelique cupidine tractus
altius egit iter. rapidi vicinia solis
mollit odoratas, pennarum vincula, ceras.
tabuerant cerae. nudos quatit ille lacertos
remigioque carens non ullas percipit auras.
oraque caerulea patrium clamantia nomen
excipiuntur aqua: quae nomen traxit ab illo.
at pater infelix, nec iam pater, »Icare«, dixit,
»Icare«, dixit »ubi es? qua te regione requiram?«
»Icare« dicebat. pennas adspexit in undis
devovitque suas artes corpusque sepulcro
condidit. et tellus a nomine dicta sepulti.
Hunc miseri tumulo ponentem corpora nati
garrula limoso prospexit ab elice perdix
et plausit pennis testataque gaudia cantu est:
unica tunc volucris nec visa prioribus annis,
factaque nuper avis, longum tibi, Daedale, crimen.
namque huic tradiderat, fatorum ignara, docendam
progeniem germana suam, natalibus actis
bis puerum senis, animi ad praecepta capacis.
ille etiam medio spinas in pisce notatas
traxit in exemplum ferroque incidit acuto
perpetuos dentes et serrae repperit usum.
primus et ex uno duo ferrea bracchia nodo
vinxit, ut aequali spatio distantibus illis
altera pars staret, pars altera duceret orbem.
Daedalus invidit sacraque ex arce Minervae
praecipitem misit, lapsum mentitus. at illum,
quae favet ingeniis, excepit Pallas avemque
reddidit et medio velavit in aëre pennis.
sed vigor ingenii quondam velocis in alas

inque pedes abiit: nomen quod et ante, remansit.
non tamen haec alte volucris sua corpora tollit
nec facit in ramis altoque cacumine nidos;
propter humum volitat ponitque in saepibus ova
antiquique memor metuit sublimia casus.

---

10. De Philemone et Baucide.

(VIII., 611.—720.).

Narraverat Achelous de miris quibusdam transformationibus, quibus tamen Pirithous fidem habere non vult. Tum Lelex senex similem de Philemone et Baucide narrationem profert.

Amnis ab his tacuit. factum mirabile cunctos
moverat: irridet credentes, utque deorum
spretor erat mentisque ferox Ixione natus,
»ficta refers nimiumque putas, Acheloe, potentes
esse deos«, dixit »si dant adimuntque figuras.«
obstipuere omnes nec talia dicta probarunt;
ante omnesque Lelex, animo maturus et aevo,
sic ait: 'immensa est finemque potentia caeli
non habet et quicquid superi voluere, peractum est.
quoque minus dubites, tiliae contermina quercus
collibus est Phrygiis, modico circumdata muro.
ipse locum vidi: nam me Pelopëia Pittheus
misit in arva suo quondam regnata parenti.
haud procul hinc stagnum est: tellus habitabilis olim
nunc celebres mergis fulicisque palustribus undae.
Iuppiter huc specie mortali cumque parente
venit Atlantiades positis caducifer alis.
mille domos adiere, locum requiemque petentes,
mille domos clausere serae. tamen una recepit,
parva quidem, stipulis et canna tecta palustri;
sed pia Baucis anus parilique aetate Philemon
illa sunt annis iuncti iuvenalibus, illa
consenuere casa paupertatemque fatendo
effecere levem nec iniqua mente ferendo.
nec refert, dominos illic famulosne requiras:
tota domus duo sunt, idem parentque iubentque.
Ergo ubi caelicolae parvos tetigere penates,
summissoque humiles intrarunt vertice postes,
membra senex posito iussit relevare sedili,

quo superiniecit textum rude sedula Baucis.
inde foco tepidum cinerem dimovit et ignes
suscitat hesternos foliisque et cortice sicco
nutrit et ad flammas anima producit anili.
multifidasque faces ramaliaque arida tecto
detulit et minuit parvoque admovit aëno,
quodque suus coniunx riguo collegerat horto,
truncat holus foliis. furca levat ille bicorni
sordida terga suis nigro pendentia tigno
servatoque diu resecat de tergore partem
exiguam sectamque domat ferventibus undis.
Interea medias fallunt sermonbus horas
concutiuntque torum de molli fluminis ulva
impositum lecto, sponda pedibusque salignis.
vestibus hunc velant, quas non nisi tempore festo
sternere consuerant, sed et haec vilisque vetusque
vestis erat, lecto non indignanda saligno.
accubuere dei. mensam succincta tremensque
ponit anus, mensae sed erat pes tertius impar:
testa parem fecit. quae postquam subdita clivum
sustulit, aequatam mentae tersere virentes.
ponitur hic bicolor sincerae baca Minervae
conditaque in liquida corna autumnalia faece
intibaque et radix et lactis massa coacti
ovaque non acri leviter versata favilla,
omnia fictilibus. post haec caelatus eodem
sistitur argento crater fabricataque fago
pocula, qua cava sunt, flaventibus inlita ceris.
parva mora est epulasque foci misere calentes.
nec longae rursus referuntur vina senectae
dantque locum mensis paulum seducta secundis.
hic nux, hic mixta est rugosis carica palmis
prunaque et in patulis redolentia mala canistris
et de purpureis collectae vitibus uvae.
candidus in medio favus est. super omnia vultus
accessere boni nec iners pauperque voluntas.
Interea totiens haustum cratera repleri
sponte sua per seque vident succrescere vina
attoniti novitate pavent manibusque supinis
concipiunt Baucisque preces timidusque Philemon
et veniam dapibus nullisque paratibus orant.
unicus anser erat, minimae custodia villae,

quem dis hospitibus domini mactare parabant.
ille celer penna tardos aetate fatigat
eluditque diu tandemque est visus ad ipsos
confugisse deos. superi vetuere necari
»di« que »sumus meritasque luet vicinia poenas
impia« dixerunt. »vobis immunibus huius
esse mali dabitur. modo vestra relinquite tecta
ac nostros comitate gradus et in ardua montis
ite simul.« parent ambo baculisque levati
nituntur longo vestigia ponere clivo.

Tantum aberant summo, quantum semel ire sagitta
missa potest: flexere oculos et mersa palude
cetera prospiciunt, tantum sua tecta manere.
dumque ea mirantur, dum deflent fata suorum,
illa vetus, dominis etiam casa parva duobus,
vertitur in templum: furcas subiere columnae,
stramina flavescunt aurataque tecta videntur
caelataeque fores adopertaque marmore tellus.
talia tum placido Saturnius edidit ore:
»dicite, iuste senex et femina coniuge iusto
digna, quid optetis.« cum Baucide pauca locutus
iudicium superis aperit commune Philemon:
»esse sacerdotes delubraque vestra tueri
poscimus. et quoniam concordes egimus annos,
auferat hora duos eadem: nec coniugis unquam
busta meae videam, neu sim tumulandus ab illa.«
vota fides sequitur: templi tutela fuere,
donec vita data est. annis aevoque soluti
ante gradus sacros cum starent forte locique
narrarent casus, frondere Philemona Baucis,
Baucida conspexit senior frondere Philemon.
iamque super geminos crescente cacumine vultus
mutua, dum licuit, reddebant dicta »vale« que
»o coniunx« dixere simul, simul abdita texit
ora frutex. ostendit adhuc Thymbreius illic
incola de gemino vicinos corpore truncos.

---

11. De Orpheo et Eurydice.

(X., 1.—67., 72.—77.).

Inde per immensum croceo velatus amictu
aethera digreditur Ciconumque Hymenaeus ad oras
tendit et Orphea nequiquam voce vocatur.
adfuit ille quidem, sed nec sollemnia verba
nec laetos vultus nec felix attulit omen.
fax quoque, quam tenuit, lacrimoso stridula fumo
usque fuit nullosque invenit motibus ignes.
exitus auspicio gravior: nam nupta per herbas
dum nova Naïadum turba comitata vagatur,
occidit in talum serpentis dente recepto.
quam satis ad superas postquam Rhodopeïus auras
deflevit vates, ne non temptaret et umbras,
ad Styga Taenaria est ausus descendere porta
perque leves populos simulacraque functa sepulcro
Persephonen adiit inamoenaque regna tenentem
umbrarum dominum, pulsisque ad carmina nervis
sic ait: »o positi sub terra numina mundi,
in quem recidimus, quicquid mortale creamur:
si licet et falsi positis ambagibus oris
vera loqui sinitis, non huc, ut opaca viderem
Tartara, descendi, nec uti villosa colubris
terna Medusaei vincirem guttura monstri:
causa viae est coniunx, in quam calcata venenum
vipera diffudit crescentesque abstulit annos.
posse pati volui nec me temptasse negabo:
vicit Amor. supera deus hic bene notus in ora est;
an sit et hic, dubito. sed et hic tamen auguror esse.
famaque si veteris non est mentita rapinae,
vos quoque iunxit Amor. per ego haec loca plena timoris,
per Chaos hoc ingens vastique silentia regni,
Eurydices, oro, properata retexite fata.
omnia debentur vobis paulumque morati
serius aut citius sedem properamus ad unam.
tendimus huc omnes, haec est domus ultima, vosque
humani generis longissima regna tenetis.
haec quoque, cum iustos matura peregerit annos,
iuris erit vestri: pro munere poscimus usum.
quodsi fata negant veniam pro coniuge, certum est
nolle redire mihi: leto gaudete duorum.«

Talia dicentem nervosque ad verba moventem
exsangues flebant animae: nec Tantalus undam
captavit refugam stupuitque Ixionis orbis.
nec carpsere iecur volucres, urnisque vacarunt
Belides, inque tuo sedisti, Sisyphe, saxo.
tunc primum lacrimus victarum carmine fama est
Eumenidum maduisse genas. nec regia coniunx
sustinet oranti, nec qui regit ima, negare
Eurydicenque vocant. umbras erat illa recentes
inter et incessit passu de vulnere tardo.
hanc simul et legem Rhodopeïus accipit Orpheus,
ne flectat retro sua lumina, donec Avernas
exierit valles; aut irrita dona futura.
Carpitur acclivis per muta silentia trames,
arduus, obscurus, caligine densus opaca.
nec procul afuerunt telluris margine summae:
hic, ne deficeret, metuens avidusque videndi
flexit amans oculos: et protinus illa relapsa est,
brachiaque intendens prendique et prendere certans
nil nisi cedentes infelix arripit auras.
iamque iterum moriens non est de coniuge quicquam
questa suo: quid enim nisi se quereretur amatam?
supremumque 'vale', quod iam vix auribus ille
acciperet, dixit revolutaque rursus eodem est.
non aliter stupuit gemina nece coniugis Orpheus,
quam tria qui timidus, medio portante catenas,
colla canis vidit; quem non pavor ante reliquit,
quam natura prior, saxo per corpus oborto.
orantem frustraque iterum transire volentem
portitor arcuerat. septem tamen ille diebus
squalidus in ripa Cereris sine munere sedit.
cura dolorque animi lacrimaeque alimenta fuere.
esse deos Erebi crudeles questus, in altam
se recipit Rhodopen pulsumque aquilonibus Haemon.

II.

Ex libris Fastorum

1. De anno Romuleo deque diebus fastis nefastisque.

(I., 27.—30., 39.—62.).

Tempora digereret cum conditor urbis, in anno
constituit menses quinque bis esse suo.
scilicet arma magis quam sidera, Romule, noras,
curaque finitimos vincere maior erat.
Martis erat primus mensis Venerisque secundus:
haec generis princeps, ipsius ille pater.
tertius a senibus, iuvenum de nomine quartus,
quae sequitur, numero turba notata fuit.
at Numa nec Ianum nec avitas praeterit umbras
mensibus antiquis praeposuitque duos.
ne tamen ignores variorum iura dierum:
non habet officii Lucifer omnis idem.
ille nefastus erit, per quem tria verba silentur:
fastus erit, per quem lege licebit agi.
nec toti perstare die sua iura putaris:
qui iam fastus erit, mane nefastus erat.
nam simul exta deo data sunt, licet omnia fari
verbaque honoratus libera praetor habet.
est quoque, quo populum ius est includere saeptis;
est quoque, qui nono semper ab orbe redit.
vindicat Ausonias Iunonis cura Kalendas,
Idibus alba Iovi grandior agna cadit;
Nonarum tutela deo caret. omnibus istis
(ne fallare cave) proximus ater erit.
omen ab eventu est: illis nam Roma diebus
damna sub averso tristia Marte tulit.
haec mihi dicta semel, totis haerentia fastis,
ne seriem rerum scindere cogar, erunt.

---

2. Kal. Ian. De Iano biformi.

(I., 63.—204., 207.—288.).

Ecce tibi faustum, Germanice, nuntiat annum
inque meo primus carmine Ianus adest.
Iane biceps, anni tacite labentis origo,
solus de superis qui tua terga vides,
dexter ades ducibus, quorum secura labore
otia terra ferax, otia pontus habet;
dexter ades patribusque tuis populoque Quirini
et resera nutu candida templa tuo.
prospera lux oritur: linguis animisque favete!
nunc dicenda bona sunt bona verba die.
lite vacent aures insanaque protinus absint
iurgia: differ opus, livida turba, tuum!
cernis, odoratis ut luceat ignibus ather
et sonet accensis spica Cilissa focis?
flamma nitore suo templorum verberat aurum
et tremulum summa spargit in aede iubar.
vestibus intactis Tarpeias itur in arces,
et populus festo concolor ipse suo est.
iamque novi praeeunt fasces, nova purpura fulget,
et nova conspicuum pondera sentit ebur.
colla rudes operum praebent ferienda iuvenci,
quos aluit campis herba Falisca suis.
Iuppiter arce sua totum cum spectet in orbem,
nil nisi Romanum, quod tueatur, habet.
salve, laeta dies, meliorque revertere semper,
a populo rerum digna potente coli!
quem tamen esse deum te dicam, Iane biformis?
nam tibi par nullum Graecia numen habet.
ede simul causam, cur, de caelestibus unus,
sitque quod a tergo, sitque quod ante, vides?
haec ego cum sumptis agitarem mente tabellis,
lucidior visa est, quam fuit ante, domus.
tunc sacer ancipiti mirandus imagine Ianus
bina repens oculis obtulit ora meis.
extimui sensique metu riguisse capillos
et gelidum subito frigore pectus erat.
ille tenens baculum dextra clavemque sinistra
edidit hos nobis ore priore sonos:
»disce metu posito, vates operose dierum,

quod petis, et voces percipe mente meas.
me Chaos antiqui (nam sum res prisca) vocabant:
adspice, quam longi temporis acta canam.
lucidus hic aër et, quae tria corpora restant,
ignis, aquae, tellus unus acervus erat.
ut semel haec rerum secessit lite suarum
inque novas abiit massa soluta domos:
flamma petit altum, propior locus aëra cepit,
sederunt medio terra fretumque solo.
tunc ego, qui fueram globus et sine imagine moles,
in faciem redii dignaque membra deo.
nunc quoque confusae quondam nota parva figurae,
ante quod est in me postque, videtur idem.
accipe, quaesitae quae causa sit altera formae,
hanc simul ut noris officiumque meum.
quicquid ubique vides, caelum, mare, nubila, terras,
omnia sunt nostra clausa patentque manu.
me penes est unum vasti custodia mundi
et ius vertendi cardinis omne meum est.
cum libuit pacem placidis emittere tectis,
libera perpetuas ambulat illa vias:
sanguine letifero totus miscebitur orbis,
ni teneant rigidae condita bella serae.
praesideo foribus caeli cum mitibus Horis;
it, redit officio Iuppiter ipse meo.
inde vocor Ianus. cui cum Cereale sacerdos
imponit libum farraque mixta sale,
nomina ridebis: modo namque Patulcius idem
et modo sacrifico Clusius ore vocor.
scilicet alterno voluit rudis illa vetustas
nomine diversas significare vices.
vis mea narrata est. causam nunc disce figurae:
iam tamen hanc aliqua tu quoque parte vides.
omnis habet geminas, hinc atque hinc, ianua frontes,
e quibus haec populum spectat, at illa larem.
utque sedens primi vester prope limina tecti
ianitor egressus introitusque videt,
sic ego perspicio caelestis ianitor aulae
Eoas partes Hesperiasque simul.
ora vides Hecates in tres vertentia partes,
servet ut in ternas compita secta vias.
et mihi, ne flexu cervicis tempora perdam,

cernere non moto corpore bina licet.«
dixerat; et vultu, si plura requirere vellem,
difficilem mihi se non fore fassus erat.
sumpsi animum gratesque deo non territus egi
verbaque sum spectans pauca locutus humum:
'dic, age, frigoribus quare novus incipit annus,
qui melius per ver incipiendus erat?
omnia tunc florent, tunc est nova temporis aetas
et nova de gravido palmite gemma tumet
et modo formatis operitur frondibus arbor,
prodit et in summum seminis herba solum,
et tepidum volucres concentibus aëra mulcent,
ludit et in pratis luxuriatque pecus;
tum blandi soles ignotaque prodit hirundo
et luteum celsa sub trabe figit opus;
tum patitur cultus ager et renovatur aratro:
haec anni novitas iure vocanda fuit.'
quaesieram multis: non multis ille moratus
contulit in versus sic sua verba duos:
»bruma novi prima est veterisque novissima solis:
principium capiunt Phoebus et annus idem.«
post ea mirabar, cur non sine litibus esset
prima dies. »causam percipe!« Ianus ait.
»tempora commisi nascentia rebus agendis,
totus ab auspicio ne foret annus iners.
quisque suas artes ob idem delibat agendo,
nec plus quam solitum testificatur opus.«
mox ego 'cur quamvis aliorum numina placem,
Iane, tibi primum tura merumque fero?'
»ut possis aditum per me, qui limina servo,
ad quoscumque voles« inquit »habere deos.«
et cur laeta tuis dicuntur verba Kalendis
et damus alternas accipimusque preces?'
tum deus incumbens baculo, quem dextra gerebat,
»omina principiis« inquit »inesse solent.
ad primam vocem timidas advertitis aures
et visam primum consulit augur avem.
templa patent auresque deum, nec lingua caducas
concipit ulla preces dictaque pondus habent.«
desierat Ianus. nec longa silentia feci
sed tetigi verbis ultima verba meis:

'quid vult palma sibi rugosaque carica' dixi
'et data sub niveo condita mella cado?'
»omen« ait »causa est, ut res sapor ille sequatur,
et peragat coeptum dulcis ut annus iter.«
'dulcia cur dentur, video: stipis adice causam,
pars mihi de facto ne labet ulla tuo.'
risit et »o quam te fallunt tua saecula«, dixit
»qui stipe mel sumpta dulcius esse putas!
vix ego Saturno quemquam regnante videbam,
cuius non animo dulcia lucra forent.
tempore crevit amor, qui nunc est summus, habendi:
vix ultra, quo iam progrediatur, habet.
pluris opes nunc sunt, quam prisci temporis annis,
dum populus pauper, dum nova Roma fuit,
dum casa Martigenam capiebat parva Quirinum
et dabat exiguum fluminis ulva torum.
Iuppiter angusta vix totus stabat in aede
inque Iovis dextra fictile fulmen erat.
frondibus ornabant quae nunc Capitolia gemmis,
pascebatque suas ipse senator oves.
iura dabat populis posito modo praetor aratro
et levis argenti lammina crimen erat.
at postquam Fortuna loci caput extulit huius
et tetigit summo vertice Roma deos,
creverunt et opes et opum furiosa cupido
et, cum possideant plurima, plura petunt.
quaerere, ut absumant, absumpta requirere certant
atque ipsae vitiis sunt alimenta vices.
sic quibus intumuit suffusa venter ab unda,
quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae.
in pretio pretium nunc est; dat census honores,
census amicitias: pauper ubique iacet.
tu tamen auspicium si sit stipis utile, quaeris,
curque iuvent vestras aera vetusta manus?
aera dabant olim: melius nunc omen in auro est
victaque concessit prisca moneta novae.
nos quoque templa iuvant, quamvis antiqua probemus,
aurea: maiestas convenit ista deo.
laudamus veteres, sed nostris utimur annis:
mos tamen est aeque dignus uterque coli.«
finierat. monitus placidis ita rursus, ut ante,
clavigerum verbis adloquor ipse deum:

'multa quidem didici. sed cur navalis in aere
altera signata est, altera forma biceps?'
»noscere me duplici posses ut imagine«, dixit
»ni vetus ipsa dies extenuasset opus.
causa ratis superest: Tuscum rate venit in amnem
ante pererrato falcifer orbe deus.
hac ego Saturnum memini tellure receptum:
caelitibus regnis a Iove pulsus erat.
inde diu genti mansit Saturnia nomen:
dicta quoque est Latium terra, latente deo.
at bona posteritas puppem formavit in aere,
hospitis adventum testificata dei.
ipse solum colui, cuius placidissima laevum
radit harenosi Thybridis unda latus.
hic, ubi nunc Roma est, incaedua silva virebat,
tantaque res paucis pascua bubus erat.
arx mea collis erat, quem cultrix nomine nostro
nuncupat haec aetas Ianiculumque vocat.
tunc ego regnabam, patiens cum terra deorum
esset et humanis numina mixta locis.
nondum Iustitiam facinus mortale fugarat:
ultima de superis illa reliquit humum.
proque metu populum sine vi pudor ipse regebat:
nullus erat iustis reddere iura labor.
nil mihi cum bello: pacem postesque tuebar«,
et clavem ostendens »haec« ait »arma gero.«
presserat ora deus. tunc sic ego nostra resolvi,
voce mea voces eliciente dei:
cum tot sint iani, cur stas sacratus in uno,
hic ubi iuncta foris templa duobus habes?'
ille manu mulcens propexam ad pectora barbam
protinus Oebalii rettulit arma Tati.
utque levis custos, armillis capta, Sabinos
ad summae tacitos duxerit arcis iter.
»inde, velut nunc est, per quem descenditis«, inquit
»arduus in valles et fora clivus erat.
et iam contigerant portam, Saturnia cuius
dempserat oppositas invidiosa seras,
cum tanto veritus committere numine pugnam
ipse meae movi callidus artis opus
oraque, qua pollens ope sum, fontana reclusi
sumque repentinas eiaculatus aquas.

ante tamen madidis subieci sulphura venis,
clauderet ut Tatio fervidus umor iter.
cuius ut utilitas pulsis percepta Sabinis,
quae fuerat, tuto reddita forma loco est.
ara mihi posita est parvo coniuncta sacello:
haec adolet flammis cum strue farra suis.«
at cur pace lates motisque recluderis armis?'
nec mora, quaesiti reddita causa mihi est:
»ut populo reditus pateant ad bella profecto,
tota patet dempta ianua nostra sera.
pace fores obdo, ne qua discedere possit:
Caesareoque diu numine clausus ero.«
dixit et attollens oculos diversa videntes
adspexit, toto quicquid in orbe fuit.
pax erat. et, vestri, Germanice, causa triumphi,
tradiderat famulas iam tibi Rhenus aquas.
Iane, fac aeternos pacem pacisque ministros,
neve suum, praesta, deserat auctor opus.

---

3. De vocis Februarii origine.

(II., 1., 2., 19.—38., 45.—52.).

Ianus habet finem. cum carmine crescit et annus:
alter ut hic mensis, sic liber alter eat.
Februa Romani dixere piamina patres.
nunc quoque dant verbo plurima signa fidem.
pontifices ab rege petunt et flamine lanas,
quis veterum lingua februa nomen erat.
quaeque capit lictor domibus purgamina certis,
torrida cum mica farra, vocantur idem.
nomen idem ramo, qui caesus ab arbore pura
casta sacerdotum tempora fronde tegit.
ipse ego flaminicam poscentem februa vidi:
februa poscenti pinea virga data est.
denique quodcumque est, quo corpora nostra piantur,
hoc apud intonsos nomen habebat avos.
mensis ab his dictus, secta quia pelle luperci
omne solum lustrant idque piamen habent:
aut quia placatis sunt tempora pura sepulcris,
tunc cum ferales praeteriere dies.

omne nefas omnemque mali purgamina causam
 credebant nostri tollere posse senes.
Graecia principium moris fuit: illa nocentes
 impia lustratos ponere facta putat.
a, nimium faciles, qui tristia crimina caedis
 fluminea tolli posse putatis aqua!
sed tamen (antiqui ne nescius ordinis erres)
 primus, ut est, Iani mensis et ante fuit.
qui sequitur Ianum, veteris fuit ultimus anni:
 tu quoque sacrorum, Termine, finis eras.
primus enim Iani mensis, quia ianua prima est:
 qui sacer est imis Manibus, imus erat.

---

4. A. d. III. Non. Febr. Arion a delphino servatur.

(II., 83.—118.).

Quod mare non novit, quae nescit Ariona tellus?
 carmine currentes ille tenebat aquas.
saepe sequens lupus est a voce retentus,
 saepe avidum fugiens restitit agna lupum.
saepe canes leporesque umbra iacuere sub una
 et stetit in saxo proxima cerva leae;
et sine lite loquax cum Palladis alite cornix
 sedit et accipitri iuncta columba fuit.
Cynthia saepe tuis fertur, vocalis Arion,
 tamquam fraternis obstipuisse modis.
nomen Arionium Siculas impleverat urbes
 captaque erat lyricis Ausonis ora sonis.
inde domum repetens puppem conscendit Arion
 atque ita quaesitas arte ferebat opes.
forsitan, infelix, ventos undasque timebas:
 at tibi nave tua tutius aequor erat.
namque gubernator destricto constitit ense
 ceteraque armata conscia turba manu.
quid tibi cum gladio? dubiam rege, navita, puppem!
 non haec sunt digitis arma tenenda tuis.
ille metu vacuus »mortem non deprecor« inquit.
 »sed liceat sumpta pauca referre lyra.«
dant veniam redentque moram. capit ille coronam,
 quae possit crines, Phoebe, decere tuos.

induerat Tyrio bis tinctam murice pallam;
 reddidit icta suos pollice chorda sonos,
flebilibus numeris veluti canentia dura
 traiectus penna pectora cantat olor.
protinus in medias ornatus desilit undas.
 spargitur impulsa caerula puppis aqua.
inde (fide maius) tergo delphina recurvo
 se memorant oneri supposuisse novo.
ille sedens citharamque tenet pretiumque vehendi
 cantat et aequoreas carmine mulcet aquas.
di pia facta vident: astris delphina recepit
 Iuppiter et stellas iussi habere novem.

---

5. Feralia.

(II., 533.—566.).

Est honor et tumulis, animas placare paternas
 parvaque in exstructas munera ferre pyras.
parva petunt Manes; pietas pro divite grata est
 munere: non avidos Styx habet ima deos.
tegula porrectis satis est velata coronis
 et sparsae fruges parvaque mica salis
inque mero mollita Ceres violaeque solutae:
 haec habeat media testa relicta via.
nec maiora veto, sed et his placabilis umbra est;
 adde preces positis et sua verba focis.
hunc morem Aeneas, pietatis idoneus auctor,
 attulit in terras, iuste Latine, tuas.
ille patris Genio sollemnia dona ferebat:
 hinc populi ritus edidicere pios.
at quondam, dum longa gerunt pugnacibus armis
 bella, parentales deseruere dies.
non impune fuit, nam dicitur omine ab isto
 Roma suburbanis incaluisse rogis.
vix equidem credo: bustis exisse feruntur
 et tacitae questi tempore noctis avi,
perque vias urbis Latiosque ululasse per agros
 deformes animas, vulgus inane, ferunt.
post ea praeteriti tumulis redduntur honores,
 prodigiisque venit funeribusque modus.

dum tamen haec fiunt, viduae cessate puellae:
exspectet puros pinea taeda dies.
conde tuas, Hymenaee, faces et ab ignibus atris
aufer! habent alias maesta sepulcra faces.
di quoque templorum foribus celentur opertis,
ture vacent arae, stentque sine igne foci.
nunc animae tenues et corpora functa sepulcris
errant, nunc posito pascitur umbra cibo.

---

6. Id. Mart. Annae Perennae festum geniale.

(III., 523.—656.).

Idibus est Annae festum geniale Perennae,
haud procul a ripis, advena Thybri, tuis.
plebs venit ac virides passim disiecta per herbas
potat et accumbit cum pare quisque sua.
sub Iove pars durat, pauci tentoria ponunt;
sunt, quibus e ramis frondea facta casa est;
pars ubi pro rigidis calamos statuere columnis,
desuper extentas imposuere togas.
sole tamen vinoque calent annosque precantur,
quot sumant cyathos, ad numerumque bibunt.
invenies illic, qui Nestoris ebibat annos,
quae sit per calices facta Sibylla suos.
illic et cantant, quicquid didicere theatris,
et iactant faciles ad sua verba manus
et ducunt posito duras cratere choreas,
cultaque diffusis saltat amica comis.
cum redeunt, titubant et sunt spectacula vulgi,
et fortunatos obvia turba vocat.
occurri nuper. visa est mihi digna relatu
pompa: senem potum pota trahebat anus.
quae tamen haec dea sit, quoniam rumoribus errat,
fabula proposito nulla tegenda meo.
arserat Aeneae Dido miserabilis igne,
arserat exstructis in sua fata rogis:
compositusque cinis, tumulique in marmore carmen
hoc breve, quod moriens ipsa reliquit, erat:
'praebuit Aeneas et causam mortis et ensem.
ipsa sua Dido concidit usa manu.'

protinus invadunt Numidae sine vindice regnum,
et potitur capta Maurus Iarba domo
seque memor spretum, »thalamis tamen« inquit »Elissae
en ego, quem totiens reppulit illa, fruor.«
diffugiunt Tyrii, quo quemque agit error, ut olim
amisso dubiae rege vagantur apes.
tertia nudandas acceperat area messes,
inque cavos ierant tertia musta lacus:
pellitur Anna domo lacrimansque sororia linquit
moenia, germanae iusta dat ante suae.
mixta bibunt molles lacrimis unguenta favillae,
vertice libatas accipiuntque comas.
terque »vale!« dixit, cineres ter ad ora relatos
pressit: et est illis visa subesse soror.
nacta ratem comitesque fugae pede labitur aequo,
moenia respiciens, dulce sororis opus.
fertilis est Melite sterili vicina Cosyrae
insula, quam Libyci verberat unda freti.
hanc petit hospitio regis confisa vetusto:
hospes opum dives rex ibi Battus erat.
qui postquam didicit casus utriusque sororis,
»haec« inquit »tellus quantulacumque tua est.«
et tamen hospitii servasset ad ultima munus!
sed timuit magnas Pygmalionis opes.
signa recensuerat bis sol sua; tertius ibat
annus et exsilio terra paranda nova est.
frater adest belloque petit; rex arma perosus
»nos sumus imbelles, tu fuge sospes!« ait.
iussa fugit ventoque ratem committit et undis:
asperior quovis aequore frater erat.
est prope piscosos lapidosi Crathidis amnes
parvus ager: Cameren incola turba vocat.
illuc cursus erat, nec longius afuit inde,
quam quantum novies mittere funda potest.
vela cadunt primo et dubia librantur ab aura:
»findite remigio« navita dixit »aquas!«
dumque parant torto subducere carbasa lino,
percutitur rapido puppis adunca noto
inque patens aequor, frustra pugnante magistro,
fertur et ex oculis visa refugit humus.
adsiliunt fluctus imoque a gurgite pontus
vertitur et canas alveus haurit aquas.

vincitur ars vento, nec iam moderator habenis
utitur: a votis disque reposcit opem.
iactatur tumidas exsul Phoenissa per undas
umidaque opposita lumina veste tegit.
tunc primum Dido felix est dicta sorori,
et quaecumque aliquam corpore pressit humum.
figitur ad Laurens ingenti flamine litus
puppis et expositis omnibus hausta perit.
iam pius Aeneas regno nataque Latini
auctus erat populos miscueratque duos.
litore dotali solo comitatus Achate
secretum nudo dum pede carpit iter,
adspicit errantem nec credere sustinet Annam
esse. »quid in Latios illa veniret agros?«
dum secum Aeneas, »Anna est!« exclamat Achates:
ad nomen vultus sustulit illa suos.
quo fugiat? quid agat? quos terrae quaerat hiatus?
ante oculos miserae fata sororis erant.
sensit et adloquitur trepidam Cythereïus heros:
flet tamen admonitu motus, Elissa, tui.
»Anna, per hanc iuro, quam quondam audire solebas
tellurem fato prosperiore dari,
perque deos comites, hac nuper sede locatos,
saepe meas illos increpuisse moras.
nec timui de morte tamen, metus afuit iste.
ei mihi! credibili fortior illa fuit.
ne refer. adspexi non illo pectore digna
vulnera, Tartareas ausus adire domos.
at tu, seu ratio te nostris appulit oris,
sive deus, regni commoda carpe mei.
multa tibi memores, nil non debemus Elissae.
nomine grata tuo, grata sororis, eris.«
talia dicenti (neque enim spes altera restat)
credidit errores exposuitque suos.
utque domum intravit Tyrios induta paratus,
incipit Aeneas (cetera turba silet):
»hanc tibi cur tradam, pia causa, Lavinia coniunx,
est mihi: consumpsi naufragus huius opes.
orta Tyro est, regnum Libyca possedit in ora:
quam precor ut carae more sororis ames.«
omnia promittit falsumque Lavinia vulnus
mente premit tacita dissimulatque metum,

donaque cum videat praeter sua lumina ferri
multa palam, mitti clam quoque multa putat.
non habet exactum, quid agat: furialiter odit
et parat insidias et cupit ulta mori.
nox erat. ante torum visa est adstare sororis
squalenti Dido sanguinulenta coma
et »fuge, ne dubita, maestum fuge« dicere »tectum!«
sub verbum querulas impulit aura fores.
exsilit et velox humili super arva fenestra
se iacit. audacem fecerat ipse timor.
quaque metu rapitur, tunica velata recincta
currit, ut auditis territa damma lupis.
corniger hanc tumidis rapuisse Numicius undis
creditur et stagnis occuluisse suis.
Sidonis interea magno clamore per agros
quaeritur: apparent signa notaeque pedum.
ventum erat ad ripas. inerant vestigia ripis:
sustinuit tacitas conscius amnis aquas.
ipsa loqui visa est: »placidi sum nympha Numici:
amne perenne latens Anna Perenna vocor.«
protinus erratis laeti vescuntur in agris
et celebrant largo seque diemque mero.

---

7. A. d. XI. Kal. Mai. Fabula de Roma condita et de Remi interitu.

(IV., 809.—862.).

Iam luerat poenas frater Numitoris et omne
pastorum gemino sub duce vulgus erat.
contrahere agrestes et moenia ponere utrique
convenit: ambigitur, moenia ponat uter.
»nil opus est« dicit »certamine« Romulus »ullo:
magna fides avium est; experiamur aves!«
res placet. alter adit nemorosi saxa Palati,
alter Aventinum mane cacumen init.
sex Remus, hic volucres bis sex videt ordine; pacto
statur et arbitrium Romulus urbis habet.
apta dies legitur, qua moenia signet aratro.
sacra Palis suberant: inde movetur opus.
fossa fit ad solidum, fruges iaciuntur in ima
et de vicino terra petita solo.

fossa repletur humo plenaeque imponitur ara
  et novus accenso fungitur igne focus.
inde premens stivam designat moenia sulco:
  alba iugum niveo cum bove vacca tulit.
vox fuit haec regis: »condenti, Iuppiter, urbem,
  et genitor Mavors Vestaque mater, ades!
quosque pium est adhibere deos, advertite cuncti!
  auspicibus vobis hoc mihi surgat opus.
longa sit huic aetas dominaeque potentia terrae,
  sitque sub hac oriens occiduusque dies.«
ille precabatur: tonitru dedit omina laevo
  Iuppiter et laevo fulmina missa polo.
augurio laeti iaciunt fundamina cives
  et novus exiguo tempore murus erat.
hoc Celer urget opus, quem Romulus ipse vocarat,
  »sint« que, »Celer, curae« dixerat »ista tuae.
neve quis aut muros aut factam vomere fossam
  transeat, audentem talia dede neci.«
quod Remus ignorans humiles contemnere muros
  coepit et »his populus« dicere »tutus erit?«
nec mora, transiluit. rutro Celer occupat ausum:
  ille premit duram sanguinulentus humum.
haec ubi rex didicit, lacrimas introrsus obortas
  devorat et clausum pectore vulnus habet.
flere palam non vult exemplaque fortia servat
  »sic« que »meos muros transeat hostis« ait.
dat tamen exsequias nec iam suspendere fletum
  sustinet et pietas dissimulata patet.
osculaque applicuit posito suprema feretro
  atque ait: invito frater adempte, vale!«
arsurosque artus unxit; fecere, quod ille,
  Faustulus et maestas Acca soluta comas.
tum iuvenem nondum facti flevere Quirites:
  ultima plorato subdita flamma rogo est.
urbs oritur (quis tunc hoc ulli credere posset?)
  victorem terris impositura pedem.
cuncta regas et sis magno sub Caesare semper:
  saepe etiam plures nominis huius habe;
et quotiens steteris domito sublimis in orbe,
  omnia sint umeris inferiora tuis.

III.

Ex libris Tristium.

1. De ultima, quam Ovidius Romae transegit, nocte.

(I., 3.).

Cum subit illius tristissima noctis imago,
  qua mihi supremum tempus in urbe fuit,
cum repeto noctem, qua tot mihi cara reliqui,
  labitur ex oculis nunc quoque gutta meis.
iam prope lux aderat, qua me discedere Caesar
  finibus extremae iusserat Ausoniae.
nec spatium fuerat nec mens satis apta parandi:
  torpuerant longa pectora nostra mora.
non mihi servorum, comitis non cura legendi,
  non aptae profugo vestis opisve fuit.
non aliter stupui, quam qui Iovis ignibus ictus
  vivit et est vitae nescius ipse suae.
ut tamen hanc animi nubem dolor ipse removit
  et tandem sensus convaluere mei,
adloquor extremum maestos abiturus amicos,
  qui modo de multis unus et alter erant.
uxor amans flentem flens acrius ipsa tenebat,
  imbre per indignas usque cadente genas.
nata procul Libycis aberat diversa sub oris
  nec poterat fati certior esse mei.
quocumque adspiceres, luctus gemitusque sonabant
  formaque non taciti funeris intus erat.
femina virque meo, pueri quoque funere maerent,
  inque domo lacrimas angulus omnis habet.
si licet exemplis in parvo grandibus uti:
  haec facies Troiae, cum caperetur, erat.
iamque quiescebant voces hominumque canumque
  Lunaque nocturnos alta regebat equos.

hanc ego suspiciens et ab hac Capitolia cernens,
quae nostro frustra iuncta fuere lari,
»numina vicinis habitantia sedibus«, inquam
»iamque oculis nunquam templa videnda meis,
dique relinquendi, quos urbs habet alta Quirini,
este salutati tempus in omne mihi!
et quamquam sero clipeum post vulnera sumo,
attamen hanc odiis exonerate fugam
caelestique viro, quis me deceperit error,
dicite, pro culpa ne scelus esse putet.
ut, quod vos scitis, poenae quoque sentiat auctor:
placato possum non miser esse deo.«
hac prece adoravi superos ego, pluribus uxor,
singultu medios impediente sonos.
illa etiam ante Lares passis adstrata capillis
contigit exstinctos ore tremente focos
multaque in adversos effudit verba Penates
pro deplorato non valitura viro.
iamque morae spatium nox praecipitata negabat.
versaque ab axe suo Parrhasis arctos erat.
quid facerem? blando patriae retinebar amore;
ultima sed iussae nox erat illa fugae.
a! quotiens aliquo dixi properante: »quid urges?
vel quo festines ire, vel unde, vide!«
a! quotiens certam me sum mentitus habere
horam, propositae quae foret apta viae.
ter limen tetigi, ter sum revocatus, et ipse
indulgens animo pes mihi tardus erat.
saepe 'vale' dicto rursus sum multa locutus
et quasi discedens oscula summa dedi.
saepe eadem mandata dedi meque ipse fefelli,
respiciens oculis pignora cara meis.
denique »quid propero? Scythia est, quo mittimur«, inquam
»Roma relinquenda est: utraque iusta mora est.
uxor in aeternum vivo mihi viva negatur,
et domus et fidae dulcia membra domus,
quosque ego dilexi fraterno more sodales,
o mihi Thesea pectora iuncta fide!
dum licet, amplectar: nunquam fortasse licebit
amplius; in lucro est, quae datur hora mihi.«

nec mora, sermonis verba imperfecta relinquo,
complectens animo proxima quaeque meo.
dum loquor et flemus, caelo nitidissimus alto,
stella gravis nobis, Lucifer ortus erat.
dividor haud aliter, quam si mea membra relinquam,
et pars abrumpi corpore visa suo est.
sic doluit Mettus tunc, cum in contraria versos
ultores habuit proditionis equos.
tum vero exoritur clamor gemitusque meorum
et feriunt maestae pectora nuda manus.
tum vero coniunx umeris abeuntis inhaerens
miscuit haec lacrimis tristia verba meis:
»non potes avelli; simul, a! simul ibimus« inquit:
»te sequar et coniunx exsulis exsul ero.
et mihi facta via est et me capit ultima tellus:
accedam profugae sarcina parva rati.
te iubet a patria discedere Caesaris ira,
me pietas: pietas haec mihi Caesar erit.«
talia temptabat, sicut temptaverat ante,
vixque dedit victas utilitate manus.
egredior (sive illud erat sine funere ferri),
squalidus immissis hirta per ora comis.
illa dolore amens tenebris narratur obortis
semianimis media procubuisse domo.
utque resurrexit foedatis pulvere turpi
crinibus et gelida membra levavit humo,
se modo, desertos modo complorasse Penates,
nomen et erepti saepe vocasse viri;
nec gemuisse minus, quam si nataeve meumve
vidisset structos corpus habere rogos;
et voluisse mori, moriendo ponere sensus,
respectuque tamen non periisse mei.
vivat! et absentem (quoniam sic fata tulerunt)
vivat et auxilio sublevet usque suo.

---

2. De Tomorum nominis origine.

(III., 9.).

Hic quoque sunt igitur Graiae (quis crederet?) urbes
inter inhumanae nomina barbariae?
huc quoque Mileto missi venere coloni
inque Getis Graias constituere domos?
sed vetus huic nomen positaque antiquius urbe
constat ab Absyrti caede fuisse loco.
nam rate, quae cura pugnacis facta Minervae
per non temptatas prima cucurrit aquas,
impia desertum fugiens Medea parentem
dicitur his remos applicuisse vadis.
quem procul ut vidit tumulo speculator ab alto,
»hospes«, ait »nosco Colchide vela dari.«
dum trepidant Minyae, dum solvitur aggere funis,
dum sequitur celeres ancora tracta manus,
conscia percussit meritorum pectora Colchis
ausa atque ausura multa nefanda manu
et, quamquam superest ingens audacia menti,
pallor in attonitae virginis ore fuit.
ergo ubi prospexit venientia vela, »tenemur,
et pater est aliqua fraude morandus« ait.
dum, quid agat, quaerit, dum versat in omnia vultus,
ad fratrem casu lumina flexa tulit.
cuius ut oblata est praesentia, »vicimus« inquit:
»hic mihi morte sua causa salutis erit.«
protinus ignari nec quicquam tale timentis
innocuum rigido perforat ense latus
atque ita divellit divulsaque membra per agros
dissipat in multis invenienda locis.
neu pater ignoret, scopulo proponit in alto
pallentesque manus sanguineumque caput,
ut genitor luctuque novo tardetur et, artus
dum legit exstinctos, triste retardet iter.
inde Tomis dictus locus hic, quia fertur in illo
membra soror fratris consecuisse sui.

---

3. Describitur hiems Tomitana.

(III., 10., 1.—72., 75.—78.).

Siquis adhuc istic meminit Nasonis adempti
et superest sine me nomen in urbe meum,
suppositum stellis nunquam tangentibus aequor
me sciat in media vivere barbaria.
Sauromatae cingunt, fera gens, Bessique Getaeque,
quae non ingenio nomina digna meo!
dum tamen aura tepet, medio defendimur Histro:
ille suis liquidus bella repellit aquis.
at cum tristis hiems squalentia protulit ora
terraque marmoreo est candida facta gelu,
dum vetat et boreas et nix habitare sub arcto,
tum liquet has gentes axe tremente premi.
nix iacet et iactam nec sol pluviaeve resolvunt,
indurat boreas perpetuamque facit.
ergo ubi delicuit nondum prior, altera venit
et solet in multis bima manere locis.
tantaque commoti vis est aquilonis, ut altas
aequet humo turres tectaque rapta ferat.
pellibus et sutis arcent mala frigora bracis
oraque de toto corpore sola patent.
saepe sonant moti glacie pendente capilli
et nitet inducto candida barba gelu.
nudaque consistunt, formam servantia testae,
vina, nec hausta meri, sed data frusta bibunt.
quid loquar, ut vincti concrescant frigore rivi
deque lacu fragiles effodiantur aquae?
ipse, papyrifero qui non angustior amne
miscetur vasto multa per ora freto,
caeruleos ventis latices durantibus, Hister
congelat et tectis in mare serpit aquis.
quaque rates ierant, pedibus nunc itur et undas
frigore concretas ungula pulsat equi:
perque novos pontes, subter labentibus undis,
ducunt Sarmatici barbara plaustra boves.
vix equidem credar, sed cum sint praemia falsi
nulla, ratam debet testis habere fidem:
vidimus ingentem glacie consistere pontum,
lubricaque immotas testa premebat aquas.

nec vidisse sat est: durum calcavimus aequor,
  undaque non udo sub pede summa fuit.
si tibi tale fretum quondam, Leandre, fuisset,
  non foret angustae mors tua crimen aquae.
tum neque se pandi possunt delphines in auras
  tollere: conantes dura coërcet hiems.
et quamvis boreas iactatis insonet alis,
  fluctus in obsesso gurgite nullus erit,
inclusaeque gelu stabunt ut marmora puppes,
  nec poterit rigidas findere remus aquas.
vidimus in glacie pisces haerere ligatos,
  sed pars ex illis tunc quoque viva fuit.
sive igitur nimii boreae vis saeva marinas
  sive redundatas flumine cogit aquas:
protinus aequato siccis aquilonibus Histro
  invehitur celeri barbarus hostis equo.
hostis equo pollens longeque volante sagitta
  vicinam late depopulatur humum.
diffugiunt alii nullisque tuentibus agros
  incustoditae diripiuntur opes,
ruris opes parvae, pecus et stridentia plaustra,
  et quas divitias incola pauper habet.
pars agitur vinctis post tergum capta lacertis,
  respiciens frustra rura laremque suum:
pars cadit hamatis misere confixa sagittis;
  nam volucri ferro tinctile virus inest.
quae nequeunt secum ferre aut abducere, perdunt,
  et cremat insontes hostica flamma casas.
tunc quoque, cum pax est, trepidant formidine belli,
  nec quisquam presso vomere sulcat humum.
aut videt aut metuit locus hic, quem non videt, hostem:
  cessat iners rigido terra relicta situ.
non hic pampinea dulcis latet uva sub umbra,
  nec cumulant altos fervida musta lacus.
adspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos:
  heu loca felici non adeunda viro!
ergo tam late pateat cum maximus orbis,
  haec est in poenam terra reperta meam?

---

4. Ovidius de vita sua.

(IV., 10., 1.—64., 69.—132.).

Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum,
  quem legis, ut noris, accipe posteritas.
Sulmo mihi patria est, gelidis uberrimus undis,
  milia qui novies distat ab urbe decem.
editus hinc ego sum; nec non ut tempora noris:
  cum cecidit fato consul uterque pari.
siquid id est, usque a proavis vetus ordinis heres,
  non modo fortunae munere factus eques.
nec stirps prima fui: genito sum fratre creatus,
  qui tribus ante quater mensibus ortus erat.
Lucifer amborum natalibus adfuit idem;
  una celebrata est per duo liba dies.
haec est armiferae festis de quinque Minervae,
  quae fieri pugna prima cruenta solet.
protinus excolimur teneri curaque parentis
  imus ad insignes urbis ab arte viros.
frater ad eloquium viridi tendebat ab aevo,
  fortia verbosi natus ad arma fori.
at mihi iam puero caelestia sacra placebant,
  inque suum furtim Musa trahebat opus.
saepe pater dixit 'studium quid inutile temptas?
  Maeonides nullas ipse reliquit opes.'
motus eram dictis totoque Helicone relicto
  scribere temptabam verba soluta modis:
sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos;
  quicquid temptabam scribere, versus erat.
interea tacito passu labentibus annis
  liberior fratri sumpta mihique toga est;
induiturque umeris cum lato purpura clavo,
  et studium nobis, quod fuit ante, manet.
iamque decem vitae frater geminaverat annos,
  cum perit, et coepi parte carere mei.
cepimus et tenerae primos aetatis honores,
  deque viris qu quondam pars tribus una fui;
curia restabat: clavi mensura coacta est;
  maius erat nostris viribus illud onus.
nec patiens corpus, nec mens fuit apta labori,
  sollicitaeque fugax ambitionis eram.

et petere Aoniae suadebant tuta sorores
otia, iudicio semper amata meo.
temporis illius colui fovique poëtas,
quotque aderant vates, rebar adesse deos.
saepe suas volucres legit mihi grandior aevo,
quaeque nocet serpens, quae iuvat herba, Macer.
saepe suos solitus recitare Propertius ignes,
iure sodalicii qui mihi iunctus erat.
Ponticus heroo, Bassus quoque clarus iambis
dulcia convictus membra fuere mei.
et tenuit nostras numerosus Horatius aures,
dum ferit Ausonia carmina culta lyra.
Vergilium vidi tantum, nec amara Tibullo
tempus amicitiae fata dedere meae.
successor fuit hic tibi, Galle, Propertius illi;
quartus ab his serie temporis ipse fui.
utque ego maiores, sic me coluere minores,
notaque non tarde facta Thalia mea est.
carmina cum primum populo iuvenalia legi,
barba resecta mili bisve semelve fuit.
moverat ingenium totam cantata per urbem
nomine non vero dicta Corinna mihi.
multa quidem scripsi; sed quae vitiosa putavi,
emendaturis ignibus ipse dedi.
tunc quoque, cum fugerem, quaedam placitura cremavi
iratus studio carminibusque meis.
molle cupidineis nec inexpugnabile telis
cor mihi, quodque levis causa moveret, erat.
cum tamen hic essem minimoque accenderer igni,
nomine sub nostro fabula nulla fuit.
paene mihi puero nec digna nec utilis uxor
est data, quae tempus per breve nupta fuit.
illi successit quamvis sine crimine coniunx,
non tamen in nostro firma futura toro.
ultima, quae mecum seros permansit in annos,
sustinuit coniunx exsulis esse viri.
filia me mea bis prima fecunda iuventa,
sed non ex uno coniuge, fecit avum.
et iam complerat genitor sua fata novemque
addiderat lustris altera lustra novem:
non aliter flevi, quam me fleturus ademptum
ille fuit. matri proxima iusta tuli.

felices ambo tempestiveque sepulti,
ante diem poenae quod periere meae!
me quoque felicem, quod non viventibus illis
sum miser et de me quod doluere nihil!
si tamen exstinctis aliquid nisi nomina restat
et gracilis structos effugit umbra rogos,
fama, parentales, si vos mea contigit, umbrae,
et sunt in Stygio crimina nostra foro,
scite, precor, causam — nec vos mihi fallere fas est —
errorem iussae, non scelus, esse fugae.
Manibus hoc satis est. ad vos, studiosa, revertor,
pectora, qui vitae quaeritis acta meae.
iam mihi canities pulsis melioribus annis
venerat, antiquas miscueratque comas,
postque meos ortus Pisaea vinctus oliva
abstulerat decies praemia victor eques,
cum maris Euxini positos ad laeva Tomitas
quaerere me laesi principis ira iubet.
causa meae cunctis nimium quoque nota ruinae
indicio non est testificanda meo.
quid referam comitumque nefas famulosque nocentes?
ipsa multa tuli non leviora fuga.
indignata malis mens est succumbere seque
praestitit invictam viribus usa suis.
oblitusque mei ductaeque per otia vitae
insolita cepi temporis arma manu.
totque tuli terra casus pelagoque, quot inter
occultum stellae conspicuumque polum.
tacta mihi tandem longis erroribus acto
iuncta pharetratis Sarmatis ora Getis.
hic ego finitimis quamvis circumsoner armis,
tristia, quo possum, carmine fata levo.
quod quamvis nemo est, cuius referatur ad aures,
sic tamen absumo decipioque diem.
ergo quod vivo durisque laboribus obsto,
nec me sollicitae taedia lucis habent,
gratia, Musa, tibi! nam tu solacia praebes,
tu curae requies, tu medicina venis.
tu dux et comes es, tu nos abducis ab Histro
in medioque mihi das Helicone locum.
tu mihi, quod rarum est, vivo sublime dedisti
nomen, ab exsequiis quod dare fama solet.

nec, qui detrectat praesentia, Livor iniquo
  ullum de nostris dente momordit opus.
nam tulerint magnos cum saecula nostra poëtas,
  non fuit ingenio fama maligna meo.
cumque ego praeponam multos mihi, non minor illis
  dicor et in toto plurimus orbe legor.
siquid habent igitur vatum praesagia veri,
  protinus ut moriar, non ero, terra, tuus.
sive favore tuli sive hanc ego carmine famam,
  iure tibi grates, candide lector, ago.

IV.

Ex Ponto Epistulae.

1. Rufino.

Hanc tibi Naso tuus mittit, Rufine, salutem:
  qui miser est, ulli si suus esse potest.
reddita confusae nuper solacia menti
  auxilium nostris spemque tulere malis.
utque Machaoniis Poeantius artibus heros
  lenito medicam vulnere sensit opem,
sic ego mente iacens et acerbo saucius ictu
  admonitu coepi fortior esse tuo:
et iam deficiens sic ad tua verba revixi,
  ut solet infuso vena redire mero.
non tamen exhibuit tantas facundia vires,
  ut mea sint dictis pectora sana tuis.
ut multum demas nostrae de gurgite curae,
  non minus exhausto, quod superabit, erit.
tempore ducetur longo fortasse cicatrix;
  horrent admotas vulnera cruda manus.
non est in medico semper, relevetur ut aeger:
  interdum docta plus valet arte malum.
cernis, ut e molli sanguis pulmone remissus
  ad Stygias certo limite ducat aquas.
adferat ipse licet sacras Epidaurius herbas,
  sanabit nulla vulnera cordis ope.
tollere nodosam nescit medicina podagram,
  nec formidatis auxiliatur aquis.
cura quoque interdum nulla medicabilis arte est:
  aut, ut sit, longa est extenuanda mora.
cum bene firmarunt animum praecepta iacentem
  sumptaque sunt nobis pectoris arma tui,
rursus amor patriae ratione valentior omni,
  quod tua fecerunt scripta, retexit opus.

sive pium vis hoc sive hoc muliebre vocari,
  confiteor misero molle cor esse mihi.
non dubia est Ithaci prudentia: sed tamen optat
  fumum de patriis posse videre focis.
nescio qua natale solum dulcedine cunctos
  ducit et immemores non sinit esse sui.
quid melius Roma? Scythico quid frigore peius?
  huc tamen ex illa barbarus urbe fugit.
cum bene sit clausae cavea Pandione natae,
  nititur in silvas illa redire suas.
adsuetos tauri saltus, adsueta leones
  (nec feritas illos impedit) antra petunt.
tu tamen exsilii morsus e pectore nostro
  fomentis speras cedere posse tuis.
effice, vos ipsi ne tam mihi sitis amandi,
  talibus ut levius sit caruisse malum.
at, puto, qua genitus fueram, tellure carenti
  in tamen humano contigit esse loco?
orbis in extremi iaceo desertus harenis,
  fert ubi perpetuas obruta terra nives.
non ager hic pomum, non dulces educat uvas,
  non salices ripa, robora monte virent.
neve fretum laudes terra magis: aequora semper
  ventorum rabie solibus orba tument.
quocumque adspicias, campi cultore carentes
  vastaque, quae nemo vindicat, arva iacent.
hostis adest dextra laevaque a parte timendus,
  vicinoque metu terret utrumque latus.
altera Bistonias pars est sensura sarissas,
  altera Sarmatica spicula missa manu.
i nunc et veterum nobis exempla virorum,
  qui forti casum mente tulere, refer:
et grave magnanimi robur mirare Rutili
  non usi reditus condicione dati:
Smyrna virum tenuit, non Pontus et hostica tellus,
  paene minus nullo Smyrna petenda loco.
non doluit patria Cynicus procul esse Sinopeus:
  legit enim sedes, Attica terra, tuas.
arma Neoclides qui Persica contudit armis,
  Argolica primam sensit in urbe fugam.
pulsus Aristides patria Lacedaemona fugit,
  inter quas dubium, quae prior esset, erat.

caede puer facta Patroclus Opunta reliquit
  Thessalicamque adiit, hospes Achillis, humum.
exsul ab Haemonia Pirenida cessit ad undam,
  quo duce trabs Colcha sacra cucurrit aqua.
liquit Agenorides Sidonia moenia Cadmus,
  poneret ut muros in meliore loco.
venit ad Adrastum Tydeus Calydone fugatus,
  et Teucrum Veneri grata recepit humus.
quid referam veteres Romanae gentis, apud quos
  exsulibus tellus ultima Tibur erat?
persequar ut cunctos, nulli datus omnibus aevis
  tam procul a patria est horridiorve locus.
nec tamen infitior, si possint nostra coire
  vulnera, praeceptis posse coire tuis.
sed vereor, ne me frustra servare labores,
  neu iuver admota perditus aeger ope.
nec loquor haec, quia sit maior prudentia nobis,
  sed sum quam medico notior ipse mihi.
ut tamen hoc ita sit, munus tua grande voluntas
  ad me pervenit consuliturque boni.

---

2. Germanico Caesari de Pannoniis Delmatisque triumphanti.

(II., 1.).

Huc quoque Caesarei pervenit fama triumphi,
  languida quo fessi vix venit aura noti.
nil fore dulce mihi Scythica regione putavi:
  iam minus hic odio est, quam fuit ante, locus.
tandem aliquid pulsa curarum nube serenum
  vidi fortunae verba dedique meae.
nolit ut ulla mihi contingere gaudia Caesar,
  velle potest cuivis haec tamen una dari.
di quoque, ut a cunctis hilari pietate colantur,
  tristitiam poni per sua festa iubent.
denique, quod certus furor est audere fateri,
  hac ego laetitia, si vetet ipse, fruar.
Iuppiter utilibus quotiens iuvat imbribus agros,
  mixta tenax segeti crescere lappa solet.
nos quoque frugiferum sentimus inutilis herba
  numen et invita saepe iuvamur ope.

gaudia Caesareae mentis pro parte virili
sunt mea; privati nil habet illa domus.
gratia, Fama, tibi! per quam spectata triumphi
incluso mediis est mihi pompa Getis.
indice te didici nuper visenda coisse
innumeras gentes ad ducis ora sui:
quaeque capit vastis immensum moenibus orbem,
hospitiis Romam vix habuisse locum.
tu mihi narrasti, cum multis lucibus ante
fuderit adsiduas nubilus auster aquas,
numine caelesti solem fulsisse serenum,
cum populi vultu conveniente die,
atque ita victorem cum magnae vocis honore
bellica laudatis dona dedisse viris,
claraque sumpturum pictas insignia vestes
tura prius sanctis imposuisse focis,
iustitiamque sui caste placasse parentis,
illo quae templum pectore semper habet.
quaque ierit, felix adiectum plausibus omen,
saxaque roratis erubuisse rosis.
protinus argento veros imitantia muros
barbara cum pictis oppida lata viris,
fluminaque et montes et in altis proelia silvis
armaque cum telis in strue mixta sua.
deque tropaeorum, quod sol incenderit, auro
aurea Romani tecta fuisse fori.
totque tulisse duces captivis addita collis
vincula, paene hostes quot satis esse fuit.
maxima pars horum vitam veniamque tulerunt,
in quibus et belli summa caputque Bato.
cur ego posse negem minui mihi numinis iram,
cum videam mites hostibus esse deos?
pertulit hic idem nobis, Germanice, rumor
oppida sub titulo nominis isse tui,
atque ea te contra nec muri mole nec armis
nec satis ingenio tuta fuisse loci.
di tibi dent annos! a te nam cetera sumes,
sint modo virtuti tempora longa tuae.
quod precor, eveniet, (sunt quiddam oracula vatum)
nam deus optanti prospera signa dedit.
te quoque victorem Tarpeias scandere in arces
laeta coronatis Roma videbit equis.

maturosque pater nati spectabit honores,
gaudia percipiens, quae dedit ipse suis.
iam nunc haec a me, iuvenum belloque togaque
maxime, dicta tibi vaticinante nota.
hunc quoque carminibus referam fortasse triumphum,
sufficiet nostris si modo vita malis,
imbuero Scythicas si non prius ipse sagittas
abstuleritque ferox hoc caput ense Getes.
quae si me salvo dabitur tua laurea templis,
omina bis dices vera fuisse mea.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

liber primus.

(Aeneas primo Libyae depellitur oras).

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
Litora. Multum ille et terris iactatus et alto
Vi Superûm saevae memorem Iunonis ob iram,
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
Quidve dolens regina deûm tot volvere casus
Insignem pietate virum ,tot adire labores
Impulerit. Tantaene animis caelestibus irae?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, Italiana contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum studiisque asperrima belli;
Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Troiana a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
Hinc populum late regem belloque superbum
Venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
Id metuens veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis
(Nec dum etiam causae irarum saevique dolores
Exciderant animo; manet alta mente repostum
Iudicium Paridis spretaeque iniuria formae,
Et genus invisum et rapti Ganymedis honores):

His accensa super iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaûm atque immitis Achilli,
Arcebat longe Latio, multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantae molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculae telluris in altum
Vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant,
Cum Iuno, aeternum servans sub pectore vulnus,
Haec secum: 'mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quioppe vetor fatis? Pallasne exurere classem
Argivûm atque ipsos potuit submergere ponto
Unius ob noxam et furias Aiacis Oilei?
Ipsa, Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem,
Disiecitque rates evertitque aequora ventis,
Illum exspirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit scopuloque infixit acuto;
Ast ego, quae divûm incedo regina, Iovisque
Et soror et coniux, una cum gente tot annos
Bella gero! Et quisquam numen Iunonis adorat
Praeterea, aut supplex aris imponet honorem?'
Talia flammato secum dea corde volutans
Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
Sceptra tenens mollitque animos et temperat iras;
Ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum verrantque per auras,
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris
Hoc metuens molemque et montes insuper altos
Imposuit regemque dedit, qui foedere certo
Et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:
'Aeole, namque tibi divûm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque penates:
Incute vim ventis submersasque obrue puppes,
Aut age diversos et disice corpora ponto'.

Aeolus haec contra: 'tuus, o regina, quid optes,
Explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Iovemque
Concilias, tu das epulis accumbere divûm,
Nimborumque facis tempestatumque potentem'.
Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus, ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorque virûm stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes caelumque diemque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
Intonuere poli et crebris micat ignibus aether,
Praesentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
Ingemit, et duplices tendens ad sidera palmas
Talia voce refert: 'o terque quaterque beati,
Quîs ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere! o Danaûm fortissime gentis,
Tydide! mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
Saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virûm galeasque et fortia corpora volvit!'
Talia iactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi; tum prora avertit et undis
Dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit aestus harenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet,
Dorsum immane mari summo; tres Eurus ab alto
In brevia et syrtes urget, miserabile visu,
Illiditque vadis atque aggere cingit harenae.
Unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronusque magister
Volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vertex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto,

Arma virûm tabulaeque et Troïa gaza per undas.
Iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae,
Et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
Vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum
Emissamque hiemem sensit Neptunus et imis
Stagna refusa vadis, graviter commotus, et alto
Prospiciens summa placidum caput extulit unda.
Disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
Fluctibus oppressos Troas caelique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.
Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:
'Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam caelum terramque meo sine numine, venti,
Miscere et tantas audetis tollere moles?
Quos ego —! sed motos praestat componere fluctus.
Post mihi non simili poena commissa luetis.
Maturate fugam regique haec dicite vestro:
Non illi imperium pelagi saevumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos; illa se iactet in aula
Aeolus et clauso ventorum carcere regnet'.
Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat,
Collectasque fugat nubes solemque reducit.
Cymothoë simul et Triton adnixus acuto
Detrudunt naves scopulo; levat ipse tridenti
Et vastas aperit syrtes et temperat aequor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
Seditio, saevitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat;
Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent arrectisque auribus adstant;
Ille regit dictis animos et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospiciens genitor caeloque invectus aperto
Flectit equos curruque volans dat lora secundo.
Defessi Aeneadae, quae proxima litora, cursu
Contendunt petere et Libyae vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus; insula portum
Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto

Frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
In caelum scopuli, quorum sub vertice late
Aequora tuta silent; tum silvis scaena coruscis
Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum;
Intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
Nympharum domus. Hic fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat ancora morsu.
Huc septem Aeneas collectis navibus omni
Ex numero subit; ac magno telluris amore
Egressi optata potiuntur Troes harena
Et sale tabentes artus in litore ponunt.
Ac primum silici scintillam excudit Achates
Suscepitque ignem foliis atque arida circum
Nutrimenta dedit rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum, frugesque receptas
Et torrere parant flammis et frangere saxo.
  Aeneas scopulum interea conscendit et omnem
Prospectum late pelago petit, Anthea si quem
Iactatum vento videat Phrygiasque biremes
Aut Capyn aut celsis in puppibus arma Caici.
Navem in conspectu nullam, tres litore cervos
Prospicit errantes; hos tota armenta sequuntur
A tergo, et longum per valles pascitur agmen.
Constitit hic arcumque manu celeresque sagittas
Corripuit, fidus quae tela gerebat Achates,
Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentes
Cornibus arboreis, sternit, tum vulgus, et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi et numerum cum navibus aequet.
Hinc portum petit et socios partitur in omnes.
Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes
Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis maerentia pectora mulcet:
  'O socii — neque enim ignari sumus ante malorum —
O passi graviora, dabit deus his quoque finem.
Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantes
Accestis scopulos, vos et Cyclopia saxa
Experti: revocate animos, maestumque timorem

Mittite; forsan et haec olim meminisse iuvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt; illic fas regna resurgere Troiae.
Durate et vosmet rebus servate secundis.'
  Talia voce refert; curisque ingentibus aeger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se praedae accingunt dapibusque futuris:
Tergora deripiunt costis et viscera nudant;
Pars in frusta secant veribusque trementia figunt;
Litore aëna locant alii flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires, fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
Postquam exempta fames epulis mensaeque remotae,
Amissos longo socios sermone requirunt
Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant
Sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
Praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
Fata Lyci fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
  Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
Despiciens mare velivolum terrasque iacentes
Litoraque et latos populos, sic vertice caeli
Constitit et Libyae defixit lumina regnis.
Atque illum tales iactantem pectore curas
Tristior et lacrimis oculos suffusa nitentes
Adloquitur Venus: 'o qui res hominumque deûmque
Aeternis regis imperiis et fulmine terres,
Quid meus Aeneas in te committere tantum,
Quid Troes potuere, quibus tot funera passis
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim volventibus annis,
Hinc fore ductores revocato a sangiune Teucri,
Qui mare, qui terras omni dicione tenerent,
Pollicitus: quae te, genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troiae tristesque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens;
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
Regna Liburnorum et fontem superare Timavi,

Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
Teucrorum, et genti nomen dedit armaque fixit
Troïa, nunc placida compostus pace quiescit:
Nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem,
Navibus, infandum! amissis, unius ob iram
Prodimur atque Italis longe disiungimur oris.
Hic pietatis honos? Sic nos in sceptra reponis?
  Olli subridens hominum sator atque deorum
Vultu, quo caelum tempestatesque serenat,
Oscula libavit natae, dehinc talia fatur:
'Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
Moenia sublimemque feres ad sidera caeli
Magnanimum Aenean; neque me sententia vertit.
Hic tibi — fabor enim, quando haec te cura remordet,
Longius et volvens fatorum arcana movebo —
Bellum ingens geret Italia populosque feroces
Contundet, moresque viris et moenia ponet,
Tertia dum Latio regnantem viderit aestas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo,
Triginta magnos volvendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
Transferet et Longam multa vi muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
Moenia Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum nec tempora pono;
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
Quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat,
Consilia in melius referet mecumque fovebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
Cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
Servitio premet ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,

Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
Accipies secura; vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent saecula bellis;
Cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt: dirae ferro et compagibus artis
Claudentur Belli portae; Furor impius intus,
Saeva sedens super arma et centum vinctus aënis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.'
  Haec ait et Maia genitum demittit ab alto,
Ut terrae utque novae pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum ac Libyae citus adstitit oris.
Et iam iussa facit, ponuntque ferocia Poeni
Corda volente deo; in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemque benignam.
  At pius Aeneas, per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant, nam inculta videt, hominesne feraene,
Quaerere constituit sociisque exacta referre.
Classem in convexo nemorum sub rupe cavata
Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
At Venus obscuro gradientes aëre saepsit
Et multo nebulae circum dea fudit amictu,
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset
Molirive moram aut veniendi poscere causas.
  Iamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet adversasque adspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam,
Miratur portas strepitumque et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii, pars ducere muros
Molirique arcem et manibus subvolvere saxa.
Pars optare locum tecto et concludere sulco;
Hic portus alii effodiunt; hic alta theatri
Fundamenta locant alii, immanesque columnas
Rupibus excidunt, scaenis decora alta futuris:
Qualis apes aestate nova per florea rura
Exercet sub sole labor, cum gentis adultos

Educunt fetus, aut cum liquentia mella
Stipant et dulci distendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a praesepibus arcent;
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
'O fortunati, quorum iam moenia surgunt!'
Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
Infert se saeptus nebula — mirabile dictu —
Per medios miscetque viris neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
Quo primum iactati undis et turbine Poeni
Effodere loco signum, quod regia Iuno
Monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam et facilem victu per saecula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine divae,
Aerea cui gradibus surgebant limina nexaeque
Aere trabes, foribus cardo stridebat aënis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
Ausus et afflictis melius confidere rebus.
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se operumque laborem
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem,
Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillen.
Constitit et lacrimans, 'quis iam locus', inquit, 'Achate,
Quae regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus! sunt hic etiam sua praemia laudi,
Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem'.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani
Multa gemens largoque humectat flumine vultum.
Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
Dum stupet obtutuque haeret defixus in uno,
Regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
Incessit, magna iuvenum stipante caterva.
Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutae
Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram
Fert umero, gradiensque deas supereminet omnes;

Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se laeta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus divae, media testudine templi,
Saepta armis solioque alte subnixa resedit.
Iura dabat legesque viris, operumque laborem
Partibus aequabat iustis aut sorte trahebat:
Cum subito Aeneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum
Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
Dispulerat penitusque alias avexerat oras.
Obstipuit simul ipse, simul percussus Achates
Laetitiaque metuque; avidi coniungere dextras
Ardebant, sed res animos incognita turbat.
Dissimulant et nube cava speculantur amicti,
Quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
Quid veniant; cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Postquam introgressi et coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore coepit;
O regina, novam cui condere Iuppiter urbem
Iustitiaque dedit gentes frenare superbas,
Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos a navibus ignes,
Parce pio generi et propius res adspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus aut raptas ad litora vertere praedas;
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebae;
Oenotri coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Hic cursus fut:
Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion
In vada caeca tulit, penitusque procacibus austris
Perque undas superante salo perque invia saxa
Dispulit, huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum, quaeve hunc tam barbara morem
Permittit patria? Hospitio prohibemur harenae;
Bella cient primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma,

At sperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
Nec pietate fuit nec bello maior et armis.
Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Aetheria neque adhuc crudelibus occubat umbris,
Non metus. Officio nec te certasse priorem
Poeniteat: sunt et Siculis regionibus urbes
Armaque Troianoque a sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes et stringere remos,
Si datur Italiam sociis et rege recepto
Tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
Sin absumpta salus, et te, pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli,
At freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acesten.'
Talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

Tum breviter Dido vultum demissa profatur:
'Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura et regni novitas me talia cogunt
Moliri et late fines custode tueri.
Quis genus Aeneadûm, quis Troiae nesciat urbem
Virtutesque virosque aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
Nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
Sive Erycis fines regemque optatis Acesten,
Auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.
Vultis et his mecum pariter considere regnis:
Urbem quam statuo, vestra est; subducite naves;
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse noto compulsus eodem
Adforet Aeneas! Equidem per litora certos
Dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus silvis aut urbibus errat.'

His animum arrecti dictis et fortis Achates
Et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Aenean compellat Achates:
'Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem sociosque receptos;

Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum.'
Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
Scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas claraque in luce refulsit
Os umerosque deo similis; namque ipsa decoram
Caesariem nato genetrix lumenque iuventae
Purpureum et laetos oculis afflarat honores,
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam adloquitur cunctisque repente
Improvisus ait: 'coram, quem quaeritis, adsum,
Troïus Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Troiae miserata labores,
Quae nos, reliquias Danaûm, terraeque marisque
Omnibus exhaustis iam casibus omnium egenos
Urbe, domo socias; grates persolvere dignas
Non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
Dî tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt
Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
Quae me cumque vocant terrae.' Sic fatus amicum
Ilionea petit dextra laevaque Serestum,
Post alios, fortemque Gyan fortemque Cloanthum.

Obstipuit primo adspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto, et sic ore locuta est:
'Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quae vis immanibus applicat oris?
Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum et victor dicione tenebat.
Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,

Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
Quare agite, o tectis, iuvenes, succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Iactatam hac demum voluit consistere terra:
Non ignara mali miseris succurrere disco.'
Sic memorat; simul Aenean in regia ducit
Tecta, simul divûm templis indicit honorem.
Nec minus interea sociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos,
Munera laetitiamque dii.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis:
Arte laboratae vestes ostroque superbo,
Ingens argentum mensis, caelataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum
Per tot ducta viros antiquae ab origine gentis.
Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves praemittit Achaten,
Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat;
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Cum venit, aulaeis iam se regina superbis
Aurea composuit sponda mediamque locavit;
Iam pater Aeneas et iam Troiana iuventus
Conveniunt stratoque super discumbitur ostro.
Dant manibus famuli lymphas, Cereremque canistris
Expediunt tonsisque ferunt mantelia villis.
Quinquaginta intus famulae, quibus ordine longo
Cura penum struere et flammis adolere penates;
Centum aliae totidemque pares aetate ministri
Qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.
Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
Convenere, toris iussi discumbere pictis.
Postquam prima quies epulis mensaeque remotae,
Crateras magnos statuunt et vina coronant.
Fit strepitus tectis vocemque per ampla volutant
Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
A Belo soliti; tum facta silentia tectis:
'Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur,

Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
Adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno;
Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate faventes.'
Dixit et in mensam laticum libavit honorem,
Primaque, libato, summo tenus attigit ore;
Tum Bitiae dedit increpitans; ille impiger hausit
Spumantem pateram et pleno se proluit auro;
Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quem maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam solisque labores,
Unde hominum genus et pecudes, unde imber et ignes,
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones,
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa;
Nunc quibus Aurorae venisset filius armis,
Nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
Immo age et a prima die, hospes, origine nobis
Insidias', inquit, 'Danaûm casusque tuorum
Erroresque tuos; nam te iam septima portat
Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.'

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER SECUNDUS

(Funera Dardaniae narrat defletque secundo).

Conticuere omnes intentique ora tenebant.
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai, quaeque ipse miserrima vidi
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
Temperet a lacrimis? et iam nox humida caelo
Praecipitat suadentque cadentia sidera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros
Et breviter Troiae supremum audire laborem,
Quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,
Incipiam. Fracti bello fatisque repulsi
Ductores Danaûm, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum divina Palladis arte
Aedificant sectaque intexunt abiete costas:
Votum pro reditu simulant, ea fama vagatur.
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cavernas
Ingentes uterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant,
Nunc tantum sinus et statio male fida carinis:
Huc se provecti deserto in litore condunt.
Nos abiisse rati et vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu;
Panduntur portae; iuvat ire et Dorica castra
Desertosque videre locos litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles;
Classibus hic locus; hic acie certare solebant.
Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae
Et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur et arce locari,
Sive dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectaque dona
Praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
Aut terebrare cavas uteri et temptare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
Et procul: 'o miseri, quae tanta insania, cives?
Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Ulixes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
Aut haec in nostros fabricata est machina muros
Inspectura domos venturaque desuper urbi,
Aut aliquis latet error: equo ne credite, Teucri.
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.'
Sic fatus validis ingentem viribus hastam
In latus inque ferae curvam compagibus alvum
Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso
Insonuere cavae gemitumque dedere cavernae;
Et si fata deûm, si mens non laeva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque nunc stares Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos seu certae occumbere morti.
Undique visendi studio Troiana iuventus
Circumfusa ruit certantque illudere capto.
Accipe nunc Donaûm insidias, et crimine ab uno
Disce omnes.
Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis,
Constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
'Heu, quae nunc tellus,' inquit, 'quae me aequora possunt
Accipere, aut quid iam misero mihi denique restat,

Cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?'
Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
Impetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat; memoret, quae sit fiducia capto.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
'Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcumque, fatebor
Vera,' inquit, 'neque me Argolica de gente negabo;
Hoc primum; nec, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures
Belidae nomen Palamedis et incluta fama
Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci, nunc cassum lumine lugent:
Illi me comitem et consanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis regumque vigebat
Conciliis, et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulixi —
Haud ignota loquor — superis concessit ab oris,
Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens et me, fors si qua tulisset,
Si patrios umquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem, et verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulixes
Criminibus terrere novis, hinc spargere voces
In vulgum ambiguas et quaerere conscius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante ministro —
Sed quid ego haec autem nequiquam ingrata revolvo?
Quidve moror, si omnes uno ordine habetis Achivos
Idque audire sat est? Iamdudum sumite poenas:
Hoc Ithacus velit et magno mercentur Atridae.'
Tum vero ardemus scitari et quaerere causas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
Prosequitur pavitans et ficto pectore fatur:
'Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri et longo fessi discedere bello;
Fecissentque utinam! saepe illos aspera ponti
Interclusit hiems et terruit Auster euntes.
Praecipue, cum iam hic trabibus contextus acernis

Staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi
Mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat:
»Sanguine placastis ventos et virgine caesa,
Cum primum Iliacas, Danai, venistis ad oras:
Sanguine quaerendi reditus animaque litandum
Argolica«. Vulgi quae vox ut venit ad aures,
Obstipuere animi gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios; quae sint ea numina divûm,
Flagitat. Et mihi iam multi crudele canebant
Artificis scelus et taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies tectusque recusat
Prodere voce sua quemquam aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito rumpit vocem et me destinat arae.
Assensere omnes, et, quae sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.
Iamque dies infanda aderat: mihi sacra parari
Et salsae fruges et circum tempora vittae.
Eripui, fateor, leto me et vincula rupi,
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi,
Nec dulces natos exoptatumque parentem;
Quos illi fors et poenas ob nostra reposcent
Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te per Superos et conscia numina veri,
Per, si qua est, quae restet adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.'
His lacrimis vitam damus et miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levari
Vincla iubet Priamus dictisque ita fatur amicis:
'Quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios;
Noster eris, mihique haec edissere vera roganti:
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidve petunt? quae religio? aut quae machina belli?'
Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
'Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum

Testor numen,' ait, 'vos, arae ensesque nefandi,
Quos fugi, vittaeque deûm, quas hostia gessi:
Fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
Fas odisse viros atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt; teneor patriae nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves,
Troia, fidem, si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaûm et coepti fiducia belli
Palladis áuxiliis semper stetit. Impius ex quo
Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes,
Fatale adgressi sacrato avellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem manibusque cruentis
Virgineas ausi divae contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaûm, fractae vires, aversa deae mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum, arsere coruscae
Luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
Sudor iit, terque ipsa solo — mirabile dictu —
Emicuit parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo temptanda fuga canit aequora Calchas,
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
Omnia ni repetant Argis numenque reducant,
Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deosque parant comites pelagoque remenso
Improvisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
Effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis caeloque ducere iussit,
Ne recipi portis aut duci in moenia posset,
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervae,
Tum magnum exitium — quod di prius omen in ipsum
Convertant! — Priami imperio Phrygibusque futurum;
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.'
Talibus insidiis periurique arte Sinonis
Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,

Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinae.
Hic aliud maius miseris multoque tremendum
Obicitur magis atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Sollemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta —
Horresco referens — immensis orbibus angues
Incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt;
Pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
Sanguineae superant undas, pars cetera pontum
Pone legit sinuatque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant,
Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsangues. Illi agmine certo
Laocoonta petunt; et primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat et miseros morsu depascitur artus;
Post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
Corripiunt spirisque ligant ingentibus; et iam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno,
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Quales mugitus, fugit cum saucius aram
Taurus et incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
Sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
Numina conclamant.
Dividimus muros et moenia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subiciunt lapsus et stuppea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,

Feta armis; pueri circum innuptaeque puellae
Sacra canunt funemque manu contingere gaudent.
Illa subit mediaeque minans illabitur urbi.
O patria, o divûm domus Ilium, et incluta bello
Moenia Dardanidûm! quater ipso in limine portae
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere:
Instamus tamen immemores caecique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
Vertitur interea caelum et ruit oceano nox,
Involvens umbra magna terramque polumque
Myrmidonumque dolos: fusi per moenia Teucri
Conticuere; sopor fessos complectitur artus.
Et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae
Litora nota petens: flammas cum regia puppis
Extulerat, fatisque deûm defensus iniquis
Inclusos utero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
Reddit equus, laetique cavo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes,
Demissum lapsi per funem, Acamasque Thoasque
Pelidesque Neoptolemus primusque Machaon
Et Menelaus et ipse doli fabricator Epeos.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam;
Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnes
Accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
Incipit et dono divûm gratissima serpit:
In somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector
Visus adesse mihi largosque effundere fletus,
Raptatus bigis ut quondam, aterque cruento
Pulvere perque pedes traiectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
Vel Danaûm Phrygios iaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam et concretos sanguine crines
Vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar

Compellare virum et maestas expromere voces:
»O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrûm,
Quae tantae tenuere morae? quibus, Hector, ab oris,
Exspectate, venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi adspicimus! quae causa indigna serenos
Foedavit vultus, aut cur haec vulnera cerno?'
Ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
»Heu fuge, nate dea, teque his,' ait, 'eripe flammis.
Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia.
Sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troia penates;
Hos cape fatorum comites, his moenia quaere,
Magna pererrato statues quae denique ponto.'
Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur moenia luctu,
Et magis atque magis, quamquam secreta parentis
Anchisae domus arboribusque obtecta recessit,
Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior somno, et summi fastigia tecti
Ascensu supero atque arrectis auribus adsto:
In segetem veluti cum flamma furentibus austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata laeta boumque labores,
Praecipitesque trahit silvas; stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides Danaûmque patescunt
Insidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam
Vulcano superante domus, iam proximus ardet
Ucalegon, Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virûm clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis,
Sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
Praecipitant pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achivûm,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
Sacra manu victosque deos parvumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.

'Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?'
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
'Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniae: fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
Gloria Teucrorum; ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit; incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in moenibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet
Insultans. Portis alii bipatentibus adsunt,
Milia quot magnis umquam venere Mycenis;
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci; vix primi proelia temptant
Portarum vigiles et caeco Marte resistunt.'
Talibus Othryadae dictis et numine divûm
In flammas et in arma feror, quo tristis Erinys,
Quo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
Addunt se socios Rhipheus et maximus armis
Epytus, oblati per lunam, Hypanisque Dymasque,
Et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroebus,
Mygdonides. Illis ad Troiam forte diebus
Venerat, insano Cassandrae incensus amore,
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
Infelix, qui non sponsae praecepta furentis
Audierit.
Quos ubi confertos audere in proelia vidi,
Incipio super his: 'iuvenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quae sit rebus fortuna, videtis.
Excessere omnes adytis arisque relictis
Di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
Incensae: moriamur et in media arma ruamus.
Una salus victis nullam sperare salutem.'
Sic animis iuvenum furor additus. Inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit caecos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis, per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus
Urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet aut possit lacrimis aequare labores?
Urbs antique ruit, multos dominata per annos;

Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora perque domos et religiosa deorum
Limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in praecordia virtus,
Victoresque cadunt Danai. Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor et plurima mortis imago.
Primus se Danaûm, magna comitante caterva,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
'Festinate, viri! Nam quae tam sera moratur
Segnities? Alii rapiunt incensa feruntque
Pergama; vos celsis nunc primum a navibus itis?'
Dixit, et extemplo, neque enim responsa dabantur
Fida satis, sensit medios delapsus in hostes,
Obstipuit retroque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
Attollentem iras et caerula colla tumentem:
Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis et circumfundimur armis,
Ignarosque loci passim et formidine captos
Sternimus; adspirat primo fortuna labori.
Atque hic successu exsultans animisque Coroebus
'O socii, qua prima,' inquit, 'fortuna salutis
Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur:
Mutemus clipeos Danaûmque insignia nobis
Aptemus. Dolus, an virtus, quis in host requirat?
Arma dabunt ipsi.' Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
Induitur laterique Argivum accomodat ensem.
Hoc Rhipheus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
Laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais haud numine nostro,
Multaque per caecam congressi proelia noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves et litora cursu
Fida petunt; pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
Ad caelum tendens ardentia lumina frustra,

Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
Et sese medium iniecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
Undique collecti invadunt, acerrimus Aiax
Et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis:
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis, stridunt silvae, saevitque tridenti
Spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
Apparent; primi clipeos mentitaque tela
Agnoscunt atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
Penelei dextra divae armipotentis ad aram
Procumbit; cadit et Rhipheus, iustissimus unus
Qui fuit in Teucris et servantissimus aequi;
Dîs aliter visum; pereunt Hypanisque Dymasque
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nex tela nec ullas
Vitavisse vices Danaûm et, si fata fuissent,
Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde;
Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus aevo
Iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi;
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
  Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
Sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruentes
Cernimus obsessumque acta testudine limen.
Haerent parietibus scalae postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
Protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turres ac tota domorum
Culmina convellunt; his se, quando ultima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis;

Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt; alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores, has servant agmine denso.
Instaurati animi regis succurrere tectis
Auxilioque levare viros vimque addere victis.
Limen erat caecaeque fores et pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo, infelix qua se, dum regna manebant,
Saepius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros et avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri iactabant irrita Teucri.
Turrim in praecipiti stantem summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troia videri
Et Danaûm solitae naves et Achaica castra,
Aggressi ferro circum, qua summa labantes
Iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus impulimusque; ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit et Danaûm super agmina late
Incidit. Ast alii subeunt, nec saxa nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulus ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsutat telis et luce coruscus aëna:
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis nitidusque iuventa
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas et equorum agitator Achillis,
Armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto et flammas ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit postesque a cardine vellit
Aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit
Robora et ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus et atria longa patescunt;
Apparent Priami et veterum penetralia regum,
Armatosque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes
Femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidae tectis matres ingentibus errant,

Amplexaeque tenent postes atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra neque ipsi
Custodes sufferre valent; labat ariete crebro
Ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi; rumpunt aditus primosque trucidant
Immissi Danai et late loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
Exît oppositasque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo camposque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas;
Vidi Hecubam centumque nurus Priamumque per aras
Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi
Procubuere; tenent Danai, qua deficit ignis.
  Forsitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
Urbis uti captae casum convulsaque vidit
Limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
Arma diu senior desueta trementibus aevo
Circumdat nequiquam umeris et inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
Ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
Incumbens arae atque umbra complexa penates.
Hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum,
Praecipites atra ceu tempestate columbae,
Condensae et divûm amplexae simulacra sedebant.
Ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
Ut vidit, 'quae mens tam dira, miserrime coniux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis?' inquit.
Non tali auxilio nec defensoribus istis
Tempus eget; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede; haec ara tuebitur omnes,
Aut moriere simul.' Sic ore effata recepit
Ad sese et sacra longaevum in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit et vacua atria lustrat
Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta.
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,

Concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur.
Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
'At tibi pro scelere', exclamat, 'pro talibus ausis
Di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
Persolvant grates dignas et praemia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Fecisti et patrios foedasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles,
Talis in hoste fuit Priamo, sed iura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.'
Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
Coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
Et summo clipei nequiquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: 'referes ergo haec et nuntius ibis
Pelidae genitori; illi mea tristia facta
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere.' Hoc dicens altaria ad ipsa trementem
Traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
Extuli ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Haec finis Priami, fatorum hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
Rngnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus
Avulsumque umeris caput et sine nomine corpus.
  At me tum primum saevus circumstetit horror.
Obstipui; subiit cari genitoris imago,
Ut regem aequaevum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem; subiit deserta Creusa
Et direpta domus et parvi casus Iuli.
Respicio et, quae sit me circum copia, lustro.
Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
Ad terram misere aut ignibus aegra dedere.
Iamque adeo super unus eram, cum limina Vestae
Servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida adspicio; dant claram incendia lucem
Erranti passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros
Et poenas Danaûm et deserti coniugis iras
Praemetuens, Troiae et patriae communis Erinys,

Abdiderat sese atque aris invisa sedebat.
Exarsere ignes animo; subit ira cadentem
Ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.
Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenas
Adspiciet partoque ibit regina triumpho,
Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium totiens sudarit sanguine litus?
Non ita. Namque etsi nullum memorabile nomen
Feminea in poena est nec habet victoria laudem,
Exstinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis
Laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
Ultricis flammae et cineres satiasse meorum.
Talia iactabam et furiata mente ferebar,
Cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Caelicolis et quanta solet, dextraque prehensum
Continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
'Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, ubi fessum aetate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniuxne Creusa
Ascaniusque puer? quos omnes undique Graiae
Circum errant acies et, ni mea cura resistat,
Iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae,
Culpatusve Paris; divûm inclementia, divûm,
Has evertit opes sternitque a culmine Troiam.
Adspice — namque omnem, quae nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi et humida circum
Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
Iussa time, neu praeceptis parere recusa —
Hic ubi disiectas moles avulsaque saxis
Saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit totamque a sedibus urbem
Eruit. Hic Iuno Scaeas saevissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Iam summas arces Tritonia, rescipe, Pallas
Insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeva.

Ipse pater Danais animos viresque secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
Nusquam abero et tutum patrio te limine sistam.'
Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
Apparent dirae facies inimicaque Troiae
Numina magna deûm.
Tum vero omne mihi visum considere in ignes
Ilium et ex imo verti Neptunia Troia;
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolae certatim, illa usque minatur
Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
Vulneribus donec paullatim evicta supremum
Congemuit traxitque iugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostes
Expedior; dant tela locum flammaeque recedunt.
  Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troia
Exiliumque pati. 'Vos o, quibus integer aevi
Sanguis', ait, 'solidaeque suo stant robore vires.
Vos agitate fugam.
Me si caelicolae voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes. Satis una superque
Vidimus excidia et captae superavimus urbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis
Exuviasque petet. Facilis iactura sepulcri.
Iam pridem invisus divis et inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis adflavit ventis et contigit igni.'
Talia perstabat memorans, fixusque manebat;
Nos contra effusi lacrimis coniuxque Creusa
Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat inceptoque et sedibus haeret in îsdem.
Rursus in arma feror mortemque miserrimus opto.
Nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
'Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti, tantumque nefas patrio excidit ore?

Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae
Teque tuosque iuvat: patet isti ianua leto,
Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignes
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos!
Reddite me Danais! sinite instaurata revisam
Proelia! numquam omnes hodie moriemur inulti.'
  Hinc ferro accingor rursus clipeoque sinistram
Insertabam aptans meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniux
Haerebat parvumque patri tendebat Iulum:
'Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
Cui pater et coniux quondam tua dicta relinquor?'
  Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
Cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter maestorumque ora parentum
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molles
Lambere flamma comas et circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere et sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera laetus
Extulit et caelo palmas cum voce tetendit:
'Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice nos hoc tantum; et, si pietate meremur,
Da deinde augurium, pater, atque haec omnia firma.'
  Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit laevum, et de caelo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idaea claram se condere silva
Signantemque vias; tum longo limite sulcus
Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras
Adfaturque deos et sanctum sidus adorat:

'Iam iam nulla mora est; sequor et, qua ducitis, adsum.
Dî patrii, servate domum, servate nepotem!
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
Cedo equidem nec, nate, tibi comes ire recuso.'
  Dixerat ille; et iam per moenia clarior ignis
Auditur propiusque aestus incendia volvunt.
'Ergo age, care pater, cervici imponere nostrae;
Ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit;
Quo res cumque cadent, unum et commune periclum,
Una salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus
Sit comes, et longe servet vestigia coniux.
Vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus
Religione patrum multos servata per annos:
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu patriosque penates;
Me bello e tanto digressum et caede recenti
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.'
  Haec fatus, latos umeros subiectaque colla
Veste super fulvique insternor pelle leonis,
Succedoque oneri; dextrae se parvus Iulus
Implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;
Pone subit coniux. Ferimur per opaca locorum;
Et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
Tela neque adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
Suspensum et pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis omnemque videbar
Evasisse viam, subito cum creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
Prospiciens 'nate,' exclamat, 'fuge, nate; propinquant;
Ardentes clipeos atque aera micantia cerno.'
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem; namque avia cursu
Dum sequor et nota excedo regione viarum,
Heu! misero coniux fato est erepta Creusa.
Substitit erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexi animumve reflexi,
Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam

Venimus. Hic demum collectis omnibus una
Defuit et comites natumque virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumque deorumque,
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penates
Commendo sociis et curva valle recondo;
Ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis;
Stat casus renovare omnes, omnemque reverti
Per Troiam, et rursus caput obiectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portae,
Qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
Observata sequor per noctem et lumine lustro.
Horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. Irruerant Danai et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exsuperant flammae, furit aestus ad auras.
Procedo et Priami sedes arcemque reviso.
Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
Custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
Praedam asservabant; huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis mensaeque deorum
Crateresque auro solidi captivaque vestis
Congeritur; pueri et pavidae longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quin etiam voces iactare per umbram
Implevi clamore vias, maestusque Creusam
Nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
Visa mihi ante oculos et nota maior imago.
Obstipui, steteruntque comae et vox faucibus haesit.
Tum sic adfari et curas his demere dictis:
'Quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
O dulcis coniux? non haec sine numine divûm
Eveniunt; nec te comitem portare Creusam
Fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, et vastum maris aequor arandum;
Et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Thybris.
Illic res laetae regnumque et regia coniux
Parta tibi; lacrimas dilectae pelle Creusae.

Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis et divae Veneris nurus;
Sed me magna deûm genetrix his detinet oris.
Iamque vale, et nati serva communis amorem.'
Haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem
Dicere deseruit tenuesque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumpta nocte reviso.
Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio admirans numerum, matresque virosque,
Collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenere, animis opibusque parati,
In quascumque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
Ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur;
Cessi et sublato montes genitore petivi.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER TERTIUS

(Tertius errores pelagi terraeque requirit).

Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius ullae
Apparent terrae, caelum undique et undique pontus:
Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare magnaque surgunt
Aequora; dispersi iactamur gurgite vasto;
Involvere diem nimbi et nox humida caelum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu et caecis erramus in undis.
Ipse diem noctemque negat discernere caelo,
Nec meminisse viae media Palinurus in unda.
Tres adeo incertos caeca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se attollere tandem
Visa, aperire procul montes ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae
Adnixi torquent spumas et caerula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me litora primum
Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae
Insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno
Harpyiaeque colunt aliae, Phineïa postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
Pestis et ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, foedissima ventris
Proluvies uncaeque manus et pallida semper
Ora fame.

Huc ubi delati portus intravimus, ecce
Laeta boum passim campis armenta videmus
Caprigenumque pecus, nullo custode. per herbas.
Irruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
In partem praedamque Iovem; tum litore curvo
Exstruimusque toros dapibusque epulamur opimis.
At subitae horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas.
Diripiuntque dapes contactuque omnia foedant
Immundo; tum vox taetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavata
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris
Instruimus mensas arisque reponimus ignem:
Rursum ex diverso caeli caecisque latebris
Turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses et scuta latentia condunt.
Ergo ubi delapsae sonitum per curva dedere
Litora, dat signum specula Misenus ab alta
Aere cavo. Invadunt socii et nova proelia temptant,
Obscenas pelagi ferro foedare volucres.
Sed neque vim plumis ullam nec vulnera tergo
Accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae
Semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
Una in praecelsa consedit rupe Celaeno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
'Bellum etiam pro caede boum stratisque iuvencis,
Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias insontes pellere regno?
Accipite ergo animis atque haec mea figite dicta,
Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
Praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit;
Sed non ante datam cingetis moenibus urbem,
Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
Ambesas subigat malis absumere mensas.'
Dixit, et in silvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit; cecidere animi, nec iam amplius armis,

Sed votis precibusque iubent exposcere pacem.
Sive deae, seu sint dirae obscenaeque volucres.
Et pater Anchises passis de litore palmis
Numina magna vocat meritosque indicit honores:
'Di, prohibete minas; di, talem avertite casum,
Et placidi servate pios!' Tum litore funem
Deripere excussosque iubet laxare rudentes.
  Tendunt vela noti; fugimus spumantibus undis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.
Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos
Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacae, Laërtia regna,
Et terram altricem saevi exsecramur Ulixi.
Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi et parvae succedimus urbi;
Ancora de prora iacitur, stant litore puppes.
  Ergo insperata tandem tellure potiti
Lustramurque Iovi votisque incendimus aras,
Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palaestras
Nudati socii; iuvat evasisse tot urbes
Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas;
Aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo et rem carmine signo:
AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.
Linquere tum portus iubeo et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.
Protinus aërias Phaeacum abscondimus arces,
Litoraque Epiri legimus portuque subimus
Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem.
  Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum,
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstipui, miroque incensum pectus amore
Compellare virum et casus cognoscere tantos.
Progredior portu classes et litora linquens,
Sollemnes cum forte dapes et tristia dona
Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam

Libabat cineri Andromache manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite inanem
Et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.
Ut me conspexit venientem et Troïa circum
Arma amens vidit, magnis exterrita monstris
Deriguit visu in medio, calor ossa reliquit;
Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
'Verane te facies, verus mihi nuntius affers,
Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est?' Dixit, lacrimasque effudit et omnem
Implevit clamore locum. Vix pauca furenti
Subicio et raris turbatus vocibus hisco:
'Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita, nam vera vides.
Heu, quis te casus deiectam coniuge tanto
Excipit, aut quae digna satis fortuna revisit,
Hectoris Andromache? Pyrrhin' conubia servas?'
Deiecit vultum et demissa voce locuta est:
'O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
Iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos!
Nos, patria incensa, diversa per aequora vectae,
Stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum
Servitio enixe tulimus. Qui deinde, secutus
Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos,
Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
Ast illum ereptae magno inflammatus amore
Coniugis et scelerum furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit,
Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
Aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superatne et vescitur aura?
Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles
Et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?'
Talia fundebat lacrimans longosque ciebat
Incassum fletus. cum sese a moenibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoscitque suos laetusque ad limina ducit,

Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
Procedo et parvam Troiam simulataque magnis
Pergama et arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scaeaeque amplector limina portae.
Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis;
Aulai medio libabant pocula Bacchi
Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
Iamque dies alterque dies processit, et aurae
Vela vocant tumidoque inflatur carbasus austro:
His vatem aggredior dictis ac talia quaeso:
'Troiugena, interpres divûm, qui nomina Phoebi,
Qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis
Et volucrum linguas et praepetis omina pennae,
Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, et cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere et terras temptare repostas;
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celaeno
Prodigium canit, et tristes denuntiat iras
Obscenamque famem) quae prima pericula vito?
Quidve sequens tantos possim superare labores?'
Hic Helenus caesis primum de more iuvencis
Exorat pacem divûm vittasque resolvit
Sacrati capitis meque ad tua limina, Phoebe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit,
Atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:
'Nate dea (nam te maioribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides, sic fata deûm rex
Sortitur volvitque vices, is vertitur ordo)
Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
Aequora et Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
Scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante et Trinacria lentandus remus in unda
Et salis Ausonii lustrandum navibus aequor
Infernique lacus Aeaeaeque insula Circae,
Quam tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam; tu condita mente teneto:
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam

Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus
Triginta capitum fetus enixa iacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati:
Is locus urbis erit, requies certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
Fata viam invenient aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras Italique hanc litoris oram,
Proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
Effuge; cuncta malis habitantur moenia Graiis.
Hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
Et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis Meliboei
Parva Philoctetae subnixa Petelia muro.
Quin ubi transmissae steterint trans aequora classes
Et positis aris iam vota in litore solves,
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast ubi digressum Siculae te admoverit orae
Ventus et angusti rarescent claustra Pelori,
Laeva tibi tellus et longo laeva petantur
Aequora circuitu; dextrum fuge litus et undas.
Haec loca vi quondam et vasta convulsa ruina
(Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret; venit medio vi pontus, et undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes
Litore diductas angusto interluit aestu.
Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras,
Erigit alternos et sidera verberat unda.
At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
Ora exsertantem et naves in saxa trahentem.
Prima hominis facies et pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.
Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem longos et circumflectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro

Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.
Praeterea, si qua est Heleno prudentia vati,
Si qua fides, animum si veris implet Apollo,
Unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum
Praedicam et repetens iterumque iterumque monebo:
Iunonis magnae primum prece numen adora,
Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis: sic denique victor
Trinacria fines Italos mittere relicta.
Huc ubi delatus Cumaeam accesseris urbem
Divinosque lacus et Averna sonantia silvis,
Insanam vatem adspicies, quae rupe sub ima
Fata canit foliisque notas et nomina mandat.
Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum atque antro seclusa relinquit
Illa manent immota locis neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
Impulit et teneras turbavit ianua frondes,
Numquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs aut iungere carmina curat:
Inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
Vela vocet possisque sinus implere secundos,
Quin adeas vatem precibusque oracula poscas.
Ipsa canat vocemque volens atque oro resolvat.
Illa tibi Italiae populos venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet, cursusque dabit venerata secundos.
Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
Vade age et ingentem factis fer ad aethera Troiam.'
Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
Imperat ad naves ferri, stipatque carinis
Ingens argentum Dodonaeosque lebetas,
Loricam consertam hamis auroque trilicem,
Et conum insignis galeae cristasque comantes,
Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
Addit equos additque duces;
Remigium supplet, socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare iubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.

Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
Unde iter Italiam cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea et montes umbrantur opaci.
Sternimur optatae gremio telluris ad undam
Sortiti remos, passimque in litore sicco
Corpora curamus; fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium Nox Horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus et omnes
Explorat ventos atque auribus aëra captat;
Sidera cuncta notat tacito labentia caelo,
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt caelo constare sereno,
Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
Temptamusque viam et velorum pandimus alas.
Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
Cum procul obscuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
Italiam laeto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit implevitque mero, divosque vocavit
Stans celsa in puppi:
'Di, maris et terrae tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem et spirate secundi.'
Crebrescunt optatae aurae, portusque patescit
Iam propior, templumque apparet in arce Minervae.
Vela legunt socii et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
Obiectae salsa spumant adspargine cautes;
Ipse latet; gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli refugitque ab litore templum.
Quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchises: 'bellum, o terra hospita, portas;
Bello armantur equi, bellum haec armenta minantur,
Sed tamen idem olim curru succedere sueti
Quadrupedes et frena iugo concordia ferre
Spes et pacis' ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima accepit ovantes,
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, rite
Iunoni Argivae iussos adolemus honores.

Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antemnarum
Graiugenûmque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur; attollit se diva Lacinia contra
Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
Et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa
Audimus longe fractasque ad litora voces,
Exsultantque vada atque aestu miscentur harenae.
Et pater Anchises: 'nimirum haec illa Charybdis;
Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii, pariterque insurgite remis!'
Haud minus ac iussi faciunt; primusque ruentem
Contorsit laevas proram Palinurus ad undas:
Laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in caelum curvato gurgite, et îdem
Subducta ad manes imos desedimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere,
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit,
Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.

Portus ab accessu ventorum immotus et ingens
Ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem
Turbine fumantem piceo et candente favilla,
Attollitque globos flammarum et sidera lambit;
Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.
Fama est Enceladi semustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
Impositam ruptis flammam exspirare caminis,
Et fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam et caelum subtexere fumo.
Noctem illam tecti silvis immania monstra
Perferimus, nec, quae sonitum det causa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra
Siderea polus, obscuro sed nubila caelo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Postera iamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:

Cum subito e silvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri miserandaque cultu
Procedit supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus: dira illuvies immissaque barba,
Consertum tegumen spinis; at cetera Graius.
Isque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit
Arma procul, paulum adspectu conterritus haesit
Continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
Cum fletu precibusque tulit: 'per sidera testor,
Per Superos atque hoc caeli spirabile lumen,
Tollite me, Teucri! quascumque abducite terras,
Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse penates.
Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus vastoque immergite ponto:
Si pereo, hominum manibus periisse iuvabit.'
Dixerat, et genua amplexus genibusque volutans
Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur, quae deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises haud multa moratus
Dat iuveni atque animum praesenti pignore firmat.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
'Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixis,
Nomen Achaemenides, Troiam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
Sidera (di, talem terris avertite pestem!)
Nec visu facilis nec dictu affabilis ulli.
Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent
Limina; vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet et tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud impune quidem; nec talia passus Ulixes
Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus vinoque sepultus
Cervicem inflexam posuit iacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans et frusta cruento

Per somnum commixta mero: nos, magna precati
Numina sortitique vices, una undique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,
Et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, o miseri, fugite atque ab litore funem
Rumpite.
Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
Centum alii curva haec habitant ad litora vulgo
Infandi Cyclopes et altis montibus errant.
Tertia iam lunae se cornua lumine complent,
Cum vitam in silvis inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami, et vulsis pascunt radicibus herbae.
Omnia collustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem: huic me, quaecumque fuisset,
Addixi; satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.'

Vix ea fatus erat, sommo cum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
Trunca manu pinus regit et vestigia firmat;
Lanigerae comitantur oves; ea sola voluptas
Solamenque mali.
Postquam altos tetigit fluctus et ad aequora venit,
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor
Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare recepto
Supplice sic merito, tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus aequora remis.
Sensit et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextra affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
Clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
Contremuere undae, penitusque exterrita tellus

Italiae, curvisque immugiit Aetna cavernis.
At genus e silvis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus et litora complent.
Cernimus adstantes nequiquam lumine torvo
Aetnaeos fratres, caelo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celso
Aëriae quercus aut coniferae cyparissi
Constiterunt, silva alta Iovis lucusve Dianae.
Praecipites metus acer agit, quocumque rudentes
Excutere et ventis intendere vela secundis.
Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
Missus adest. Vivo praetervehor ostia saxo
Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.

Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemyrium undosum; nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare, qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
Iussi numina magna loci veneramur; et inde
Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
Radimus et fatis numquam concessa moveri
Apparet Camerina procul, campique Geloi
Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Moenia, magnanimûm quondam generator equorum;
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus,
Et vada dura lego saxis Lilybeïa caecis.
Hinc Drepani me portus et illaetabilis ora
Accipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum
Deseris, heu, tantis nequiquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
Hic labor extremus, longarum haec meta viarum;
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.

Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat divûm cursusque docebat.
Conticuit tandem factoque hic fine quievit.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER QUARTUS.

(Uritur in quarto Dido flammasque fatetur).

At regina gravi iam dudum saucia cura
Vulnus alit venis et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo multusque recursat
Gentis honos; haerent infixi pectore vultus
Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.
Uritur infelix Dido totaque vagatur
Urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos; haeret lateri letalis harundo.
Nunc media Aenean secum per moenia ducit,
Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam;
Incipit effari mediaque in voce resistit;
Nunc eadem labente die convivia quaerit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit suadentque cadentia sidera somnos,
Sola domo maeret vacua, stratisque relictis
Incubat. Illum absens absentem auditque videtque.
Non coeptae assurgunt turres, non arma iuventus
Exercet, portusve aut propugnacula bello
Tuta parant; pendent opera interrupta minaeque
Murorum ingentes aequataque machina caelo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri,
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
'Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis

Tuque puerque tuus; magnum et memorabile nomen,
Una dolo divûm si femina victa duorum est.
Nec me adeo fallit veritam te moenia nostra
Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.
Sed quis erit modus, aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem aeternam pactosque hymenaeos
Exercemus? Habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum paribusque regamus
Auspiciis; liceat Phrygio servire marito,
Dotalesque tuae Tyrios permittere dextrae.'
Olli (sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italiae Libycas averteret oras)
Sic contra est ingressa Venus: 'quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam
Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
Miscerive probet populos aut foedera iungi.
Tu coniux; tibi fas animum temptare precando.
Perge; sequar.' Tum sic excepit regia Iuno:
'Mecum erit iste labor. — Tua si mihi certa voluntas,
Hic Hymenaeus erit.' Non adversata petenti
Adnuit atque dolis risit Cytherea repertis.
Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
Fama, malum qua non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget viresque acquirit eundo;
Parva metu primo, mox sese attollit in auras,
Ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira inritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem et pernicibus alis,
Monstrum horrendum, ingens, cui, quot sunt corpore plumae,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat caeli medio terraeque per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno;
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbes,
Tam ficti pravique tenax quam nuntia veri.
Haec tum multiplici populos sermone replebat

Gaudens et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Aenean, Troiano sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
Regnorum immemores turpique cupidine captos.
Haec passim dea foeda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis atque aggerat iras.

Hic Hammone satus rapta Garamantide nympha
Templa Iovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem,
Excubias divûm aeternas, pecudumque cruore
Pingue solum et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi et rumore accensus amaro
Dicitur ante aras media inter numina divûm
Multa Iovem manibus supplex orasse supinis:
'Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
Adspicis haec? an te, genitor, cum fulmina torques,
Nequiquam horremus, caecique in nubibus ignes
Terrificant animos et inania murmura miscent?
Femina, quae nostris errans in finibus urbem
Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, conubia nostra
Reppulit ac dominum Aenean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu,
Maeonia mentum mitra crinemque madentem
Subnexus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

Talibus orantem dictis arasque tenentem
Audit Omnipotens, oculosque ad moenia torsit
Regia et oblitos famae melioris amantes.
Tum sic Mercurium adloquitur ac talia mandat:
'Vade age, nate, voca zephyros et labere pennis,
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat fatisque datas non respicit urbes,
Adloquere et celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promisit Graiûmque ideo bis vindicat armis;
Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.

Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem,
Ascanione pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur,
Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
Naviget: haec summa est, hic nostri nuntius esto.'

Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio; et primum pedibus talaria nectit
Aurea, quae sublimem alis sive aequora supra
Seu terram rapido pariter cum flamine portant;
Tum virgam capit; hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub Tartara tristia mittit,
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Iamque volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit,
Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput et vento pulsatur et imbri;
Nix umeros infusa tegit; tum flumina mento
Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
Misit, avi similis, quae circum litora, circum
Piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Aenean fundantem arces ac tecta novantem
Conspicit. Atque illi stellatus iaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena
Demissa ex umeris, dives quae munera Dido
Fecerat et tenui telas discreverat auro.
Continuo invadit: 'tu nunc Carthaginis altae
Fundamenta locas pulchramque uxorius urbem
Exstruis, heu regni rerumque oblite tuarum?
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, caelum et terras qui numine torquet;
Ipse haec ferre iubet celeres mandata per auras:
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem,
Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
Respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus
Debentur.' Tali Cyllenius ore locutus

Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

At vero Aeneas adspectu obmutuit amens,
Arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
Ardet abire fuga dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias perque omnia versat.
Haec alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
Classem aptent taciti sociosque ad litora cogant
Arma parent et, quae rebus sit causa novandis,
Dissimulent: sese interea, quando optima Dido
Nesciat et tantos rumpi non speret amores,
Temptaturum aditus et quae mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio laeti parent ac iussa facessunt.

At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
Praesensit, motusque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. Eadem impia Fama furenti
Detulit armari classem cursumque parari.
Saevit inops animi totamque incensa per urbem
Bacchatur, qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean compellat vocibus ultro:
'Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Posse nefas, tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
Et mediis properas aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid, si non arva aliena domosque
Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret,
Troia per undosum peteretur classibus aequor?
Mene fugis? — Cui me moribundam deseris, hospes? 314
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat. 324
Quid moror? a mea Pygmalion dum moenia frater 225
Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?' 326

Dixerat. Ille Iovis monitis immota tenebat 331
Lumina et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: 'ego te, quae plurima fando
Enumerare vales, numquam, regina, negabo
Promeritam, nec me meminisse pigebit Elissae,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam, nec coniugis umquam
Praetendi taedas aut haec in foedera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis et sponte mea componere curas,
Urbem Troianam primum dulcesque meorum
Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciae iussere capessere sortes;
Hic amor, haec patria est. Si te Carthaginis arces,
Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet urbis,
Quae tandem Ausonia Teucros considere terra
Invidia est? Et nos fas extera quaerere regna.
Me patris Anchisae, quotiens humentibus umbris
Nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
Admonet in somnis et turbida terret imago,
Me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres divûm Iove missus ab ipso
(Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit; ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine meque tuis incendere teque querellis;
Italiam non sponte sequor.'

Talia dicentem iamdudum aversa tuetur
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
'Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quae me ad maiora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit aut miseratus amantem est?
Quae quibus anteferam? Iam iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.

Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem
Excepi et regni demens in parte locavi;
Amissam classem, socios a morte reduxi:
(Heu furiis incensa feror!) nunc augur Apollo,
Nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida iussa per auras.
Scilicet is Superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat! Neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis! pete regna per undas!
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens,
Et, cum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero. Dabis, improbe, poenas.
Audiam, et haec manes veniet mihi fama sub imos.'
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Aegra fugit seque ex oculis avertit et aufert,
Linquens multa metu cunctantem et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulae collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.
At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit et dictis avertere curas,
Multa gemens magnoque animum labefactus amore,
Iussa tamen divûm exsequitur classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt et litore celsas
Deducunt toto naves. Natat uncta carina,
Frondentesque ferunt remos et robora silvis
Infabricata fugae studio.
Migrantes cernas totaque ex urbe ruentes,
Ac velut ingentem formicae farris acervum
Cum populant, hiemis memores, tectoque reponunt;
It nigrum campis agmen praedamque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixae frumenta umeris; pars agmina cogunt
Castigantque moras; opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus!
Quosve dabas gemitus, cum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!
Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam rite paratis.
Huic se forma dei vultu redeuntis eodem

Obtulit in somnis rursusque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
Et crines flavos et membra decora iuventa:
'Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos,
Nec, quae te circum stent deinde pericula, cernis,
Demens, nec zehyros audis spirare secundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat aestu:
Non fugis praeceps, dum praecipitare potestas?
Iam mare turbari trabibus saevasque videbis
Collucere faces, iam fervere litora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras! Varium et mutabile semper
Femina.' Sic fatus nocti se immiscuit atrae.
Tum vero Aeneas, subitis exterritus umbris,
Corripit e somno corpus sociosque fatigat:
'Praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
Solvite vela citi! Deus athere missus ab alto
Festinare fugam tortosque incidere funes
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis o placidusque iuves, et sidera caelo
Dextra feras.' Dixit, vaginaque eripit ensem
Fulmineum strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque ruuntque;
Litora deseruere; latet sub classibus aequor;
Adnixi torquent spumas et caerula verrunt.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER QUINTUS.

(Quintus habet ludos et classem corripit ignis).

Ut pelagus tenuere rates nec iam amplius ulla
occurrit tellus, maria undique et undique caelum,
olli caeruleus supra caput adstitit imber,
noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
ipse gubernator puppi Palinurus ab alta
»heu, quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
quidve, pater Neptune, paras?« sic deinde locutus
colligere arma iubet validisque incumbere remis
obliquatque sinus in ventum ac talia fatur:
»magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
spondeat, hoc sperem Italiam contingere caelo.
mutati transversa fremunt et vespere ab atro
consurgunt venti atque in nubem cogitur aer.
nec nos obniti contra nec tendere tantum
sufficimus. superat quoniam Fortuna, sequamur,
quoque vocat, vertamus iter, nec litora longe
fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,
si modo rite memor servata remetior astra.«
tum pius Aeneas »equidem sic poscere ventos
iamdudum et frustra cerno te tendere contra.
flecte viam velis, an sit mihi gratior ulla,
quove magis fessas optem dimittere naves,
quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten
et patris Anchisae gremio complectitur ossa?«
haec ubi dicta, petunt portus et vela secundi
intendunt Zephyri, fertur cita gurgite classis
et tandem laeti notae advertuntur harenae.

At procul ex celso miratus vertice montis
adventum sociasque rates occurrit Acestes,
horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
Troïa Criniso conceptum flumine mater
quem genuit. veterum non immemor ille parentum
gratatur reduces et gaza laetus agresti
excipit ac fessos opibus solatur amicis.

Postera cum primo stellas Oriente fugarat
clara dies, socios in coetum litore ab omni
advocat Aeneas tumulique ex aggere fatur:
»Dardanidae magni, genus alto a sanguine divûm,
annuus exactis completur mensibus orbis,
ex quo reliquias divinique ossa parentis
condidimus terra maestasque sacravimus aras.
iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
semper honoratum, sic di voluistis, habebo.
hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exul
Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae,
annua vota tamen sollemnesque ordine pompas
exsequerer strueremque suis altaria donis.
nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis,
haud equidem sine mente reor, sine numine divûm,
adsumus et portus delati intramus amicos.
ergo agite et laetum cuncti celebremus honorem;
poscamus ventos, atque haec me sacra quotannis
urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
bina boum vobis Troia generatus Acestes
dat numero capita in naves; adhibete Penates
et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.
praeterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit radiisque retexerit orbem,
prima citae Teucris ponam certamina classis;
quique pedum cursu valet et qui viribus audax
aut iaculo incedit melior levibusque sagittis,
seu crudo fidit pugnam committere caestu,
cuncti adsint meritaeque exspectent praemia palmae.
ore favete omnes et cingite tempora ramis.«

Sic fatus velat materna tempora myrto:
hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
ille e concilio multis cum milibus ibat
ad tumulum, magna medius comitante caterva.

hic duo rite mero libans carchesia Baccho
fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
purpureosque iacit flores ac talia fatur:
»salve, sancte parens, iterum salvete, recepti
nequiquam cineres animaeque umbraeque paternae.
non licuit fines Italos fataliaque arva
nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.«
dixerat haec, adytis cum lubricus anguis ab imis
septem ingens gyros, septena volumina traxit,
amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
caeruleae cui terga notae maculosus et auro
squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
mille iacit varios adverso sole colores.
obstipuit visu Aeneas. ille agmine longo
tandem inter pateras et levia pocula serpens
libavitque dapes rursusque innoxius imo
successit tumulo et depasta altaria liquit.
hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
incertus Geniumne loci famulumne parentis
esse putet; caedit binas de more bidentes
totque sues, totidem nigrantes terga iuvencos;
vinaque fundebat pateris animamque vocabat
Anchisae magni Manesque Acheronte remissos.
nec non et socii, quae cuique est copia, laeti
dona ferunt, onerant aras mactantque iuvencos;
ordine aena locant alii fusique per herbam
subiciunt veribus prunas et viscera torrent.
  Exspectata dies aderat nonamque serena
Auroram Phaëthontis equi iam luce vehebant,
famaque finitimos et clari nomen Acestae
excierat; laeto complebant litora coetu,
visuri Aeneadas, pars et certare parati.
munera pricipio ante oculos circoque locantur
in medio, sacri tripodes viridesque coronae
et palmae pretium victoribus, armaque et ostro
perfusae vestes, argenti aurique talenta;
et tuba commissos medio canit aggere ludos.
  Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
dum variis tumulo referunt sollemnia ludis,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.

illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
nulli visa cito decurrit tramite virgo.
conspicit ingentem concursum et litora lustrat,
desertosque videt portus classemque relictam.
at procul in sola secretae Troades acta
amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
pontum adspectabant flentes, heu tot vada fessis
et tantum superesse maris, vox omnibus una.
urbem orant; taedet pelagi perferre laborem.
ergo inter medias sese haud ignara nocendi
conicit et faciemque deae vestemque reponit;
fit Beroë et Tmarii coniux longaeva Dorycli,
cui genus et quondam nomen natique fuissent;
ac sic Dardanidûm mediam se matribus infert:
  »O miserae, quas non manus« inquit »Achaica bello
traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
infelix, cui te exitio Fortuna reservat?
septima post Troiae excidium iam vertitur aestas,
cum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa
sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem et volvimur undis.
hic Erycis fines fraterni atque hospes Acestes:
quid prohibet muros iacere et dare civibus urbem?
o patria et rapti nequiquam ex hoste Penates,
nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
Hectoreos amnes Xanthum et Simoënta videbo?
quin agite et mecum infaustas exurite puppes.
nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
ardentes dare visa faces; 'hic quaerite Troiam;
hic domus est' inquit 'vobis'. iam tempus agi res,
nec tantis mora prodigiis. en quattuor arae
Neptuno; deus ipse faces animumque ministrat.«
  Haec memorans prima infensum vi corripit ignem
sublataque procul dextra conixa coruscat
et iacit. arrectae mentes stupefactaque corda
Iliadum. hic una e multis, quae maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
»non Beroë vobis, non haec Rhoeteïa, matres,
est Dorycli coniux: divini signa decoris
ardentesque notate oculos; qui spiritus illi,
qui vultus vocisque sonus vel gressus eunti.
ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui

aegram, indignantem, tali quod sola careret
munere nec meritos Anchisae inferret honores.«
haec effata.
at matres primo ancipites oculisque malignis
ambiguae spectare rates miserum inter amorem
praesentis terrae fatisque vocantia regna:
cum dea se paribus per caelum sustulit alis
ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
tum vero attonitae monstris actaeque furore
conclamant rapiuntque focis penetralibus ignem;
pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
coniciunt. furit immissis Vulcanus habenis
transtra per et remos et pictas abiete puppes.
nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
incensas perfert naves Eumelus, et ipsi
respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
primus et Ascanius, cursus ut laetus equestres
ducebat, sic acer equo turbata petivit
castra, nec exanimes possunt retinere magistri.
»quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis« inquit,
»heu miserae cives? non hostem inimicaque castra
Argivûm, vestras spes uritis. en, ego vester
Ascanius!« galeam ante pedes proiecit inanem,
qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrûm.
ast illae diversa metu per litora passim
diffugiunt, silvasque et sicubi concava furtim
saxa petunt; piget incepti lucisque, suosque
mutatae adgnoscunt, excussaque pectore Iuno est.
sed non idcirco flammae atque incendia vires
indomitas posuere; udo sub robore vivit
stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
est vapor et toto descendit corpore pestis,
nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
tum pius Aeneas umeris abscindere vestem,
auxilioque vocare deos et tendere palmas:
»Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Troianos, si quid pietas antiqua labores
respicit humanos, da flammam evadere classi
nunc, pater, et tenues Teucrûm res eripe leto;
vel tu, quod superest, infesto fulmine Morti,
si mereor, demitte tuaque hic obrue dextra.«

vix haec ediderat, cum effusis imbribus atra
tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
ardua terrarum et campi; ruit aethere toto
turbidus imber aqua densisque nigerrimus Austris;
implenturque super puppes, semusta madescunt
robora, restinctus donec vapor omnis et omnes
quattuor amissis servatae a peste carinae.

At pater Aeneas, casu concussus acerbo,
nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
mutabat versans, Siculisne resideret arvis,
oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
quem docuit multaque insignem reddidit arte
haec responsa dabat, vel quae portenderat ira
magna deûm, vel quae fatorum posceret ordo,
isque his Aenean solatus vocibus infit:
»nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes:
hunc cape consiliis socium et coniunge volentem,
huic trade, amissis superant qui navibus et quos
pertaesum magni incepti rerumque tuarum est;
longaevosque senes ac fessas aequore matres,
et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
delige, et his habeant terris sine moenia fessi;
urbem appellabunt permisso nomine Acestam.«

Talibus incensus dictis senioris amici,
tum vero in curas animo diducitur omnes.
et Nox atra polum bigis subvecta tenebat;
visa dehinc caelo facies delapsa parentis
Anchisae subito tales effundere voces:
»nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
care magis, nate, Iliacis exercite fatis,
imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
depulit et caelo tandem miseratus ab alto est.
consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
dat senior: lectos iuvenes, fortissima corda,
defer in Italiam; gens dura atque aspera cultu
debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
infernas accede domos, et Averna per alta
congressus pete, nate, meos. non me impia namque
Tartara habent tristesve umbrae, sed amoena piorum

concilia Elysiumque colo. huc casta Sibylla
nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
tum genus omne tuum et, quae dentur moenia, disces.
iamque vale; torquet medios Nox umida cursus,
et me saevus equis Oriens adflavit anhelis.«
dixerat, et tenues fugit ceu fumus in auras.
Aenaes »quo deinde ruis? quo proripis?« inquit,
«quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?«
haec memorans cinerem et sopitos suscitat ignes,
Pergameumque Larem et canae penetralia Vestae
farre pio et plena supplex veneratur acerra.

Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
et Iovis imperium et cari praecepta parentis
edocet, et quae nunc animo sententia constet.
haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
transcribunt urbi matres populumque volentem
deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
ipsi transtra novant flammisque ambesa reponunt
robora navigiis, aptant remosque rudentesque,
exigui numero, sed bello vivida virtus.
interea Aeneas urbem designat aratro
sortiturque domos; hoc Ilium et haec loca Troiam
esse iubet. gaudet regno Troianus Acestes,
indicitque forum et patribus dat iura vocatis.
tum vicina astris Erycino in vertice sedes
fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos
ac lucus late sacer additur Anchiseo.

Iamque dies epulata novem gens omnis, et aris
factus honos: placidi straverunt aequora venti,
creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
exoritur procurva ingens per litora fletus;
complexi inter se noctemque diemque morantur.
ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
visa maris facies et non tolerabile nomen,
ire volunt omnemque fugae perferre laborem.
quos bonus Aeneas dictis solatur amicis
et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
tres Eryci vitulos et Tempestatibus agnam
caedere deinde iubet, solvique ex ordine funem.
ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
stans procul in prora pateram tenet extaque salsos
proicit in fluctus ac vina liquentia fundit.

prosequitur surgens a puppi ventus euntes,
certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.

At Venus interea Neptunum exercita curis
adloquitur talesque effundit pectore questus:
»Iunonis gravis ira nec exsaturabile pectus
cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes;
quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla,
nec Iovis imperio fatisque infracta quiescit.
non media de gente Phrygum exedisse nefandis
urbem odiis satis est, nec poenam traxe per omnem:
reliquias Troiae, cineres atque ossa peremptae
insequitur. causas tanti sciat illa furoris.
ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
quam molem subito excierit: maria omnia caelo
miscuit, Aeoliis nequiquam freta procellis,
in regnis hoc ausa tuis.
per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
exussit foede puppes, et classe subegit
amissa socios ignota linquere terra.
quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.«
tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
»fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
unde genus ducis, merui quoque; saepe furores
compressi et rabiem tantam caelique marisque.
nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,
Aeneae mihi cura tui. cum Troïa Achilles
exanimata sequens impingeret agmina muris,
milia multa daret leto, gemerentque repleti
amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
in mare se Xanthus: Pelidae tunc ego forti
congressum Aenean, nec dis nec viribus aequis,
nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo
structa meis manibus periurae moenia Troiae.
nunc quoque mens eadem perstat mihi; pelle timores:
tutus, quos optas, portus accedet Averni.
unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeres;
unum pro multis dabitur caput.«
his ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
iungit equos auro genitor spumantiaque addit
frena feris manibusque omnes effundit habenas.

caeruleo per summa levis volat aequora curru;
subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti
sternitur aequor aquis, fugiuntque ex aethere nimbi.
tum variae comitum facies, immania cete,
et senior Glauci chorus Inousque Palaemon
Tritonesque citi Phorcique exercitus omnis;
laeva tenet Thetis et Melite Panopeaque virgo,
Nisaee Spioque Thaliaque Cymodoceque.

Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
gaudia pertemptant mentem: iubet ocius omnes
attoli malos, intendi bracchia velis.
una omnes fecere pedem pariterque sinistros,
nunc dextros solvere sinus, una ardua torquent
cornua detorquentque, ferunt sua flamina classem.
princeps ante omnes densum Palinurus agebat
agmen, ad hunc alii cursum contendere iussi.
iamque fere mediam caeli Nox umida metam
contigerat, placida laxabant membra quiete
sub remis fusi per dura sedilia nautae:
cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
aëra dimovit tenebrosum et dispulit umbras,
te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
insonti, puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis, funditque has ore loquellas:
»Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem,
aequatae spirant aurae, datur hora quieti.
pone caput fessosque oculos furare labori.
ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.«
cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
»mene salis placidi vultum fluctusque quietos
ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
Aenean credam, quid enim? fallacibus auris
et caelo, totiens deceptus fraude sereni?«
talia dicta dabat clavumque adfixus et haerens
nusquam amittebat oculosque sub astra tenebat.
ecce deus ramum Lethaeo rore madentem
vique soporatum Stygia super utraque quassat
tempora cunctantique natantia lumina solvit.
vix primos inopina quies laxaverat artus,
et super incumbens cum puppis parte revulsa
cumque gubernaclo liquidas proiecit in undas
praecipitem ac socios nequiquam saepe vocantem;

ipse volans tenues se sustulit ales ad auras.
currit iter tutum non setius aequore classis
promissisque patris Neptuni interrita fertur.
iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
difficiles quondam multorumque ossibus albos,
tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant:
cum pater amisso fluitantem errare magistro
sensit et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
multa gemens casuque animum concussus amici:
»o nimium caelo et pelago confise sereno,
nudus in ignota, Palinure, iacebis harena.«

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER SEXTUS.

(Quaeruntur sexto manes et Tartara Ditis).

Di, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes
et Chaos et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro
pandere res alta terra et caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbram
perque domos Ditis vacuas et inania regna,
quale per incertum lunam sub luce maligna
est iter in silvis, ubi caelum condidit umbrā
Iuppiter et rebus Nox abstulit atra colorem.
vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
Luctus et ultrices posuere cubilia Curae,
pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus
et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas,
terribiles visu formae, Letumque Labosque;
tum consaguineus Leti Sopor et mala mentis
Gaudia mortiferumque adverso in limine Bellum
ferreique Eumenidum thalami et Discordia demens,
vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaque bracchia pandit
ulmus opaca, ingens, quam sedem Somnia vulgo
vena tenere ferunt foliisque sub omnibus haerent.
multaque praeterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant Scyllaeque biformes
et centumgeminus Briareus ac belua Lernae,
horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
Gorgones Harpyiaeque et forma tricorporis umbrae.
corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Aeneas strictamque aciem venientibus offert

et, ni docta comes tenues sine corpore vitas
admoneat volitare cava sub imagine formae,
inruat et frustra ferro diverberet umbras.
Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas.
turbidus hic caeno vastaque voragine gurges
aestuat atque omnem Cocyto eructat harenam.
portitor has horrendus aquas et flumina servat
terribili squalore Charon, cui plurima mento
canities inculta iacet, stant lumina flammā,
sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
ipse ratem conto subigit velisque ministrat
et ferruginea subvectat corpora cumba,
iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.
huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
matres atque viri, defunctaque corpora vita
magnanimûm heroum, pueri innuptaeque puellae
impositique rogis iuvenes ante ora parentum,
quam multa in silvis autumni frigore primo
lapsa cadunt folia aut ad terram gurgite ab alto
quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
trans pontum fugat et terris immittit apricis,
stabant orantes primi transmittere cursum
tendebantque manus ripae ulterioris amore.
navita sed tristis nunc hos nunc accipit illos,
ast alios longe submotos arcet harena.
Aeneas, miratus enim motusque tumultu,
»dic« ait, »o virgo, quid vult concursus ad amnem?
quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas
hae linquunt, illae remis vada livida verrunt?«
olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
»Anchisā generate, deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem,
di cuius iurare timent et fallere numen.
haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
transportare prius, quam sedibus ossa quierunt:
centum errant annos volitantque haec litora circum;
tum demum admissi stagna exoptata revisunt.«
constitit Anchisā satus et vestigia pressit,
multa putans sortemque animo miseratus iniquam.
cernit ibi maestos et mortis honore carentes

Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten,
quos simul a Troia ventosa per aequora vectos
obruit Auster, aqua involvens navemque virosque.

Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
exciderat puppi mediis effusus in undis.
hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra,
sic prior adloquitur: »quis te, Palinure, deorum
eripuit nobis medioque sub aequore mersit?
dic age. namque mihi, fallax haud ante repertus,
hoc uno responso animum delusit Apollo,
qui fore te ponto incolumem finesque canebat
venturum Ausonios, en haec promissa fides est?«
ille autem: »neque te Phoebi cortina fefellit,
dux Anchisiade, nec me deus aequore mersit.
namque gubernaclum multa vi forte revulsum,
cui datus haerebam custos cursusque regebam,
praecipitans traxi mecum. maria aspera iuro,
non ullum pro me tantum cepisse timorem,
quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro, –
deficeret tantis navis surgentibus undis.
tres Notus hibernas immensa per aequora noctes
vexit me violentus aqua; vix lumine quarto
prospexi Italiam summa sublimis ab unda,
paulatim adnabam terrae, iam tuta tenebam,
ni gens crudelis madida cum veste gravatum
prensantemque uncis manibus capita aspera montis
ferro invasisset praedamque ignara putasset.
nunc me fluctus habet versantque in litore venti.
quod te per caeli iucundum lumen et auras,
per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
inice, namque potes, portusque require Velinos,
aut tu, qua via est, si quam tibi diva creatrix
ostendit, neque enim, credo, sine numine divûm
flumina tanta paras Stygiamque innare paludem,
da dextram misero et tecum me tolle per undas,
sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.«
talia fatus erat, coepit cum talia vates:
»unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
Eumenidum aspicies ripamve iniussus adibis?

desine fata deûm flecti sperare precando.
sed cape dicta memor, duri solacia casus:
nam tua finitimi, longe lateque per urbes
prodigiis acti caelestibus, ossa piabunt
et statuent tumulum et tumulo sollemnia mittent
aeternumque locus Palinuri nomen habebit.«
his dictis curae emotae pulsusque parumper
corde dolor tristi, gaudet cognomine terrae.

Ergo iter inceptum peragunt fluvioque propinquant.
navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda
per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae,
sic prior adgreditur dictis atque increpat ultro:
»quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
fare age, quid venias, iam istinc, et comprime gressum.
umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporae;
corpora viva nefas Stygia vectare carina.
nec vero Alciden me sum laetatus euntem
accepisse lacu nec Thesea Pirithoumque,
dis quamquam geniti atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
ipsius a solio regis, traxitque trementem;
hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.«
quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
»nullae hic insidiae tales, absiste moveri,
nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro
aeternum latrans exangues terreat umbras,
casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
si te nulla movet tantae pietatis imago,
at ramum hunc« aperit ramum, qui veste latebat,
»adgnoscas.« tumida ex ira tum corda residunt.
nec plura his. ille admirans venerabile donum
fatalis virgae, longo post tempore visum,
caeruleam advertit puppim ripaeque propinquat.
inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
deturbat laxatque foros; simul accipit alveo
ingentem Aenean. gemuit sub pondere cumba
sutilis et multam accepit rimosa paludem.
tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque
informi limo glaucaque exponit in ulva.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
personat, adverso recubans immanis in antro.
cui vates, horrere videns iam colla colubris,
melle soporatam et medicatis frugibus offam
obicit. ille fame rabida tria guttura pandens
corripit obiectam atque immania terga resolvit
fusus humi totoque ingens extenditur antro.
occupat Aeneas aditum custode sepulto
evaditque celer ripam inremeabilis undae.

Continuo auditae voces, vagitus et ingens
infantumque animae flentes, in limine primo
quos dulcis vitae exortes et ab ubère raptos
abstulit atra dies et funere mersit acerbo.
hos iuxta falso damnati crimine mortis.
nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
quaesitor Minos urnam movet, ille silentum
consiliumque vocat vitasque et crimina discit.
proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
insontes peperere manu lucemque perosi
proiecere animas. quam vellent aethere in alto
nunc et pauperiem et duros perferre labores!
fas obstat tristisque palus inamabilis undae
alligat et noviens Styx interfusa coercet.
nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
lugentes campi; sic illos nomine dicunt.
hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
secreti celant calles et murtea circum
silva tegit; curae non ipsa in morte relinquunt.
his Phaedram Procrimque locis maestamque Eriphylen,
crudelis nati monstrantem vulnera, cernit,
Euadnenque et Pasiphaen; his Laodamia
it comes et iuvenis quondam, nunc femina Caeneus
rursus et in veterem fato revoluta figuram.
inter quas Phoenissa recens a vulnere Dido
errabat silva in magna. quam Troius heros
ut primum iuxta stetit adgnovitque per umbras
obscuram, qualem primo qui surgere mense,
aut videt aut vidisse putat per nubila lunam,
demisit lacrimas dulcique adfatus amore est:
»infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
venerat extinctam ferroque extrema secutam?
funeris heu tibi causa fui? per sidera iuro,

per superos et si qua fides tellure sub ima est,
invitus, regina, tuo de litore cessi.
sed me iussa deûm, quae nunc has ire per umbras,
per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
Imperiis egēre suis; nec credere quivi
hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro.
quem fugis? extremum fato, quod te adloquor, hoc est.«
talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
lenibat dictis animum lacrimasque ciebat.
illa solo fixos oculos aversa tenebat
nec magis incepto vultum sermone movetur,
quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
tandem corripuit sese atque inimica refugit
in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
nec minus Aeneas, casu concussus iniquo,
prosequitur lacrimis longe et miseratur euntem.

Inde datum molitur iter. iamque arva tenebant
ultima, quae bello clari secreta frequentant.
hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago,
hic multum fleti ad superos belloque caduci
Dardanidae, quos ille omnes longo cernens
ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochumque,
tres Antenoridas Cererique sacrum Polyboten
Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
circumstant animae dextra laevaque frequentes.
nec vidisse semel satis est; iuvat usque morari
et conferre gradum et veniendi discere causas.
at Danaûm proceres Agamemnoniaeque phalanges
ut videre virum fulgentiaque arma per umbras,
ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
exiguam, inceptus clamor frustratur hiantes.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum videt et lacerum crudeliter ora,
ora manusque ambas, populataque tempora raptis
auribus et truncas inhonesto vulnere nares.
vix adeo adgnovit pavitantem ac dira tegentem
supplicia, et notis compellat vocibus ultro:
»Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri,

quis tam crudeles optavit sumere poenas?
cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgûm
procubuisse super confusae stragis acervum.
tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem
constitui et magna Manes ter voce vocavi.
nomen et arma locum servant; te, amice, nequivi
conspicere et patria decedens ponere terra.«
ad quae Priamides: »nihil o tibi amice relictum;
omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris.
sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
his mersere malis; illa haec monumenta reliquit.
namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
cum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama et armatum peditem gravis attulit alvo,
illa, chorum simulans, euantes orgia circum
ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
ingentem et summa Danaos ex arce vocabat.
tum me, confectum curis somnoque gravatum,
infelix habuit thalamus pressitque iacentem
dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.
egregia interea coniunx arma omnia tectis
amovet, et fidum capiti subduxerat ensem;
intra tecta vocat Menelaum et limina pandit,
scilicet id magnum sperans fore munus amanti
et famam extingui veterum sic posse malorum.
quid moror? inrumpunt thalamo, comes additur una
hortator scelerum Aeolides. di, talia Grais
instaurate, pio si poenas ore reposco.
sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
attulerint. pelagine venis erroribus actus
an monitu divûm? an quae te Fortuna fatigat,
ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?«
hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
iam medium aetherio cursu traiecerat axem,
et fors omne datum traherent per talia tempus;
sed comes admonuit breviterque adfata Sibylla est:
»nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
hic locus est, partes ubi se via findit in ambas:
dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
hac iter Elysium nobis; at laeva malorum

exercet poenas et ad impia Tartara mittit.«
Deiphobus contra: »ne saevi, magna sacerdos;
discedam, explebo numerum reddarque tenebris.
i decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.«
tantum effatus et in verbo vestigia torsit.

Respicit Aeneas subito et sub rupe sinistra
moenia lata videt, triplici circumdata muro,
quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis,
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa,
porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae,
vis ut nulla virûm, non ipsi excindere bello
caelicolae valeant; stat ferrea turris ad auras,
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
vestibulum exomnis servat noctesque diesque.
hinc exaudiri gemitus et saeva sonare
verbera, tum stridor ferri tractaeque catenae.
constitit Aeneas strepituque exterritus haesit.
»quae scelerum facies? o virgo, effare: quibusve
urgentur poenis? quis tantus plangor ad auras?«
tum vates sic orsa loqui: »dux inclute Teucrûm,
nulli fas casto sceleratum insistere limen,
sed me cum lucis Hecate praefecit Avernis,
ipsa deûm poenas docuit perque omnia duxit.
Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna
castigatque auditque dolos subigitque fateri,
quae quis apud superos, furto laetatus inani,
distulit in seram commissa piacula mortem.
continuo sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans torvosque sinistra
intentans angues vocat agmina saeva sororum.
tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
panduntur portae. cernis custodia qualis
vestibulo sedeat, facies quae limina servet?
quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
saevior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.
hic genus antiquum Terrae, Titania pubes,
fulmine deiecti fundo volvuntur in imo.
hic et Aloidas geminos immania vidi
corpora, qui manibus magnum rescindere caelum
adgressi superisque Iovem detrudere regnis.

vidi et crudeles dantem Salmonea poenas,
dum flammas Iovis et sonitus imitatur Olympi.
quattuor hic invectus equis et lampada quassans
per Graiûm populos mediaeque per Elidis urbem
ibat ovans divûmque sibi poscebat honorem,
demens, qui nimbos et non imitabile fulmen
aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
at pater omnipotens densa inter nubila telum
contorsit, non ille faces nec fumea taedis
lumina, praecipitemque immani turbine adegit.
nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
cernere erat, per tota novem cui iugera corpus
porrigitur rostroque immanis vultur obunco
immortale iecur tondens fecundaque poenis
viscera rimaturque epulis habitatque sub alto
pectore nec fibris requies datur ulla renatis.
quid memorem Lapithas Ixiona Pirithoumque?
quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
imminet adsimilis; lucent genialibus altis
aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
regifico luxu; Furiarum maxima iuxta
accubat et manibus prohibet contingere mensas
exurgitque facem attollens atque intonat ore.
hic quibus invisi fratres, dum vita manebat,
pulsatusve parens et fraus innexa clienti,
aut qui divitiis soli incubuere repertis
nec pariem posuere suis, quae maxima turba est,
quique ob adulterium caesi, quique arma secuti
impia nec veriti dominorum fallere dextras,
inclusi poenam exspectant. ne quaere doceri,
quam poenam, aut quae forma viros fortunave mersit.
saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
districti pendent; sedet aeternumque sedebit
infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnes
admonet et magna testatur voce per umbras:
‚discite iustitiam moniti et non temnere divos.'
vendidit hic auro patriam dominumque potentem
imposuit, fixit leges pretio atque refixit;
hic thalamum invasit natae vetitosque Hymenaeos;
ausi omnes immane nefas ausoque potiti.
non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,

omnia poenarum percurrere nomina possim.«
Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos,
»sed iam age, carpe viam et susceptum perfice munus.
adceleremus« ait: »Cyclopum educta caminis
moenia conspicio atque adverso fornice portas.
haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.«
dixerat, et pariter gressi per opaca viarum
corripiunt spatium medium foribusque propinquant.
occupat Aeneas aditum corpusque recenti
spargit aqua ramumque adverso in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere divae,
devenere locos laetos et amoena virecta
fortunatorum nemorum sedesque beatas.
largior hic campos aether et lumine vestit
purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
pars in gramineis exercent membra palaestris,
contendunt ludo et fulva luctantur harena;
pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
nec non Threicius longa cum veste sacerdos
obloquitur numeris septem discrimina vocum
iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor.
arma procul currusque virûm miratur inanes.
stant terra defixe hastae passimque soluti
per campum pascuntur equi. quae gratia currûm
armorumque fuit vivis, quae cura nitentes
pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
conspicit ecce alios dextra laevaque per herbam
vescentes laetumque choro paeana canentes
inter odoratum lauri nemus, unde superne
plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
hic manus ob patriam pugnando vulnera passi,
quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
quique pii vates et Phoebo digna locuti,
inventas aut qui vitam excoluere per artes,
quique sui memores aliquos fecere merendo:
omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
quos cicrumfusos sic est adfata Sibylla,
Musaeum ante omnes, medium nam plurima turba
hunc habet atque umeris exstantem suspicit altis:

»dicite, felices animae, tuque, optime vates,
quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
venimus et magnos Erebi tranavimus amnes.«
atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
»nulli certa domus; lucis habitamus opacis
riparumque toros et prata recentia rivis
incolimus. sed vos, si fert ita corde voluntas,
hoc superate iugum, et facili iam tramite sistam.«
dixit et ante tulit gressum camposque nitentes
desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti
inclusas animas superûmque ad lumen ituras
lustrabat studio recolens, omnemque suorum
forte recensebat numerum carosque nepotes
fataque fortunasque virûm moresque manusque.
isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrasque tetendit,
effusaeque genis lacrimae, et vox excidit ore:
»venisti tandem tuaque exspectata parenti
vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
nate, tua et notas audire et reddere voces?
sic equidem ducebam animo rebarque futurum,
tempora dinumerans, nec me mea cura fefellit.
quas ego te terras et quanta per aequora vectum
accipio, quantis iactatum, nate, periclis!
quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!«
ille autem »tua me, genitor, tua tristis imago
saepius occurrens haec limina tendere adegit;
stant sale Tyrrheno classes. da iungere dextram,
da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.«
sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
ter conatus ibi collo dare bracchia circum,
ter frustra comprensa manus effugit imago,
par levibus ventis volucrique simillima somno.

Interea videt Aeneas in valle reducta
seclusum nemus et virgulta sonantia silvae
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
hunc circum innumerae gentes populique volabant;
ac velut in pratis ubi apes aestate serena
floribus insidunt variis et candida circum
lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
horrescit visu subito causasque requirit

inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
quive viri tanto complerint agmine ripas.
tum pater Anchises »animae, quibus altera fato
corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
securos latices et longa oblivia potant.
has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
quo magis Italia mecum laetere reperta.«
»O pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est
sublimes animas iterumque ad tarda reverti
corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?«
»dicam equidem nec te suspensum, nate, tenebo«
suscipit Anchises atque ordine singula pandit.

»Principio caelum ac terras camposque liquentes
lucentemque globum Lunae Titaniaque astra
spiritus intus alit, totamque infusa per artus
mens agitat molem et magno se corpore miscet.
inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
igneus est ollis vigor et caelestis origo
seminibus, quantum non noxia corpora tardant
terrenique hebetant artus moribundaque membra.
hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras
despiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
quin et supremo cum lumine vita reliquit,
non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
multa diu concreta modis inolescere miris.
ergo exercentur poenis veterumque malorum
supplicia expendunt: aliae panduntur inanes
suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
infectum eluitur scelus aut exuritur igni.
quisque suos patimur Manes. exinde per amplum
mittimur Elysium et pauci laeta arva tenemus,
donec longa dies, perfecto temporis orbe,
concretam exemit labem purumque relinquit
aetherium sensum atque aurae simplicis ignem.
has omnes, ubi mille rotam volvēre per annos,
Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
scilicet immemores supera ut convexa revisant
rursus et incipiant in copora velle reverti.«

Dixerat Anchises, natumque unaque Sibyllam
conventus trahit in medios turbamque sonantem
et tumulum capit, unde omnes longo ordine posset
adversos legere et venientum discere vultus.

»Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
inlustres animas nostrumque in nomen ituras
expediam dictis et te tua fata docebo.
ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta,
proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
aetherias Italo commixtus sanguine surget,
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
educet silvis regem regumque parentem,
unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
et Capys et Numitor et qui te nomine reddet
Silvius Aeneas, pariter pictate vel armis
egregius, si umquam regnandam acceperit Albam.
qui iuvenes! quantas ostentant, aspice, vires,
atque umbrata gerunt civili tempora quercu!
hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque.
haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
quin et avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
educet. viden, ut geminae stant vertice cristae
et pater ipse suo superum iam signat honore?
en huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
imperium terris, animos aequabit Olympo
septemque una sibi muro circumdabit arces,
felix prole virûm: qualis Berecyntia mater
invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
laeta deûm partu, centum complexa nepotes,
omnes caelicolas, omnes supera alta tenentes.
huc geminas nunc flete acies, hanc aspice gentem
Romanosque tuos. hic Caesar et omnis Iuli
progenies, magnum caeli ventura sub axem.
hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, Divi genus, aurea condet
saecula qui rursus Latio regnata per arva

Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
proferet imperium, iacet extra sidera tellus,
exrta anni solisque vias, ubi caelifer Atlas
axem umero torquet stellis ardentibus aptum.
huius in adventum iam nunc et Caspia regna
responsis horrent divûm et Maeotia tellus
et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
nec vero Alcides tantum telluris obivit,
fixerit aeripedem cervam licet, aut Erymanthi
pacarit nemora et Lernam tremefecerit arcu,
nec qui pampineis victor iuga flectit habenis
Liber, agens celso Nysae de vertice tigres.
et dubitamus adhuc virtutem extendere factis,
aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
quis procul ille autem ramis insignis olivae
sacra ferens? nosco crines incanaque menta
regis Romani, primam qui legibus urbem
fundabit, Curibus parvis et paupere terra
missus in imperium magnum. cui deinde subibit
otia qui rumpet patriae residesque movebit
Tullus in arma viros et iam desueta triumphis
agmina. quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
vis et Tarquinios reges animamque superbam
ultoris Bruti fascesque videre receptos?
consulis imperium hic primus saevasque secures
accipiet natosque pater nova bella moventes
ad poenam pulchra pro libertate vocabit,
infelix, utcumque ferent ea facta minores:
vincet amor patriae laudumque immensa cupido.
quin Decios Drusosque procul saevumque securi
aspice Torquatum et referentem signa Camillum.
illae autem, paribus quas fulgĕre cernis in armis,
concordes animae nunc et dum nocte premuntur,
heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
attigerint, quantas acies stragemque ciebunt,
aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
descendens, gener adversis instructus Eois!
ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella
neu patriae validas in viscera vertite vires;
tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
proice tela manu, sanguis meus!

ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
victor aget currum, caesis insignis Achivis.
eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenas
ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
ultus avos Troiae, templa et temerata Minervae.
quis te, magne Cato, tacitum aut te, Cosse relinquat?
quis Gracchi genus aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
Fabricium vel te sulco, Serrane, serentem?
quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
unus qui nobis cunctando restituis rem.
excudent alii spirantia mollius aera,
credo equidem, vivos ducent de marmore vultus,
orabunt causas melius, aelique meatus
describent radio et surgentia sidera dicent:
tu regere imperio populos, Romane, memento,
hae tibi erunt artes, pacique imponere morem,
parcere subiectis et debellare superbos.«

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
»aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
ingreditur victorque viros supereminet omnes.
hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
sistet eques, sternet Poenos Gallumque rebellem,
tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.«
atque hic Aeneas, una namque ire videbat
egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
sed frons laeta parum et deiecto lumina vultu,
»quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
quis strepitus circa comitum! quantum instar in ipso!
sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.«
tum pater Anchises lacrimis ingressus obortis:
»o gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum.
ostendent terris hunc tantum fata neque ultra
esse sinent. nimium vobis Romana propago
visa potens, superi, propria haec si dona fuissent.
quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
funera, cum tumulum praeterlabēre recentem!
nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
in tantum spe tollet avos, nec Romula quondam
ullo se tantum tellus iactabit alumno.

heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
dextera! non illi se quisquam impune tulisset
obvius armato, seu cum pedes iret in hostem,
seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis,
purpureos spargam flores animamque nepotis
his saltem adcumulem donis et fungar inani
munere.« sic tota passim regione vagantur
aëris in campis latis atque omnia lustrant.
quae postquam Anchises natum per singula duxit
incenditque animum famae venientis amore,
exin bella viro memorat quae deinde gerenda,
Laurentesque docet populos urbemque Latini,
et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

Sunt geminae Somni portae: quarum altera fertur
cornea, qua veris facilis datur exitus umbris,
altera candenti perfecta nitens elephanto,
sed falsa ad saelum mittunt insomnia Manes.
his ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
prosequitur dictis portaque emittit eburna,
ille viam secat ad naves sociosque revisit;
tum se ad Caietae recto fert litore portum.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER SEPTIMUS.

(Septimus Aenean reddit fatalibus arvis).

Postquam visa satis primos acuisse furores
consiliumque omnemque domum vertisse Latini,
protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundasse colonis,
praecipiti delata Noto. locus Ardea quondam
dictus avis: et nunc magnum tenet Ardea nomen,
sed fortuna fuit, tectis hic Turnus in altis
iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem et Furialia membra
exuit, in vultus sese transformat aniles
et frontem obscenam rugis arat, induit albos
cum vitta crines, tum ramum innectit olivae,
fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos
et iuveni ante oculos his se cum vocibus offert:
»Turne, tot incassum fusos patiere labores,
et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
abnegat externusque in regnum quaeritur heres.
i nunc, ingratis offer te, inrise, periclis;
Tyrrhenas, i, sterne acies, tege pace Latinos.
haec adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
quare age et armari pubem portisque moveri
laetus in arma iube et Phrygios, qui flumine pulchro
consedere, duces pictasque exure carinas.
caelestum vis magna iubet. rex ipse Latinus,
ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
sentiat et tandem Turnum experiatur in armis.«

Hic iuvenis, vatem inridens, sic orsa vicissim
ore refert: »classes invectas Thybridis undam
non, ut rere, meas effugit nuntius aures.
ne tantos mihi finge, metus; nec regia Iuno
immemor est nostri.
sed te victa situ verique effeta senectus,
o mater, curis nequiquam exercet et arma
regum inter falsa vatem formidine ludit.
cura tibi divum effigies et templa tueri;
bella viri pacemque gerent, quis bella gerenda.«
Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
at iuveni oranti subitus tremor occupat artus,
deriguere oculi: tot Erinys sibilat hydris
tantaque se facies aperit. tum flammea torquens
lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
reppulit et geminos erexit crinibus angues
verberaque insonuit rabidoque haec addidit ore:
»en ego victa situ, quam veri effeta senectus
arma inter regum falsa formidine ludit.
respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum,
bella manu letumque gero.«
sic effata facem iuveni coniecit et atro
lumine fumantes fixit sub pectore taedas.
olli somnum ingens rumpit pavor ossaque et artus
perfudit toto proruptus corpore sudor.
arma amens fremit, arma toro tectisque requirit,
saevit amor ferri et scelerata insania belli,
ira super: magno veluti cum flamma sonore
virgea suggeritur costis undantis aeni
exultantque aestu latices, furit intus aquae
fumidus atque alte spumis exuberat amnis,
nec iam se capit unda, volat vapor ater ad auras.
ergo iter ad regem polluta pace Latinum
indicit primis iuvenum et iubet arma parari,
tutari Italiam, detrudere finibus hostem;
se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
haec ubi dicta dedit divosque in vota vocavit,
certatim sese Rutuli exhortantur in arma:
hunc decus egregium formae movet atque iuventae,
hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis.

arte nova speculata locum, quo litore pulcher
insidiis cursuque feras agitabat Iulus,
hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
obicit et noto nares contingit odore,
ut cervum ardentes agerent; quae prima laborum
causa fuit belloque animos accendit agrestes.
cervus erat forma praestanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
nutribant Tyrrhusque pater, cui regia parent
armenta et late custodia credita campi.
adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
mollibus intexens ornabat cornua sertis
pectebatque ferum puroque in fonte lavabat.
ille, manum patiens mensaeque adsuetus erili,
errabat silvis rursusque ad limina nota
ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
commovere canes, fluvio cum forte secundo
deflueret ripaque aestus viridante levaret.
ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
Ascanius curvo direxit spicula cornu;
nec dextrae erranti deus afuit actaque multo
perque uterum sonitu perque ilia venit harundo.
saucius at quadrupes nota intra tecta refugit
successitque gemens stabulis questuque cruentus
atque imploranti similis tectum omne replebat.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
auxilium vocat et duros conclamat agrestes.
olli, pestis enim tacitis latet aspera silvis,
inprovisi adsunt, hic torre armatus obusto,
stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
rimanti, telum ira facit, vocat agmina Tyrrhus,
quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
scindebat, rapta spirans immane securi.
at saeva e speculis tempus dea nacta nocendi
ardua tecta petit stabuli et de culmine summo
pastorale canit signum cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
contremuit nemus et silvae insonuere profundae;
audit et Triviae longe lacus, audiit amnis
sulpurea Nar albus aqua fontesque Velini,
et trepidae matres pressere ad pectora natos.

tum vero ad vocem celeres, qua bucina signum
dira dedit, raptis concurrunt undique telis
indomiti agricolae, nec non et Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
direxere acies. non iam certamine agresti,
stipitibus duris agitur sudibusve praeustis,
sed ferro ancipiti decernunt atraque late
horrescit strictis seges ensibus aeraque fulgent
sole lacessita et lucem sub nubila iactant:
fluctus uti primo coepit cum albescere vento,
paulatim sese tollit mare et altius undas
erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.
hic iuvenis primam ante aciem stridente sagitta,
natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo,
sternitur; haesit enim sub gutture vulnus et udae
vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
corpora multa virûm circa seniorque Galaesus,
dum paci medium se offert, iustissimus unus
qui fuit Ausoniisque olim ditissimus arvis.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER OCTAVUS.

(Praeparat octavo bellum, quod mittat in hostes).

At Venus aetherios inter dea candida nimbos
dona ferens aderat; natumque in valle reducta
ut procul et gelido secretum flumine vidit,
talibus adfata est dictis seque obtulit ultro:
»en perfecta mei promissa coniugis arte
munera, ne mox aut Laurentes, nate, superbos,
aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.«
dixit et amplexus nati Cytherēa petivit,
arma sub adversa posuit radiantia quercu.
ille, deae donis et tanto laetus honore,
expleri nequit atque oculos per singula volvit
miraturque interque manus et bracchia versat
terribilem cristis galeam flammasque vomentem
fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
sanguineam, ingentem. qualis cum caerula nubes
solis inardescit radiis longeque refulget;
tum leves ocreas electro auroque recocto
hastamque et clipei non enarrabile textum.
illic res Italas Romanorumque triumphos
haud vatum ignarus venturique inscius aevi
fecerat Ignipotens, illic genus omne futurae
stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
procubuisse lupam, geminos huic ubera circum
ludere pendentes pueros et lambere matrem
impavidos, illam tereti cervice reflexam
mulcere alternos et corpora fingere lingua.
nec procul hinc Romam et raptas sine more Sabinas

consessu caveae, magnis circensibus actis,
addiderat subitoque novum consurgere bellum
Romulidis Tatioque seni Curibusque severis.
post idem inter se posito certamine reges
armati Iovis ante aram pateramque tenentes
stabant et caesa iungebant foedera porca.
haud procul inde citae Mettum in diversa quadrigae
distulerant, at tu dictis, Albane, maneres!
raptabatque viri mendacis viscera Tullus
per silvam et sparsi rorabant sanguine vepres.
nec non Tarquinium electum Porsenna iubebat
accipere ingentique urbem obsidione premebat,
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
illum indignanti similem similemque minanti
aspiceres, pontem auderet quia vellere Cocles
et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
in summo custos Tarpeiae Manlius arcis
stabat pro templo et Capitolia celsa tenebat
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
atque hic auratis volitans argenteus anser
porticibus Gallos in limine adesse canebat;
Galli per dumos aderant arcemque tenebant,
defensi tenebris et dono noctis opacae:
aurea caesaries ollis atque aurea vestis,
virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
auro innectuntur, duo quisque Alpina coruscant
gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
hic exultantes Salios nudosque Lupercos
lanigerosque apices et lapsa ancilia caelo
extuderat, castae ducebant sacra per urbem
pilentis matres in mollibus, hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
et scelerum poenas et te, Catilina, minaci
pendentem scopulo Furiarumque ora trementem;
secretosque pios, his dantem iura Catonem.
haec inter tumidi late maris ibat imago.
aurea, sed fluctu spumabant caerula cano,
et circum argento clari delphines in orbem
aequora verrebant caudis aestumque secabant.
in medio classes aeratas, Actia bella,
cernere erat totumque instructo Marte videres
fervēre Leucaten auroque effulgere fluctus.

hinc ope barbarica variisque Antonius armis,
cum patribus populoque, Penatibus et magnis dis,
stans celsa in puppi, geminas cui tempora flammas
laeta vomunt patriumque aperitur vertice sidus.
parte alia ventis et dis Agrippa secundis
arduus agmen agens, cui, belli insigne superbum,
tempora navali fulgent rostrata corona.
hinc ope barbarica variisque Antonius armis,
victor ab Aurorae populis et litore rubro,
Aegyptum viresque Orientis et ultima secum
Bactra vehit, sequiturque, nefas, Aegptia coniunx. y
una omnes ruere ac totum spumare reductis
convulsum remis rostrisque tridentibus aequor.
alta petunt; pelago credas innare revulsas
Cycladas aut montes concurrere montibus altos:
tanta mole viri turritis puppibus instant.
stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
spargitur, arva nova Neptunia caede rubescunt.
regina in mediis patrio vocat agmina sistro
necdum etiam geminos a tergo respicit angues.
omnigenûmque deûm monstra et latrator Anubis
contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
tela tenent. saevit medio in certamine Mavors
caelatus ferro tristesque ex aethere Dirae.
et scissa gaudens vadit Discordia palla,
quam cum sanguineo sequitur Belona flagello.
Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
desuper: omnis eo terrore Aegyptus et Indi,
omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
vela dare et laxos iam iamque inmittere funes.
illam inter caedes pallentem morte futura
fecerat Ignipotens undis et Iapyge ferri,
contra autem magno maerentem corpore Nilum
pandentemque sinus et tota veste vocantem
caeruleum in gremium latebrosaque flumina victos.
at Caesar, triplici invectus Romana triumpho
moenia, dis Italis votum immortale sacrabat,
maxima tercentum totam delubra per urbem.
laetitia ludisque viae plausuque fremebant;
omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
ante aras terram caesi stravere iuvenci.

ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi,
dona recognoscit populorum aptatque superbis
postibus; incedunt victae longo ordine gentes,
quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos
finxerat, Euphrates ibat iam mollior undis,
extremique hominum Morini Rhenusque bicornis
indomitique Dahae et pontem indignatus Araxes.
talia per clipeum Vulcani, dona parentis,
miratur rerumque ignarus imagine gaudet,
attollens umero famamque et fata nepotum.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER NONUS.

(Nonus habet pugnas, nec adest dux ipse tumultu).

Nisus erat portae custos, accerrimus armis,
Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida
venatrix, iaculo celerem levibusque sagittis,
et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
non fuit Aeneadûm Troiana neque induit arma,
ora puer prima signans intonsa iuventa.
his amor unus erat pariterque in bella ruebant;
tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: »dine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido?
aut pugnam aut aliquid iamdudum invadere magnum
mens agitat mihi nec placida contenta quiete est.
cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
lumina rara micant, somno vinoque soluti
procubuere, silent late loca. percipe porro,
quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat.
Aenean acciri omnes, populusque patresque,
exposcunt mittique viros, qui certa reportent.
si tibi, quae posco, promittunt, nam mihi facti
fama sat est, tumulo videor reperire sub illo
posse viam ad muros et moenia Pallantea.«
obstipuit magno laudum percussus amore
Euryalus, simul his ardentem adfatur amicum:
»mene igitur socium summis adiungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
non ita me genitor, bellis adsuetus Opheltes,
Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
sublatum erudiit, nec tecum talia gessi,
magnanimum Aenean et fata extrema secutus:
est hic, est animus lucis contemptor et istum
qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.«
Nisus ad haec; »equidem de te nil tale verebar,
nec fas, non: ita me referat tibi magnus ovantem
Iuppiter aut quicumque oculis haec aspicit aequis.
sed si quis, quae multa vides discrimine tali,
si quis in adversum rapiat casusve deusve,
te superesse velim; tua vita dignior aetas.
sit, qui me raptum pugna pretiove redemptum
mandet humo, solita aut si qua id Fortuna vetabit,
absenti ferat inferias decoretque sepulchro.
neu matri miserae tanti sim causa doloris,
quae te sola, puer, multis e matribus ausa
persequitur, magni nec moenia curat Acestae.«
ille autem »causas nequiquam nectis inanes,
nec mea iam mutata loco sententia cedit.
adceleremus« ait. vigiles simul excitat: illi
succedunt servantque vices; statione relicta
ipse comes Niso graditur regemque requirunt.
Cetera per terras omnes animalia somno
laxabant curas et corda oblita laborum:
ductores Teucrûm primi, delecta iuventus,
consilium summis regni de rebus habebant,
quid facerent quisve Aeneae iam nuntius esset.
stant longis adnixi hastis et scuta tenentes
castrorum et campi medio. tum Nisus et una
Euryalus confestim alacres admittier orant;
rem magnam, pretiumque morae fore. primus Iulus
accepit trepidos ac Nisum dicere iussit.
tum sic Hyrtacides: »audite o mentibus aequis,
Aeneadae, neve haec nostris spectentur ab annis,
quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
qui patet in bivio portae, quae proxima ponto;
interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
erigitur; si fortuna permittitis uti,
quaesitum Aenean et moenia Pallantea,
mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta,
adfore cernetis. nec nos via fallet euntes:
vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
venatu adsiduo et totum cognovimus amnem.«

hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
»di patrii, quorum semper sub numine Troia est,
non tamen omnino Teucros delere paratis,
cum tales animos iuvenum et tam certa tulistis
pectora«, sic memorans umeros dextrasque tenebat
amborum et vultum lacrimis atque ora rigabat.
»quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
di moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
actutum pius Aeneas atque integer aevi
Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.«
»immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,«
excipit Ascanius »per magnos, Nise, Penates
Assaracique Larem et canae penetralia Vestae
obtestor: quaecumque mihi fortuna fidesque est,
in vestris pono gremiis: revocate parentem,
reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
bina dabo argento perfecta atque aspera signis
pocula, devicta genitor quae cepit Arisba,
et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
si vero capere Italiam sceptrisque potiri
contigerit victori et praedae dicere sortem,
vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
aureus; ipsum illum, clipeum cristasque rubentes
excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
praeterea bis sex genitor lectissima matrum
corpora captivosque dabit suaque omnibus arma,
insuper his campi quod rex habet ipse Latinus.
te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
insequitur, venerande puer, iam pectore toto
accipio et comitem casus complector in omnes.
nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
verborumque fides.« contra quem talia fatur
Euryalus: »me nulla dies tam fortibus ausis
dissimilem arguerit: tantum Fortuna secunda
haud adversa cadat. sed te super omnia dona
unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est

inque salutatam linquo; nox et tua testis
dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
at tu, oro, solare inopem et succurre relictae.
hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
in casus omnes.« percussa mente dedere
Dardanidae lacrimas; ante omnes pulcher Iulus,
atque animum patriae strinxit pietatis imago.
tum sic effatur:
»sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis.
namque erit ista mihi genetrix nomenque Creusae
solum defuerit, nec partum gratia talem
parva manet. casus factum quicumque sequentur,
per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat:
quae tibi polliceor reduci rebusque secundis,
haec eadem matrique tuae generique manebunt.«
sic ait inlacrimans; umero simul exuit ensem,
auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna.
dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
exuvias, galeam fidus permutat Aletes.
protinus armati incedunt; quos omnis euntes
primorum manus ad portas, iuvenumque senumque,
prosequitur votis. nec non et pulcher Iulus,
ante annos animumque gerens curamque virilem,
multa patri mandata dabat portanda: sed aurae
omnia discerpunt et nubibus inrita donant.
Egressi superant fossas noctisque per umbram
castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
exitio. passim somno vinoque per herbam
corpora fusa vident, arrectos litore currus,
inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
»Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res.
hac iter est. tu, ne qua manus se attollere nobis
a tergo possit, custodi et consule longe;
haec ego vasta dabo et lato te limite ducam.«
sic memorat vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
exstructus toto proflabat pectore somnum,
rex idem et regi Turno gratissimus augur;
sed non augurio potuit depellere pestem.
tres iuxta famulos temere inter tela iacentes

armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis
actus equis ferroque secat pendentia colla;
tum caput ipsi aufert domino truncumque relinquit
sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
terra torique madent. nec non Lamyrumque Lamumque
et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte
luserat, insignis facie, multoque iacebat
membra deo victus; felix, si protinus illum
aequasset nocti ludum in lucemque tulisset.
inpastus ceu plena leo per ovilia turbans,
suadet enim vaesana fames, manditque trahitque
molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento.
nec minor Euryali caedes; incensus et ipse
perfurit ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque,
ignaros, Rhoetum vigilantem et cuncta videntem,
sed magnum metuens se post cratera tegebat:
pectore in adverso totum cui comminus ensem
condidit adsurgenti et multa morte recepit.
purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
vina refert moriens; hic furto fervidus instat.
iamque ad Messapi socios tendebat; ibi ignem
deficere extremum et religatos rite videbat
carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus,
sensit enim nimia caede atque cupidine ferri,
»absistamus« ait; »nam lux inimica propinquat.
poenarum exhaustum satis est, via facta per hostes.«
multa virûm solido argento perfecta relinquunt
armaque craterasque simul pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
quae mittit dona, hospitio cum iungeret absens,
Caedicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
post mortem bello Rutuli pugnaque potiti;
haec rapit atque umeris nequiquam fortibus aptat.
tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
induit. excedunt castris et tuta capessunt.
  Interea praemissi equites ex urbe Latina,
cetera dum legio campis instructa moratur,
ibant et Turno regi responsa ferebant,
tercentum, scutati omnes, Voscente magistro.
iamque propinquabant castris muroque subibant,

cum procul hos laevo flectentes limite cernunt
et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
prodidit immemorem radiisque adversa refulsit.
haud temere est visum: conclamat ab agmine Volcens
»state, viri. quae causa viae? quive estis in armis?
quove tenetis iter?« nihil illi tendere contra,
sed celerare fugam in silvas et fidere nocti.
obiciunt equites sese ad divortia nota
hinc atque hinc omnemque abitum custode coronant.
silva fuit late dumis atque ilice nigra
horrida, quam densi complebant undique sentes;
rara per occultos lucebat semita calles.
Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
impediunt fallitque timor regione viarum.
Nisus abit. iamque imprudens evaserat hostes
atque locos, qui post Albae de nomine dicti
Albani, tum rex stabula alta Latinus habebat,
ut stetit et frustra absentem respexit amicum.
»Euryale infelix, qua te regione reliqui?
quave sequar, rursus perplexum iter omne revolvens
fallacis silvae?« simul et vestigia retro
observata legit dumisque silentibus errat.
audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
pervenit ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
oppressum rapit et conantem plurima frustra.
quid faciat? qua vi iuvenem, quibus audeat armis
eripere? an sese medios moriturus in hostes
inferat et pulchram properet per vulnera mortem?
ocius adducto torquens hastile lacerto,
suspiciens altam Lunam et sic voce precatur:
»tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
astrorum decus et nemorum Latonia custos.
si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
dona tulit, qua ipse meis venatibus auxi
suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi,
hunc sine me turbare globum et rege tela per auras.«
dixerat et toto conixus corpore ferrum
conicit: hasta volans noctis diverberat umbras
et venit adversi in tergum Sulmonis ibique
frangitur ac fisso transit praecordia ligno;

volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
frigidus et longis singultibus ilia pulsat.
diversi circumspiciunt. hoc acrior idem
ecce aliud summa telum librabat ab aure.
dum trepidant, it hasta Tago per tempus utrumque,
stridens, traiectoque haesit tepefacta cerebro.
saevit atrox Volcens nec teli conspicit usquam
auctorem nec quo se ardens immittere possit.
»tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
persolves amborum« inquit; simul ense recluso
ibat in Euryalum, tum vero exterritus, amens,
conclamat Nisus, nec se celare tenebris
amplius aut tantum potuit perferre dolorem:
»me, me, adsum, qui feci, in me convertite ferrum,
o Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus
nec potuit, caelum hoc et conscia sidera testor;
tantum infelicem nimium dilexit amicum.«
talia dicta dabat, sed viribus ensis adactus
transabiit costas et candida pectora rumpit.
volvitur Euryalus leto pulchrosque per artus
it cruor inque umeros cervix conlapsa recumbit:
purpureus veluti cum flos succisus aratro
languescit moriens, lassove papavera collo
demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
at Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volcentem petit, in solo Volcente moratur.
quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc
proturbant. instat non setius ac rotat ensem
fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
condidit adverso et moriens animam abstulit hosti.
tum super exanimum sese proiecit amicum
confossus placidaque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
nulla dies umquam memori vos eximet aevo,
dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
accolet imperiumque pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti
Volcentem exanimum flentes in castra ferebant.
nec minor in castris luctus Rhamnete reperto
exangui et primis unā tot caede peremptis,
Serranoque Numaque. ingens concursus ad ipsa
corpora seminecesque viros tepidāque recentem

caede locum et plenos spumanti sanguine rivos.
adgnoscunt spolia inter se galeamque nitentem
Messapi et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
iam sole infuso, iam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
suscitat, aeratasque acies in proelia cogit
quisque suas variisque acuunt rumoribus iras.
quin ipsa arrectis, visu miserabile, in hastis
praefigunt capita et multo clamore sequuntur
Euryali et Nisi.
Aeneadae duri murorum in parte sinistra
opposuere aciem, nam dextera cingitur amni,
ingentesque tenent fossas et turribus altis
stant maesti; simul ora virûm praefixa movebant,
nota nimis miseris atroque fluentia tabo.

Interea pavidam volitans pinnata per urbem
nuntia Fama ruit matrisque adlabitur aures
Euryali. at subitus miserae calor ossa reliquit;
excussi manibus radii revolutaque pensa.
evolat infelix et femineo ululatu,
scissa comam, muros amens atque agmina cursu
prima petit, non illa virûm, non illa pericli
telorumque memor; caelum dehinc questibus implet:
»hunc ego te, Euryale, aspicio? tune ille senectae
sera meae requies, potuisti linquere solam,
crudelis? nec te sub tanta pericula missum
adfari extremum miserae data copia matri?
heu, terrā ignotā canibus data praeda Latinis
alitibusque iaces, nec te, tua funera mater
produxi pressive oculos aut vulnera lavi,
veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
urgebam et tela curas solabar aniles.
quo sequar? aut quae nunc artus avulsaque membra
et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
conicite, o Rutuli, me primam absumite ferro;
aut tu, magne pater divûm, miserere, tuoque
invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.«

hoc fletu concussi animi, maestusque per omnes
it gemitus, torpent infractae ad proelia vires.
illam incendentem luctūs Idaeus et Actor
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli
corripiunt interque manus sub tecta reponunt.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER DECIMUS

(Occidit Aeneae decimo Mezentius ira).

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
impulerat torrens arbustaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos acies inferre pedestres,
ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
aspera quis natura loci dimittere quando
suasit equos, unum quod rebus restat egenis,
nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
»quo fugitis, socii? per vos et fortia facta,
per ducis Euandri nomen devictaque bella
spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hostes
est via. qua globus ille virûm densissimus urget,
hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
numina nulla premunt, mortali urgemur ab hoste
mortales; totidem nobis animaeque manusque.
ecce, maris magna claudit nos obice pontus,
deest iam terra fugae: pelagus Troiamne petemus?«
haec ait et medius densos prorumpit in hostes.
obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
fit Lagus. hunc, magno vellit dum pondere saxum,
intorto figit telo, discrimina costis
per medium qua spina dabat, hastamque receptat
ossibus haerentem. quem non super occupat Hisbo,
ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
dum furit, incautum crudeli morte sodalis
excipit atque ensem tumido in pulmone recondit.
hinc Sthenium petit et Rhoeti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.

vos etiam, gemini, Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Larīde Thymberque, simillima proles,
indiscreta suis gratusque parentibus error;
at nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis,
te decisa suum, Laride, dextera quaerit
semianimesque micant digiti ferrumque retractant.
Arcadas accensos monitu et praeclara tuentes
facta viri mixtus dolor et pudor armat in hostes.
tum Pallas biiugis fugientem Rhoetea praeter
traicit. hoc spatium tantumque morae fuit Ilo.
Ilo namque procul validam direxerat hastam:
quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
te fugiens fratremque Tyren; curruque volutus
caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
ac velut optato ventis aestate coortis
dispersa immittit silvis incendia pastor;
correptis subito mediis extenditur una
horrida per latos acies Vulcania campos;
ille sedens victor flammas despectat ovantes:
non aliter sociûm virtus coit omnis in unum
teque iuvat, Palla, sed bellis acer Halaesus
tendit in adversos seque in sua colligit arma.
hic mactat Ladona Pheretaque Demodocumque,
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
elatam in iugulum, saxo ferit ora Thoantis
ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
fata canens silvis genitor celarat Halaesum:
ut senior leto cānentia lumina solvit,
iniecere manum Parcae telisque sacrarunt
Euandri. quem sic Pallas petit ante precatus:
»da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
fortunam atque viam duri per pectus Halaesi.
haec arma exuviasque viri tua quercus habebit.«
audiit illa deus; dum texit Imaona Halaesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
at non caede viri tantā perterrita Lausus,
pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
oppositum interimit, pugnae nodumque moramque
sternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci,
et vos, o Grais inperdita corpora, Teucri.
agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.

extremi addensent acies nec turba moveri
tela manusque sinit. hinc Pallas instat et urget,
hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,
egregii forma. sed quis Fortuna negarat
in patriam reditūs. ipsos concurrere passus
haud tamen inter se magni regnator Olympi;
mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

Interea soror alma monet succedere Lauso
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
ut vidit socios, »tempus desistere pugnae;
solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.«
haec ait, et socii cesserunt aequore iusso.
at Rutulûm abscessu iuvenis tum, iussa superba
miratus, stupet in Turno corpusque per ingens
lumina volvit obitque truci procul omnia visu,
talibus et dictis it contra dicta tyranni:
»aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis
aut leto insigni; sorti pater aequus utrique est.
tolle minas.« fatus medium procedit in aequor.
frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
desiluit Turnus biiugis, pedes apparat ire
comminus; utque leo, specula cum vidit ab alta
stare procul campis meditantem in proelia taurum,
advolat, haud alia est Turni venientis imago.
hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
ire prior Pallas, si qua fors adiuvet ausum
viribus imparibus, magnumque ita ad aethera fatur:
»per patris hospitium et mensas, quas advena adisti,
te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis.
cernat semineci sibi me rapere arma cruenta
victoremque ferant morientia lumina Turni.«
audiit Alcides iuvenem magnumque sub imo
corde premit gemitum lacrimasque effundit inanes.
tum genitor natum dictis adfatur amicis:
»stat sua cuique dies, breve et inreparabile tempus
omnibus est vitae; sed famam extendere factis,
hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
tot gnati cecidere deûm, quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. etiam sua Turnum
fata vocant metasque dati pervēnit ad aevi.«
sic ait atque oculos Rutulorum reicit arvis.

at Pallas magnis emittit viribus hastam
vaginaque cava fulgentem diripit ensem.
illa volans, umeri surgunt qua tegmina summa,
incidit atque viam clipei molita per oras
tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
hic Turnus ferro praefixum robur acuto
in Pallanta diu librans iacit atque ita fatur:
»aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.«
dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
vibranti cuspis medium transverberat ictu
loricaeque moras et pectus perforat ingens.
ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
una eademque via sanguis animusque sequuntur.
corruit in vulnus, sonitum super arma dedere,
et terram hostilem moriens petit ore cruento.
quem Turnus super adsistens
»Arcades, haec« inquit »memores mea dicta referte
Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
largior. haud illi stabunt Aeneia parvo
hospitia.« et laevo pressit pede talia fatus
exanimem, rapiens immania pondera baltei
inpressumque nefas: una sub nocte iugali
caesa manus iuvenum foede thalamique cruenti,
quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro;
quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
nescia mens hominum fati stortisque futurae
et servare modum, rebus sublata secundis!
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
intactum Pallanta et cum spolia ista diemque
oderit. at socii multo gemitu lacrimisque
impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
o dolor atque decus magnum rediture parenti!
haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert,
cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
vulnera siccabat lymphis corpusque levabant
arboris adclinis trunco. procul aerea ramis
dependet galea et prato gravia arma quiescunt.
stant lecti circum iuvenes: ipse aeger, anheians
colla fovet, fusus propexam in pectore barbam;

multa super Lauso rogitat multumque remittit,
qui revocent maestique ferant mandata parentis.
at Lausum socii exanimem super arma ferebant
flentes, ingentem atque ingenti vulnere victum.
adgnovit longe gemitum praesage mali mens:
canitiem multo deformat pulvere et ambas
ad caelum tendit palmas et corpore inhaeret.
»tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
quem genui? tuane haec genitor per vulnera servor,
morte tua vivens? heu, nunc misero mihi demum
exilium infelix, nunc alte vulmus adactum!
idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
debueram patriae poenas odiisque meorum:
omnes per mortes animam sontem ipse dedissem!
nunc vivo neque adhuc homines lucemque relinquo.
sed linquam.« simul hoc dicens attollit in aegrum
se femur et, quamquam vis alto vulnere tardat,
haud deiectus equum duci iubet. hoc decus illi,
hoc solamen erat, bellis hoc victor abibat
omnibus. adloquitur maerentem et talibus infit:
»Rhaebe, diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
viximus. aut hodie victor spolia illa cruenta
et caput Aeneae referes Lausique dolorum
ultor eris mecum, aut, aperit si nulla viam vis,
occumbes pariter: neque enim, fortissime, credo,
iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.«
dixit et exceptus tergo consueta locavit
membra manusque ambas iaculis oneravit acutis,
aere caput fulgens cristaque hirsutus equina.
sic cursum in medios rapidus dedit. aestuat ingens
uno in corde pudor mixtoque insania luctu
et Furiis agitatus amor et conscia virtus.
atque hic Aenean magna ter voce vocavit.
Aeneas adgnovit enim laetusque precatur:
»sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo!
incipias conferre manum.«
tantum effatus et infesta subit obvius hasta.
ille autem »quid me erepto, saevissime, nato
terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
nec mortem horremus nec divûm parcimus ulli.

desine: nam venio moriturus et haec tibi porto
dona prius.« dixit telumque intorsit in hostem.
inde aliud super atque aliud figitque volatque
ingenti gyro, sed sustinet aereus umbo.
ter circum adstantem laevos equitavit in orbes,
tela manu iaciens, ter secum Troius heros
immanem aerato circumfert tegmine silvam.
inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
vellere et urgetur pugna congressus iniqua,
multa movens animo iam tandem erumpit et inter
bellatoris equi cava tempora conicit hastam.
tollit se arrectum quadrupes et calcibus auras
verberat effusumque equitem super ipse secutus
implicat eiectoque incumbit cernuus armo.
clamore incendunt caelum Troesque Latinique.
advolat Aeneas vaginaque eripit ensem
et super haec »ubi nunc Mezentius acer et illa
effera vis animi?« contra Tyrrhenus, ut auras
suspiciens hausit caelum mentemque recepit:
»hostis amare, quid increpitas mortemque minaris?
nullum in caede nefas, nec sic ad proelia veni,
nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
unum hoc per si qua est victis venia hostibus oro:
corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
circumstare odia: hunc, oro, defende furorem
et me consortem nati concede sepulchro.«
haec loquitur iuguloque haud inscius accipit ensem
undantique animam diffundit in arma cruore.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER UNDECIMUS.

(Undecimo victa est non aequo Marte Camilta).

At medias inter caedes exultat Amazon,
unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla,
et nunc lenta manu spargens hastilia denset,
nunc validam dextra rapit indefessa bipennem;
aureus ex umero sonat arcus et arma Dianae.
illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
spicula converso fugientia dirigit arcu.
at circum lectae comites Larinaque virgo
Tullaque et aeratam quatiens Tarpeia securim.
Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
delegit pacisque bonas bellique ministras,
quales Threiciae cum flumina Thermodontis
pulsant et pictis bellantur Amozones armis,
seu circum Hippolyten seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
feminea exultant lunatis agmina peltis.
quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
deicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunēum Clytio primum patre: cuius apertum
adversi longa transverberat abiete pectus;
sanguinis ille vomens rivos cadit atque cruentam
mandit humum moriensque suo se in vulnere versat.
tum Lirim Pagasumque super: quorum alter habenas
suffosso revolutus equo dum colligit, alter
dum subit ac dextram labenti tendit inermem.
praecipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
Hippotaden sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque Harpalycumque et Demophoonta Chromimque;

quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
tot Phrygii cecidere viri. procul Ornytus armis
ignotis et equo venator Iapyge fertur,
cui pellis latos umeros erepta iuvenco
pugnatori operit, caput ingens oris hiatus
et malae texere lupi cum dentibus albis,
agrestisque manūs armat sparus; ipse catervis
vertitur in mediis et toto vertice supra est.
hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
traicit et super haec inimico pectore fatur:
»silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
advenit qui vestra dies muliebribus armis
verba redargueret. nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.«
protinus Orsilochum et Buten, duo maxima Teucrûm
corpora: sed Buten aversum cuspide fixit
loricam galeamque inter, qua colla sedentis
lucent et laevo dependet parma lacerto;
Orsilochum fugiens magnumque agitata per orbem
eludit gyro interior sequiturque sequentem,
tum validam perque arma viro perque ossa securim,
altior exsurgens, oranti et multa precanti
congeminat; vulnus calido rigat ora cerebro.
incidit huic subitoque aspectu territus haesit
Appenninicolae bellator filius Auni,
haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
isque ubi se nullo iam cursu evadere pugnae
posse neque instantem reginam avertere cernit,
consilio versare dolos ingressus et astu
incipit haec: »quid tam egregium, si femina forti
fidis equo? dimitte fugam et te comminus aequo
mecum crede solo pugnaeque accinge pedestri:
iam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.«
dixit, at illa furens acrique accensa dolore
tradit equum comiti paribusque resistit in armis,
ense pedes nudo puraque interrita parma.
at iuvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
haud mora, conversisque fugax aufertur habenis
quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
»vane Ligus frustraque animis elate superbis,
nequiquam patrias temptasti lubricus artes,
nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.«

haec fatur virgo et pernicibus ignea plantis
transit equum cursu frenisque adversa prehensis
congreditur poenasque inimico ex sanguine sumit,
quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
consequitur pinnis sublimem in nube columbam
conprensamque tenet pedibusque eviscerat uncis;
tum cruor et vulsae labuntur ab aethere plumae.
At non haec nullis hominum sator atque deorum
observans oculis summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
suscitat et stimulis haud mollibus incitat iras.
ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
fertur equo variisque instigat vocibus alas,
nomine quemque vocans, reficitque in proelia pulsos.
»quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
femina palantes agit atque haec agmina vertit?
quo ferrum quidve haec gerimus tela inrita dextris?
at non in Venerem segnes nocturnaque bella
aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
exspectare dapes et plenae pocula mensae,
hic amor, hoc studium, dum sacra secundus haruspex
nuntiet ac lucos vocet hostia pinguis in altos.«
haec effatus equum in medios, moriturus et ipse,
concitat et Venulo adversum se turbidus infert
dereptumque ab equo dextra complectitur hostem
et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
tollitur in caelum clamor cunctique Latini
convertēre oculos. volat igneus aequore Tarchon,
arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
defringit ferrum et partes rimatur apertas,
qua vulnus letale ferat; contra ille repugnans
sustinet a iugulo dextram et vim viribus exit.
utque volans alte raptum cum fulva draconem
fert aquila implicuitque pedes atque unguibus haesit;
saucius at serpens sinuosa volumina versat
arrectisque horret squamis et sibilat ore,
arduus insurgens; illa haud minus urget obunco
luctantem rostro, simul aethera verberat alis:
haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
portat ovans. ducis exemplum eventumque secuti
Maeonidae incurrunt. tum fatis debitus Arruns

velocem iaculo et multa prior arte Camillam
circuit et, quae sit fortuna facillima, temptat.
qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
hac Arruns subit et tacitus vestigia lustrat;
qua victrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
hac iuvenis furtim celeres detorquet habenas.
hos aditus iamque hos aditus omnemque pererrat
undique circuitum et certam quatit improbus hastam.
forte sacer Cybelae Chloreus olimque sacerdos
insignis longe Phrygiis fulgebat in armis
spumantemque agitabat equum, quem pellis aenis
in plumam squamis auro conserta tegebat.
ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
aureus ex umeris erat arcus et aurea vati
cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantes
carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
venatrix unum ex omni certamine pugnae
caeca sequebatur totumque incauta per agmen
femineo praedae et spoliorum ardebat amore,
telum ex insidiis cum tandem tempore capto
concitat et superos Arruns sic voce precatur:
»summe deûm, sancti custos Soractis Apollo,
quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
pascitur et medium freti pietate per ignem
cultores multā premimus vestigia pruna,
da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
omnipotens. non exuvias pulsaeve tropaeum
virginis aut spolia ulla peto: mihi cetera laudem
facta ferent; haec dira meo dum vulnere pestis
pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.«
audiit et voti Phoebus succedere partem
mente dedit, partem volucres dispersit in auras:
sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
adnuit oranti; reducem ut patria alta videret,
non dedit, inque Notos vocem vertēre procellae.
ergo, ubi missa manu sonitum dedit hasta per auras,
convertēre animos acres oculosque tulere
cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa nec aurae

nec sonitus memor aut venientis ab aethere teli,
hasta sub exertam donec perlata papillam
haesit virgineumque alte bibit acta cruorem.
concurrunt trepidae comites dominamque ruentem
suscipiunt. fugit ante omnes exterritus Arruns.
laetitia mixtoque metu, nec iam amplius hastae
credere nec telis occurrere virginis audet.
ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
continuo in montes sese avius abdidit altos
occiso pastore lupus magnove iuvenco,
conscius audacis facti, caudamque remulcens
subiecit pavitantem utero silvasque petivit,
haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns
contentusque fuga mediis se inmiscuit armis.
illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
labitur exanguis, labuntur frigida leto
lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
tum sic expirans Accam, ex aequalibus unam,
adloquitur, fida ante alias quae sola Camillae,
quicum partiri curas, atque haec ita fatur:
»hactenus, Acca soror, potui; nunc vulnus acerbum
conficit et tenebris nigrescunt omnia circum.
effuge et haec Turno mandata novissima perfer:
succedat pugnae Troianosque arceat urbe.
iamque vale.« simul his dictis linquebat habenas,
ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
paulatim exsolvit se corpore lentaque colla
et captum leto posuit caput, arma relinquens,
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
sidera; deiectā crudescit pugna Camillā,
incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm
Tyrrhenique duces Euandrique Arcades alae.
At Triviae custos iamdudum in montibus Opis
alta sedet summis spectatque interrita pugnas;
utque procul medio iuvenum in clamore furentum
prospexit tristi mulcatam morte Camillam,
ingemuitque deditque has imo pectore voces:
»heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
supplicium, Teucros conata lacessere bello!
nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam

profuit aut nostras umero gessisse sagittas.
non tamen indecorem tua te regina reliquit
extrema iam in morte, neque hoc sine nomine letum
per gentes erit aut famam patieris inultae.
nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
morte luet merita.« fuit ingens monte sub alto
regis Dercenni terreno ex aggere bustum
antiqui Laurentis opacaque ilice tectum;
hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
sistit et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
ut vidit laetantem animis ac vana tumentem.
»cur« inquit »diversus abis? huc dirige gressum,
huc periture veni, capias ut digna Camillae
praemia. tune etiam telis moriere Dianae?«
dixit et aurata volucrem Threissa sagittam
deprompsit pharetra cornuque infensa tedendit
et duxit longe, donec curvata coirent
inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
laevā aciem ferri, dextrā nervoque papillam.
extemplo teli stridorem aurasque sonantes
audit una Arruns haesitque in corpore ferrum.
illum exspirantem socii atque extrema gementem
obliti ignoto camporum in pulvere linquunt;
Opis ad aetherium pinnis aufertur Olympum.

P. Vergilii Maronis

Aeneidos

LIBER DUODECIMUS.

(Duodecimo Turnus divinis occidit armis).

Interea extremo bellator in aequore Turnus
palantes sequitur paucos iam segnior atque
iam minus atque minus successu laetus equorum.
attulit hunc illi caecis terroribus aura
commixtum clamorem arrectasque impulit aures
confusae sonus urbis et inlaetabile murmur.
»ei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu?
quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?«
sic ait adductisque amens subsistit habenis.
atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
aurigae currumque et equos et lora regebat,
talibus occurrit dictis: »hac, Turne, sequamur
Troiugenas, qua prima viam victoria pandit:
sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
ingruit Aeneas Italis et proelia miscet:
et nos saeva manu mittamus funera Teucris.
nec numero inferior, pugnae nec honore recedes«.
Turnus ad haec:
»o soror, et dudum adgnovi, cum prima per artem
foedera turbasti teque haec in bella dedisti,
et nunc nequiquam fallis dea, sed quis Olympo
demissam tantos voluit te ferre labores?
an fratris miseri letum ut crudele videres?
nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna salutem?
vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
Murranum, quo non superat mihi carior alter,
oppetere ingentem atque ingenti vulnere victum.
occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens

aspiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
excindine domos, id rebus defuit unum,
perpetiar, dextra nec Drancis dicta refellam?
terga dabo et Turnum fugientem haec terra videbit?
usque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes
este boni, quoniam superis adversa voluntas.
sancta ad vos anima atque istius inscia culpae
descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.«
Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hostes
vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
»Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
fulminat Aeneas armis summasque minatur
deiecturum arces Italûm excidioque daturum,
iamque faces ad tecta volant, in te ora Latini,
in te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
quos generos vocet aut quae sese ad foedera flectat.
praeterea regina, tui fidissima, dextra
occidit ipsa sua lucemque exterrita fugit.
soli pro portis Messapus et acer Atinas
sustentant acies. circum hos utrimque phalanges
stant densae strictisque seges mucronibus horret
ferrea; tu currum deserto in gramine versas.«
obstipuit varia confusus imagine rerum
Turnus et obtutu tacito stetit; aesuat ingens
uno in corde pudor mixtoque insania luctu
et Furiis agitatus amor et conscia virtus.
ut primum discussae umbrae et lux reddita menti,
ardentes oculorum orbes ad moenia torsit
turbidus eque rotis magnam respexit ad urbem.
ecce autem flammis inter tabulata volutus
ad caelum undabat vertex turrimque tenebat,
turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse
subdideratque rotas pontesque instraverat altos.
»iam iam fata, soror, superant: absiste morari;
quo deus et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbi est,
morte pati; neque me indecorem, germana, videbis
amplius. hunc, oro, sine me furere ante furorem.«
dixit et e curru saltum dedit ocius arvis
perque hostes, per tela ruit maestamque sororem
deserit ac rapido cursu media agmina rumpit.

ac veluti montis saxum de vertice praeceps
cum ruit, avulsum vento, seu turbidus imber
proluit aut annis solvit sublapsa vetustas;
fertur in abruptum magno mons improbus actu
exsultatque solo, silvas, armenta virosque
involvens secum: disiecta per agmina Turnus
sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
sanguine terra madet striduntque hastilibus aurae,
significatque manu et magno simul incipit ore:
»parcite iam, Rutuli, et vos tela inhibete, Latini:
quaecumque est Fortuna, mea est; me verius unum
pro vobis foedus luĕre et decernere ferro.«
discessere omnes medii spatiumque dedere.
At pater Aeneas audito nomine Turni
deserit et muros et summas deserit arces
praecipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
laetitia exsultans, horrendumque intonat armis,
quantus Athos aut quantus Eryx aut ipse, coruscis
cum premit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
iam vero et Rutuli certatim et Troes et omnes
convertēre oculos Itali, quique alta tenebant
moenia quique imos pulsabant ariete muros,
armaque deposuere umeris. stupet ipse Latinus
ingentes, genitos diversis partibus orbis,
inter se coiisse viros et cernere ferro.
atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi,
procursu rapido, coniectis eminus hastis,
invadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
dat gemitum tellus; tum crebros ensibus ictus
congeminant; fors et virtus miscentur in unum.
ac velut ingenti Sila summove Taburno
cum duo conversis inimica in proelia tauri
frontibus incurrunt; pavidi cessere magistri;
stat pecus omne metu mutum mussantque iuvencae,
quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
illi inter sese multa vi vulnera miscent
cornuaque obnixi infigunt et sanguine largo
colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit:
non aliter Tros Aeneas et Daunius heros
concurrunt clipeis; ingens fragor aethera complet.
Iuppiter ipse duas aequato examine lances

sustinet et fata imponit diversa duorum,
quem damnet labor et quo vergat pondere letum.
emicat hic, impune putans, et corpore toto
alte sublatum consurgit Turnus in ensem
et ferit: exclamant Troes trepidique Latini,
arrectaeque amborum acies: at perfidus ensis
frangitur in medioque ardentem deserit ictu,
ni fuga subsidio subeat. fugit ocior Euro,
ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
fama est, praecipitem, cum prima in proelia iunctos
conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci:
idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
suffecit; postquam arma dei ad Vulcania ventum est,
mortalis mucro, glacies ceu futtilis, ictu
dissiluit, fulvā resplendent fragmina harena.
ergo amens diversa fugā petit aequora Turnus
et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes;
undique enim densā Teucri inclusere coronā
atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt.
  Nec minus Aeneas, quamquam tardante sagitta
interdum genua impediunt cursumque recusant,
insequitur trepidique pedem pede fervidus urget,
inclusum veluti si quando flumine nactus
cervum aut puniceae saeptum formidine pinnae
venator cursu canis et latratibus instat;
ille autem, insidiis et ripa territus alta,
mille fugit refugitque vias; at vividus Umber
haeret hians, iam iamque tenet similisque tenenti
increpuit malis morsuque elusus inani est.
tum vero exoritur clamor, ripaeque lacusque
responsant circa et caelum tonat omne tumultu.
ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnes,
nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
Aeneas mortem contra praesensque minatur
exitium, si quisquam adeat, terretque trementes,
excisurum urbem minitans, et saucius instat.
quinque orbes explent cursu totidemque retexunt
huc illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur
praemia, sed Turni de vita et sanguine certant.
forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
hic steterat, nautis olim venerabile lignum,

servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo et votas suspendere vestes;
sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam
detulerat fixam et lenta radice tenebat.
incubuit voluitque manu convellere ferrum
Dardanides teloque sequi, quem prendere cursu
non poterat. tum vero amens formidine Turnus
»Faune, precor, miserere« inquit, »tuque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
quos contra Aeneadae bello fecere profanos.«
dixit opemque dei non cassa in vota vocavit.
namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
viribus haud ullis valuit discludere morsūs
roboris Aeneas. dum nititur acer et instat,
rursus in aurigae faciem mutata Metisci
procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit.
quod Venus audaci Nymphae indignata licere
accessit telumque alta ab radice revellit.
olli sublimes, armis animisque refecti,
hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
adsistunt contra certamina Martis anheli.
  Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
adloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
»quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
indigetem Aenean scis ipsa et scire fateris
deberi caelo fatisque ad sidera tolli.
quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
mortalin decuit violari vulnere divum?
aut ensem, quid enim sine te Iuturna valeret?
ereptum reddi Turno et vim crescere victis?
desine iam tandem precibusque inflectere nostris,
nec te tantus edat tacitam dolor et mihi curae
saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.
ventum ad supremum est. terris agitare vel undis
Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
deformare domum et luctu miscere Hymenaeos;
ulterius temptare veto.« sic Iuppiter orsus;
sic dea submisso contra Saturnia vultu:
»ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui:

nec tu me aeria solam nunc sede videres
digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
starem acie traheremque inimica in proelia Teucros.
Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
suasi et pro vita maiora audere probavi,
non ut tela tamen, non ut contenderet arcum;
adiuro Stygii caput inplacabile fontis,
una superstitio superis quae reddita divis.
et nunc cedo equidem pugnasque exosa relinquo.
illud te, nulla fati quod lege tenetur,
pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
cum iam conubis pacem felicibus, esto,
component, cum iam leges et foedera iungent,
ne vetus indigenas nomen mutare Latinos
neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari
aut vocem mutare viros aut vertere vestem.
sit Latium, sint Albani per saecula reges,
sit Romana potens Itala virtute propago;
occidit occideritque sinas cum nomine Troia.«
olli subridens hominum rerumque repertor:
»es germana Iovis Saturnique altera proles:
irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
verum age et inceptum frustra submitte furorem:
do, quod vis, et me victusque volensque remitto.
sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
utque est, nomen erit; commixti corpore tantum
subsident Teucri. morem ritusque sacrorum
adiciam faciamque omnes uno ore Latinos.
hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
supra homines, supra ire deos pietate videbis
nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.«
adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit;
interea excedit caelo nubemque relinquit.
Aeneas instat contra telumque coruscat
ingens arboreum et saevo sic pectore fatur:
»quae nunc deinde mora est? aut quid iam Turne, retractas?
non cursu, saevis certandum est comminus armis.
verte omnes tete in facies et contrahe, quidquid
sive animis sive arte vales; opta ardua pinnis
astra sequi clausumque cava te condere terra.«
ille caput quassans »non me tua fervida terrent

dicta, ferox: di me terrent et Iuppiter hostis.«
nec plura effatus saxum circumspicit ingens,
saxum antiquum, ingens, campo quod forte iacebat,
limes agro positus, litem ut discerneret arvis;
vix illud lecti bis sex cervice subirent,
qualia nunc hominum producit corpora tellus:
ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
altior insurgens et cursu concitus heros.
sed neque currentem se nec cognoscit euntem
tollentemque manus saxumque inmane moventem;
genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
nec spatium evasit totum neque pertulit ictum.
ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus
velle videmur et in mediis conatibus aegri
succidimus, non lingua valet, non corpore notae
sufficiunt vires nec vox aut verba sequuntur,
sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
successum dea dira negat. tum pectore sensus
vertuntur varii: Rutulos aspectat et urbem
cunctaturque metu telumque instare tremescit
nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
nec currus usquam videt aurigamque sororem.
cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
sortitus fortunam oculis, et corpore toto
eminus intorquet. murali concita numquam
tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
exitium dirum hasta ferens orasque recludit
loricae et clipei extremos septemplicis orbes.
per medium stridens transit femur, incidit ictus
ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
consurgunt gemitu Rutuli totusque remugit
mons circum et vocem late nemora alta remittunt.
ille humilis supplexque oculos dextramque precantem
protendens »equidem merui, nec deprecor« inquit:
»utere sorte tua. miseri te, si qua parentis
tangere cura potest, oro, fuit et tibi talis
Anchises genitor, Dauni miserere senectae
et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
redde meis, vicisti et victum tendere palmas

Ausonii videre; tua est Lavinia coniunx:
ulterius ne tende odiis.« stetit acer in armis
Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit;
et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
coeperat, infelix umero cum apparuit alto
balteus et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.
ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
exuviasque hausit, furiis accensus et ira
terribilis »tune hinc spoliis indute meorum
eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit.«
hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
fervidus. ast illi solvuntur frigore membra
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

II.

Bucolica.

ECLOGA I.

Meliboeus. Tityrus.

ME. Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
silvestrem tenui Musam meditaris avena:
nos patriae fines et dulcia linquimus arva;
nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
formosam resonare doces Amaryllida silvas.
TI. O Meliboee, deus nobis haec otia fecit.
namque erit ille mihi semper deus, illius aram
saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
ludere quae vellem calamo permisit agresti.
ME. Non equidem invideo; miror magis: undique totis
usque adeo turbatur agris. en, ipse capellas
protenus aeger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
hic inter densas corylos modo namque gemellos,
spem gregis, ah! silice in nuda conixa reliquit.
saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset,
de caelo tactas memini praedicere quercus.
sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.
TI. Urbem, quam dicunt Romam, Meliboee, putavi
stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
pastores ovium teneros depellere fetus.
sic canibus catulos similes, sic matribus haedos
noram, sic parvis componere magna solebam.
verum haec tantum alias inter caput extulit urbes,
quantum lenta solent inter viburna cupressi.
ME. Et quae tanta fuit Romam tibi causa videndi?
TI. Libertas, quae sera tamen respexit inertem,
candidior postquam tondenti barba cadebat,
respexit tamen et longo post tempore venit,

postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
quamvis multa meis exiret victima saeptis,
pinguis et ingratae premeretur caseus urbi,
non umquam gravis aere domum mihi dextra redibat.
ME. Mirabor, quid maesta deos, Amarylli, vocares,
cui pendere suā patereris in arbore poma:
Tityrus hinc aberat. ipsae te, Tityre, pinus,
ipsi te fontes, ipsa haec arbusta vocabant.
TI. Quid facerem? neque servitio me exire licebat
nec tam praesentes alibi cognoscere divos.
hic illum vidi iuvenem, Meliboee, quotannis
bis senos cui nostra dies altaria fumant.
hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
»pascite, ut ante, boves, pueri; submittite tauros.«
ME. Fortunate senex, ergo tua rura manebunt.
et tibi magna satis, quamvis lapis omnia nudus
limosoque palus obducat pascua iunco.
non insueta graves temptabunt pabula fetas,
nec mala vicini pecoris contagia laedent.
fortunate senex, hic inter flumina nota
et fontes sacros frigus captabis opacum.
hinc tibi, quae semper, vicino ab limite saepes
Hyblaeis apibus florem depasta salicti
saepe levi somnum suadebit inire susurro:
hinc alta sub rupe canet frondator ad auras:
nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo.
TI. Ante leves ergo pascentur in aehtere cervi,
et freta destituent nudos in litore pisces,
ante pererratis amborum finibus exul
aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim,
quam nostro illius labatur pectore vultus.
ME. At nos hinc alii sitientes ibimus Afros,
pars Scythiam et rapidum Cretae veniemus Oaxen
et penitus toto divisos orbe Britannos.
en umquam patrios longo post tempore fines,
pauperis et tuguri congestum caespite culmen
post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
impius haec tam culta novalia miles habebit,
barbarus has segetes. en quo discordia cives

produxit miseros: his nos consevimus agros.
insere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vites.
ite meae, quondam felix pecus, ite capellae.
non ego vos posthac viridi proiectus in antro
dumosa pendere procul de rupe videbo;
carmina nulla canam; non me pascente, capellae,
florentem cytisum et salices carpetis amaras.
TI. Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
fronde super viridi: sunt nobis mitia poma,
castaneae molles et pressi copia lactis;
et iam summa procul villarum culmina fumant
maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

ECLOGA VII.

Meliboeus. Corydon. Thyrsis.

Me. Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,
compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum,
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas,
ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
et cantare pares et respondere parati.
huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
vir gregis ipse caper deerraverat, atque ego Daphnim
aspicio. ille ubi me contra videt, »ocius« inquit
»huc ades, o Meliboee: caper tibi salvus et haedi:
et si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
huc ipsi potum venient per prata iuvenci,
hic virides tenera praetexit harundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.«
quid facerem? neque ego Alcippen nec Phyllida habebam,
depulsos a lacte domi quae clauderet agnos;
et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum.
posthabui tamen illorum mea seria ludo.
alternis igitur contendere versibus ambo
coepere, alternos Musae meminisse volebant.
hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
Co. Nymphae, noster amor, Liberthrides, aut mihi carmen,
quale meo Codro, concedite, proxima Phoebi
versibus ille facit; aut, si non possumus omnes,
hic arguta sacra pendebit fistula pinu.
Th. Pastores, hedera mascentem ornate poetam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro;
aut si ultra placitum laudarit, baccare frontem
cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
Co. Saetosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
et ramosa Micon vivacis cornua cervi.
si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
puniceo stabis suras evincta cothurno.

Th. Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis
exspectare sat est: custos es pauperis horti.
nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
si fetura gregem suppleverit, aureus esto.
Co. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
candidior cycnis, hedera formosior alba,
cum primum pasti repetent praesaepia tauri,
si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
Th. Immo ego Sardoniis videar tibi amarior herbis,
horridior rusco, proiecta vilior alga,
si mihi non haec lux toto iam longior anno est.
ite domum pasti, si quis pudor, ite iuvenci.
Co. Muscosi fontes et somno mollior herba,
et quae vos rarā viridis tegit arbutus umbrā,
solstitium pecori defendite: iam venit aestas
torrida, iam lento turgent in palmite gemmae.
Th. Hic focus et taedae pingues, hic plurimus ignis
semper et adsidua postes fuligine nigri:
hic tantum Boreae curamus frigora, quantum
aut numerum lupus aut torrentia flumina ripas.
Co. Stant et iuniperi et castaneae hirsutae,
strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma,
omnia nunc rident: at si formosus Alexis
montibus his abeat, videas et flumina sicca.
Th. Aret ager, vitio moriens sitit aëris herba,
Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostrae nemus omne virebit,
Iuppiter et laeto descendet plurimus imbri.
Co. Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,
formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebo:
Phyllis amat corylos; illas dum Phyllis amabit,
nec myrtus vincet corylos nec laurea Phoebi.
Th. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
populus in fluviis, abies in montibus altis:
saepius at si me, Lycida formose, revisas,
fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.
Me. Haec memini, et victum frustra contendere Thyrsim.
ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

III.

Georgica.

LIBER SECUNDUS.

1.

(Laudes Italiae).

Sed neque Medorum silvae ditissima terra
nec pulcher Ganges atque auro turbidus Hermus
laudibus Italiae certent, non Bactra neque Indi
totaque turiferis Panchaia pingus harenis.
haec loca non tauri spirantes naribus ignem
invertēre satis immanis dentibus hydri
nec galeis densisque virûm seges horruit hastis,
sed gravidae fruges et Bacchi Massicus umor
implevere, tenent oleae armentaque laeta.
hinc bellator equus campo sese arduus infert,
hinc albi, Clitumne , greges et maxima taurus
victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.
hic ver adsiduum atque alienis mensibus aestas,
bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbos.
at rabidae tigres absunt et saeva leonum
semina, nec mesiros fallunt aconita legentes,
nec rapit immensos orbes per humum neque tanto
squameus in spiram tractu se colligit anguis.
adde tot egregias urbes operumque laborem,
tot congesta manu praeruptis oppida saxis
fluminaque antiquos subterlabentia muros.
an mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra?
anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque,
fluctibus et fremitu adsurgens Benace marino?
an memorem portus Lucrinoque addita claustra
atque indignatum magnis stridoribus aequor,

Iulia qua ponto longe sonat unda refuso
Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Avernis?
haec eadem argenti rivos aerisque metalla
ostendit venis atque auro plurima fluxit.
haec genus acre virûm, Marsos pubemque Sabellam
adsuetumque malo Ligurem Volscosque verutos
extulit, haec Decios, Marios magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello et te, maxime Caesar,
qui nunc extremis Asiae iam victor in oris
inbellem avertis Romanis arcibus Indum.
salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
magna virûm: tibi res antiquae laudis et artis
ingredior, sanctos ausus recludere fontes,
Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.

2.

(Laudes vitae rusticae).

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
fundit humo facilem victum iustissima tellus.
si non ingentem foribus domus alta superbis
mane salutantum totis vomit aedibus undam,
nec varios inhiant pulchra testudine postes
inlusasque auro vestes Ephyreiaque aera,
alba neque Assyrio fucatur lana veneno
nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
at secura quies et nescia fallere vita,
dives opum variarum, at latis otia fundis,
speluncae vivique lacus frigida Tempe
mugitusque boum mollesque sub arbore somni,
non absunt; illic saltus ac lustra ferarum
et patiens operum exiguoque adsueta iuventus,
sacra deûm sanctique patres: extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Musae,
quarum sacra fero ingenti percussus amore,
accipiant caelique vias et sidera monstrent,
defectus solis varios lunaeque labores;
unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant

obicibus ruptis rursusque in se ipsa residant,
quid tantum Oceano properent se tinguere soles
hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
sin, has ne possim naturae accedere partes,
frigidus obstiterit circum praecordia sanguis,
rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes,
flumina amem silvasque inglorius, o ubi campi
Spercheusque et virginibus bacchata Lacaenis
Taygeta, o qui me gelidis convallibus Haemi
sistat et ingenti ramorum protegat umbra!
felix, qui potuit rerum cognoscere causas
atque metus omnes et inexorabile fatum
subiecit pedibus strepitumque Acherontis avari.
fortunatus et ille, deos qui novit agrestes,
Panaque Silvanumque senem Nymphasque sorores.
illum non populi fasces, non purpura regum
flexit et infidos agitans discordia fratres
aut coniurato descendens Dacus ab Histro,
non res Romanae perituraque regna, neque ille
aut doluit miserans inopem aut invidit habenti.
quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
sponte tulere sua, carpsit, nec ferrea iura
insanumque forum aut populi tabularia vidit.
sollicitant alii remis freta caeca ruuntque
in ferrum, penetrant aulas et limina regum;
hic petit excidiis urbem miserosque Penates,
ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro;
condit opes alius defossoque incubat auro;
hic stupet attonitus rostris; hunc plausus hiantem
per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
corripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum
exilioque domos et dulcia limina mutant
atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
agricola incurvo terram dimovit aratro:
hinc anni labor, hinc patriam parvosque Penates
sustinet, hinc armenta boum meritosque iuvencos.
nec requies, quin aut pomis exuberet annus
aut fetu pecorum aut Cerealis mergite culmi
proventuque oneret sulcos atque horrea vincat.
venit hiems: teritur Sicyonia bacca trapetis,
glande sues laeti redeunt, dant arbuta silvae;
et varios ponit fetus autumnus, et alte

mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
interea dulces pendent circum oscula nati,
casta pudicitiam servat domus, ubera vaccae
lactea demittunt pinguesque in gramine laeto
inter se adversis luctantur cornibus haedi.
ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
ignis ubi in medio et socii cratera coronant,
te libans, Lenaee, vocat, pecorisque magistris
velocis iaculi certamina ponit in ulmo,
corporaque agresti nudant praedura palaestrae.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
hanc Remus et frater, sic fortis Etruria crevit
scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
septemque una sibi muro circumdedit arces.
ante etiam sceptrum Dictaei regis et ante
impia quam caesis gens est epulata iuvencis,
aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat;
necdum etiam audierant inflari classica, necdum
impositos duris crepitare incudibus enses.

LIBER QUARTUS.

(De apibus).

Principio sedes apibus statioque petenda,
quo neque sit ventis aditus, nam pabula venti
ferre domum prohibent, neque oves haedique petulci
floribus insultent aut errans bucula campo
decutiat rorem et surgentes atterat herbas.
absint et picti squalentia terga lacerti
pinguibus a stabulis meropesque aliaeque volucres
et manibus Procne pectus signata cruentis:
omnia nam late vastant ipsasque volantes
ore ferunt dulcem nidis inmitibus escam.
at liquidi fontes et stagna virentia musco
adsint et tenuis, fugiens per gramina rivus,
palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret,
ut, cum prima novi ducent examina reges
vere suo ludetque favis emissa iuventus,
vicina invitet decedere ripa calori
obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
in medium, seu stabit iners seu profluet umor,
transversas salices et grandia conice saxa,
pontibus ut crebris possint consistere et alas
pandere ad aestivum solem, si forte morantes
sparserit aut praeceps Neptuno inmerserit Eurus.
haec circum casiae virides et olentia late
serpulla et graviter spirantis copia thymbrae
floreat inriguumque bibant violaria fontem.
ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis
seu lento fuerint alvaria vimine texta,
angustos habeant aditus: nam frigore mella
cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
utraque vis apibus pariter metuenda; neque illae
nequiquam in tectis certatim tenuia cera
spiramenta linunt fucoque et floribus oras
explent collectumque haec ipsa ad munera gluten
et visco et Phrygiae servant pice lintius Idae.
saepe etiam effossis, si vera est fama, latebris
sub terra fovere Larem, penitusque repertae
pumicibusque cavis exesaeque arboris antro.
tu tamen et levi rimosa cubilia limo
ungue fovens circum et raras superinice frondes.
neu propius tectis taxum sine, neve rubentes
ure foco cancros, altae neu crede paludi,
aut ubi odor caeni gravis aut ubi concava pulsu
saxa sonant vocisque offensa resultat imago.

C. Valerius Catullus.

Carmina.

> **Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.**
> **Nescio, sed fieri sentio et excrucior.**
> *Catull. 85.*

1. (1.)

Cui dono lepidum novum libellum
Arida mŏdŏ pumice expolitum?
Corneli, tibi: namque tu solebas
Meas esse aliquid putare nugas,
Iam tum cum ausus es unus Italorum
Omne aevum tribus explicare chartis,
Doctis, Iuppiter, et laboriosis.
Quare habe tibi quidquid hoc libelli,
Qualecumque, — quod, o patrona virgo,
Plus uno maneat perenne saeclo!

2. (51.)

Ille mi par esse deō videtur,
Ille, sī fas est, superare divos,
Qui sedens adversus identidem te
Spectat et audit
Dulce ridentem, miserō quod omnis
Eripit sensus mihi: nam simul te,
Lesbia, aspexī, nihil est super mi,
Lesbia, vocis.
Lingua sed torpet, tenuis sub artus
Flamma demanat, sonitū suopte
Tintinant aures, geminā teguntur
Lumina nocte.
Otium, Catulle, tibi molestum est:
Otio exultas nimiumque gestis.
Otium et reges prius et beatas
Perdidit urbes.

3. (2.)

Passer, dēlicīae meae puellae
Quicum ludere quem in sinū tenere,
Cui primum digitum dare appetenti
Et acris solet incitare morsus,
Cum desiderio meo nitenti
Carum nescioquid lubēt iocari
Et acris solet incitare morsus,
Credō, tūm gravis acquiescet ardor,
Tecum ludere sicut ipsa possem
Et tristis animi levare curas.

4. (3.)

Lugete, o Veneres Cupidinesque,
Et quantum est hominum venūstiorum:
Passer mortuus est meae puellae,
Passer, deliciae meae puellae!
Quem plus illa oculis suis amabat:
Nam mellitus erat suamque norat
Ipsam tam bene quam puella matrem,
Nec sese a gremio illius movebat,
Sed circumsiliens modo huc modo illuc
Ad solam dominam usque pipiabat.
Qui nunc it per iter tenebricosum
Illuc, unde negant redire quemquam.
At vobis male sit malae tenebrae
Orci, quae omnia bella devoratis:
Tam bellum mihi passerem abstulistis.
O factum male! o miselle passer!
Tua nunc opera meae puellae
Flendo turgiduli rubent ocelli.

5. (92.)

Lesbia mi dicit semper male nec tacet umquam
De me: Lesbia me dispeream nisi amat.
Quo signo? Quia sunt totidem mea: deprecor illam
Assidue, verum dispeream nisi amo.

6. (7.)

Quaeris, quot mihi basiationes
Tuae, Lesbia, sint satis superque.
Quam magnus numerus Libyssae harenae
Lasarpiciferis iacet Cyrenis,
Oraclum Iovis inter aestuosi
Et Batti veteris sacrum sepulcrum,
Aut quam sidera multa, cum tacet nox,
Furtivos hominum vident amores:
Tam te basia multa basiare
Vesano satis et super Catullo est.
Quae nec pernumerare curiosi
Possint nec mala fascinare lingua.

7. (8.)

Miser Catulle, desinas ineptire
Et quod vides perisse perditum ducas.
Fulsere quondam candidi tibi soles
Cum ventitabas quo puella ducebat
Amata nobis quantum amabitur nulla.
Fulsere vere candidi tibi soles.
Nunc illa non vult: tu quoque, impotens noli,
Nec quae fugit sectare, nec miser vive,
Sed obstinata mente perfer, obdura!
Vale, puella iam Catullus obdurat,
Nec te requiret nec rogabit invitam:
At tu dolebis, cum rogaberis nulla.
Scelesta, vae te! quae tibi manet vita!
Quis nunc te adibit? Cui videberis bella?
Quem nunc amabis, cuius esse diceris?
Quem basiabis? Cui labella mordebis?
At tu, Catulle, destinatus obdura!

8. (107.)

Si quicquam cupido optantique obtigit umquam
Insperanti, hoc est gratum animo proprie.
Quare hoc est gratum, nobis quoque carius auro,
Quod te restituis, Lesbia, mi cupido,
Restituis, cupido atque insperanti, ipsa refers te

Nobis. O lucem candidiore nota!
Quis me uno vivit felicior, aut magis hac rem
Optandam in vita dicere quis poterit?

9. (85.)

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

10. (76.)

Si qua recordanti benefacta priora voluptas
Est homini, cum se cogitat esse pium,
Nec sanctam violasse fidem nec foedere nullo
Divum ad fallendos numine abusum homines:
Multa parata manent tum in longa aetate, Catulle,
Ex hoc ingrato gaudia amore tibi.
Nam quaecumque homines bene cuiquam aut dicere possunt
Aut facere, haec a te dictaque factaque sunt;
Omnia quare ingratae perierunt credita menti,
Quare cur te iam amplius excrucies?
Quin tu animo offirmas atque istinc teque reducis
Et deis invitis desinis esse miser?
Difficile est longum subito deponere amorem.
Difficile est, verum hoc qua lubet efficias:
Una salus haec est, hoc est tibi pervincendum;
Hoc facias sive id non pote, sive pote.
O di, se vestrum est misereri, aut si quibus umquam
Extremo iam ipsa in morte tulistis opem,
Me miserum aspicite et, si vitam puriter egi,
Eripite hanc pestem perniciemque mihi.
Hei mihi, subrepens imos ut torpor in artus
Expulit ex omni pectore laetitias!
Non iam illud quaero, contra ut me diligat illa,
Aut, quod non potis est, esse pudica velit:
Ipse valere opto et taetrum hunc deponere morbum,
O di, reddite mi hoc pro pietate mea.

11. (14.)

Ni te plus oculis meis amarem,
Iucundissime Calve, munere isto
Odissem te odio Vatiniano:

Nam quid feci ego quidve sum locutus,
Cur me tot male perderes poetis?
Isti di mala multa dent clienti,
Qui tantum tibi misit impiorum.
Quod si, ut suspicor, hoc novum ac repertum
Munus dat tibi Sulla litterator,
Non est mi male, sed bene ac beate,
Quod non dispereunt tui labores. —
Di magni, horribilem et sacrum libellum
Quem tu scilicet ad tuum Catullum
Misti, contiuno ut die periret,
Saturnalibus, optimo dierum!
Non, non hoc tibi, salse, sic abibit:
Nam, si luxerit, ad librariorum
Curram scrinia: Caesios, Aquinos,
Suffenum, omnia colligam venena,
Ac te his suppliciis remunerabor.
Vos hinc interea valete, abite
Illuc, unde malum pedem attulistis,
Saecli incommoda, pessimi poetae.

12. (84.)

»Chommoda« dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, et insidias Arrius »hinsidias«,
Et tum mirifice sperabat se esse locutum,
Cum quantum poterat, dixerat »hinsidias«.
Credo, sic mater, sic liber avunculus eius,
Sic maternus avus dixerat atque avia.
Hoc misso in Syriam requierant omnibus aures:
Audibant eadem haec leniter et leviter,
Nec sibi postilla metuebant talia verba,
Cum subito affertur nuntius horribilis,
Ionios fluctus, postquam illuc Arrius isset,
Iam non Ionios esse, sed »Hionios«!

13. (13.)

Cenabis bene, mi Fabulle, apud me
Paucis, si tibi di favent, diebus,
Si tecum attuleris bonam atque magnam
Cenam non sine candida puella
Et vino et sale et omnibus cachinnis.

Haec si, inquam, attuleris, venuste noster,
Cenabis bene: nam tui Catulli
Plenus sacculus est aranearum.
Sed contra accipies meros Amores
Seu quid suavius elegantiusve est.
Nam unguentum dabo, quod meae puellae
Donarunt Veneres Cupidinesque,
Quod tu cum olfacies, deos rogabis,
Totum ut te faciant, Fabulle, nasum.

14. (9.)

Verani, omnibus e meis amicis
Antistans mihi milibus trecentis,
Venistine domum ad tuos penates
Fratresque unanimos anumque matrem?
Venisti. O mihi nuntii beati!
Visam te incolumem audiamque Hiberum
Narrantem loca, facta, nationes,
Ut mos est tuus, applicansque collum
Iucundum os oculosque saviabor.
O quantum est hominum beatiorum,
Quid me laetius est beatiusque?

15. (101.)

Multas per gentes et multa per aequora vectus
  Advenio has miseras, frater, ad inferias,
Ut te postremo donarem munere mortis
  Et mutam nequiquam alloquerer cinerem,
Quandoquidem fortuna mihi tete abstulit ipsum,
  Heu miser indigne frater adempte mihi.
Nunc tamen interea haec prisco quae more parentum
  Tradita sunt tristi munere ad inferias,
Accipe fraterno multum manantia fletu,
  Atque in perpetuum, frater, ave atque vale.

16. (31.)

Paeninsularum, Sirmio, insularumque
Ocelle, quascumque in liquentibus stagnis
Marique vasto fert uterque Neptunus,
Quam te libenter quamque laetus inviso,

Vix mi ipse credens Thuniam atque Bithunos
Liquisse campos et videre te in tuto!
O quid solutis est beatius curis,
Cum mens onus reponit, ac peregrino
Labore fessi venimus larem ad nostrum
Desideratoque acquiescimus lecto.
Hoc est, quod unum est pro laboribus tantis.
Salve, o venusta Sirmio, atque ero gaude:
Gaudete vosque, o Lydiae lacus undae:
Ridete, quidquid est domi cachinnorum.

17. (45.)

Acmen Septimius suos amores
Tenens in gremio »mea« inquit »Acme,
Ni te perdite amo atque amare porro
Omnes sum asssidue paratus annos
Quantum qui pote plurimum perire,
Solus in Libya Indiaque tosta
Caesio veniam obvius leoni.«
Hoc ut dixit, Amor, sinistra ut ante
Dextra sternuit approbationem.

At Acme leviter caput reflectens
Et dulcis pueri ebrios ocellos
Illo purpureo ore saviata
»Sic« inquit, »mea vita Septimille,
Huic uni domino usque serviamus,
Ut multo mihi maior acriorque
Ignis mollibus ardet in medulis«.
Hoc ut dixit, Amor, sinistra ut ante
Dextra sternuit approbationem.

Nunc ab auspicio bono profecti
Mutuis animis amant amantur.
Unam Septimius misellus Acmen
Mavult quam Syrias Britanniasque:
Uno in Septimio fidelis Acme
Facit delicias libidinesque.
Quis ullos homines beatiores
Vidit, quis Venerem auspicatiorem?

Albius Tibullus.

Elegiae.

Donec erunt ignes arcusque Cupidinis arma,
discentur numeri, culte Tibulle, tui.
Ovid., Am. I. 15, 27. squ.

1. (I., 1.).

Divitias alius fulvo sibi congerat auro
Et teneat culti iugera multa soli,
Quem labor assiduus vicino terreat hoste,
Martia cui somnos classica pulsa fugent:
Me mea paupertas vita traducat inerti,
Dum meus assiduo luceat igne focus,
Ipse seram teneras maturo tempore vites
Rusticus et facili grandia poma manu:
Nec spes destituat, sed frugum semper acervos
Praebeat et pleno pinguia musta lacu.
Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris
Seu vetus in trivio florida serta lapis;
Et quodcumque mihi pomum novus educat annus,
Libatum agricolae ponitur ante deo.
Flava Ceres, tibi sit nostro de rure corona
Spicea, quae templi pendeat ante fores.
Pomosisque ruber custos ponatur in hortis,
Terreat ut saeva falce Priapus aves:
Vos quoque, felicis quondam, nunc pauperis agri
Custodes, fertis munera vestra, lares.
Tunc vitula innumeros lustrabat caesa iuvencos,
Nunc agna exigui est hostia parva soli.
Agna cadet vobis, quam circum rustica pubes
Clamet »io messes et bona vina date:«
Iam modo iam possim contentus vivere parvo
Nec semper longae deditus esse viae,
Sed canis aestivos ortus vitare sub umbra
Arboris ad rivos praetereuntis aquae.

Nec tamen interdum pudeat tenuisse bidentes
Aut stimulo tardos increpuisse boves,
Non agnamve sinu pigeat fetumve capellae
Desertum oblita matre referre domum.
At vos exiguo pecori, furesque lupique,
Parcite: de magno praeda petenda grege.
Hic ego pastoremque meum lustrare quotannis
Et placidam soleo spargere lacte Palem.
Adsitis, divi, nec vos e paupere mensa
Dona nec e puris spernite fictilibus.
Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis
Pocula, de facili composuitque luto.
Non ego divitias patrum fructusque requiro,
Quos tulit antiquo condita messis avo:
Parva seges satis est, satis est requiescere lecto
Si licet et solito membra levare toro.
Quam iuvat immites ventos audire cubantem
Et dominam tenero continuisse sinu
Aut, gelidas hibernus aquas cum fuderit auster,
Securum somnos imbre iuvante sequi!
Hoc mihi contingat: sit dives iure, furorem
Qui maris et tristes ferre potest pluvias.
O quantum est auri pereat potiusque smaragdi,
Quam fleat ob nostras ulla puella vias.
Te bellare decet terra, Messalla, marique,
Ut domus hostiles praeferat exuvias:
Me retinent vinctum formosae vincla puellae,
Et sedeo duras ianitor ante fores.
Non ego laudari curo, mea Delia: tecum
Dum modo sim, quaeso segnis inersque vocer.
Te spectem, suprema mihi cum venerit hora,
Te teneam moriens deficiente manu.
Flebis et arsuro positum me, Delia, lecto,
Tristibus et lacrimis oscula mixta dabis.
Flebis: non tua sunt duro praecordia ferro
Vincta, neque in tenero stat tibi corde silex.
Illo non iuvenis poterit de funere quisquam
Lumina, non virgo sicca referre domum.
Tu manes ne laede meos, sed parce solutis
Crinibus, et teneris, Delia, parce genis.
Interea, dum fata sinunt, iungamus amores:
Iam veniet tenebris Mors adoperta caput,

Iam subrepet iners aetas nec amare decebit,
Dicere nec cano blanditias capite.
Nunc levis est tractanda Venus, dum frangere postes
Non pudet et rixas inseruisse iuvat.
Hic ego dux milesque bonus: vos, signa tubaeque,
Ite procul, cupidis vulnera serte viris;
Ferte et opes: ego composito securus acervo
Dites despiciam despiciamque famem.

2. (I., 3).

Ibitis Aegaeas sine me, Messala, per undas,
O utinam memores ipse cohorsque mei!
Me tenet ignotis aegrum Phaeacia terris:
Abstineas avidas, Mors precor atra, manus.
Abstineas, Mors atra, precor: non hic mihi mater
Quae legat in maestos ossa puresta sinus,
Non soror, Assyrios cineri quae dedat odores
Et fleat effusis ante sepulcra comis,
Delia non usquam; quae me quum mitteret urbe,
Dictur ante omnes consuluisse deos.
Illa sacras pueri sortes ter sustulit: illi
Rettulit e trinis omina certa puer.
Cuncta dabant reditus: tamen est deterrita numquam,
Quin fleret nostras respiceretque vias.
Ipse ego solator, cum iam mandata dedissem,
Quaerebam tardas anxius usque moras.
Aut ego sum causatus aves, aut omina dira,
Saturnive sacram me tenuisse diem.
O quotiens ingressus iter mihi tristia dixi
Offensum in porta signa dedisse pedem!
Audeat invito nequis discedere Amore,
Aut sciat egressum se prohibente deo.
Quid tua nunc Isis mihi, Delia, quid mihi prosunt
Illa tua totiens aera repulsa manu?
Nunc, dea, nunc succurre mihi (nam posse mederi
Picta docet templis multa tabella tuis),
Ut mea votivas persolvens Delia voces
Ante sacras lino tecta fores sedeat
Bisque die resoluta comas tibi dicere laudes
Insignis turba debeat in Pharia.
At mihi contingat patrios celebrare penates

Reddereque antiquo menstrua tura lari.
Quam bene Saturno vivebant rege, priusquam
Tellus in longas est patefacta vias!
Nondum caeruleas pinus contempserat undas,
Effusum ventis praebueratque sinum,
Nec vagus ignotis repetens compendia terris
Presserat externa navita merce ratem.
Illo non validus subiit iuga tempore taurus,
Non domito frenos ore momordit equus,
Non domus ulla fores habuit, non fixus in agris,
Qui regeret certis finibus arva, lapis.
Ipsae mella dabant quercus, ultroque ferebant
Obvia securis ubera lactis oves.
Non acies, non ira fuit, non bella, nec ensem
Immiti saevus duxerat arte faber.
Nunc Iove sub domino caedes et vulnera semper,
Nunc mare, nunc leti multa reperta via est.
Parce, pater, timidum non me periuria terrent,
Non dicta in sanctos impia verba deos.
Quod si fatales iam nunc explevimus annos,
Fac lapis inscriptis stet super ossa notis:
»Hic iacet immiti consumptus morte Tibullus,
Messallam terra dum sequiturque mari.«
Sed me, quod facilis tenero sum semper Amori,
Ipsa Venus campos ducet in Elysios.
Hic choreae cantusque vigent, passimque vagantes
Dulce sonant tenui gutture carmen aves,
Fert casiam non culta seges, totosque per agros
Floret odoratis terra benigna rosis;
At iuvenum series teneris immixta puellis
Ludit, et assidue proelia miscet Amor.
Illic est, cuicumque rapax mors venit amanti,
Et gerit insigni myrtea serta coma.
At scelerata iacet sedes in nocte profunda
Abdita, quam circum flumina nigra sonant:
Tisiphoneque impexa feros pro crinibus angues
Saevit, et huc illuc impia turba fugit:
Tunc niger in porta serpentum Cerberus ore
Stridet et aeratas excubat ante fores.
Illic Iunonem temptare Ixionis ausi
Versantur celeri noxia membra rota,

Porrectusque novem Tityos per iugera terrae
Assiduas atro viscere pascit aves.
Tantalus est illic, et circum stagna: sed acrem
Iam iam poturi deserit unda sitim:
Et Danai proles, Veneris quod numina laesit,
In cava Lethaeas dolia portat aquas.
Illic sit, quicumque meos violavit amores,
Optavit lentas et mihi militias.
At tu casta precor maneas, sanctique pudoris
Assideat custos sedula semper anus.
Haec tibi fabellas referat positaque lucerna
Deducat plena stamina longa colu,
At circa gravibus pensis affixa puella
Paulatim somno fessa remittat opus.
Tum veniam subito, nec quisquam nuntiet ante,
Sed videar caelo missus adesse tibi.
Tunc mihi, qualis eris, longos turbata capillos,
Obvia nudato, Delia, curre pede.
Hoc precor, hunc illum nobis Aurora nitentem
Luciferum roseis candida portet equis.

3. (I., 10.).

Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses?
Quam ferus et vere ferreus ille fuit!
Tum caedes hominum generi, tum proelia nata,
Tum brevior dirae mortis aperta via est.
An nihil ille miser meruit, nos ad mala nostra
Vertimus, in saevas quod dedit ille feras?
Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuerunt,
Faginus adstabat cum scyphus ante dapes.
Non arces, non vallus erat, sommumque petebat
Securus varias dux gregis inter oves.
Tunc mihi vita foret vulgi, nec tristia nossem
Arma nec audissem corde micante tubam:
Nunc ad bella trahor, et iam quis forsitan hostis
Haesura in nostro tela gerit latere,
Sed patrii servate lares: aluistis et idem,
Cursarem vestros cum tener ante pedes.
Neu pudeat prisco vos esse e stipite factos:
Sic veteris sedes incoluistis avi.
Tum melius tenuere fidem, cum paupere cultu

Stabat in exigua ligneus aede deus.
Hic placatus erat, seu quis libaverat uvam,
Seu dederat sanctae spicea serta comae:
Atque aliquis voti compos liba ipse ferebat
Postque comes purum filia parva favum.
At nobis aerata, lares, depellite tela,
Hostiaque e plena rustica porcus hara.
Hanc pura cum veste sequar myrtoque canistra
Vincta geram, myrto vinctus et ipse caput.
Sic placeam vobis: alius sit fortis in armis,
Sternat et adversos Marte favente duces,
Ut mihi potanti possit sua dicere facta
Miles et in mensa pingere castra mero.
Quis furor est atram bellis arcessere mortem?
Imminet et tacito clam venit illa pede.
Non seges est infra, non vinea culta, sed audax
Cerberus et Stygiae navita turpis aquae:
Illic perscissisque genis ustoque capillo
Errat ad obscuros pallida turba lacus.
Quin potius laudandus hic est, quem prole parata
Occupat in parva pigra senecta casa!
Ipse suas sectatur, oves, at filius agnos,
Et calidam fesso comparat uxor aquam.
Sic ego sim, liceatque caput candescere canis,
Temporis et prisci facta referre senem.
Interea Pax arva colat Pax candida primum
Duxit araturos sub iuga curva boves,
Pax aluit vites et sucos condidit uvae,
Funderet ut nato testa paterna merum:
Pace bidens vomerque vigent, at tristia duri
Militis in tenebris occupat arma situs.

4. (VI., 13.).

Nulla tuum nobis subducet femina lectum.
  Hoc primum iuncta est foedere nostra Venus.
Tu mihi sola places, nec iam te praeter in urbe
  Formosa est oculis ulla puella meis.
Atque utinam posses uni mihi bella videri!
  Displiceas aliis: sic ego tutus ero.
Nil opus invidia est, procul absit gloria vulgi:
  Qui sapit, in tacito gaudeat ille sinu.

Sic ego secretis possum bene vivere silvis,
  Qua nulla humano sit via trita pede.
Tu mihi curarum requies, tu nocte vel atra
  Lumen, et in solis tu mihi turba locis.
Nunc licet e caelo mittatur amica Tibullo,
  Mittetur frustra deficietque Venus.
Haec tibi sancta tuae Iunonis numina iuro,
  Quae sola ante alios est tibi magna deos.
Quid facio demens? heu heu mea pignora cedo.
  Iuravi stulte: proderat iste timor.
Nunc tu fortis eris, nunc tu me audacius ures:
  Hoc peperit misero garrula lingua malum.
Iam, facis quodcumque voles, tuus usque manebo,
  Nec fugiam notae servitium dominae,
Sed Veneris sanctae considam vinctus ad aras.
  Haec notat iniustos supplicibusque favet.

Sextus Propertius.

Elegiae.

Tu mihi sola domus, tu, Cynthia, sola parentes,
omni tu nostrae tempore laetitiae.

Propert I. 11 23. squ.

1. (I., 1.).

Cynthia prima suis miserum me cepit ocellis,
Contactum nullis ante cupidinibus.
Tum mihi constantis deiecit lumina fastus
Et caput impositis pressit Amor pedibus,
Donec me docuit castas odisse puellas
Improbus et nullo vivere consilio,
Et mihi iam toto furor hic non deficit anno.
Cum tamen adversos cogor habere deos.
Milanion nullos fugiendo, Tulle, labores
Saevitiam durae contudit Iasidos.
Nam modo Partheniis amens errabat in antris,
Ibat et hirsutas ille videre feras;
Ille etiam Hylaei percussus vulnere rami
Saucius Arcadiis rupibus ingemuit.
Ergo velocem potuit domuisse puellam:
Tantum in amore preces et benefacta valent.
In me tardus Amor non ullas cogitat artes
Nec meminit notas, ut prius, ire vias.
At vos, deductae quibus est falacia lunae
Et labor in magicis sacra piare focis,
En agedum: dominae mentem convertite nostrae
Et facite illa meo palleat ore magis.
Tunc ego crediderim vobis et sidera et amnes
Posse Cytaines ducere carminibus.
Et vos, qui sero lapsum revocatis, amici,
Quaerite non sani pectoris auxilia.
Fortiter et ferrum saevos patiemur et ignes,
Sit modo libertas quae velit ira loqui.

Ferte per extremas gentes et ferte per undas,
Qua non ulla meum femina norit iter
Vos remanete, quibus facili deus annuit aure,
Sitis et in tuto semper amore pares.
In me nostra Venus noctes exercet amaras,
Et nullo vacuus tempore defit amor.
Hoc, moneo, vitate malum: sua quemque moretur
Cura, neque assueto mutet amore locum.
Quod si quis monitis tardas adverterit aures,
Heu referet quanto verba dolore mea!

2. (II., 13.).

Quandocumque igitur nostros mors claudet ocellos,
Accipe quae serves funeris acta mei.
Nec mea tunc longa spatietur imagine pompa,
Nex tuba sit fati vana querela mei,
Nec mihi tunc fulcro sternatur lectus eburno,
Nec sit in Attalico mors mea nixa toro.
Desit odoriferis ordo mihi lancibus, adsint
Plebei parvae funeris exequiae.
Sat mea sat magna est, si tres sint pompa libelli,
Quos ego Persephonae maxima dona feram.
Tu vero nudum pectus lacerata sequeris,
Nec fueris nomen lassa vocare meum,
Osculaque in gelidis pones suprema labellis,
Cum dabitur Syrio munere plenus onyx.
Deinde, ubi suppositus, cinerem me fecerit ardor,
Accipiat Manes parvola testa meos,
Et sit in exiguo laurus super addita busto,
Quae tegat extincti funeris umbra locum,
Et duo sint versus, »qui nunc iacet horrida pulvis,
Unius hic quondam servus amoris erat.«
Nec minus haec nostri notescet fama sepulcri,
Quam florent Phthii busta cruenta viri.
Tu quoque si quando venies ad fata, memento
Hoc iter: ad lapides cana veni memores.
Iinterea cave sis nos aspernata sepultos:
Nonnihil ad verum conscia terra sapit.

3. (III., 23.).

Falsa est ista tuae, mulier, fiducia formae,
Olim oculis nimium facta superba meis.
Noster amor, tales tribuit tibi, Cynthia, laudes:
Versibus insignem te pudet esse meis.
Mixtam te varia laudavi saepe figura,
Ut, quod non esses, esse putaret amor,
Et color est totiens roseo collatus Eoo,
Cum tibi quaesitus candor in ore foret:
Quod mihi non patrii poterant avertere amici,
Eluere aut vasto Thessala saga mari.
Haec ego, non ferro, non igne coactus, et ipsa
Naufragus Aegaea vera fatebar aqua.
Correptus saevo Veneris torrebar aheno:
Vinctus eram versas in mea terga manus.
Ecce coronatae portum tetigere carinae,
Traiectae Syrtes, ancora iacta mihi est
Nunc demum vasto fessi resipiscimus aestu,
Vulneraque ad sanum nunc coiere mea.
Mens bona, si qua dea es, tua me in sacraria dono.
Exciderant surdo tot mea vota Iovi.

4. (III., 1.).

Orphea delenisse feras et concita dicunt
Flumina Threicia sustinuisse lyra:
Saxa Cithaeronis Thebas agitata per artem
Sponte sua in muri membra coisse ferunt:
Quin etiam, Polypheme, fera Galatea sub Aetna
Ad tua rorantes carmina flexit equos:
Miremur, nobis et Baccho et Apolline dextro,
Turba puellarum si mea verba colit?
Quod non Taenariis domus est mihi fulta columnis,
Nec camera auratas inter eburna trabes,
Nec mea Phaeacas aequant pomaria silvas,
Non operosa rigat Marcius antra liquor;
At Musae comites et carmina cara legenti,
Et defessa choris Calliopea meis.
Fortunata, meo si qua es celebrata libello!
Carmina erunt formae tot monumenta tuae.
Nam neque pyramidum sumptus ad sidera ducti,
Nec Iovis Elei caelum imitata domus,

Nec Mausolei dives fortuna sepulcri
Mortis ab extrema condicione vacant.
Aut illis flamma aut imber subducet honores,
Annorum aut ictu pondera victa ruent.
At non ingenio quaesitum nomen ab aevo
Excidet: ingenio stat sine morte decus.

5. (IV., 11.).

Desine, Paulle, meum lacrimis urgere sepulcrum:
Panditur ad nullas ianua nigra preces.
Cum semel infernas intrarunt funera leges,
Non exorato stant adamante viae.
Te licet orantem fuscae deus audiat aulae:
Nempe tuas lacrimas litora surda bibent.
Vota movent superos: ubi portitor aera recepit,
Obserat herbosos lurida porta rogos.
Sic maestae cecinere tubae, cum subdita nostrum
Detraheret lecto fax inimica caput.
Quid mihi coniugium Paulla, quid currus avorum
Profuit aut famae pignora tanta meae?
Num minus immites habui Cornelia Parcas?
En sum, quod digitis quinque levatur, onus.
Damnatae noctes et vos vada lenta paludes,
Et quaecumque meos implicat unda pedes,
Immatura licet, tamen huc non noxia veni:
Det pater hic umbrae mollia iura meae.
Aut si quis posita iudex sedet Aeacus urna,
In mea sortita vindicet ossa pila:
Assideant fratres iuxta, Minoia sella.
Eumenidum intento turba severa foro.
Sisyphe, mole vaces, taceant Ixionis orbes.
Fallax Tantaleo corripere ore liquor,
Cerberus et nullas hodie petat improbus umbras,
Et iaceat tacita lapsa catena sera.
Ipsa loquar pro me: si fallo, poena sororum
Infelix umeros urgeat urna meos.
Si cui fama fuit per avita tropaea decori,
Afra Numantinos regna loquuntur avos:
Altera maternos exaequat turba Libones,
Et domus est titulis utraque fulta suis.
Mox, ubi iam facibus cessit praetexta maritis,

Vinxit et acceptas altera vitta comas.
Iungor, Paulle, tuo sic discessura cubili:
In lapide hoc uni nupta fuisse legar.
Testor maiorum cineres tibi Roma, colendos,
Sub quorum titulis, Africa, tonsa iaces,
Et Persen proavi simulantem pectus Achillis
Quique tuas proavo fregit Achille domos,
Me neque censurae legem mollisse nec ulla
Labe mea vestros erubuisse focos.
Non fuit exuviis tantis Cornelia damnum:
Quin erat et magnae pars imitanda domus.
Nec mea mutata est aetas, sine crimine tota est:
Viximus insignes inter utramque facem.
Mi natura dedit leges a sanguine ductas,
Nec possis melior iudicis esse metu.
Quaelibet austeras de me ferat urna tabellas:
Turpior assessu non erit ulla meo,
Vel tu, quae tardam movisti fune Cybelen.
Claudia, turritae rara ministra deae,
Vel cuius sacros cum Vesta reposceret ignes,
Exhibuit vivos carbasus alba focos.
Nec te, dulce caput, mater Scribonia, laesi:
In me mutatum quid nisi fata velis?
Maternis laudor lacrimis urbisque querelis,
Defensa et gemitu Caesaris ossa mea.
Ille sua nata dignam vixisse sororem
Increpat, et lacrimas vidimus ire deo.
Et tamen emerui generosos vestis honores,
Nec mea de sterili facta rapina domo.
Tu, Lepide, et tu, Paulle, meum post fata levamen,
Condita sunt vestro lumina nostra sinu.
Vidimus et fratrem sellam geminasse curulem;
Consul quo factus tempore, rapta soror.
Filia, tu specimen censurae nata paternae,
Fac teneas unum nos imitata virum.
Et serie fulcite genus: mihi cumba volenti
Solvitur aucturis tot mea fata meis.
Haec est feminei merces extrema triumphi,
Laudat ubi emeritum libera fama rogum.
Nunc tibi commendo, communia pignora, natos:
Haec cura et cineri spirat inusta meo.
Fungere maternis vicibus, pater: illa meorum

Omnis erit collo turba ferenda tuo.
Oscula cum dederis tua flentibus, adice matris:
Tota domus coepit nunc onus esse tuum.
Et si quid doliturus eris, sine testibus illis!
Cum venient, siccis oscula falle genis!
Sat tibi sint noctes, quas de me, Paulle, fatiges,
Somniaque in faciem reddita saepe meam:
Atque ubi secreto nostra ad simulacra loqueris,
Ut responsurae singula verba iace.
Seu tamen adversum mutarit ianua lectum,
Sederit et nostro cauta noverca toro,
Coniugium, pueri, laudate et ferte paternum:
Capta dabit vestris moribus illa manus.
Nec matrem laudate nimis: collata priori
Vertet in offensas libera verba suas.
Seu memor ille mea contentus manserit umbra
Et tanti cineres ducerit esse meos,
Discite venturam iam nunc lenire senectam,
Caelibis ad curas nec vacet ulla via.
Quod mihi detractum est, vestros accedat ad annos:
Prole mea Paullum sic iuvet esse senem.
Et bene habet: numquam mater lugubria sumpsi:
Venit in exequias tota caterva meas.
Causa perorata est, flentes me surgite, testes,
Dum pretium vitae grata rependit humus.
Moribus et caelum patuit: sim digna merendo.
Cuius honoratis ossa vehantur aquis.

Q. Horatius Flaccus.

Carminimum

LIBER PRIMUS.

I.

Ad C. Cilnium Maecenatem.

Maecenas atavis edite regibus,
o et praesidium et dulce decus meum:
sunt quos curriculo pulverem Olympicum
collegisse iuvat, metaque fervidis

evitata rotis palmaque nobilis
terrarum dominos evehit ad deos;
hunc, si mobilium turba Quiritium
certat tergeminis tollere honoribus;

illum, si proprio condidit horreo,
quidquid de Libycis verritur areis.
gaudentem patrios findere sarculo
agros Attalicis condicionibus

numquam demoveas, ut trabe Cypria
Myrtoum pavidus nauta secet mare.
luctantem Icariis fluctibus Africum
mercator metuens otium et oppidi

laudat rura sui: mox reficit rates
quassas, indocilis pauperiem pati.
est qui nec veteris pocula Massici
nec partem solido demere de die

spernit, nunc viridi membra sub arbuto
stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae.
multos castra iuvant et lituo tubae
permixtus sonitus bellaque matribus

detestata. manet sub Iove frigido
venator tenerae coniugis inmemor,
seu visa est catulis cerva fidelibus,
seu rupit teretes Marsus aper plagas.

me doctarum hederae praemia frontium
dis miscent superis, me gelidum nemus
Nympharumque leves cum Satyris chori
secernunt populo, si neque tibias

Euterpe cohibet nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere barbiton.
quodsi me lyricis vatibus inseres,
sublimi feriam sidera vertice.

III.

Ad navem Vergilii Athenas profecturi.

Sic te diva potens Cypri,
  sic fratres Helenae, lucida sidera,
ventorumque regat pater
  obstrictis aliis praeter Iapyga,

navis, quae tibi creditum
  debes Vergilium, finibus Atticis
reddas incolumem precor,
  et serves animae dimidium meae.

illi robur et aes triplex
  circa pectus erat, qui fragilem truci
conmisit pelago ratem
  primus, nec timuit praecipitem Africum

decertantem Aquilonibus,
  nec tristes Hyadas, nec rabiem Noti,
quo non arbiter Hadriae
  maior, tollere seu ponere volt freta.

quem mortis timuit gradum,
  qui siccis oculis monstra natantia,
qui vidit mare turbidum et
  infames scopulos Acroceraunia?

nequiquam deus abscidit
  prudens Oceano dissociabili
terras, si tamen inpiae
  non tangenda rates transiliunt vada.

audax omnia perpeti
  gens humana ruit per vetitum nefas:
audax Iapeti genus
  ignem fraude mala gentibus intulit.

post ignem aetheria domo
  subductum macies et nova febrium
terris incubuit cohors,
  semotique prius tarda necessitas

leti corripuit gradum.
  expertus vacuum Daedalus aëra
penis non homini datis;
  perrupit Acheronta Herculeus labor.

nil mortalibus ardui est:
  caelum ipsum petimus stultitia, neque
per nostrum patimur scelus
  iracunda Iovem ponere fulmina.

IV.

Ad L. Sestium.

Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni
  trahuntque siccas machinae carinas,
ac neque iam stabulis gaudet pecus aut arator igni
  nec prata canis albicant pruinis.

iam Cytherea choros ducit Venus imminente luna
  iunctaeque Nymphis Gratiae decentes
alterno terram quatiunt pede, dum graves Cyclopum
  Volcanus ardens urit officinas.

nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto
  aut flore, terrae quem ferunt solutae;
nunc et in umbrosis Fauno decet immolare lucis,
  seu poscat agna sive malit haedo.

pallida Mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
  regumque turres. o beate Sesti,
vitae summa brevis spem nos vetat inchoare longam.
  iam te premet nox fabulaeque Manes

et domus exilis Plutonia: quo simul mearis,
  nec regna vini sortiere talis
nec tenerum Lycidan mirabere, quo calet iuventus
  nunc omnis et mox virgines tepebunt.

XIV.

Ad rem publicam.

O navis, referent in mare te novi
fluctus. o quid agis? fortiter occupa
  portum! nonne vides ut
    nudum remigio latus

et malus celeri saucius Africo
antemnaeque gemant ac sine funibus
  vix durare carinae
    possint imperiosius

aequor? non tibi sunt integra lintea,
non di, quos iterum pressa voces malo.
  quamvis Pontica pinus,
    silvae filia nobilis,

iactes et genus et nomen inutile,
nil pictis timidus navita puppibus
  fidit. tu, nisi ventis
    debes ludibrium, cave.

nuper sollicitum quae mihi taedium,
nunc desiderium curaque non levis,
  interfusa nitentes
    vites aequora Cycladas.

XXII.

Ad Aristium Fuscum.

Integer vitae scelerisque purus
non eget Mauris iaculis neque arcu
nec venenatis gravida sagittis,
Fusce, pharetra,

sive per Syrtes iter aestuosas
sive facturus per inhospitalem
Caucasum vel quae loca fabulosus
lambit Hydaspes.

namque me silva lupus in Sabina,
dum meam canto Lalagen et ultra
terminum curis vagor expeditis,
fugit inermem:

quale portentum neque militaris
Daunias latis alit aesculetis
nec Iubae tellus generat, leonum
arida nutrix.

pone me, pigris ubi nulla campis
arbor aestiva recreatur aura,
quod latus mundi nebulae malusque
Iuppiter urguet;

pone sub curru nimium propinqui
solis, in terra domibus negata:
dulce ridentem Lalagen amabo,
dulce loquentem.

XXIV.

Ad P. Vergilium Maronem.

Quis desiderio sit pudor aut modus
tam cari capitis? praecipe lugubres
cantus, Melpomene, cui liquidam pater
vocem cum cithara dedit.

ergo Quintilium perpetuus sopor
urguet? cui Pudor et Iustitiae soror
incorrupta Fides, nudaque Veritas
quando ullum inveniet parem!

multis ille bonis flebilis occidit,
nulli flebilior, quam tibi, Vergili.
tu frustra pius, heu, non ita creditum
poscis Quintilium deos.

quid? si Threicio blandius Orpheo
auditam moderere arboribus fidem,
num vanae redeat sanguis imagini,
quam virga semel horrida,

non lenis precibus fata recludere,
nigro conpulerit Mercurius gregi?
durum: sed levius fit patientia,
quidquid corrigere est nefas.

XXXI.

Ad Apollinem.

Quid dedicatum poscit Apollinem
vates? quid orat de patera novum
fundens liquorem? non opimae
Sardiniae segetes feraces,

non aestuosae grata Calabriae
armenta, non aurum aut ebur Indicum,
non rura, quae Liris quieta
mordet aqua taciturnus amnis.

premant Calenam falce quibus dedit
Fortuna vitem, dives ut aureis
mercator exsiccet culullis
vina Syra reparata merce,

dis carus ipsis, quippe ter et quater
anno revisens aequor Atlanticum
inpune: me pascunt olivae,
me cichorea levesque malvae.

frui paratis et valido mihi,
Latoe, dones et, precor, integra
cum mente nec turpem senectam
degere nec cithara carentem.

XXXIV.

Ad se ipsum.

Parcus deorum cultor et infrequens,
insanientis dum sapientiae
consultus erro, nunc retrorsum
vela dare atque iterare cursus

cogor relictos: namque Diespiter,
igni corusco nubila dividens
plerumque, per purum tonantes
egit equos volucremque currum,

quo bruta tellus et vaga flumina,
quo Styx et invisi horrida Taenari
sedes Atlanteusque finis
concutitur. valet ima summis

mutare et insignem attenuat deus,
obscura promens: hinc apicem rapax
Fortuna cum stridore acuto
sustulit, hic posuisse gaudet.

XXXV.

Ad Fortunam Antiatem.

O diva, gratum quae regis Antium,
praesens vel imo tollere de gradu
mortale corpus vel superbos
vertere funeribus triumphos:

te pauper ambit sollicita prece
ruris colonus, te dominam aequoris,
quicumque Bithyna lacessit
Carpathium pelagus carina;

te Dacus asper, te profugi Scythae
urbesque gentesque et Latium ferox
regumque matres barbarorum et
purpurei metuunt tyranni,

iniurioso ne pede proruas
stantem columnam, neu populus frequens
ad arma cessantes, ad arma
concitet imperiumque frangat.

te semper anteit saeva Necessitas,
clavos trabales et cuneos manu
gestans aëna, nec severus
uncus abest liquidmque plumbum.

te Spes et albo rara Fides colit
velata panno nec comitem abnegat,
utcumque mutata potentes
veste domos inimica linquis.

at volgus infidum et meretrix retro
periura cedit, diffugiunt cadis
cum faece siccatis amici,
ferre iugum pariter dolosi.

serves iturum Caesarem in ultimos
orbis Britannos et iuvenum recens
examen Eois timendum
partibus Oceanoque rubro.

eheu, cicatricum et sceleris pudet
fratrumque. quid nos dura refugimus
aetas? quid intactum nefasti
liquimus? unde manum iuventus

metu deorum continuit? quibus
pepercit aris? o utinam nova
incude diffingas retusum in
Massagetas Arabasque ferrum.

Carminum

LIBER SECUNDUS.

II.

Ad C. Sallustium Crispum.

Nullus argento color est avaris
abdito terris, inimice lamnae,
Crispe Sallusti, nisi temperato
splendeat usu.

vivet extento Proculeius aevo,
notus in fratres animi paterni;
illum aget penna metuente solvi
Fama superstes.

latius regnes avidum domando
spiritum, quam si Libyam remotis
Gadibus iungas et uterque Poenus
serviat uni.

crescit indulgens sibi dirus hydrops,
nec sitim pellit, nisi causa morbi
fugerit venis et aquosus albo
corpore languor.

reditum Cyri solio Phrahaten
dissidens plebi numero beatorum
eximit virtus populumque falsis
dedocet uti

vocibus, regnum et diadema tutum
deferens uni propriamque laurum,
quisquis ingentes oculo inretorto
spectat acervos.

III.

Ad Q. Dellium.

Aequam memento rebus in arduis
servare mentem, non secus in bonis
ab insolenti temperatam
laetitia, moriture Delli,

seu maestus omni tempore vixeris,
seu te in remoto gramine per dies
festos reclinatum bearis
interiore nota Falerni.

quo pinus ingens albaque populus
umbram hospitalem consociare amant
ramis? quid obliquo laborat
lympha fugax trepidare rivo?

huc vina et unguenta et nimium breves
flores amoenae ferre iube rosae,
dum res et aetas et sororum
fila trium patintur atra.

cedes coëmptis saltibus et domo
villaque, flavus quam Tiberis lavit:
cedes et exstructis in altum
divitiis potietur heres.

divesne prisco natus ab Inacho
nil interest an pauper et infima
de gente sub divo moreris,
victima nil miserantis Orci.

omnes eodem cogimur, omnium
versatur urna serius ocius
sors exitura et nos in aeternum
exilium impositura cumbae.

VII.

Ad Pompeium Varum.

O saepe mecum tempus in ultimum
deducte Bruto militae duce,
quis te redonavit Quiritem
dis patriis Italoque caelo,

Pompei, meorum prime sodalium,
cum quo morantem saepe diem mero
fregi coronatus nitentes
malobathro Syrio capillos?

tecum Philippos et celerem fugam
sensi, relicta non bene parmula,
cum fracta virtus et minaces
turpe solum tetigere mento.

sed me per hostes Mercurius celer
denso paventem sustulit aëre:
te rursus in bellum resorbens
unda fretis tulit aestuosis.

ergo obligatam redde Iovi dapem,
longaque fessum militia latus
depone sub lauru mea nec
parce cadis tibi destinatis.

oblivioso levia Massico
ciboria exple, funde capacibus
unguenta de conchis. quis udo
deproperare apio coronas

curatve myrto? quem Venus arbitrum
dicet bibendi? non ego sanius
bacchabor Edonis: recepto
dulce mihi furere est amico.

X.

Ad Licinium Murenam.

Rectius vives, neque altum
semper urguendo neque, dum procellas
cautus horrescis, nimium premendo
litus iniquum.

auream quisquis mediocritatem
diligit tutus, caret obsoleti
sordibus tecti, caret invidenda
sobrius aula.

saepius ventis agitatur ingens
pinus et celsae graviore casu
decidunt turres feriuntque summos
fulgura montes.

sperat infestis, metuit secundis
alteram sortem bene praeparatum
pectus. informes hiemes reducit
Iuppiter, idem

submovet. non, si male nunc, et olim
sic erit: quondam cithara tacentem
suscitat Musam neque semper arcum
tendit Apollo.

rebus angustis animosus atque
fortis appare: sapienter idem
contrahes vento nimium secundo
turgida vela.

XIII.

Ad arborem cuius casu repentino paene oppressus fuerat.

Ille et nefasto te posuit die,
quicumque primum, et sacrilega manu
produxit, arbos, in nepotum
perniciem obprobriumque pagi;

illum et parentis crediderim sui
fregisse cervicem et penetralia
sparsisse nocturno cruore
hospitis; ille venena Colcha

et quidquid usquam concipitur nefas
tractavit, agro qui statuit meo
te triste lignum, te caducum
in domini caput inmerentis.

quid quisque vitet, numquam homini satis
cautum est in horas. navita Bosporum
Poenus perhorrescit neque ultra
caeca timet aliunde fata,

miles sagittas et celerem fugam
Parthi, catenas Parthus et Italum
robur: sed inprovisa leti
vis rapuit rapietque gentes.

quam paene furvae regna Proserpinae
et iudicantem vidimus Aeacum
sedesque discretas piorum et
Aeoliis fidibus querentem

Sappho puellis de popularibus,
et te sonantem plenius aureo,
Alcaee, plectro dura navis,
dura fugae mala, dura belli.

utrumque sacro digna silentio
mirantur umbrae dicere: sed magis
pugnas et exactos tyrannos
densum umeris bibit aure volgus.

quid mirum, ubi illis carminibus stupens
demittit atras belua centiceps
aures et intorti capillis
Eumenidum recreantur angues?

quin et Prometheus et Pelopis parens
dulci laborum decipitur sono,
nec curat Orion leones
aut timidos agitare lyncas.

XIV.

Ad Postumum.

Eheu fugaces, Postume, Postume,
labuntur anni nec pietas moram
rugis et instanti senectae
adferet indomitaeque morti;

non, si trecenis, quotquot eunt dies,
amice, places inlacrimabilem
Plutona tauris, qui ter amplum
Geryonen Tityonque tristi

conpescit unda, scilicet omnibus,
quicumque terrae munere vescimur,
enaviganda, sive reges
sive inopes erimus coloni.

frustra cruento Marte carebimus
fractisque rauci fluctibus Hadriae,
frustra per autumnos nocentem
corporibus metuemus Austrum.

visendus ater flumine languido
Cocytos errans et Danai genus
infame damnatusque longi
Sisyphus Aeolides laboris.

linquenda tellus et domus et placens
uxor,neque harum, quas colis, arborum
te praeter invisas cupressos
ulla brevem dominum sequetur.

absumet heres Caecuba dignior
servata centum clavibus et mero
tinguet pavimentum superbo,
pontificum potiore cenis.

XVIII.

Ad avaros.

Non ebur neque aureum
    mea renidet in domo lacunar,
non trabes Hymettiae
    premunt columnas ultima recisas

Africa, neque Attali
    ignotus heres regiam occupavi,
nec Laconicas mihi
    trahnut honestae purpuras clientae.

at fides et ingeni
    benigna vena est, pauperemque dives
me petit: nihil supra
    deos lacesso nec potentem amicum

largiora flagito,
    satis beatus unicis Sabinis.
truditur dies die
    novaeque pergunt interire lunae:

tu secanda marmora
    locas sub ipsum funus et sepulchri
inmemor struis domos,
    marisque Bais obstrepentis urgues

submovere litora,
    parum locuples continente ripa.
quid quod usque proximos
    revellis agri terminos et ultra

limites clientium
    salis avarus? pellitur paternos
in sinu ferens deos
    et uxor et vir sordidosque natos.

nulla certior tamen
    rapacis Orci fine destinata
aula divitem manet
    erum. quid ultra tendis? aequa tellus

pauperi recluditur
    regumque pueris, nec satelles Orci
callidum Promethea
    revexit auro captus. hic superbum

Tantalum atque Tantali
    genus cohercet, hic levare functum
pauperem laboribus
    vocatus atque non vocatus audit.

Carminum

LIBER TERTIUS.

I.

De variis hominum studiis.

Odi profanum volgus et arceo.
favete linguis! carmina non prius
audita Musarum sacerdos
virginibus puerisque canto.

regum timendorum in proprios greges,
reges in ipsos imperium est Iovis,
clari Giganteo triumpho,
cuncta supercilio moventis.

est ut viro vir latius ordinet
arbusta sulcis, hic generosior
descendat in campum petitor,
moribus hic meliorque fama

contendat, illi turba clientium
sit maior: aequa lege Necessitas
sortitur insignes et imos,
omne capax movet urna nomen.

destrictus ensis cui super inpia
cervice pendet, non Siculae dapes
dulcem elaborabunt saporem,
non avium citharaeque cantus

somnum reducent: somnus agrestium
lenis virorum non humiles domos
fastidit umbrosamque ripam,
non Zephyris agitata Tempe.

desiderantem, quod satis est, neque
tumultuosum sollicitat mare
nec saevus Arcturi cadentis
impetus aut orientis Haedi,

non verberatae grandine vineae
fundusque mendax, arbore nunc aquas
culpante, nunc torrentia agros
sidera, nunc hiemes iniquas.

contracta pisces aequora sentiunt
iactis in altum molibus: huc frequens
caementa demittit redemptor
cum famulis dominusque terrae

fastidiosus: sed Timor et Minae
scandunt eodem, quo dominus, neque
decedit aerata triremi et
post equitem sedet atra Cura.

quodsi dolentem nec Phrygius lapis
nec purpurarum sidere clarior
delenit usus nec Falerna
vitis Achaemeniumque costum:

cur invidendis postibus et novo
sublime ritu moliar atrium?
cur valle permutem Sabina
divitias operosiores?

II.

Ad amicos.

Angustam amice pauperiem pati
robustus acri militia puer
condiscat, et Parthos feroces
vexet eques metuendus hasta,

vitamque sub divo et trepidis agat
in rebus. illum ex moenibus hosticis
matrona bellantis tyranni
prospiciens et adulta virgo

suspiret, eheu, ne rudis agminum
sponsus lacessat regius asperum
tactu leonem, quem cruenta
per medias rapit ira caedes.

dulce et decorum est pro patria mori:
mors et fugacem persequitur virum,
nec parcit inbellis iuventae
poplitibus timidove tergo.

virtus, repulsae nescia sordidae,
intaminatis fulget honoribus,
nec sumit aut ponit secures
arbitrio popularis aurae.

virtus, recludens inmeritis mori
caelum, negata temptat iter via,
coetusque volgares et udam
spernit humum fugiente penna.

est et fideli tuta silentio
merces: vetabo, qui Cereris sacrum
volgarit arcanae, sub isdem
sit trabibus fragilemque mecum

solvat phaselon. saepe Diespiter
neglectus incesto addidit integrum;
raro antecedentem scelestum
deseruit pede Poena claudo.

III.

Ad Caesarem Augustum.

Iustum et tenacem propositi virum
non civium ardor prava iubentium,
non voltus instantis tyranni
mente quatit solida neque Auster,

dux inquieti turbidus Hadriae,
nec fulminantis magna manus Iovis:
si fractus inlabatur orbis,
inpavidum ferient ruinae.

hac arte Pollux et vagus Hercules
enisus arces attigit igneas:
quos inter Augustus recumbens
purpureo bibet ore nectar;

hac te merentem, Bacche pater, tuae
vexere tigres, indocili iugum
collo trahentes; hac Quirinus
Martis equis Acheronta fugit,

gratum elocuta consiliantibus
Iunone divis: 'Ilion, Ilion
fatalis incestusque iudex
et mulier peregrina vertit

in pulverem, ex quo destituit deos
mercede pacta Laomedon, mihi
castaeque damnatum Minervae
cum populo et duce fraudulento.

iam nec Lacaenae splendet adulterae
famosus hospes, nec Priami domus
periura pugnaces Achivos
Hectoreis opibus refringit,

nostrisque ductum seditionibus
bellum resedit. protinus et graves
iras et invisum nepotem,
Troica quem peperit sacerdos,

Marti redonabo; illum ego lucidas
inire sedes, discere nectaris
sucos et adscribi quietis
ordinibus patiar deorum.

dum longus inter saeviat Ilion
Romamque pontus, qualibet exules
in parte regnanto beati;
dum Priami Paridisque busto

insultet armentum et catulos ferae
celent inultae, stet Capitolium
fulgens triumphatisque possit
Roma ferox dare iura Medis.

horrenda late nomen in ultimas
extendat oras, qua medius liquor
secernit Europen ab Afro,
qua tumidus rigat arva Nilus,

aurum inrepertum et sic melius situm,
cum terra celat, spernere fortior
quam cogere humanos in usus,
omne sacrum rapiente dextra.

quicumque mundo terminus obstitit,
hunc tanget armis, visere gestiens,
qua parte debacchentur ignes,
qua nebulae pluviique rores.

sed bellicosis fata Quiritibus
hac lege dico, ne nimium pii
rebusque fidentes avitae
tecta velint reparare Troiae.

Troiae renascens alite lugubri
fortuna tristi clade iterabitur,
ducente victrices catervas
coniuge me Iovis et sorore.

ter si resurgat murus aëneus
auctore Phoebo, ter pereat meis
excisus Argivis, ter uxor
capta virum puerosque ploret'.

non hoc iocosae conveniet lyrae:
quo, Musa, tendis? desine pervicax
referre sermones deorum et
magna modis tenuare parvis.

VIII.

Ad C. Cilnium Maecenatem.

Martiis caelebs quid agam Kalendis
quid velint flores et acerra turis
plena miraris positusque carbo in
caespite vivo,

docte sermones utriusque linguae.
voveram dulces epulas et album
Libero caprum prope funeratus
arboris ictu.

hic dies, anno redeunte festus,
corticem adstrictum pice demovebit
amphorae fumum bibere institutae
consule Tullo.

sume, Maecenas, cyathos amici
sospitis centum, et vigiles lucernas
perfer in lucem: procul omnis esto
clamor et ira.

mitte civiles super urbe curas:
occidit Daci Cotisonis agmen,
Medus infestus sibi luctuosis
dissidet armis,

servit Hispanae vetus hostis orae
Cantaber sera domitus catena,
iam Scythae laxo meditantur arcu
cedere campis.

neglegens, ne qua populus laboret,
parce privatus nimium cavere et
dona praesentis cape laetus horae:
linque severa.

IX.

Ad Lydiam.

Donec gratus eram tibi
nec quisquam potior bracchia candidae
cervici iuvenis dabat,
Persarum vigui rege beatior.

'donec non alia magis
arsisti neque erat Lydia post Chloën,
multi Lydia nominis
Romana vigui clarior Ilia'.

me nunc Thressa Chloë regit,
dulces docta modos et citharae sciens,
pro qua non metuam mori,
si parcent animae fata superstiti.

'me torret face mutua
Thurini Calais filius Ornyti,
pro quo bis patiar mori,
si parcent puero fata superstiti'.

quid si prisca redit Venus
diductosque iugo cogit aëneo?
si flava excutitur Chloë
reiectaeque patet ianua Lydiae?

'quamquam sidere pulchrior
ille est, tu levior cortice et inprobo
iracundior Hadria,
tecum vivere amem, tecum obeam libens'.

XVI.

Ad C. Cilnium Maecenatem.

Inclusam Danaën turris aënea
robustaeque fores et vigilum canum
tristes excubiae munierant satis
nocturnis ab adulteris,

si non Acrisium, virginis abditae
custodem pavidum, Iuppiter et Venus
risissent: fore enim tutum iter et patens
converso in pretium deo.

aurum per medios ire satellites
et perrumpere amat saxa potentius
ictu fulmineo: concidit auguris
Argivi domus, ob lucrum

demersa exitio; diffidit urbium
portas vir Macedo et subruit aemulos
reges muneribus; munera navium
saevos inlaqueant duces.

crescentem sequitur cura pecuniam
maiorumque fames: iure perhorrui
late conspicuum tollere verticem,
Maecenas, equitum decus.

quanto quisque sibi plura negaverit,
ab dis plura feret: nil cupientium
nudus castra peto et transfuga divitum
partes linquere gestio,

contemptae dominus splendidior rei,
quam si, quidquid arat inpiger Apulus,
occultare meis dicerer horreis,
magnas inter opes inops.

purae rivus aquae silvaque iugerum
paucorum et segetis certa fides meae
fulgentem imperio fertilis Africae
fallit sorte beatior.

quamquam nec Calabrae mella ferunt apes,
nec Laestrygonia Bacchus in amphora
languescit mihi, nec piguia Gallicis
crescunt vellera pascuis:

inportuna tamen pauperies abest,
nec, si plura velim, tu dare deneges.
contracto melius parva cupidine
vectigalia porrigam,

quam si Mygdoniis regnum Alyattei
campis continuem. multa petentibus
desunt multa: bene est, cui deus obtulit
parca quod satis est manu.

XVIII.

Ad Faunum.

Faune, Nympharum fugientum amator,
per meos fines et aprica rura
lenis incedas abeasque parvis
aequus alumnis,

si tener pleno cadit haedus anno,
larga nec desunt Veneris sodali
vina craterae, vetus ara multo
fumat odore.

ludit herboso pecus omne campo,
cum tibi Nonae redeunt Decembres;
festus in pratis vacat otioso
cum bove pagus,

inter audaces lupus errat agnos,
spargit agrestes tibi silva frondes,
gaudet invisam pepulisse fossor
ter pede terram.

XXI.

Ad amphoram.

O nata mecum consule Manlio,
seu tu querellas sive geris iocos,
seu rixam et insanos amores,
seu facilem, pia testa, somnum,

quocumque lectum nomine Massicum
servas, moveri digna bono die,
descende, Corvino iubente
promere languidiora vina.

non ille, quamquam Socraticis madet
sermonibus, te negleget horridus:
narratur et prisci Catonis
saepe mero caluisse virtus.

tu lene tormentum ingenio admoves
plerumque duro; tu sapientium
curas et arcanum iocoso
consilium retegis Lyaeo;

tu spem reducis mentibus anxiis
viresque et addis cornua pauperi,
post te neque iratos trementi
regum apices neque militum arma.

te Liber et si laeta aderit Venus
segnesque nodum solvere Gratiae
vivaeque producent lucernae,
dum rediens fugat astra Phoebus.

XXIV.

Ad avaros.

Intactis opulentior
thesauris Arabum et divitis Indiae
caementis licet occupes
Tyrrhenum omne tuis et mare Apulicum:

si figit adamantinos
summis verticibus dira Necessitas
clavos, non animum metu,
non mortis laqueis expedies caput.

campestres melius Scythae,
quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
vivunt et rigidi Getae,
inmetata quibus iugera liberas

fruges et Cererem ferunt,
nec cultura placet longior annua,
defunctumque laboribus
aequali recreat sorte vicarius.

illic matre carentibus
privignis mulier temperat innocens,
nec dotata regit virum
coniunx nec nitido fidit adultero

dos est magna parentium
virtus et metuens alterius viri
certo foedere castitas,
et peccare nefas aut pretium est mori.

o quisquis volet inpias
caedes et rabiem tollere civicam,
si quaeret 'pater urbium'
subscribi statuis, indomitam audeat

refrenare licentiam,
clarus post genitis: quatennus, heu nefas,
virtutem incolumem odimus,
sublatam ex oculis quaerimus, invidi.

quid tristes querimoniae,
si non supplicio culpa reciditur,
quid leges sine moribus
vanae proficiunt, si neque fervidis

pars inclusa caloribus
mundi nec Boreae finitimum latus
durataeque solo nives
mercatorem abigunt, horrida callidi

vincunt aequora navitae,
magnum pauperies obprobrium iubet
quidvis et facere et pati,
virtutisque viam deserit arduae?

vel nos in Capitolium,
quo clamor vocat et turba faventium,
vel nos in mare proximum
gemmas et lapides, aurum et inutile,

summi materiem mali,
mittamus, scelerum si bene paenitet.
eradenda cupidinis
pravi sunt elementa, et tenerae nimis

mentes asperioribus
formandae studiis. nescit equo rudis
haerere ingenuus puer
venarique timet, ludere doctior,

seu Graeco iubeas trocho
seu malis vetita legibus alea,
cum periura patris fides
consortem socium fallat et hospitem,

indignoque pecuniam
heredi properet. scilicet inprobae
crescunt divitiae: tamen
curtae nescio quid semper abest rei.

XXX.

Ad Melpomenen.

Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,
quod non imber edax, non Aquilo inpotens
possit diruere aut innumerabilis

annorum series et fuga temporum.
non omnis moriar, multaque pars mei
vitabit Libitinam: usque ego postera
crescam laude recens, dum Capitolium

scandet cum tacita virgine pontifex.
dicar, qua violens obstrepit Aufidus
et qua pauper aquae Daunus agrestium
regnavit populorum, ex humili potens

princeps Aeolium carmen an Italos
deduxisse modos, sume superbiam
quaesitam meritis et mihi Delphica
lauro cinge volens, Melpomene, comam.

Carminum

LIBER QUARTUS.

III.

Ad Melpomenen.

Quem tu, Melpomene, semel
nascentem placido lumine videris,
illum non labor Isthmius
clarabit pugilem, non equus inpiger

curru ducet Achaico
victorem, neque res bellica Deliis
ornatum foliis ducem,
quod regum tumidas contuderit minas,

ostendet Capitolio:
sed quae Tibur aquae fertile praefluunt,
et spissae nemorum comae
fingent Aeolio carmine nobilem.

Romae, principis urbium,
dignatur suboles inter amabiles
vatum ponere me choros,
et iam dente minus mordeor invido.

o testudinis aureae
dulcem quae strepitum, Pieri, temperas,
o mutis quoque piscibus
donatura cycni, si libeat, sonum,

totum muneris hoc tui est,
quod monstror digito praetereuntium
Romanae fidicen lyrae:
quod spiro et placeo, si placeo, tuum est.

IV.

Drusi laudes.

Qualem ministrum fulminis alitem,
cui rex deorum regnum in aves vagas
permisit expertus fidelem
Iuppiter in Ganymede flavo,

olim iuventas et patrius vigor
nido laborum propulit inscium,
vernique iam nimbis remotis
insolitos docuere nisus

venti paventem, mox in ovilia
demisit hostem vividus impetus,
nunc in reluctantes dracones
egit amor dapis atque pugnae;

qualemve laetis caprea pascuis
intenta fulvae matris ab ubere
iam lacte depulsum leonem
dente novo peritura vidit:

videre Raeti bella sub Alpibus
Drusum gerentem Vindelici; quibus
mos unde deductus per omne
tempus Amazonia securi

dextras obarmet, quaerere distuli,
nec scire fas est omnia; sed diu
lateque victrices catervae
consiliis iuvenis revictae

sensere, quid mens, rite quid indoles
nutrita faustis sub penetralibus
posset, quid Augusti paternus
in pueros animus Nerones.

fortes creantur fortibus et bonis;
est in iuvencis, est in equis patrum
virtus, neque inbellem feroces
progenerant aquilae columbam:

doctrina sed vim promovet insitam,
rectique cultus pectora roborant;
utcumque defecere mores,
indecorant bene nata culpae.

quid debeas, o Roma, Neronibus,
testis Metaurum flumen et Hasdrubal
devictus et pulcher fugatis
ille dies Latio tenebris,

qui primus alma risit adorea,
dirus per urbes Afer ut Italas
ceu flamma per taedas vel Eurus
per Siculas equitavit undas.

post hoc secundis usque laboribus
Romana pubes crevit, et inpio
vastata Poenorum tumultu
fana deos habuere rectos,

dixitque tandem perfidus Hannibal:
'cervi, luporum praeda rapacium,
sectamur ultro, quos opimus
fallere et effugere est triumphus.

gens, quae cremato fortis ab Ilio
iactata Tuscis aequoribus sacra
natosque maturosque patres
pertulit Ausonias ad urbes,

duris ut ilex tonsa bipennibus
nigrae feraci frondis in Algido,
per damna, per caedes, ab ipso
ducit opes animumque ferro.

non Hydra secto corpore firmior
vinci dolentem crevit in Herculem,
monstrumve submisere Colchi
maius Echioniaeve Thebae.

merses profundo: pulchrior evenit;
luctere: multa proruet integrum
cum laude victorem geretque
proelia coniugibus loquenda.

Carthagini iam non ego nuntios
mittam superbos: occidit, occidit
spes omnis et fortuna nostri
nominis Hasdrubale interempto'.

nil Claudiae non perficient manus,
quas et benigno numine Iuppiter
defendit et curae sagaces
expediunt per acuta belli.

VII.

Ad Torquatum.

Diffugere nives, redeunt iam gramina campis
arboribusque comae;
mutat terra vices, et decrescentia ripas
flumina praetereunt:

Gratia cum Nymphis geminisque sororibus audet
ducere nuda choros.
inmortalia ne speres, monet annus et almum
quae rapit hora diem.

frigora mitescunt Zephyris, ver proterit aestas
interitura, simul
pomifer autumnus fruges effuderit, et mox
bruma recurrit iners.

damna tamen celeres reparant caelestia lunae:
nos, ubi decidimus,
quo pius Aeneas, quo Tullus dives et Ancus,
pulvis et umbra sumus.

quis scit an adiciant hodiernae crastina summae
tempora di superi?
cuncta manus avidas fugient heredis, amico
quae dederis animo.

cum semel occideris et de te splendida Minos
fecerit arbitria,
non, Torquate, genus, non te facundia, non te
restituet pietas:

infernis neque enim tenebris Diana pudicum
liberat Hippolytum,
nec Lethaea valet Theseus abrumpere caro
vincula Pirithoo.

VIII.

Ad Censorinum.

Donarem pateras grataque commodus,
Censorine, meis aera sodalibus,
donarem tripodas, praemia fortium
Graiorum, neque tu pessima munerum
ferres, divite me scilicet artium,
quas aut Parrhasius protulit aut Scopas,
hic saxo, liquidis ille coloribus
sollers nunc hominem ponere, nunc deum.
sed non haec mihi vis, non tibi talium
res est aut animus deliciarum egens.
gaudes carminibus: carmina possumus
donare et pretium dicere muneri.
non incisa notis marmora publicis,
per quae spiritus et vita redit bonis
post mortem ducibus, non celeres fugae
reiectaeque retrorsum Hannibalis minae
[non incendia Carthaginis inpiae]
eius, qui domita nomen ab Africa
lucratus rediit, clarius indicant
laudes, quam Calabrae Pierides; neque
si chartae sileant, quod bene feceris,
mercedem tuleris. quid foret Iliae
Mavortisque puer, si taciturnitas
obstaret meritis invida Romuli?
ereptum Stygiis fluctibus Aeacum
virtus et favor et lingua potentium
vatum divitibus consecrat insulis.
dignum laude virum Musa vetat mori.
caelo Musa beat.sic Iovis interest
optatis epulis inpiger Hercules,
clarum Tyndaridae sidus ab infimis
quassas eripiunt aequoribus rates,
ornatus viridi tempora pampino
Liber vota bonos ducit ad exitus.

IX.

Ad Lollium.

Ne forte credas interitura, quae
longe sonantem natus ad Aufidum
non ante volgatas per artes
verba loquor socianda chordis:

non, si priores Maeonius tenet
sedes Homerus, Pindaricae latent
Ceaeque et Alcaei minaces
Stesichorique graves Camenae;

nec, si quid olim lusit Anacreon,
delevit aetas; spirat adhuc amor
vivuntque conmissi calores
Aeoliae fidibus puellae.

non sola comptos arsit adulteri
crines et aurum vestibus inlitum
mirata regalesque cultus
et comites Helene Lacaena,

primusve Teucer tela Cydonio
direxit arcu; non semel Ilios
vexata; non pugnavit ingens
Idomeneus Sthenelusve solus

dicenda Musis proelia; non ferox
Hector vel acer Deiphobus graves
excepit ictus pro pudicis
coniugibus puerisque primus.

vixere fortes ante Agamemnona
multi; sed omnes inlacrimabiles
urguentur ignotique longa
nocte, carent quia vate sacro.

paulum sepultae distat inertiae
celata virtus: non ego te meis
chartis inornatum silebo,
totve tuos patiar labores

inpune, Lolli, carpere lividas
obliviones. est animus tibi
rerumque prudens et secundis
temporibus dubiisque rectus,

vindex avarae fraudis et abstinens
ducentis ad se cuncta pecuniae
consulque non unius anni:
sed quotiens bonus atque fidus

iudex honestum praetulit utili,
reiecit alto dona nocentium
voltu, per obstantes catervas
explicuit sua victor arma.

non possidentem multa vocaveris
recte beatum: rectius occupat
nomen beati, qui deorum
muneribus sapienter uti

duramque callet pauperiem pati,
peiusque leto flagitium timet,
non ille pro caris amicis
aut patria timidus perire.

XV.

Caesaris Augusti laudes.

Phoebus volentem proelia me loqui
victas et urbes increpuit lyra,
ne parva Tyrrhenum per aequor
vela darem. tua, Caesar, aetas

fruges et agris rettulit uberes
et signa nostro restituit Iovi
derepta Parthorum superbis
postibus et vacuum duellis

Ianum Quirini clausit et ordinem
rectum evaganti frena licentiae
iniecit emovitque culpas
et veteres revocavit artes,

per quas Latinum nomen et Italae
crevere vires famaque et imperi
porrecta maiestas ad ortus
solis ab Hesperio cubili.

custode rerum Caesare non furor
civilis aut vis exiget otium,
non ira, quae procudit enses
et miseras inimicat urbes.

non qui profundum Danuvium bibunt
edicta rumpent Iulia, non Getae,
non Seres infidive Persae,
non Tanain prope flumen orti.

nosque et profestis lucibus et sacris
inter iocosi munera Liberi,
cum prole matronisque nostris
rite deos prius adprecati,

virtute functos more patrum duces
Lydis remixto carmine tibiis
Troiamque et Anchisen et almae
progeniem Veneris canemus.

Q. Horatii Flacci

Epodon liber.

II.

Alfius.

Beatus ille, qui procul negotiis,
ut prisca gens mortalium,
paterna rura bobus exercet suis,
solutis omni faenore,
neque excitatur classico miles truci,
neque horret iratum mare,
forumque vitat et superba civium
potentiorum limina.
ergo aut adulta vitium propagine
altas maritat populos,
aut in reducta valle mugientium
prospectat errantes greges,
inutilesve falce ramos amputans
feliciores inserit.
aut pressa puris mella condit amphoris,
aut tondet infirmas oves;
vel cum decorum mitibus pomis caput
Autumnus agris extulit,
ut gaudet insitiva decerpens pira,
certantem et uvam purpurae,
qua muneretur te, Priape, et te, pater
Silvane, tutor finium.
libet iacere modo sub antiqua ilice,
modo in tenaci gramine:
labuntur altis interim ripis aquae,
queruntur in silvis aves,
fontesque lymphis obstrepunt manantibus,
somnos quod invitet leves.

at cum tonantis annus hibernus Iovis
imbres nivesque conparat,
aut trudit acres hinc et hinc multa cane
apros in obstantes plagas,
aut amite levi rara tendit retia
turdis edacibus dolos,
pavidumque leporem et advenam laqueo gruem
iucunda captat praemia.
quis non malarum quas amor curas habet
haec inter obliviscitur?
quodsi pudica mulier in partem iuvet
domum atque dulces liberos,
Sabina qualis aut perusta solibus
pernicis uxor Apuli,
sacrum vetustis exstruat lignis focum
lassi sub adventum viri,
claudensque textis cratibus laetum pecus
distenta siccet ubera,
et horna dulci vina promens dolio
dapes inemptas apparet:
non me Lucrina iuverint conchylia
magisve rhombus aut scari,
si quos Eois intonata fluctibus
hiemps ad hoc vertat mare,
non Afra avis descendat in ventrem meum,
non attagen Ionicus
iucundior, quam lecta de pinguissimis
oliva ramis arborum,
aut herba lapathi prata amantis et gravi
malvae salubres corpori,
vel agna festis caesa Terminalibus,
vel haedus ereptus lupo.
has inter epulas ut iuvat pastas oves
videre properantes domum,
videre fessos vomerem inversum boves
collo trahentes languido,
positosque vernas, ditis examen domus,
circum renidentes Lares.'
haec ubi locutus faenerator Alfius,
iam iam futurus rusticus,
omnem redegit Idibus pecuniam,
quaerit Kalendis ponere.

VII.

Ad populum Romanum.

Quo, quo scelesti ruitis aut cur dexteris
aptantur enses conditi?
parumne campis atque Neptuno super
fusum est Latini sanguinis?
non ut superbas invidae Carthaginis
Romanus arces ureret,
intactus aut Britannus ut descenderet
Sacra catenatus via,
sed ut secundum vota Parthorum sua
urbs haec periret dextera.
neque hic lupis mos nec fuit leonibus
umquam nisi in dispar feris.
furorne caecus an rapit vis acrior
an culpa? responsum date!
tacent, et albus ora pallor inficit,
mentesque perculsae stupent.
sic est: acerba fata Romanos agunt
scelusque fraternae necis,
ut inmerentis fluxit in terram Remi
sacer nepotibus cruor.

IX.

Ad Maecenatem.

Quando repostum Caecubum ad festas dapes,
victore laetus Caesare,
tecum sub alta (sic Iovi gratum) domo,
beate Maecenas, bibam,
sonante mixtum tibiis carmen lyra,
hac Dorium, illis barbarum?
ut nuper, actus cum freto Neptunius
dux fugit ustis navibus,
minatus urbi vincla, quae detraxerat
servis amicus perfidis.
Romanus, eheu, (posteri negabitis)
emancipatus feminae
fert vallum et arma miles, et spadonibus
servire rugosis potest,

interque signa turpe militaria
sol aspicit conopium.
ad hoc frementes verterunt bis mille equos
Galli, canentes Caesarem,
hostiliumque navium portu latent
puppes sinistrorsum citae.
io Triumphe, tu moraris aureos
currus et intactas boves?
io Triumphe, nec Iugurthino parem
bello reportasti ducem,
neque Africanum, cui super Carthaginem
virtus sepulchrum condidit.
terra marique victus hostis punico
lugubre mutavit sagum.
aut ille centum nobilem Cretam urbibus,
ventis iturus non suis,
exercitatas aut petit Syrtes Noto,
aut fertur incerto mari.
capaciores adfer huc, puer, scyphos
et Chia vina aut Lesbia,
vel quod fluentem nauseam coërceat
metire nobis Caecubum.
curam metumque Caesaris rerum iuvat
dulci Lyaeo solvere.

Q. Horatii Flacci

Sermonum

LIBER PRIMUS.

I.

Qui fit, Maecenas, ut nemo, quam sibi sortem
seu ratio dederit seu fors obiecerit, illa
contentus vivat, laudet diversa sequentes?
'o fortunati mercatores!' gravis annis
miles ait, multo iam fractus membra labore.
contra mercator, navem iactantibus Austris,
'militia est potior. quid enim? concurritur: horae
momento cita mors venit aut victoria laeta.'
agricolam laudat iuris legumque peritus,
sub galli cantum consultor ubi ostia pulsat.
ille, datis vadibus qui rure extractus in urbem est,
solos felices viventes clamat in urbe.
cetera de genere hoc, adeo sunt multa, loquacem
delassare valent Fabium. ne te morer, audi
quo rem deducam. si quis deus 'en ego' dicat
'iam faciam, quod voltis: eris tu, qui modo miles,
mercator; tu, consultus modo, rusticus; hinc vos,
vos hinc mutatis discedite partibus. heia!
quid statis?' — nolint. atqui licet esse beatis.
quid causae est, merito quin illis Iuppiter ambas
iratus buccas inflet neque se fore posthac
tam facilem dicat, votis ut praebeat aurem?
praeterea, ne sic, ut qui iocularia, ridens
percurram (quamquam ridentem dicere verum
quid vetat? ut pueris olim dant crustula blandi
doctores, elementa velint ut discere prima:
sed tamen amoto quaeramus seria ludo),

ille, gravem duro terram qui vertit aratro,
perfidus hic caupo, milles, nautaeque, per omne
audaces mare qui currunt, hac mente laborem
sese ferre, senes ut in otia tuta recedant,
aiunt, cum sibi sint congesta cibaria: sicut
parvula (nam exemplo est) magni formica laboris
ore trahit quodcumque potest atque addit acervo,
quem struit, haud ignara ac non incauta futuri.
quae, simul inversum contristat Aquarius annum,
non usquam prorepit et illis utitur ante
quaesitis sapiens, cum te neque fervidus aestus
demoveat lucro, neque hiems, ignis, mare, ferrum,
nil obstet tibi, dum ne sit te ditior alter.
quid iuvat inmensum te argenti pondus et auri
furtim defossa timidum deponere terra?
'quod, si conminuas, vilem redigatur ad assem.'
at ni id fit, quid habet pulchri constructus acervus?
milia frumenti tua triverit area centum,
non tuus hoc capiet venter plus ac meus, ut si
reticulum panis venales inter onusto
forte vehas umero, nihilo plus accipias quam
qui nil portarit. vel dic, quid referat intra
naturae fines viventi, iugera centum an
mille aret? 'at suave est ex magno tollere acervo.'
dum ex parvo nobis tantundem haurire relinquas,
cur tua plus laudes cumeris granaria nostris?
ut tibi si sit opus liquidi non amplius urna
vel cyatho, et dicas 'magno de flumine mallem
quam ex hoc fonticulo tantundem sumere.' eo fit,
plenior ut si quos delectet copia iusto,
cum ripa simul avolsos ferat Aufidus acer.
at qui tantuli eget, quanto est opus, is neque limo
turbatam haurit aquam neque vitam amittit in undis.
at bona pars hominum decepta cupidine falso
'nil satis est' inquit, 'quia tanti quantum habens sis.'
quid facias illi? iubeas miserum esse, libenter
quatenus id facit; ut quidam memoratur Athenis
sordidus ac dives populi contemnere voces
sic solitus: 'populus me sibilat, at mihi plaudo
ipse domi, simul ac nummos contemplor in arca.'
Tantalus a labris sitiens fugientia captat
flumina — quid rides? mutato nomine de te

fabula narratur: congestis undique saccis
indormis inhians, et tamquam parcere sacris
cogeris aut pictis tamquam gaudere tabellis.
nescis, quo valeat nummus, quem praebeat usum?
panis ematur, holus, vini sextarius; adde,
quis humana sibi doleat natura negatis.
an vigilare metu exanimem, noctesque diesque
formidare malos fures, incendia, servos,
ne te conpilent fugientes, hoc iuvat? horum
semper ego optarim pauperrimus esse bonorum.
at si condoluit temptatum frigore corpus
aut alius casus lecto te adflixit, habes qui
adsideat, fomenta paret, medicum roget, ut te
suscitet ac reddat gnatis carisque propinquis?
non uxor salvum te volt, non filius; omnes
vicini oderunt, noti, pueri atque puellae.
miraris, cum tu argento post omnia ponas,
si nemo praestet quem non merearis amorem?
an si cognatos, nullo natura labore
quos tibi dat, retinere velis servareque amicos,
infelix operam perdas, ut si quis asellum
in campo doceat parentem currere frenis?
denique sit finis quaerendi, cumque habeas plus,
pauperiem metuas minus, et finire laborem
incipias parto quod avebas, ne facias quod
Ummidius quidam. non longa est fabula. dives,
ut metiretur nummos, ita sordidus, ut se
non umquam servo melius vestiret, ad usque
supremum tempus, ne se penuria victus
opprimeret, metuebat. at hunc liberta securi
divisit medium, fortissima Tyndaridarum.
'quid mi igitur suades? ut vivam Naevius aut sic
ut Nomentanus?' pergis pugnantia secum
frontibus adversis conponere. non ego, avarum
cum veto te fieri, vappam iubeo ac nebulonem.
est inter Tanain quiddam socerumque Viselli:
est modus in rebus, sunt certi denique fines,
quos ultra citraque nequit consistere rectum.
illuc, unde abii, redeo, qui nemo ut avarus
se probet ac potius laudet diversa sequentes,
quodque aliena capella gerat distentius uber,
tabescat, neque se maiori pauperiorum

turbae conparet, hunc atque hunc superare laboret.
sic festinanti semper locupletior obstat,
ut, cum carceribus missos rapit ungula currus,
instat equis auriga suos vincentibus, illum
praeteritum temnens extremos inter euntem.
inde fit, ut raro, qui se vixisse beatum
dicat, et exacto contentus tempore vita
cedat uti conviva satur, reperire queamus.
iam satis est: ne me Crispini scrinia lippi
conpillasse putes, verbum non amplius addam.

IX.

Ibam forte via Sacra, sicut meus est mos,
nescio quid meditans nugarum, totus in illis.
adcurrit quidam notus mihi nomine tantum,
arreptaque manu 'quid agis, dulcissime rerum?'
'suaviter, ut nunc est' inquam, 'et cupio omnia, quae vis.'
cum adsectaretur, 'num quid vis?' occupo. at ille
'noris nos' inquit: 'docti sumus.' hic ego 'pluris
hoc' inquam 'mihi eris.' misere discedere quaerens
ire modo ocius, interdum consistere, in aurem
dicere nescio quid puero, cum sudor ad imos
manaret talos. 'o te, Bolane, cerebri
felicem' aiebam tacitus, cum quidlibet ille
garriret, vicos, urbem laudaret. ut illi
nil respondebam, 'misere cupis' inquit 'abire;
iam dudum video, sed nil agis; usque tenebo.
persequar hinc, quo nunc iter est tibi.' 'nil opus est te
circumagi: quendam volo visere non tibi notum;
trans Tiberim longe cubat is, prope Caesaris hortos.'
'nil habeo quod agam, et non sum piger: usque sequar te'.
demitto auriculas, et iniquae mentis asellus,
cum gravius dorso subiit onus. incipit ille:
'si bene me novi, non Viscum pluris amicum,
non Varium facies: nam quis me scribere plures
aut citius possit versus? quis membra movere
mollius? invideat quod et Hermogenes, ego canto.'
interpellandi locus hic erat: 'est tibi mater,
cognati, quis te salvo est opus?' haud mihi quisquam.
omnes conposui.' 'felices! nunc ego resto.

confice! namque instat fatum mihi triste, Sabella
quod puero cecinit divina mota anus urna:
hunc neque dira venena nec hosticus auferet ensis
nec laterum dolor aut tussis nec tarda podagra:
garrulus hunc quando consumet cumque; loquaces,
si sapiat, vitet, simul atque adoleverit aetas.'
ventum erat ad Vestae, quarta iam parte diei
praeterita, et casu tum respondere vadato
debebat; quod ni fecisset, perdere litem.
'si me amas', inquit, 'paulum hic ades'. 'inteream, si
aut valeo stare aut novi civilia iura;
et propero quo scis'. 'dubius sum quid faciam' inquit,
'tene relinquam an rem.' 'me, sodes'. 'non faciam' ille,
et praecedere coepit. ego, ut contendere durum est
cum victore, sequor. 'Maecenas quomodo tecum?'
hinc repetit: 'paucorum hominum et mentis bene sanae;
nemo dexterius fortuna est usus. haberes
magnum adiutorem, posset qui ferre secundas,
hunc hominem velles si tradere. dispeream, ni
submosses omnes.' non isto vivimus illic,
quo tu rere, modo. domus hac nec purior ulla est
nec magis his aliena malis; nil mi officit, inquam,
ditior hic aut est quia doctior: est locus uni
cuique suus.' 'magnum narras, vix credibile.' 'atqui
sic habet.' 'accendis, quare cupiam magis illi
proximus esse.' 'velis tantummodo: quae tua virtus,
expugnabis; et est qui vinci possit, eoque
difficiles aditus primos habet.' 'haud mihi deero.
muneribus servos corrumpam; non, hodie si
exclusus fuero, desistam; tempora quaeram,
occurram in triviis, deducam. nil sine magno
vita labore dedit mortalibus.' haec dum agit, ecce
Fuscus Aristius occurrit, mihi carus et illum
qui pulchre nosset. consistimus. 'unde venis?' et
'quo tendis?' rogat et respondet. vellere coepi
et pressare manu lentissima bracchia, nutans,
distorquens oculos, ut me eriperet. male salsus
ridens dissimulare: meum iecur urere bilis.
'certe nescio quid secreto velle loqui te
aiebas mecum.' 'memini bene, sed meliore
tempore dicam. hodie tricesima sabbata. vin tu
curtis Iudaeis oppedere?' 'nulla mihi' inquam

'religio est.' 'at mi: sum paulo infirmior, unus
multorum. ingnosces; alias loquar.' huncine solem
tam nigrum surrexe mihi! fugit inprobus ac me
sub cultro linquit. casu venit obvius illi
adversarius et 'quo tu turpissime?' magna
inclamat voce, et 'licet antestari?' ego vero
oppono auriculam. rapit in ius; clamor utrimque,
undique concursus. sic me servavit Apollo.

Q. Horatii Flacci

Sermonum

LIBER SECUNDUS.

VI.

Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus,
hortus ubi et tecto vicinus iugis aquae fons
et paulum silvae super his foret. auctius atque
di melius fecere. bene est. nil amplius oro,
Maia nate, nisi ut propria haec mihi munera faxis.
si neque maiorem feci ratione mala rem
nec sum facturus vitio culpave minorem,
si veneror stultus nihil horum: 'o si angulus ille
proximus accedat, qui nunc denormat agellum!
o si urnam argenti fors quae mihi monstret, ut illi,
thesauro invento qui mercennarius agrum
illum ipsum mercatus aravit, dives amico
Hercule!' si, quod adest, gratum iuvat, hac prece te oro:
pingue pecus domino facias et cetera praeter
ingenium, utque soles, custos mihi maximus adsis!
ergo ubi me in montes et in arcem ex urbe removi,
quid prius inlustrem saturis Musaque pedestri?
nec mala me ambitio perdit nec plumbeus Auster
autumnusque gravis, Libitinae quaestus acerbae.
Matutine pater, seu Iane libentius audis,
unde homines operum primos vitaeque labores
instituunt (sic dis placitum), tu carminis esto
principium. Romae sponsorem me rapis: 'heia,
ne prior officio quisquam respondeat, urgue'.
sive Aquilo radit terras seu bruma nivalem
interiore diem gyro trahit, ire necesse est.
postmodo, quod mi obsit, clare certumque locuto
luctandum in turba et facienda iniuria tardis.

'quid vis, insane, et quas res agis?' inprobus urguet
iratis precibus: 'tu pulses omne quod obstat,
ad Maecenatem memori si mente recurras?'
hoc iuvat et melli est, non mentiar. at simul atras
ventum est Esquilias, aliena negotia centum
per caput et circa saliunt latus. 'ante secundam
Roscius orabat sibi adesses ad Puteal cras.'
'de re communi scribae magna atque nova te
orabant hodie meminisses, Quinte, reverti.'
'inprimat his, cura, Maecenas signa tabellis'.
dixeris 'experiar': 'si vis, potes' addit et instat.
septimus octavo propior iam fugerit annus,
ex quo Maecenas me coepit habere suorum
in numero, dumtaxat ad hoc, quem tollere raeda
vellet iter faciens, et cui concredere nugas
hoc genus: 'hora quota est? Thraex est Gallina Syro par?
matutina parum cautos iam frigora mordent,'
et quae rimosa bene deponuntur in aure.
per totum hoc tempus subiectior in diem et horam
invidiae noster. ludos spectaverat una,
luserat in campo: 'Fortunae filius!' omnes.
frigidus a rostris manat per compita rumor:
quicumque obvius est, me consulit: 'o bone, nam te
scire, deos quoniam propius contingis, oportet,
numquid de Dacis audisti?' nill equidem. 'ut tu
semper eris derisor!' at omnes di exagitent me,
si quicquam. 'quid? militibus promissa Triquetra
praedia Caesar an est Itala tellure daturus?'
iurantem me scire nihil mirantur, ut unum
scilicet egregii mortalem altique silenti.
perditur haec inter misero lux non sine votis:
o rus, quando ego te aspiciam, quandoque licebit
nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis
ducere sollicitae iucunda oblivia vitae?
o quando faba Pythagorae cognata simulque
uncta satis pingui ponentur holuscula lardo?
o noctes cenaeque deum, quibus ipse meique
ante Larem proprium vescor vernasque procaces
pasco libatis dapibus. prout cuique libido est,
siccat inaequales calices conviva, solutus
legibus insanis, seu quis capit acria fortis
pocula, seu modicis uvescit laetius. ergo

sermo oritur, non de villis domibusve alienis,
nec, male necne Lepos saltet; sed quod magis ad nos
pertinet et nescire malum est, agitamus: utrumne
divitiis homines an sint virtute beati,
quidve ad amicitias, usus rectumne, trahat nos,
et quae sit natura boni summumque quid eius.
Cervius haec inter vicinus garrit aniles
ex re fabellas. si quis nam laudat Arelli
sollicitas ignarus opes, sic incipit: 'olim
rusticus urbanum murem mus paupere fertur
accepisse cavo, veterem vetus hospes amicum,
asper et adtentus quaesitis, ut tamen artum
solveret hospitiis animum. quid multa? neque ille
sepositi ciceris nec longae invidit avenae,
aridum et ore ferens acinum semesaque lardi
frusta dedit, cupiens varia fastidia cena
vincere tangentis male singula dente superbo:
cum pater ipse domus palea porrectus in horna
esset ador loliumque, dapis meliora relinquens.
tandem urbanus ad hunc 'quid te iuvat' inquit, 'amice,
praerupti nemoris patientem vivere dorso?
vis tu homines urbemque feris praeponere silvis?
carpe viam, mihi crede, comes, terrestria quando
mortales animas vivunt sortita, neque ulla est
aut magno aut parvo leti fuga; quo, bone, circa.
dum licet, in rebus iucundis vive beatus,
vive memor, quam sis aevi brevis.' haec ubi dicta
agrestem pepulere, domo levis exsilit; inde
ambo propositum peragunt iter, urbis aventes
moenia nocturni subrepere. iamque tenebat
nox medium caeli spatium, cum ponit uterque
in locuplete domo vestigia, rubro ubi cocco
tincta super lectos canderet vestis eburnos,
multaque de magna superessent fercula cena
quae procul exstructis inerant hesterna canistris.
ergo ubi purpurea porrectum in veste locavit
agrestem, veluti succinctus cursitat hospes
continuatque dapes, nec non verniliter ipsis
fungitur officiis, praelambens omne quod adfert.
ille cubans gaudet mutata sorte bonisque
rebus agit laetum convivam, cum subito ingens
valvarum strepitus lectis excussit utrumque.

currere per totum pavidi conclave, magisque
exanimes trepidare, simul domus alta Molossis
personuit canibus. tum rusticus 'haud mihi vita
est opus hac' ait et' valeas: me silva cavusque
tutus ab insidiis tenui solabitur ervo.'

Q. Horatii Flacci

Epistularum

LIBER PRIMUS

I.

Ad Maecenatem.

Prima dicte mihi, summa dicende Camena,
spectatum satis et donatum iam rude quaeris,
Maecenas, iterum antiquo me includere ludo?
non eadem est aetas, non mens. Veianius armis
Herculis ad postem fixis latet abditus agro,
ne populum extrema totiens exoret harena.
est mihi purgatam crebro qui personet aurem:
'solve senescentem mature sanus equum, ne
peccet ad extremum ridendus et ilia ducat'.
nunc itaque et versus et cetera ludicra pono:
quid verum atque decens, curo et rogo, et omnis in hoc sum;
condo et conpono, quae mox depromere possim.
ac ne forte roges, quo me duce, quo lare tuter:
nullius addictus iurare in verba magistri,
quo me cumque rapit tempestas, deferor hospes.
nunc agilis fio et mersor civilibus undis,
virtutis verae custos rigidusque satelles;
nunc in Aristippi furtim praecepta relabor
et mihi res, non me rebus subiungere conor.
ut nox longa quibus mentitur amica, diesque
longa videtur opus debentibus, ut piger annus
pupillis, quos dura premit custodia matrum:
sic mihi tarda fluunt ingrataque tempora, quae spem
consiliumque morantur agendi naviter id, quod
aeque pauperibus prodest, locupletibus aeque,

aeque neglectum pueris senibusque nocebit.
restat ut his ego me ipse regam solerque elementis.
non possis oculo quantum contendere Lynceus:
non tamen idcirco contemnas lippus inungui;
nec, quia desperes invicti membra Glyconis,
nodosa corpus nolis prohibere cheragra.
est quadam prodire tenus, si non datur ultra.
fervet avaritia miseroque cupidine pectus:
sunt verba et voces, quibus hunc lenire dolorem
possis et magnam morbi deponere partem.
laudis amore tumes: sunt certa piacula, quae te
ter pure lecto poterunt recreare libello.
invidus, iracundus, iners, vinosus, amator,
nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
si modo culturae patientem commodet aurem.
virtus est vitium fugere, et sapientia prima
stultitia caruisse. vides, quae maxima credis
esse mala, exiguum censum turpemque repulsam,
quanto devites animi capitisque labore;
inpiger extremos curris mercator ad Indos,
per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes:
ne cures ea, quae stulte miraris et optas,
discere et audire et meliori credere non vis?
quis circum pagos et circum compita pugnax
magna coronari contemnat Olympia, cui spes,
cui sit condicio dulcis sine pulvere palmae?
vilius argentum est auro, virtutibus aurum.
'o cives, cives, quaerenda pecunia primum est,
virtus post nummos!' haec Ianus summus ab imo
prodocet, haec recinunt iuvenes dictata senesque,
laevo suspensi loculos tabulamque lacerto.
est animus tibi, sunt mores, est lingua fidesque,
sed quadringentis sex septem milia desunt:
plebs eris, at pueri ludentes 'rex eris' aiunt,
'si recte facies'. hic murus aëneus esto,
nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.
Roscia, dic sodes, melior lex an puerorum est
nenia, quae regnum recte facientibus offert,
et maribus Curiis et decantata Camillis?
isne tibi melius suadet, qui 'rem facias, rem,
si possis, recte, si non, quocumque modo rem,

ut propius spectes lacrimosa poemata Pupi,'
an qui Fortunae te responsare superbae
liberum et erectum praesens hortatur et aptat?
quodsi me populus Romanus forte roget, cur
non, ut porticibus, sic iudiciis fruar isdem,
nec sequar aut fugiam, quae diligit ipse vel odit,
olim quod volpes aegroto cauta leoni
respondit, referam: 'quia me vestigia terrent,
omnia te adversum spectantia, nulla retrorsum.'
belua multorum es capitum. nam quid sequar aut quem?
pars hominum gestit conducere publica; sunt qui
crustis et pomis viduas venentur avaras
excipiantque senes, quos in vivaria mittant;
multis occulto crescit res faenore. verum
esto aliis alios rebus studiisque teneri:
idem eadem possunt horam durare probantes?
'nullus in orbe sinus Bais praelucet amoenis'
si dixit dives, lacus et mare sentit amorem
festinantis eri: cui si vitiosa libido
fecerit auspicium, 'cras ferramenta Teanum
tolletis, fabri!' lectus genialis in aula est:
nil ait esse prius, melius nil caelibe vita;
si non est, iurat bene solis esse maritis.
quo teneam voltus mutantem Protea nodo?
quid pauper? — ride: mutat cenacula, lectos,
balnea, tonsores, conducto navigio aeque
nauseat ac locuples, quem ducit priva triremis.
si curatus inaequali tonsore capillos
occurri, rides; si forte subucula pexae
trita subest tunicae, vel si toga dissidet inpar,
rides: quid? mea cum pugnat sententia secum,
quod petiit spernit, repetit quod nuper omisit,
aestuat et vitae disconvenit ordine toto,
diruit, aedificat, mutat quadrata rotundis?
insanire putas sollemnia me neque rides
nec medici credis nec curatoris egere
a praetore dati, rerum tutela mearum
cum sis et prave sectum stomacheris ob unguem
de te pendentis, te respicientis amici.
ad summam: sapiens uno minor est Iove, dives,
liber, honoratus, pulcher, rex denique regum,
praecipue sanus, nisi cum pituita molestia est.

II.

Ad Lollium.

Troiani belli scriptorem, Maxime Lolli,
dum tu declamas Romae, Praeneste relegi:
qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
planius ac melius Chrysippo et Crantore dicit.
cur ita crediderim, nisi quid te detinet, audi.
fabula, qua Paridis propter narratur amorem
Graecia barbariae lento conlisa duello,
stultorum regum et populorum continent aestus.
Antenor censet belli praecidere causam:
quid Paris? ut salvus regnet vivatque beatus,
cogi posse negat. Nestor conponere lites
inter Peliden festinat et inter Atriden:
hunc amor, ira quidem communiter urit utrumque.
quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.
seditione, dolis, scelere atque libidine et ira
Iliacos intra muros peccatur et extra.
rursus, quid virtus et quid sapientia possit,
utile proposuit nobis exemplar Ulixen,
qui domitor Troiae multorum providus urbes
et mores hominum inspexit, latumque per aequor,
dum sibi, dum sociis reditum parat, aspera multa
pertulit, adversis rerum inmersabilis undis.
Sirenum voces et Circae pocula nosti:
quae si cum sociis stultus cupidusque bibisset,
sub domina meretrice fuisset turpis et excors,
vixisset canis inmundus vel amica luto sus.
nos numerus sumus et fruges consumere nati,
sponsi Penelopae nebulones, Alcinoique
in cute curanda plus aequo operata iuventus,
cui pulchrum fuit in medios dormire dies et
ad strepitum citharae cessatum ducere somnum.
ut iugulent hominem, surgunt de nocte latrones:
ut te ipsum serves, non expergisceris? atqui
si noles sanus, curres hydropicus; et ni
posces ante diem librum cum lumine, si non
intendes animum studiis et rebus honestis,
invidia vel amore vigil torquebere. nam cur,
quae laedunt oculos, festinas demere: si quid

est animum, differs curandi tempus in annum?
dimidium facti, qui coepit, habet: sapere aude;
incipe! qui recte vivendi prorogat horam,
rusticus expectat, dum defluat amnis: at ille
labitur et labetur in omne volubilis aevum.
quaeritur argentum puerisque beata creandis
uxor, et incultae pacantur vomere silvae:
quod satis est cui contingit, nihil amplius optet.
non domus et fundus, non aeris acervus et auri
aegroto domini deduxit corpore febres,
non animo curas: valeat possesor oportet,
si conportatis rebus bene cogitat uti.
qui cupit aut metuit, iuvat illum sic domus et res,
ut lippum pictae tabulae, fomenta podagrum,
auriculas citharae collecta sorde dolentes.
sincerum est nisi vas, quodcumque infundis, acescit.
sperne voluptates: nocet empta dolore voluptas.
semper avarus eget: certum voto pete finem.
invidus alterius macrescit rebus opimis:
invidia Siculi non invenere tyranni
maius tormentum. qui non moderabitur irae,
infectum volet esse, dolor quod sauserit et mens,
dum poenas odio per vim festinat inulto.
ira furor brevis est: animum rege, qui nisi paret,
imperat; hunc frenis, hunc tu conpesce catena.
fingit equum tenera docilem cervice magister
ire viam, qua monstret eques; venaticus, ex quo
tempore cervinam pellem latravit in aula,
militat in silvis catulus. nunc adbibe puro
pectore verba puer, nunc te melioribus offer:
quo semel est inbuta recens, servabit odorem
testa diu. quodsi cessas aut strenuus anteis,
nec tardum opperior nec praecedentibus insto.

XVI.

Ad Quinctium.

Ne perconteris, fundus meus, optime Quinti,
arvo pascat erum an bacis opulentet olivae,
pomisne et pratis an amicta vitibus ulmo,
scribetur tibi forma loquaciter et situs agri.

continui montes si dissocientur opaca
valle, sed ut veniens dextrum latus aspiciat Sol,
laevum discendens curru fugiente vaporet,
temperiem laudes. quid, si rubicunda benigni
corna vepres et pruna ferant? si quercus et ilex
multa fruge pecus, multa dominum iuvet umbra?
dicas adductum propius frondere Tarentum.
fons etiam rivo dare nomen idoneus, ut nec
frigidior Thracam nec purior ambiat Hebrus,
infirmo capiti fluit utilis, utilis alvo.
hae latebrae dulces, etiam, si credis, amoenae,
incolumem tibi me praestant Septembribus horis.
tu recte vivis, si curas esse quod audis.
iactamus iam pridem omnis te Roma beatum:
sed vereor, ne cui de te plus quam tibi credas,
neve putes alium sapiente bonoque beatum,
neu, si te populus sanum recteque valentem
dictitet, occultam febrem sub tempus edendi
dissimules, donec manibus tremor incidat unctis.
stultorum incurata pudor malus ulcera celat.
si quis bella tibi terra pugnata marique
dicat et his verbis vacuas permulceat aures:
'tene magis salvum populus velit, an populum tu,
servet in ambiguo, qui consulit et tibi et urbi,
Iuppiter,' Augusti laudes adgnoscere possis:
cum pateris sapiens emendatusque vocari,
respondesne tuo, dic sodes, nomine? 'nempe
vir bonus et prudens dici delector ego ac tu'.
qui dedit hoc hodie, cras, si volet, auferet, ut si
detulerit fasces indigno, detrahet idem.
'pone, meum est' inquit: pono tristisque recedo.
idem si clamet furem, neget esse pudicum,
contendat laqueo collum pressisse paternum,
mordear obprobriis falsis mutemque colores?
falsus honor iuvat et mendax infamia terret
quem nisi mendosum et medicandum? vir bonus est quis?
'qui consulta patrum, qui leges iuraque servat,
quo multae magnaeque secantur iudice lites,
quo res sponsore et quo causae teste tenentur'.
sed videt hunc omnis domus et vicinia tota
introrsum turpem, speciosum pelle decora.
'nec furtum feci nec fugi' si mihi dicat

servus: 'habes pretium, loris non ureris' aio.
'non hominem occidi' 'non pasces in cruce corvos'.
'sum bonus et frugi'. renuit negitatque Sabellus.
cautus enim metuit foveam lupus accipiterque
suspectos laqueos et opertum miluus hamum.
oderunt peccare boni virtutis amore.
tu nihil admittes in te formidine poenae:
sit spes fallendi, miscebis sacra profanis.
nam de mille fabae modiis cum subripis unum,
damnum est, non facinus, mihi pacto lenius isto.
vir bonus, omne forum quem spectat et omne tribunal,
quandocumque deos vel porco vel bove placat,
'Iane pater' clare, clare cum dixit' Apollo',
labra movet metuens audiri: 'pulchra Laverna,
da mihi fallere, da iusto sanctoque videri,
noctem peccatis et fraudibus obice nubem'.
qui melior servo, qui liberior sit avarus,
in triviis fixum cum se demittit ob assem,
non video: nam qui cupiet, metuet quoque; porro
qui metuens vivet, liber mihi non erit umquam.
perdidit arma, locum virtutis deseruit, qui
semper in augenda festinat et obruitur re.
vendere cum possis captivum, occidere noli;
serviet utiliter: sine pascat durus aretque,
naviget ac mediis hiemet mercator in undis,
annonae prosit, portet frumenta penusque.
vir bonus et sapiens audebit dicere: 'Pentheu,
rector Thebarum, quid me perferre patique
indignum coges?' 'adimam bona'. 'nempe pecus, rem,
lectos, argentum: tollas licet'. 'in manicis et
compedibus saevo te sub custode tenebo'.
'ipse deus, simul atque volam, me solvet'. opinor,
hoc sentit 'moriar'. mors ultima linea rerum est.

Q. Horatii Flacci

Epistularum

LIBER SECUNDUS.

I.

Ad Augustum.

Cum tot sustineas et tanta negotia solus,
res Italas armis tuteris, moribus ornes,
legibus emendes, in publica commoda peccem,
si longo sermone morer tua tempora, Caesar.
Romulus et Liber pater et cum Castore Pollux,
post ingentia facta deorum in templa recepti,
dum terras hominumque colunt genus, aspera bella
conponunt, agros adsignant, oppida condunt,
ploravere suis non respondere favorem
speratm meritis. diram qui contudit hydram
notaque fatali portenta labore subegit,
conperit invidiam supremo fine domari.
urit enim fulgore suo, qui praegravat artes
infra se positas: extinctus amabitur idem.
praesenti tibi maturos largimur honores
iurandasque tuum per numen ponimus aras,
nil oriturum alias, nil ortum tale fatentes.
Sed tuus hic populus, sapiens et iustus in uno,
te nostris ducibus, te Grais anteferendo,
cetera nequaquam simili ratione modoque
aestimat et, nisi quae terris semota suisque
temporibus defuncta videt, fastidit et odit,
sic fautor veterum, ut tabulas peccare vetantes,
quas bis quinque viri sanxerunt, foedera regum
vel Gabiis vel cum rigidis aequata Sabinis,
pontificum libros, annosa volumina vatum

dictitet Albano Musas in monte locutas.
si, quia Graecorum sunt antiquissima quaeque
scripta vel optima, Romani pensantur eadem
scriptores trutina, non est quod multa loquamur:
nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri;
venimus ad summum fortunae, pingimus atque
psallimus et luctamur Achivis doctius unctis.
si meliora dies, ut vina, poemata reddit,
scire velim, chartis pretium quotus adroget annus
scriptor abhinc annos centum qui decidit, inter
perfectos veteresque referri debet, an inter
viles atque novos? excludat iurgia finis.
'est vetus atque probus, centum qui perficit annos.'
quid, qui deperiit minor uno mense vel anno?
inter quos referendus erit? veteresne poetas,
an quos et praesens et postera respuat aetas?
'iste quidem veteres inter ponetur honeste,
qui vel mense brevi vel toto est iunior anno.'
utor permisso, caudaeque pilos ut equinae
paulatim vello et demo unum, demo etiam unum,
dum cadat elusus ratione ruentis acervi,
qui redit in fastos et virtutem aestimat annis
miraturque nihil, nisi quod Libitina sacravit.
Ennius, et sapiens et fortis et alter Homerus,
ut critici dicunt, leviter curare videtur,
quo promissa cadant et somnia Pythagorea.
Naevius in manibus non est et mentibus haeret
paene recens? adeo sanctum est vetus omne poema.
ambigitur quotiens, uter utro sit prior, aufert
Pacuvius docti famam senis, Accius alti,
dicitur Afrani toga convenisse Menandro,
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi,
vincere Caecilius gravitate, Terentius arte.
hos ediscit et hos arto stipata theatro
spectat Roma potens: habet hos numeratque poetas
ad nostrum tempus Livi scriptoris ab aevo.
interdum volgus rectum videt: est ubi peccat.
si veteres ita miratur laudatque poetas,
ut nihil anteferat, nihil illis conparet, errat:
si quaedam nimis antique, si pleraque dure
dicere credit eos, ignave multa fatetur,
et sapit et mecum facit et Iove iudicat aequo.

non equidem insector delendave carmina Livi
esse reor, memini quae plagosum mihi parvo
Orbilium dictare: sed emendata videri
pulchraque et exactis minimum distantia miror.
inter quae verbum emicuit si forte decorum.
si versus paulo concinnior unus et alter,
iniuste totum ducit venditque poema.
indignor quicquam reprehendi, non quia crasse
conpositum inlepideve putetur, sed quia nuper,
nec veniam antiquis, sed honorem et praemia posci.
recte necne crocum floresque perambulet Attae
fabula si dubitem, clament periisse pudorem
cuncti paene patres, ea cum reprehendere coner,
quae gravis Aesopus, quae doctus Roscius egit:
vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt,
vel quia turpe putant parere minoribus et, quae
inberbes didicere, senes perdenda fateri.
iam Saliare Numae carmen qui laudat, et illud,
quod mecum ignorat, solus volt scire videri,
ingeniis non ille favet plauditque sepultis,
nostra sed inpugnat, nos nostraque lividus odit.

Quodsi tam Graecis novitas invisa fuisset
quam nobis, quid nunc esset vetus? aut quid haberet,
quod legeret tereretque viritim publicus usus?
ut primum positis nugari Graecia bellis
coepit et in vitium fortuna labier aequa,
nunc athletarum studiis, nunc arsit equorum,
marmoris aut eboris fabros aut aeris amavit,
suspendit picta voltum mentemque tabella,
nunc tibicinibus, nunc est gavisa tragoedis:
sub nutrice puella velut si luderet infans,
quod cupide petit, mature plena reliquit.
quid placet aut odio est, quod non mutabile credas?
hoc paces habuere bonae ventique secundi.

Romae dulce diu fuit et sollemne reclusa
mane domo vigilare, clienti promere iura,
cautos nominibus rectis expendere nummos,
maiores audire, minori dicere, per quae
crescere res posset, minui damnosa libido.
mutavit mentem populus levis et calet uno
scribendi studio: pueri patresque severi
fronde comas vincti cenant et carmina dictant.

ipse ego, qui nullos me adfirmo scribere versus,
invenior Parthis mendacior, et prius orto
sole vigil calamum et chartas et scrinia posco.
navem agere ignarus navis timet; abrotonum aegro
non audet nisi qui didicit dare; quod medicorum est
promittunt medici; tractant fabrilia fabri:
scribimus indocti doctique poemata passim.

Hic error tamen et levis haec insania quantas
virtutes habeat, sic collige: vatis avarus
non temere est animus; versus amat, hoc studet unum;
detrimenta, fugas servorum, incendia ridet;
non fraudem socio puerove incogitat ullam
pupillo; vivit siliquis et pane secundo,
militiae quamquam piger et malus, utilis urbi,
si das hoc, parvis quoque rebus magna iuvari.
os tenerum pueri balbumque poeta figurat,
torquet ab obscenis iam nunc sermonibus aurem,
mox etiam pectus praeceptis format amicis,
asperitatis et invidiae corrector et irae,
recte facta refert, orientia tempora notis
instruit exemplis, inopem solatur et aegrum.
castis cum pueris ignara puella mariti
disceret unde preces, vatem nisi Musa dedisset?
poscit opem chorus et praesentia numina sentit,
caelestes inplorat aquas docta prece blandus,
avertit morbos, metuenda pericula pellit,
inpetrat et pacem et locupletem frugibus annum:
carmine di superi placantur, carmine Manes.

Agricolae prisci, fortes parvoque beati,
condita post frumenta levantes tempore festo
corpus et ipsum animum spe finis dura ferentem,
cum sociis operum, pueris et coniuge fida,
Tellurem porco, Silvanum lacte piabant,
floribus et vino Genium memorem brevis aevi.
Fescennina per hunc inventa licentia morem
versibus alternis obprobria rustica fudit,
libertasque recurrentes accepta per annos
lusit amabiliter, donec iam saevus apertam
in rabiem coepit verti iocus et per honestas
ire domos inpune minax. doluere cruento
dente lacessiti; fuit intactis quoque cura
condicione super communi: quin etiam lex

poenaque lata, malo quae nollet carmine quemquam
describi. vertere modum, formidine fustis
ad bene dicendum delectandumque redacti.
Graecia capta ferum victorem cepit et artes
intulit agresti Latio: sic horridus ille
defluxit numerus Saturnius, et grave virus
munditiae pepulere: sed in longum tamen aevum
manserunt hodieque manent vestigia ruris.
serus enim Graecis admovit acumina chartis
et post Punica bella quietus quaerere coepit,
quid Sophocles et Thespis et Aeschylus utile ferrent.
temptavit quoque, rem si digne vertere posset,
et placuit sibi, natura sublimis et acer:
nam spirat tragicum satis et feliciter audet,
sed turpem putat inscite metuitque lituram.
creditur, ex medio quia res arcessit, habere
sudoris minimum, sed habet comoedia tanto
plus oneris, quanto veniae minus. aspice, Plautus
quo pacto partes tutetur amantis ephebi,
ut patris adtenti,lenonis ut insidiosi,
quantus sit Dossennus edacibus in parasitis,
quam non adstricto percurrat pulpita socco:
gestit enim nummum in loculos demittere, post hoc
securus, cadat an recto stet fabula talo·
  Quem tulit ad scaenam ventoso gloria curru,
exanimat lentus spectator, sedulus inflat:
sic leve, sic parvum est, animum quod laudis avarum
subruit aut reficit. valeat res ludicra, si me
palma negata macrum, donata reducit opimum.
saepe etiam audacem fugat hoc terretque poetam,
quod numero plures, virtute et honore minores,
indocti stolidique et depugnare parati,
si discordet eques, media inter carmina poscunt
aut ursum aut pugiles: his nam plebecula gaudet.
verum equitis quoque iam migravit ab aure voluptas
omnis ad incertos oculos et gaudia vana.
quattuor aut plures aulaea premuntur in horas,
dum fugiunt equitum turmae peditumque catervae;
mox trahitur manibus regum fortuna retortis,
esseda festinant, pilenta, petorrita, naves,
captivum portatur ebur, captiva Corinthus.
si foret in terris, rideret Democritus, seu

diversum confusa genus panthera camelo
sive elephas albus volgi converteret ora;
spectaret populum ludis adtentius ipsis,
ut sibi praebentem mimo spectacula plura;
scriptores autem narrare putaret asello
fabellam surdo. nam quae pervincere voces
evaluere sonum, referunt quem nostra theatra?
Garganum mugire putes nemus aut mare Tuscum,
tanto cum strepitu ludi spectantur et artes
divitiaeque peregrinae: quibus oblitus actor
cum stetit in scaena, concurrit dextera laevae.
'dixit adhuc aliquid?' 'nil sane'. 'quid placet ergo?'
'lana Tarentino violas imitata veneno.'
ac ne forte putes me, quae facere ipse recusem,
cum recte tractent alii, laudare maligne:
ille per extentum funem mihi posse videtur
ire poeta, meum qui pectus inaniter angit,
inritat, mulcet, falsis terroribus inplet,
ut magus, et modo me Thebis, modo ponit Athenis.
  Verum age et his, qui se lectori credere malunt
quam spectatoris fastidia ferre superbi,
curam redde brevem, si munus Apolline dignum
vis conplere libris et vatibus addere calcar,
ut studio maiore petant Helicona virentem.
multa quidem nobis facimus mala saepe poetae
(ut vineta egomet caedam mea), cum tibi librum
sollicito damus aut fesso; cum laedimur, unum
si quis amicorum est ausus reprehendere versum;
cum loca iam recitata revolvimus inrevocati;
cum lamentamur non apparere labores
nostros et tenui deducta poemata filo;
cum speramus eo rem venturam, ut, simul atque
carmina rescieris nos fingere, commodus ultro
arcessas et egere vetes et scribere cogas.
  Sed tamen est operae pretium cognoscere, quales
aedituos habeat belli spectata domique
virtus, indigno non committenda poetae.
gratus Alexandro regi magno fuit ille
Choerilus, incultis qui versibus et male natis
rettulit acceptos, regale nomisma, Philippos.
sed veluti tractata notam labemque remittunt
atramenta, fere scriptores carmine foedo

splendida facta linunt. idem rex ille, poema
qui tam ridiculum tam care prodigus emit,
edicto vetuit, ne quis se praeter Apellen
pingeret, aut alius Lysippo duceret aera
fortis Alexandri voltum simulantia. quodsi
iudicium subtile videndis artibus illud
ad libros et ad haec Musarum dona vocares,
Boeotum in crasso iurares aëre natum.
at neque dedecorant tua de se iudicia atque
munera, quae multa dantis cum laude tulerunt
dilecti tibi Vergilius Variusque poetae,
nec magis expressi voltus per aënea signa,
quam per vatis opus mores animique virorum
clarorum apparent. nec sermones ego mallem
repentes per humum quam res conponere gestas,
terrarumque situs et flumina dicere et arces
montibus inpositas et barbara regna, tuisque
auspiciis totum confecta duella per orbem,
claustraque custodem pacis cohibentia Ianum,
et formidatam Parthis te principe Romam,
si, quantum cuperem, possem quoque; sed neque parvum
carme, maiestas recipit tua, nec meus audet
rem temptare pudor, quam vires ferre recusent.
sedulitas autem stulte, quem diligit, urguet,
praecipue cum se numeris commendat et arte:
discit enim citius meminitque libentius illud
quod quis deridet, quam quod probat et veneratur.
nil moror officium, quod me gravat, ac neque ficto
in peius voltu proponi cereus usquam
nec prave factis decorari versibus opto,
ne rubeam pingui donatus munere, et una
cum scriptore meo capsa porrectus operta
deferar in vicum vendentem tus et odores
et piper et quidquid chartis amicitur ineptis.

M. Valerius Martialis.

Epigrammata.

1. (III. 38.)

Quae te causa trahit vel quae fiducia Romam,
Sexte? Quid aut speras aut petis inde? Refer!
»Causas«, inquis »agam Cicerone disertior ipso
atque erit in triplici par mihi nemo foro«.
Egit Atestinus causas et Civis-utrumque
noras; sed neutri pensio tota fuit.
»Si nihil hinc veniet, pangentur carmina nobis:
Audieris, dices esse Maronis opus«.
Instanis: Omnes gelidis quicumque lacernis
sunt ibi, Nasones Vergiliosque vides.
»Atria magna colam«. Vix tres aut quattuor ista
res aluit, pallet cetera turba fame.
»Quid faciam? Suade. Nam certum est vivere Romae«.
Si bonus es, casu vivere, Sexte, potes.

2. (IV. 44.)

Hic est pampineis viridis modo Vesbius umbris,
presserat hic madidos nobilis uva lacus.
Haec iuga quam Nysae colles plus Bacchus amavit,
hoc nuper Satyri monte dedere choros.
Haec Veneris sedes, Lacedaemone gratior illi,
hic locus Herculeo nomine clarus erat.
Cuncta iacent flammis et tristi mersa favilla:
nec superi vellent hoc licuisse sibi.

3. (VIII. 11.)

Pervenisse tuam iam te scit Rhenus in urbem,
nam populi voces audit et ille tui.
Sarmaticas etiam gentes Histrumque Getasque
laetitiae clamor terruit ipse novae.
Dum te longa sacro venerantur gaudia Circo,
nemo quater missos currere sensit equos.
Nullum Roma ducem nec te sic, Caesar, amavit:
Te quoque iam non plus, ut velit ipse potest.

4. (XII. 6.)

Contigit Ausoniae procerum mitissimus aulae
Nerva: Licet toto nunc Helicone frui.
Recta Fides, hilaris Clementia, cauta Potestas
iam redeunt; longi terga dedere Metus.
Hoc populi gentesque tuae, pia Roma, precantur:
Dux tibi sit semper talis, et iste diu.
Macte animi, quem rarus habes; morumque tuorum,
quos Numa, quos hilaris possit habere Cato.
Largiri, praestare, brevas extendere census,
et dare quae faciles vix tribuere dei,
nunc licet et fas est. Sed tu sub principe duro
temporibusque malis ausus es esse bonus.

5. (I. 2.)

Qui tecum cupis esse meos ubicumque libellos
et comites longae quaeris habere viae,
hos eme, quos artat brevibus membrana tabellis;
scrinia da magnis, me manus una capit.
Ne tamen ignores, ubi sim venalis, et erres
urbe vagus tota, me duce certus eris:
Libertum docti Lucensis quaere Secundum
limina post Pacis Palladiumque forum.

6. (VI. 61.)

Laudat, amat, cantat nostros mea Roma libellos,
meque sinus omnis, me manus omnis habet.
Ecce rubet quidam, pallet, stupet, oscitat, odit.
Hoc volo: Nunc nobis carmina nostra placent.

7. (IV. 49.)

Nescit, crede mihi, quid sint epigrammata, Flacce,
qui tantum lusus ista iocosque vocat.
Ille magis ludit, qui scribit prandia saevi
Tereos, aut cenam, crude Thyesta, tuam,
aut puero liquidas aptantem Daedalon alas,
pascentem Siculas aut Polyphemon oves.
A nostris procul est omnis vesica libellis,
Musa nec insano syrmate nostra tumet.
»Illa tamen laudant omnes, mirantur, adorant«.
Confiteor: Laudant illa, sed ista legunt.

8. (III. 63.)

Cotile, bellus homo es: Dicunt hoc, Cotile, multi.
Audio. Sed quid sit, dic mihi, bellus homo.
»Bellus homo est, flexos qui digerit ordine crines,
balsama qui semper, cinnama semper olet;
cantica qui Nili, qui Gaditana susurrat,
qui movet in varios bracchia volsa modos;
inter femineas tota qui luce cathedras
desidet atque aliqua semper in aure sonat;
qui legit hinc illinc missas scribitque tabellas,
pallia vicini qui refugit cubiti;
qui scit, quam quis amet, qui per convivia currit,
Hirpini veteres qui bene novit avos.«
Quid narras? Hoc est, hoc est homo, Cotile, bellus?
Res pertricosa est, Cotile, bellus homo.

9. (II. 7.)

Declamas belle, causas agis, Attice, belle
historias bellas, carmina bella facis,
componis belle mimos, epigrammata belle,
bellus grammaticus, bellus es astrologus,
et belle cantas et saltas, Attice belle;
bellus es arte lyrae, bellus es arte pilae.
Nil bene cum facias, facias tamen omnia belle.
Vis dicam quid sis? Magnus es ardalio.

10. (V. 58.)

Cras te victurum, cras dicis, Postume semper.
Dic mihi, cras istud, Postume, quando venit?
Quam longe cras istud, ubi est? Aut unde petendum?
Numquid apud Parthos Armeniosque latet?
Iam cras istud habet Priami vel Nestoris annos.
Cras istud quanti, dic mihi, possit emi?
Cras vives? Hodie iam vivere, Postume, serum est:
Ille sapit, qiusquis, Postume, vixit heri.

11. (IX. 35.)

Artibus his semper cenam, Philomuse mereris,
plurima dum fingis, sed quasi vera refers.
Scis, quid in Arsacia Pacorus deliberet aula,
Rhenanam numeras Sarmaticamque manum,
verba ducis Daci chartis mandata resignas,
victricem laurum quam venit ante vides,
scis, quotiens Phario madeat Iove fusca Syene,
scis, quota de Libyco litore puppis eat,
cuius Iuleae capiti nascantur olivae,
destinet aetherius cui sua serta pater.
Tolle tuas artes; hodie cenabis apud me,
hac lege, ut narres nil, Philomuse, novi.

12. (III. 43.)

Mentiris iuvenem tinctis, Laetine, capillis,
tam subito corvus, qui modo cygnus eras.
Non omnes fallis; scit te Proserpina canum.
Personam capiti detrahet illa tuo.

13. (X. 23.)

Iam numerat placido felix Antonius aevo
quindecies actas Primus Olympiadas
praeteritosque dies et tutos respicit annos
nec metuit Lethes iam propioris aquas.
Nulla recordanti lux est ingrata gravisque;
nulla fuit, cuius non meminisse velit.
Ampliat aetatis spatium sibi vir bonus: Hoc est
vivere bis, vita posse priore frui.

14. (III. 27.)

Numquam me revocas, venias cum saepe vocatus:
Ignosco, nullum si modo, Galle, vocas.
Invitas alios: vitium est utriusque. »Quod?« inquis.
Et mihi cor non est, et tibi, Galle, pudor.

15. (IX. 70.)

Dixerat »o mores! o tempora!« Tullius olim,
Sacrilegum strueret cum Catilina nefas,
Cum gener atque socer diris concurreret armis
Maestaque civili caede maderet humus.
Cur nunc »o mores!« cur nunc »o tempora!« dicis?
Quod tibi non placeat, Caeciliane, quid est?
Nulla ducum feritas, nulla est insania ferri;
Pace frui certa laetitiaque licet.
Non nostri faciunt, tibi quod tua tempora sordent,
Sed faciunt mores, Caeciliane, tui.

16. (XI. 18.)

Donasti, Lupe, rus sub urbe nobis;
Sed rus est mihi maius in fenestra.
Rus hoc dicere, rus potes vocare?
In quo ruta facit nemus Dianae,
Argutae tegit ala quod cicadae,
Quod formica die comedit uno,
Clusae cui folium rosae corona est;
In quo non magis invenitur herba,
Quam Cosmi folium piperve crudum;
In quo nec cucumis iacere rectus,
Nec serpens habitare tota possit.
Urucam male pascit hortus unam,
Consumpto moritur culix salicto,
Et talpa est mihi fossor atque arator.
Non boletus hiare, non mariscae
Ridere aut violae patere possunt.
Fines mus populatur et colono
Tanquam sus Calydonius timetur,
Et sublata volantis ungue Prognes
In nido seges est hirundinino;
Et cum stet sine falce mentulaque,

Non est dimidio locus Priapo.
Vix implet cocleam peracta messis,
Et mustum nuce condimus picata.
Errasti, Lupe, littera sed una:
Nam quo tempore praedium dedisti,
Mallem tu mihi prandium dedisses.

D. Iunius Iuvenalis.

Difficile est saturam non scribere.
Iuven., I. 30.

Saturarum liber primus.

Satura III.

Quamvis digressu veteris confusus amici,
laudo tamen, vacuis quod sedem figere Cumis
destinet atque unum civem donare Sibyllae.
Quid Romae faciam? mentiri nescio; librum,
si malus est, nequeo laudare et poscere; motus
astrorum ignoro; funus promittere patris
nec volo nec possum; ranarum viscera numquam
inspexi; ferre ad nuptam quae mittit adulter,
quae mandat, norunt alii; me nemo ministro
fur erit, atque ideo nulli comes exeo tamquam
mancus et extinctae, corpus non utile, dextrae.
quis nunc diligitur nisi conscius et cui fervens
aestuat occultis animus semperque tacendis?
nil tibi se debere putat, nil conferet umquam,
participem qui te secreti fecit honesti:
carus erit Verri, qui Verrem tempore quo vult
accusare potest. Tanti tibi non sit opaci
omnis harena Tagi quodque in mare volvitur aurum,
ut somno careas ponendaque praemia sumas
tristis et a magno semper timearis amico.
Quae nunc divitibus gens acceptissima nostris,
et quos praecipue fugiam, properabo fateri,
nec pudor opstabit. Non possum ferre, Quirites,
graecam urbem; quamvis quota portio faecis Achaei?
iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes
et linguam et mores et cum tibicine chordas
obliquas nec non gentilia tympana secum
vexit.

Rusticus ille tuus sumit trechedipna, Quirine,
et ceromatico fert niceteria collo.
hic alta Sicyone, ast hic Amydone relicta,
hic Andro, ille Samo, hic Trallibus aut Alabandis
Esquilias dictumque petunt a vimine collem,
viscera magnarum dumuum dominique futuri.
Ingenium velor, audacia perdita, sermo
promptus et Isaeo torrentior. Ede quid illum
esse putes. Quemquis hominem secum attulit ad nos:
grammaticus rhetor geometres pictor aliptes
augur schoenobates medicus magus, omnia novit
Graeculus esuriens; in caelum, iusseris, ibit.
In summa non Maurus erat neque Sarmata nec Thrax,
qui sumpsit pinnas, mediis sed natus Athenis.
Horum ego non fugiam conchylia? me prior ille
signabit fultusque toro meliore recumbet,
advectus Romam quo pruna et cottona vento?
usque adeo nihil est, quod nostra infantia caelum
hausit Aventini baca nutrita Sabina?
quid quod adulandi gens prudentissima laudat
sermonem indocti, faciem deformis amici,
et longum invalidi collum cervicibus aequat
Herculis Antaeum procul a tellure tenentis,
miratur vocem angustam, qua deterius nec
ille sonat quo mordetur gallina marito?
haec eadem licet et nobis laudare, sed illis
creditur. An melior, cum Thaida sustinet aut cum
uxorem comoedus agit vel Dorida nullo
cultam palliolo? mulier nempe ipsa videtur,
non persona loqui; vacua et plana omnia dicas
infra ventriculum et tenui distantia rima.
Nec tamen Antiochus nec erit mirabilis illic
aut Stratocles aut cum molli Demetrius Haemo:
natio comoeda est. Rides, maiore cachinno
concutitur, flet, si lacrimas conspexit amici,
nec dolet; igniculum brumae si tempore poscas,
accipit endromidem; si dixeris »aestuo«, sudat.
Da testem Romae tam sanctum, quam fuit hospes
numinis Idaei, procedat vel Numa vel qui
servavit trepidam flagranti ex aede Minervam:
protinus ad censum, de moribus ultima fiet
quaestio. »Quot pascit servos? quot possidet agri

iugera? quam multa magnaque paropside cenat?«
Quantum quisque sua nummorum servat in arca,
tantum habet et fidei. Iures licet et Samothracum
et nostrorum aras, contemnere fulmina pauper
creditur atque deos dis ignoscentibus ipsis.
Quid quod materiam praebet causasque iocorum
omnibus hic idem, si foeda et scissa lacerna,
si toga sordidula est et rupta calceus alter
pelle patet, vel si consuto vulnere crassum
atque recens linum ostendit non una cicatrix?
nil habet infelix paupertas durius in se,
quam quod ridiculos homines facit. »Exeat« inquit.
Vivendum est illic ubi nulla incendia, nulli
nocte motus. Iam poscit aquam, iam frivola transfert
Ucalegon, tabulata tibi iam tertia fumant:
tu nescis; nam si gradibus trepidatur ab imis,
ultimus ardebit quem tegula sola tuetur
a pluvia, molles ubi reddunt ova columbae.
Lectus erat Codro Procula minor, urceoli sex
ornamentum abaci nec non et parvulus infra
cantharus, et recubans sub eodem marmore Chiro,
iamque vetus graecos servabat cista libellos,
et divina opici rodebant carmina mures.
Nil habuit Codrus, quis enim negat? et tamen illud
perdidit infelix totum nihil. Ultimus autem
aerumnae est cumulus, quod nudum et frusta rogantem
nemo cibo, nemo hospitio tectoque iuvabit.
Si magna Asturici cecidit domus, horrida mater,
pullati proceres, differt vadimonia praetor.
Tum geminus casus urbis, tunc odimus ignem.
Ardet adhuc, et iam accurrit qui marmora donet,
conferat inpensas; hic nuda et candida signa,
hic aliquid praeclarum Euphranoris et Polycliti,
haec Asianorum vetera ornamenta deorum,
hic libros dabit et forulos mediamque Minervam,
hic modium argenti. Meliora ac plura reponit
Persicus orborum lautissimus et merito iam
suspectus, tamquam ipse suas incenderit aedes.
Si potes avelli circensibus, optima Sorae
aut Fabrateriae domus aut Frusinone paratur,
quanti nunc tenebras unum conducis in annum.
Hortulus hic puteusque brevis nec reste movendus

in tenuis plantas facili diffunditur haustu.
Vive bidentis amans et culti vilicus horti,
unde epulum possis centum dare Pythagoreis.
Est aliquid, quocumque loco, quocumque recessu
unius sese dominum fecisse lacertae.
  Plurimus hic aeger moritur vigilando, sed ipsum
languorem peperit cibus inperfectus et haerens
ardenti stomacho; nam quae meritoria somnum
admittunt? magnis opibus dormitur in urbe.
Inde caput morbi. Raedarum transitus arto
vicorum inflexu et stantis convicia mandrae
eripient somnum Druso vitulisque marinis.
Si vocat officium, turba cedente vehetur
dives et ingenti curret super ora Liburna
atque obiter leget aut scribet vel dormiet intus;
namque facit somnum clausa lectica fenestra.
Ante tamen veniet: nobis properantibus opstat
unda prior, magno populus premit agmine lumbos
qui sequitur; ferit hic cubito, ferit assere duro
alter, at hic tignum capiti incutit, ille metretam.
Pinguia crura luto, planta mox undique magna
calcor, et in digito clavus mihi militis haeret.
Nonne vides quanto celebretur sportula fumo?
centum convivae, sequitur sua quemque culina.
Corbulo vix ferret tot vasa ingentia, tot res
inpositas capiti, quas recto vertice portat
servulus infelix et cursu ventilat ignem.
Scinduntur tunicae sartae modo, longa coruscat
serraco veniente abies, atque altera pinum
plaustra vehunt, nutant alte populoque minantur.
Nam si procubuit qui saxa Ligustica portat
axis et eversum fudit super agmina montem,
quid superest de corporibus? quis membra, quis ossa
invenit? obtritum vulgi perit omne cadaver
more animae. Domus interea secura patellas
iam lavat et bucca foculum excitat et sonat unctis
striglibus et pleno componit lintea guto.
Haec inter pueros varie properantur, at ille
iam sedet in ripa taetrumque novicius horret
porthmea nec sperat caenosi gurgitis alnum
infelix nec habet quem porrigat ore trientem.

  Respice nunc alia ac diversa pericula noctis:
quod spatium tectis sublimibus unde cerebrum
testa ferit, quotiens rimosa et curta fenestris
vasa cadant, quanto percussum pondere signent
et laedant silicem. Possis ignavus haberi
et subiti casus inprovidus, ad cenam si
intestatus eas: adeo tot fata, quot illa
nocte patent vigiles te praetereunte fenestrae.
Ergo optes votumque feras miserabile tecum,
ut sint contentae patulas defundere pelves.
Ebrius ac petulans qui nullum forte cecidit,
dat poenas, noctem patitur lugentis amicum
Pelidae, cubat in faciem, mox deinde supinus;
ergo non aliter poterit dormire, quibusdam
somnum rixa facit. Sed quamvis improbus annis
atque mero fervens cavet hunc, quem coccina laena
vitari iubet et comitum longissimus ordo,
multum praeterea flammarum et aenea lampas.
Me, quem luna solet deducere vel breve lumen
candelae cuius dispenso et tempero filum,
contemnit. Miserae cognosce prohoemia rixae,
si rixa est ubi tu pulsas, ego vapulo tantum.
Stat contra starique iubet parere necesse est;
nam quid agas, cum te furiosus cogat et idem
fortior? »Unde venis?« exclamat »cuius aceto,
cuius conche tumes? quis tecum sectile porrum
sutor et elixi vervecis labra comedit?
nil mihi respondes? aut dic aut accipe calcem.
Ede ubi consistas, in qua te quaero proseucha?«
Dicere si temptes aliquid tacitusve recendas,
tantumdem est: feriunt pariter, vadimonia deinde
irati faciunt. Libertas pauperis haec est:
pulsatus rogat et pugnis concisus adorat
ut liceat paucis cum dentibus inde reverti.
Nec tamen haec tantum metuas. Nam qui spoliet te
non derit clausis domibus, postquam omnis ubique
fixa catenatae siluit compago tabernae.
Interdum et ferro subitus grassator agit rem;
armato quotiens tutae custode tenentur
et Pomptina palus et Gallinaria pinus,
sic inde huc omnes tamquam ad vivaria currunt.

Qua fornace graves, qua non incude catenae?
Maximus in vinclis ferri modus, ut timeas ne
vomer deficiat, ne marrae et sarcula desint.
Felices proavorum atavos, felicia dicas
saecula quae quondam sub regibus atque tribunis
viderunt uno contentam carcere Romam.
His alias poteram et pluris subnectere causas.
Sed iumenta vocant et sol inclinat, eundum est;
nam mihi commota iam dudum mulio virga
adnuit. Ergo vale nostri memor, et quotiens te
Roma tuo refici properantem reddet Aquino,
me quoque ad Helvinam Cererem vestramque Dianam
converte a Cumis. Saturarum ego, ni pudet illas,
adiutor gelidos veniam caligatus in agros.

